

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 46

Частина 2

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Пілелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, доцент

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, доцент

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 10 від 28.10.2019 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Супруненко С.А.**КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ
В ПРОВАДЖЕННІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ.....7**Яскал О.О., Ксенофонтова А.Ю.**ВЕНДИНГОВИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ТОРГІВЛІ.....12**РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА****Іванов С.В., Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В.**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО КЛАСТЕРА
В ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РАЙОНІ.....16**Порудєєва Т.В.**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА
В ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ.....25**Сторожилова У.Л., Сторожилів П.М.**

ІНВЕСТИМІДЖ ТА СУЧАСНІ КОМПАНІЇ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОГО РЕГІОНУ.....31

**РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА****Nochovna Juliia, Milka Alla, Prokhar Nataliia**ASSESSMENT OF THE OVERALL LEVEL OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF THE ENTERPRISE:
POSSIBILITIES OF APPLICATION OF MODERN ECONOMIC AND MATHEMATICAL METHODS.....37**РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА****Рудик О.А.**СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВА СФЕРА ОБ'ЄДНОНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ:
СУТНІСТЬ ТА СКЛАДНИКИ.....43**РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ****Волошанюк Н.В., Волошанюк О.Ю.**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ
АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....48**Галушак В.В.**

ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....53

Гладчук О.М., Ткачук І.Я.РОЛЬ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ
(НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА КРЕДИТНИХ СПІЛОК).....59**Ситник Н.С., Джиговська Л.І.**МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА:
ЗМІСТ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДНИКИ.....65**Козьмук Н.І., Стецевич А.І.**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....71**Магпо А.О.**АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ.....77**Міщенко В.І., Науменкова С.В.**ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ.....83

Пігуль Н.Г., Власова О.М., Пігуль Є.І. АНАЛІЗ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	90
Посаднева О.М., Чижова Т.В. ПРОБЛЕМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....	95
РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Василішин С.І. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕТОДОЛОГІЮ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ	101
Гончаренко О.О., Лук'янець О.В. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОБЛІКОВОГО ПЕРСОНАЛУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ: ОСНОВНІ ВИМОГИ ТА РЕГЛАМЕНТИ.....	106
Костишин Н.С. ПЕРВИННИЙ ОБЛІК НАЯВНОСТІ ТА РУХУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ У ПІДПРИЄМСТВАХ – КОМБІНАТАХ ХЛІБОПРОДУКТІВ.....	114
Лесняк В.О. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ПІДТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У РОБОЧОМУ СТАНІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ.....	122
РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Яковенко В.С., Казеян Н.К. МОДЕЛЮВАННЯ ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....	128

CONTENTS

SECTION 3. ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Suprunenko Svitlana

COMPLEX TAX MANAGEMENT SYSTEM AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY
IN ENTERPRISES FINANCIAL POLICY.....7

Yaskal Oksana, Ksenofontova Anastasiia

VENDING BUSINESS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS
OF DEVELOPMENTS AUTOMATED TRADE.....12

SECTION 4. PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Ivanov Sergey, Liashenko Viacheslav, Trushkina Nataliia

PREREQUISITES FOR FORMATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS CLUSTER IN THE BLACK SEA ECONOMIC REGION.....16

Porudeyeva Tatyana

WAYS TO INCREASE ECONOMIC EFFICIENCY
OF GRAIN PRODUCTION IN THE BLACK SEA REGION.....25

Storozhylova Uliana, Storozhylov Pylip

INVESTMENT AND MODERN COMPANIES OF THE NEW GENERATION
IN THE BLACK SEA REGION.....31

SECTION 5. ECONOMY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL DEFENCE

Nochovna Juliia, Milka Alla, Prokhar Nataliia

ASSESSMENT OF THE OVERALL LEVEL OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF THE ENTERPRISE:
POSSIBILITIES OF APPLICATION OF MODERN ECONOMIC AND MATHEMATICAL METHODS.....37

SECTION 6. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Rudyk Oleh

SOCIAL LABOR SPHERE OF AN AMALGAMATED TERRITORIAL COMMUNITY:
ESSENCE AND COMPONENTS43

SECTION 7. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Voloshaniuk Natalia, Voloshaniuk Oleksandr

POSSIBILITIES OF USING THE WORLD EXPERIENCE
OF CRISIS MANAGEMENT AT UKRAINIAN ENTERPRISES.....48

Halushchak Valentyna

INNOVATION AS A FACTOR OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF INSURANCE ACTIVITY.....53

Gladchuk Olga, Tkachuk Iryna

THE ROLE OF UKRAINIAN NON-PROFIT ORGANIZATIONS FOR THE FINANCIAL SYSTEM
OF THE STATE (EXAMPLE OF NGOs AND CREDIT UNIONS).....59

Sytnik Natalia, Dzhyhovska Liliia

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY
OF THE ENTERPRISE: CONTENT AND FUNCTIONAL COMPONENTS.....65

Kozmuk Natalia, Stetsevich Andriy

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL-CREDIT MECHANISM
OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS.....71

Mahro Anhelina

ANALYSIS OF THE PROSPECTS OF THE ECONOMIC ACTIVITIES
OF THE LOCAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF REFORMING UKRAINE.....77

Mishchenko Volodymyr, Naumenkova Svitlana

THE FEATURES OF MARKETING OF BANKING INNOVATIONS
IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND ASYMMETRY OF INFORMATION.....83

Pihul Nataliya, Vlasova Olena, Pihul Yevhenii ANALYSIS OF THE PROFITABILITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE.....	90
Posadnieva Oksana, Chyzhova Tamila ISSUES FINANCIAL SECTOR TAXATION: A GLOBAL EXPERIENCE.....	95
SECTION 8. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Vasylishyn Stanislav SPECIFICITY OF FUNCTIONING OF AGRARIAN ENTERPRISES AND THEIR INFLUENCE ON ACCOUNTING METHODOLOGY: SECURITY ASPECT.....	101
Goncharenko Olena, Lukianets Olena ORGANIZATION OF ACCOUNTING PERSONNEL WORK OF NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS: MAIN REQUIREMENTS AND REGULATIONS.....	106
Kostyshyn Nataliia PRIMARY ACCOUNT OF THE AVAILABILITY AND MOVEMENT OF PRODUCTION STOCKS IT ENTERPRISES – BAKERY PRODUCTS COMBINATS.....	114
Lesnyak Vladimir IMPROVEMENT OF METHODS OF ACCOUNTING OF OPERATIONS OF MAIN EQUIPMENT IN THE WORKING STATE AT THE AGRICULTURAL MACHINERY.....	122
SECTION 9. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Iakovenko Vladyslav, Kazeian Naira MODELING DEVELOPMENT VECTOR OF CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE.....	128

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ В ПРОВАДЖЕННІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

COMPLEX TAX MANAGEMENT SYSTEM AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY IN ENTERPRISES FINANCIAL POLICY

Статтю присвячено встановленню особливостей комплексної системи податкового менеджменту як інноваційної технології в провадженні фінансової політики підприємств. Визначено принципи і методи податкового менеджменту в діяльності організації. Установлено, що комплексна система податкового менеджменту заснована на всебічному і комплексному аналізі умов функціонування підприємства, що дає змогу забезпечувати зростання чистого прибутку господарюючого суб'єкта. Особливу увагу приділено питанню функціональних обов'язків і відповідальності економічних служб підприємства у сфері податкового менеджменту. Зазначено, що заходи податкового менеджменту необхідно здійснювати на кожному етапі діяльності організації, у повній відповідності з нормами і вимогами податкового, цивільного і трудового законодавства. За результатами дослідження встановлено, що податковий менеджмент у рамках комплексної системи повинен регулювати не тільки розрахунки і здійснювати контроль над здійсненням податкових зобов'язань, а й планувати податкове навантаження і виконувати функції з управління податковими ризиками.

Ключові слова: податковий менеджмент, комплексна система, податкові ризики, підприємство, податкове навантаження.

менеджмента как инновационной технологии в проведении финансовой политики предприятий. Определены принципы и методы налогового менеджмента в деятельности организаций. Установлено, что комплексная система налогового менеджмента основана на всестороннем и комплексном анализе условий функционирования предприятия, что позволяет обеспечивать рост чистой прибыли хозяйствующего субъекта. Отдельное внимание уделено вопросу функциональных обязанностей и ответственности экономических служб предприятия в сфере налогового менеджмента. Указано, что меры налогового менеджмента необходимо осуществлять на каждом этапе деятельности организации, в полном соответствии с нормами и требованиями налогового, гражданского и трудового законодательства. По результатам исследования установлено, что налоговый менеджмент в рамках комплексной системы должен регулировать не только расчеты и осуществлять контроль над осуществлением налоговых обязательств, но и планировать налоговую нагрузку и выполнять функции по управлению налоговыми рисками.

Ключевые слова: налоговый менеджмент, комплексная система, налоговые риски, предприятие, налоговая нагрузка.

УДК 336.221

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-23>

Супруненко С.А.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Університет державної фіскальної
служби України

Suprunenko Svitlana

University of State Fiscal Service
of Ukraine

Статья посвящена установлению особенностей комплексной системы налогового

The article is devoted to establishing the features of an integrated tax management system as an innovative technology in the conduct of financial policies of enterprises. The author defines the principles and methods of tax management in the activities of organizations. It is separately indicated that a systematic approach to tax management involves the study and forecasting of changes external environment in order to increase the net profit remaining in the enterprise after tax payments. To give systematic tax management, one must start from the principle of integration of this process into the overall enterprise management system. It has been established that a comprehensive tax management system is based on a comprehensive and comprehensive analysis of the operating conditions of the enterprise, which allows for the growth of the net profit of an economic entity. Special attention is paid to the issue of functional duties and responsibilities of enterprise services in the field of tax management. So, when managing taxes, financial cases establishes the tax period and the optimal time for the business entity transfer payments to the budget. Procurement and Sales Specialists prevention of financial loss risks, cash flow related enterprises. Accounting should provide timely and complete fulfillment of tax obligations and the development of accounting policies that ensure tax optimization load. The legal department is entrusted tasks of conducting legal expertise of business contracts and tax assessment the consequences of their implementation. The coordination of the various services of the enterprise, aimed at maximizing net profit, lies with the economic department. It is indicated that tax management measures should be implemented at each stage of the organization's activities, in full accordance with the norms and requirements of tax, civil and labor legislation. According to the results of the study, it was established that tax management within the framework of an integrated system should regulate not only settlements and monitor the implementation of tax obligations, but also plan the tax burden and perform tax risk management functions.

Key words: tax management, integrated system, tax risks, enterprise, tax burden.

Постановка проблеми. Діяльність, пов'язана з оподаткуванням, здійснюється як на рівні держави, так і на рівні окремої організації. Це породжує особливості податкового виробництва в масштабах держави і в рамках окремих господарюючих суб'єктів. Податковий менеджмент, який організовується на всіх названих рівнях, може бути протиставлений ухиленню від сплати подат-

ків, приховуванню доходів або незаконному використанню пільг, якщо він спирається на чинне податкове законодавство, теоретичні та методологічні розробки і методики розрахунку податкових ризиків і оцінку ефективності податкового планування. Для кожної організації, яка має намір організувати податковий менеджмент із метою розширення сфери можливостей реалізації функцій

управління податками стає важливим освоєння його цілей, завдань, методів і принципів.

У практиці господарюючих суб'єктів робота з податками зводиться переважно відповідно до положень Податкового кодексу їх розрахунку і своєчасного перерахування сум платежів до державного бюджету [6, с. 28]. Критеріями результативності такого менеджменту є недопущення прострочень платежів, викликаних нестачею коштів на розрахунковому рахунку, а також запобігання ризикам фінансових утрат від економічних санкцій податкових органів. Під час використання даного підходу упускається можливість максимізації чистого прибутку, що залишається у підприємства після сплати податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У ході дослідження автором були вивчені та проаналізовані праці таких вітчизняних науковців, як О.В. Грачов [3], В.Я. Князькова [5], Т.О. Меліхова [7], Ю.М. Полонська [9], Л.К. Сергієнко [5] та деяких інших. У ході опрацювання наукових доробків провідних вітчизняних учених у сфері податкового менеджменту ми дійшли висновку, що податковий менеджмент не замикається на вирішенні виключно оперативних проблем, що виникають у ході поточної діяльності, а набуває системного характеру, що забезпечує дотримання основоположних принципів організації і функціонування суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей інноваційних технологій податкового менеджменту в провадженні фінансової політики підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Податковий менеджмент є системою принципів і методів розроблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних зі здійсненням різних аспектів податкової діяльності організації [8, с. 120]. Будучи складовою частиною фінансового менеджменту, податковий менеджмент, не маючи самостійного характеру, чинить істотний вплив на прийняття управлінських рішень та підвищення їх ефективності, оскільки мета у них одна, а відмінності проявляються тільки в завданнях і методах досягнення основної мети.

Як основний напрям податковий менеджмент визначає досягнення довгострокових цілей за допомогою ефективного налагодження процесу оподаткування. У цьому процесі головним є управління податковими потоками, які здійснюють свій рух унаслідок реалізації податками своїх функцій.

Податковий менеджмент забезпечує зниження податкового ризику і підвищення прибутковості різних вкладень; аналізує стан податкових потоків; домагається оптимізації податкового навантаження на організацію; здійснює податкове планування; прогнозує податкові виплати; проводить

оцінку ефективності податкової політики; забезпечує податкове регулювання та ін.

Принципи податкового менеджменту розглядаються нами як представлені в комплексі та у взаємозв'язку правила управлінської діяльності, дотримання яких дає змогу отримати максимальний ефект у збільшенні розмірів чистого прибутку підприємства.

Для додання управлінню податками системного характеру слід виходити з принципу інтегрованості даного процесу в загальну систему управління підприємством. Наявність даної вимоги зумовлена тим, що у сфері діяльності господарюючого суб'єкта будь-які управлінські рішення здійснюють прямий або опосередкований вплив на бази оподаткування. При цьому можуть бути порушені декілька податкових баз, а мультиплікаційний ефект виявиться нижче очікуваного.

Управління податками, як і всією економікою підприємства, повинно здійснюватися системно. За комплексного податкового менеджменту оцінку рівня і динаміки податкового навантаження на доходи підприємства слід проводити з урахуванням чинників, які одночасно (а в низці випадків різноспрямовано) впливають на елементи оподаткування: податкову базу, ставки податків, строки їх сплати в бюджет, пільги.

Особливу значущість в оподаткуванні суб'єктів господарювання має зовнішнє середовище, яке часто відрізняється нестабільністю. Податковому менеджменту варто адекватно реагувати на зміни зовнішніх умов господарювання, попереджаючи ризики можливих утрат або недоотримання вигоди [2, с. 15]. Тому ще одним основоположним принципом організації даного процесу повинна бути гнучкість. Динамічне управління податками забезпечує захист фінансів від негативного впливу зовнішніх чинників.

Управління податками на підприємстві необхідно здійснювати в системному порядку, слідуючи основним принципам податкового менеджменту. Даний процес повинен бути зорієнтований на виконання конкретного завдання – максимізації фінансових результатів із використанням податкового складника.

З урахуванням змісту і принципів управління податковими потоками формуються цілі і завдання податкового менеджменту на рівні організації.

Мета податкового менеджменту полягає у виборі такої податкової політики, яка б супроводжувалася найменшим податковим ризиком. Фундаментальними завданнями податкового менеджменту виступають удосконалення податкової політики, облікового процесу, зниження рівня оподаткування, дотримання графіка податкових платежів. Поставлені завдання вирішуються з урахуванням здійснення податковою службою функцій податкового планування, прогнозування, обліку й

аналізу, організації поточних податкових розрахунків і платежів до бюджету. На сучасному підприємстві роль податкового менеджменту незаперечна, і завдання податкової служби полягає у тому, щоб об'єднати всі його складові частини в єдину ефективну систему для досягнення цілей організації. Завдання управління податками розрізняються залежно від того, ким вони поставлені – державними органами або керуючими органами підприємств.

Динамізм та оперативність системи управління податками ґрунтуються на детальному аналізі всіх елементів оподаткування, їх взаємозв'язків і взаємозалежностей [10, с. 65]. Тільки сумарний результат може служити основою для прийняття конкретних дій із регулювання економіки підприємства, спрямованих на зниження податкового навантаження в поточному періоді і в перспективі. Іншими словами, системність в управлінні податками означає облік усіх їхніх елементів у динаміці, а також гнучке регулювання податкових відносин за змін ринкової ситуації і неодмінне дотримання їх до досягнення стратегічних цілей.

Системне управління податками, засноване на всебічному і комплексному аналізі умов функціонування підприємства, може бути досить ефективним і забезпечувати зростання чистого прибутку господарюючого суб'єкта. Рівень покладеного на

нього податкового навантаження залежить від специфіки його господарсько-фінансової діяльності – методів постачання сировини й інших матеріальних цінностей, складу і структури виробничих витрат, умов збуту випущеної продукції.

В управлінні підприємством задіяні різні служби, рішення яких впливають на розміри податкових баз, суми і строки внесення платежів до бюджету. Тому комплексний підхід до справи оптимізації податкової системи вимагає скоординованих і цілеспрямованих дій усього керуючого персоналу, а також визначення меж відповідальності співробітників за податкові наслідки їхніх дій.

Зусиллями економічних служб підприємства розміри податкових платежів до бюджету можуть бути істотно скориговані. Перелік функціональних обов'язків згаданих служб наведено в таблиці.

Фінансовий відділ обґрунтовує вибір системи оподаткування з пропонованих Податковим кодексом варіантів і робить висновок про економічну доцільність її використання. Іншою важливою функцією фінансового відділу є встановлення податкового періоду та строків перерахувань платежів до бюджету. Одержуваний при цьому фінансовий ефект залежить від умов реалізації продукції і має вид тимчасового вивільнення з обороту оборотних коштів. За нестачі останніх, характерній для більшості вітчизняних підприємств, даний

Таблиця 1

Функціональні обов'язки і відповідальність економічних служб підприємства у сфері податкового менеджменту (складено автором за результатами досліджень)

Служби	Обов'язки і відповідальність
Фінансовий відділ	Формування податкової політики і стратегії підприємства. Вибір системи оподаткування. Встановлення термінів сплати податків до бюджету. Аналіз податкових платежів і податкового навантаження. Регулювання податкових відносин. Обґрунтування доцільності використання податкових пільг. Відповідальність за необґрунтоване зростання податкового навантаження
Відділ постачання і збуту	Аналіз господарських договорів із контрагентами, здійснюваний з урахуванням розмірів податкових платежів. Розроблення заходів щодо стягнення з партнерів економічних неустойок за порушення господарських договорів з урахуванням сум податкових санкцій. Відповідальність за укладення неефективних господарських договорів, які спричинили збільшення податкових платежів
Бухгалтерія	Нарахування та сплата до бюджету податків відповідно до вимог Податкового кодексу. Формування облікової політики для оптимізації податків (визначення порядку обліку виручки від реалізації та нарахування амортизаційних відрахувань, а також методів оцінки матеріальних цінностей, створення ремонтного фонду та ін.). Відповідальність за економічні санкції, що сталися внаслідок неправильного нарахування податків і несвоєчасного перерахування платежів до бюджету
Юридичний відділ	Правова експертиза господарських договорів з оцінкою податкових наслідків їх виконання. Відповідальність за дотримання законності в договірних відносинах
Економічний відділ	Координація планових розрахунків економічних служб підприємства з метою оптимізації загальних розмірів податкових платежів до бюджету. Обґрунтування ефективності поточних і прогнозних планових розрахунків для максимізації чистого прибутку. Відповідальність за досягнення цілей підприємства за мінімуму податкових витрат

вид діяльності набуває неабиякої актуальності. Таким чином, завданнями фінансового відділу підприємства є здійснюване шляхом проведення різноваріантності розрахунків усебічне обґрунтування прийнятих у галузі оподаткування рішень, а також оцінка їхнього впливу на загальний рівень податкового навантаження.

Істотний вплив на величину останнього може здійснювати діяльність відділу постачання та збуту. У компетенції даної структури знаходиться формування головної оподаткованої бази господарюючого суб'єкта – виручки від реалізації продукції. Прострочення за отримання виручки від покупців та інші порушення господарських договорів можуть мати негативні наслідки, тому попередження ризиків фінансових утрат має входити в число головних обов'язків відділу постачання та збуту.

На бухгалтерію покладається завдання забезпечення своєчасних і повних податкових розрахунків із державним бюджетом. Відзначимо значущість для системи податкового менеджменту даного підрозділу, що формує загальну облікову політику підприємства і визначає порядок внесення платежів у бюджет. Окрім того, бухгалтерія здійснює бухгалтерський і податковий облік і складає відповідну документацію. Використання останньої як інформаційної бази для податкового аналізу дає можливість усебічно і повно оцінювати умови оподаткування підприємства та приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на зниження податкового навантаження.

У зменшення останньої здатний зробити внесок і юридичний відділ шляхом раціонального оформлення господарських відносин із контрагентами. Договірні зобов'язання, що впливають на суми податкових платежів, необхідно аналізувати до юридичного оформлення угод. Їх податкові наслідки повинні враховуватися під час вибору варіанту господарських відносин (підписання договору купівлі-продажу або комісії, придбання обладнання у власність, його оренди тощо). Крім того, до уваги слід приймати податковий статус партнера (чи є постачальник товарно-матеріальних цінностей платником ПДВ чи перебуває на спрощеній системі оподаткування, чи врахована остання обставина під час установлення ціни на поставлені ресурси тощо).

Виконання координуючих і систематизуючих дій покладається на економічний відділ. Він повинен забезпечувати спільне виконання підрозділами підприємства намічених цілей, а також визначати ефективність виконуваних даними структурами поточних і прогностичних планових розрахунків для досягнення необхідного рівня рентабельності та отримання максимального чистого прибутку. За наявності декількох варіантів діяльності згаданих економічних служб планово-економічний відділ

повинен вибрати той, який за інших рівних умов істотно зменшить податкові витрати.

Під час виконання робіт із комплексного управління податками немає необхідності вводити до складу підрозділів підприємства додаткових працівників. Для отримання позитивного ефекту достатньо включити відповідні обов'язки в перелік функцій персоналу та належним чином мотивувати співробітників.

Така система комплексного податкового менеджменту повністю відповідає концепції контролінгу, яка використовується під час управління витратами і прибутком. Під час використання даного методу попереджувального впливу слід враховувати й податковий складник виробничих витрат.

Таким чином, податковий менеджмент є важливою складовою частиною управління фінансами організацій. Податковий менеджмент при цьому можна вважати дієвим лише в тому разі, якщо він організований у вигляді безперервного і послідовного комплексного процесу, що включає в себе вищезгадані заходи, реалізація яких дасть змогу досягти найкращих результатів діяльності. Заходи податкового менеджменту необхідно здійснювати на кожному етапі діяльності організації, у повній відповідності з нормами і вимогами податкового, цивільного і трудового законодавства [4, с. 81]. Менеджери будь-якого рівня, навіть безпосередньо не пов'язані з податками, повинні знати і розуміти сучасні інструменти й технології податків, оскільки податкові рішення впливають на всі боки діяльності підприємства. Податковий менеджмент у кожній конкретній організації не повинен ставити собі за мету пошук шляхів обходу податкового законодавства, а здійснювати пошук ефективного розвитку діяльності, використовуючи способи й інструменти управління податками.

Сьогодні податкова політика держави характеризується посиленням відповідальності за різного роду фінансові правопорушення. Діюча податкова система водночас замість регулювання відносин між державою і платником податків здійснює переважно каральну функцію [1, с. 18].

На відміну від підприємств, які не використовують заходи щодо оптимізації оподаткування, що дають змогу значно економити на податках, організації, які здійснюють такі заходи, як правило, знаходяться в зоні підвищеного ризику, оскільки часто ці заходи лише формально відповідають законодавчо встановленим нормам.

Висновки з проведеного дослідження. У системі управління оподаткуванням в організації велика увага приділяється розвитку й удосконаленню методів впливу на підприємство, що допускають порушення податкового законодавства. Умови і порядок застосування до них податкової відповідальності підпорядковані вимогам податкового законодавства, і тому в організації

заходів податкового менеджменту все більшого значення набуває обґрунтування обережності й обачності під час вибору контрагентів. Передбачається, що організація діє сумлінно, поки не встановлено обставини, які свідчать про те, що організація знала про те, що контрагент не здійснює підприємницької діяльності і не може виконувати зобов'язання за угодами, оформленими від його імені.

Насамкінець необхідно відзначити, що податковий менеджмент у рамках комплексної системи повинен регулювати не тільки розрахунки і здійснювати контроль над здійсненням податкових зобов'язань, а й планувати податкове навантаження та виконувати функції з управління податковими ризиками. Отже, комплексна система податкового менеджменту як інноваційна технологія в діяльності організацій має в собі істотний потенціал і може призвести до підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності кожного конкретного підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василевская Т.И. Налогообложение организаций и оптимизация налоговых платежей. Минск : Тетра-Системс, 2011. 80 с.
2. Гарнов А.П., Чайковская Л.А. Налоговый менеджмент как эффективный инструмент управления налогами. *Аудит и финансовый анализ*. 2013. № 2. С. 13–17.
3. Грачов О.В. Податкова безпека як невід'ємна складова економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 86–88.
4. Гусева Т.А. Налоговое планирование в предпринимательской деятельности: правовое регулирование : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2007. 432 с.
5. Князькова В.Я., Сергієнко Л.К. Особливості податкового адміністрування в умовах розбудови ринкових відносин в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 1(78). С. 58–66.
6. Лукьянова И.А. Теория налогов. Минск : БГЭУ, 2009. 147 с.
7. Меліхова Т.О., Троян О.В. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 33–37.
8. Поршнев А.Г. Налоговый менеджмент. Москва : ИНФРА-М, 2013. 442 с.
9. Полонська Ю.М. Організаційне забезпечення системи підтримки прийняття управлінських рішень у податковому плануванні за критерієм податкової безпеки. *Комунальне господарство міст*. 2011. № 100. С. 277–284.
10. Продченко И.А. Теоретические основы финансового менеджмента. Москва : МИЭМП, 2017. 112 с.

REFERENCES:

1. Vasilevskaya T. I. (2011) *Nalogooblozhenie organizatsiy i optimizatsiya nalogovykh platezhey* [Organization taxation and tax optimization]. Minsk: Tetra-Sistems. (in Russian)
2. Garnov A.P., Chaykovskaya L.A. (2013) *Nalogovyy menedzhment kak effektivnyy instrument upravleniya nalogami* [Tax management as an effective tax management tool]. *Audit and financial analysis*, vol. 2, pp. 13-17.
3. Ghrachov O.V. (2010) *Podatkova bezpeka jak nevid'emna skladova ekonomichnoji bezpeky pidpryemstva* [Tax security as an integral component of economic security of the enterprise]. *Bulletin of Economics of Transport and Industry*, vol. 29, pp. 86-88.
4. Guseva T. A. (2007) *Nalogovoe planirovanie v predprinimatel'skoy deyatel'nosti: pravovoe regulirovanie: monografiya* [Tax planning in entrepreneurial activity: legal regulation: monograph]. Moscow: Volters Kluver. (in Russian)
5. Knjazjkova V.Ja., Serghijenko L.K. (2015) *Osoblyvosti podatkovogho administruvannja v umovakh rozbudovy rynkovykh vidnosyn v Ukrajinі* [Peculiarities of tax administration in terms of building market relations in Ukraine]. *Foreign trade: economy, finance, law*, vol. 1, no. 78, pp. 58-66.
6. Luk'yanova I. A. (2009) *Teoriya nalogov* [Theory of taxes]. Minsk: BGEU (in Russian)
7. Melikhova T.O., Trojan O.V. (2017) *Analiz vplyvu podatkovogho navantazhennja na rivenj podatkovoji bezpeky pidpryemstva* [Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the company]. *Investment: practice and experience*, vol. 20, pp. 33-37.
8. Porschnev A.G. (2013) *Nalogovyy menedzhment* [Tax management]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
9. Polonsjka Ju.M. (2011) *Orghanizacijne zabezpechennja systemy pidtrymky pryjnjattja upravlinsjkykh rishenj u podatkovomu planuvanni za kryterijem podatkovoji bezpeky* [Organizational support of the system of support of administrative decision-making in tax planning according to the criterion of tax security]. *Utilities of cities*, vol. 100, pp. 277-284.
10. Prodchenko I.A. (2017) *Teoreticheskie osnovy finansovogo menedzhmenta* [Theoretical foundations of financial management]. Moscow: MIEMiP. (in Russian)

ВЕНДИНГОВИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ТОРГІВЛІ

VENDING BUSINESS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENTS AUTOMATED TRADE

УДК 339.371.246

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-24>

Яскал О.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Ксенофонтова А.Ю.

магістр
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Yaskal Oksana

Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

Ksenofontova Anastasiia

Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

У статті детально розглянуто поняття вендингу та особливості ведення такого бізнесу в українському ринковому просторі. Торгівля з використанням автоматів відрізняється високою технологічністю, достатнім рівнем рентабельності та прибутковості. Виявлено також, що українці не сприймають автомат як повноцінну господарську одиницю, що напряму впливає на успішність упровадження технологій у торгівлю. Розглянуто основні сильні і слабкі сторони ведення венд-бізнесу, проблеми та перспективи його розвитку в Україні. Вендинг розкривається як чіткий, вивіреним процес, що потребує законодавчого регулювання, об'єктивного оцінювання та підтримки розвитку. Визначено, що основними перспективами розвитку вендингового бізнесу в Україні в найближчі десятиліття будуть: упровадження нових автоматів від нижчої собівартості та з великим асортиментом товарів; поширення вендинг-систем через компактність, мобільність і зручність в обслуговуванні (як ремонтному, так і споживачьому значенні).

Ключові слова: вендинговий бізнес, внутрішня торгівля, автоматизована торгівля, економічна діяльність, вендинговий апарат, автомат.

В статті подробно рассмотрены само понятие вендинга и особенности ведения подобного бизнеса на украинском рынке. Торговля с использованием автоматом отличается высокой технологичностью, достаточным уровнем рентабельности и прибыльности. Также выявлено, что украинцы не воспринимают автомат как полноценную хозяйственную единицу, что напрямую влияет на успешность внедрения технологий в торговлю. Рассмотрены основные сильные и слабые стороны ведения венд-бизнеса, проблемы и перспективы его развития в Украине. Вендинг раскрывается как четкий, выверенный процесс, что нуждается в законодательном регулировании, объективной оценке и поддержке развития. Определены основные перспективы вендингового бизнеса в Украине: введение в обиход новых автоматом с более низкой себестоимостью и большим ассортиментом товаров; распространение вендинг-систем из-за компактности, мобильности и удобства в обслуживании (в плане поддержки рабочего состояния и непосредственного использования).

Ключевые слова: вендинговий бізнес, внутрішня торгівля, автоматизована торгівля, економічна діяльність, вендинговий апарат, автомат.

Vending has had a number of invaluable advantages over a standard understanding of retail. It has been ease of use, speed of service for consumers and reducing labour costs, full independence, and constant inflow of capital for entrepreneurs. Growth rates of vending have declined sharply since in 2015 compared to the early 2000s. At the same time, high positions have been retained and the market expanded due to the increase in the number of machines in service companies and the emergence of new types of automatic machines. Total commercial vending coverage are 60% coffee-tea machines, 30% – payment terminals and only 10% are for vending machines for snacks or cans / bottles. Threats to the vending business has been noted that need to be addressed at the state level: unregulated trade rules, lack of control of statistical information on conducting nationwide accounting of vending business (number of vending machines, assortment, regional structure, etc.), as well as lack of willingness to use automated services for consumers. External threats could be offset by arrangements with owners of business centres, directors of educational institutions, hospitals; liability and property insurance; installation of a monitoring system for balances in automatic machines; signing long-term contracts; moving machines in more crowded places are not occupied. It has been concluded that vending business in Ukraine is a rather promising option for profit at the expense of relatively low investments, lack of high competition and relative niche occupancy. The conducted research has shown that the main prospects for the development of vending business in Ukraine in the coming decades will be: introduction of new machines with lower cost and with a large range of goods; the proliferation of vending systems through compactness, mobility and ease of service, which saves consumers time and enables the use of various forms of payment for goods. The practical value of the article has been that it highlights the main problems of vending business and the possibility of uninterrupted development. Proper use of the above information can be avoiding threats and ensuring a steady flow of revenue.

Key words: vending business, domestic trade, automated trading, economic activity, vending machine, automatic machine.

Постановка проблеми. Вендинг, або реалізація різних товарів через автомати, в останні роки користується все більшим попитом. Зокрема, в Китаї та Японії понад 50% торгівлі здійснюється через «машини». Порівнюючи зі світовими лідерами, варто відзначити, що ця ринкова ніша в Україні навіть на 10% не заповнена. В Японії один автомат обслуговує в середньому 15 осіб, у США – 35, у Франції – 100. В Україні ж на один автомат припадає як мінімум, 5 тис осіб (цей рівень характерний для міст-мільйонників). Незважаючи на таку нерозвиненість вендингу, описувана діяльність відрізняється величезним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та дослідженню вендингового бізнесу

присвячено роботи багатьох учених, серед яких – С.А. Горбаченко, В.А. Карпов, А.А. Мазаракі та ін. А.А. Мазаракі розглядає автоматизацію торгівлі через призму стратегічного планування та узгодження політики підприємства [4]. С.А. Горбаченко та В.А. Карпов зосередилися саме на проблемі проектування [2]. Вендинг – комплексне поняття, на міжнародній арені він давно став частиною торговельної стратегії та обов'язковим елементом у проєктах чи бізнес-планах будь-якого суб'єкта господарювання, зайнятого у сфері торгівлі та надання послуг. Проте науковому дослідженню вендингового бізнесу в Україні приділено недостатньо уваги, зокрема потребують детальнішого розгляду причини неприйняття торгових автоматів

населенням, проблеми ведення та перспективи такої діяльності у роздрібній торгівлі.

Постановка завдання. Вендинг відрізняється низкою неоцінених переваг перед стандартним розумінням роздрібною торгівлі: з боку суб'єктів господарювання це достатньо перспективна не зайнята ніша, що в скорому майбутньому може приносити значні прибутки, зниження витрат на оплату праці, а також повна самостійність, постійний приплив капіталу, а з боку споживачів – це простота використання, швидкість обслуговування. Тому основними завданнями статті є розгляд головних проблеми ведення вендингової діяльності і перспектив автоматизації роздрібною торгівлі в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вендинг – це продаж різних товарів та надання послуг через використання спеціалізованих апаратів. Вендинговий бізнес, як і будь-яка господарська діяльність, потребує ефективного регулюючого механізму. Оскільки в Україні автоматизована роздрібна торгівля – дуже молода галузь, законодавство ще не регулює цей ринок на достатньому рівні.

Український ринок вендингу починаючи з 2000-х років стрімко розвивається та останніми роками перейшов період сталого розвитку (рис. 1).

Результати графічного матеріалу свідчать, що з 2015 р. темпи зростання різко знизилися порівняно з початком 2000-х років. Причинами скорочення темпів зростання є:

- зниження ділової активності внаслідок фінансової кризи;
- політична нестабільність та військові дії на сході країни;
- девальвація курсу гривні;
- певний рівень насиченості вендингової торгівлі гарячими напоями та снеками.

Разом із цим виявлено утримання високих позицій та розширення ринку через збільшення кількості апаратів у діючих обслуговуючих компаніях та появу нових видів автоматів. Зазвичай вітчизняні підприємці розпочинають вендинговий бізнес або купуючи торговельні автомати самостійно, або беручи необхідне устаткування в лізинг чи кредит, або розпочинають бізнес за підтримки вендор-локаторів та виробників.

У загальному обсязі комерційного вендингового покриття кавові автомати (кофемати) становлять 60%, платіжні термінали – 30% і лише 10% припадає на автомати з продажу снеків та (або) банок/пляшок із напоями [5].

А Автомати з видачі попкорну, преси, фреш-соків (сокомати,

фруктомати), холодних напоїв на розлив (дрінкомати) або води (з підключенням до водопровідних систем або без нього) та інших товарів займають менше 1% ринку. Активно розвивається сектор водних автоматичних машин, проте він представлений поки лише в обласних центрах.

Оцінити обсяг українського ринку вендингових послуг досить проблематично через різноманітність його форм. За умови віднесення до вендингових послуг автоматів із приймання платежів (фінансові послуги) на адресу мобільних операторів, гравців Інтернет-ринку і кабельного телебачення, то ринок можна оцінити у 20 млн дол. США. В Україні основними вендинговими платіжними системами є вендорські проекти «ПриватБанку» і банку «Національний кредит». Також можна відзначити, що набирають обертів системи RegulPay, CityPay, All Money [5].

Серед відомих операторів ринку можна відзначити такі компанії, як «НОТА», «Євро-Вендинг», «Професійні системи», «Укрторгавтомат».

Що стосується споживачів описуваних послуг, то в умовах сьогодення на ринку вендингових послуг переважають вітчизняні компанії та приватні підприємці. Основними користувачами торговельних автоматів є студенти, державні службовці, офісні працівники [6].

За регіональним розподілом найшвидше вендинг розвивається у великих містах, зокрема Києві, Дніпрі, Харкові, Одесі, Львові.

У менших містах та населених пунктах установа апаратів не набуло значного розвитку, хоча, з іншого боку, у містах-мільйонниках уже існує досить жорстка конкуренція (рис. 2). Для порівняння: у столиці України зосереджено майже четверть усього вендингового ринку, інша чверть – у малих містах. На другому місці стоїть Одеса (19% усього сектору), що пов'язано з високою концентрацією туризму. Третю позицію зайняв Харків (16%), четверту – Львів, а на п'ятій сходинці – Дніпро.

Свого найбільшого розповсюдження в Україні отримали платіжні термінали та автомати з продажу гарячих напоїв – кави, чаю тощо. Їх попу-

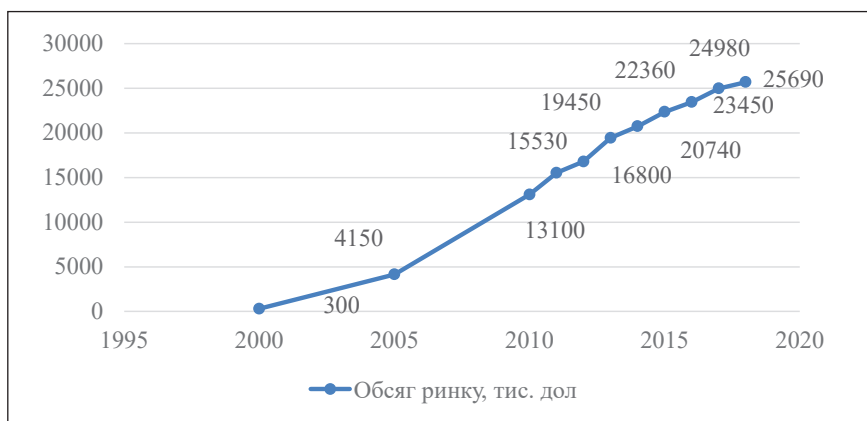

Рис. 1. Динаміка розвитку вендингового бізнесу в Україні, тис дол. США

Джерело: складено за [6]

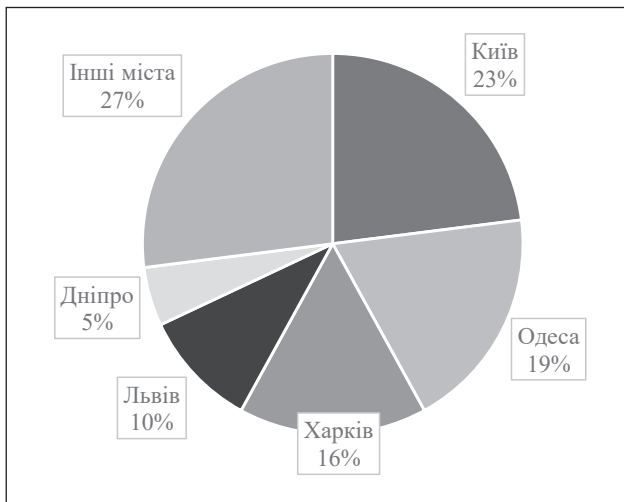

Рис. 2. Регіональна структура вендингового ринку України, %

Джерело: складено за [6]

лярність пояснюється тим, що платіжні термінали практично не потребують обслуговування, достатньо тільки збирати виручку та поповнювати автомат папером для чеків, а гарячі напої завжди користуються популярністю, особливо в місцях із великим потоком людей: торговельних та офісних центрах, підземних пішохідних переходах, адміністративних будівлях [2, с. 38].

На думку голови правління ЗАТ Saletech В. Мельника, «світові статистичні дані свідчать, що найбільш прибутковими є автомати з продажу гарячих напоїв та тютюну, оскільки реалізація тютюну заборонена українським законодавством, то після кавових автоматів вендори ставлять ставки на прохолодні напої» [8].

Щоправда, «прохолодний» сегмент українського вендингу не фінансується з боку інвесторів. Зокрема, великі підприємства «Оболонь» чи «Славутич» продають свою продукцію через автомати лише невеликими партіями, але не задля отримання прибутку чи розширення каналів збуту, а з метою збільшення впізнаваності бренду.

Варто проаналізувати асортиментну структуру українського вендингового бізнесу (рис. 3).

Так, більшу частину всього сектору займають кавові вендингові апарати – 57%, за ними йдуть платіжні термінали – 34%. Особливої популярності набули так звані IBOX – автомати, що обслуговують електронні рахунки та Інтернет-банкінг.

Основними проблемами торгівлі через автомати в Україні є:

- конкуренція за прибуткові місця, зокрема до них належать багатолюдні торговельні «точки» (аеропорт, авто-, залізничні вокзали, лікарні, бізнес-центри і т. д.);
- відсутність офіційних статистичних даних;
- неврегульоване законодавство;
- низька лояльність споживачів.

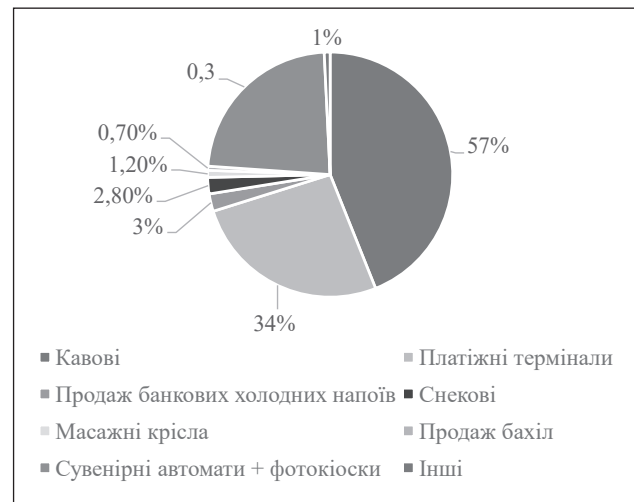

Рис. 3. Структура вендингового сектору в Україні

Джерело: складено за [6]

Останній пункт відіграє важливу роль у низьких темпах зростання ринку. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки через автомати відбувається роздрібна торгівля, яка пов'язана з продуктами харчування, різними дрібницями, домашніми пристроями. В Японії все дійшло до такого рівня, що бажаючі можуть почистити власне взуття в автоматі, зробити манікюр та придбати путівку в якусь подорож.

Особливості розвитку вендингового бізнесу в Україні варто розглянути в матричному вигляді з використанням SWOT-аналізу (табл. 1).

Нівелювати вплив зовнішніх загроз можна через: домовленості з власниками бізнес-центрів, директорів навчальних закладів, лікарень; страхування відповідальності та майна; встановлення системи моніторингу за залишками в автоматах; підписання договорів на довгий термін; переміщення автоматів у більш людні не зайняті місця.

Мінімізувати вияв слабких сторін можливо за рахунок: отримання автоматів через лізинг або споживчий кредит; розширення асортименту (в Японії, наприклад, вендинг розширюється на торгівлю взуттям, косметикою, білетами тощо); постійного моніторингу роботи автомату та оперативного виправлення несправностей.

В Україні можна розмістити близько півмільйона різноспрямованих автоматів. Хоча сьогодні товарний апарат покупцями оцінюється як щось другорядне або й навіть неповноцінне порівняно зі стандартними способами купівлі-продажу.

Висновки з проведеного дослідження. Слід зазначити, що вендинговий бізнес в Україні – досить перспективний варіант для отримання прибутку за рахунок порівняно низьких капіталовкладень, відсутності високої конкуренції та відносної незаповненості ніши. Проведене дослідження свідчить, що основними перспективами розвитку вендингового бізнесу в Україні в найближчі десяти-

SWOT-аналіз вендингового бізнесу в Україні

Можливості	Загрози
Економія часу на придбання товару. Використання енергозощаджуючих технологій. Зниження навантаження на магазини. Застосування сучасних програм та механізмів з контролю, обліку і захисту. Підвищення якості обслуговування. Самореклама. Одразу оплата готівкою чи безготівковими платіжними засобами – відсутність боржників. Обслуговування всіх клієнтів.	Конкуренція за місце. Можливий вандалізм. Нестабільність законодавства, зокрема податкового. Неврегульований державний контроль та реєстрація бізнесу. Збої в постачанні та наповненні. Цінові стрибки оренди. Сезонність.
Сильні сторони	Слабкі сторони
Невеликі експлуатаційні затрати. Можливість швидкого переміщення. Економія витрат на оплату праці менеджерів із продажу та їх страхування. Цілодобовий режим роботи без перерв. Можливість швидкого переміщення в іншу точку. Невелика зайнята площа.	Купівля єдиного апарату не принесе швидких прибутків. Значні стартові капіталовкладення. Залежність рівня доходу від місця розташування та напливу людей. Можливість запропонувати обмежений асортимент товарів. Низька лояльність клієнтів.

Джерело: складено за [1, с. 54; 7, с. 52].

тиліття будуть: упровадження нових автоматів із нижчою собівартістю та з великим асортиментом товарів; поширення вендинг-систем через компактність, мобільність і зручність в обслуговуванні, що заощаджує час споживачів та дає можливість застосування різних форм оплати товарів.

Водночас слід відзначити загрози для вендингового бізнесу, що повинні вирішуватися на рівні державного регулювання: неврегульовані законодавством правила торгівлі, відсутність контролю статистичної інформації щодо ведення загальноукраїнського обліку вендингового бізнесу (кількості автоматів, асортимент, регіональна структура тощо), а також відсутність готовності у споживачів використовувати автоматизовані послуги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбаль Н.І., Келлер З.Ю., Найчук-Хрущ М.Б. Вендинговий стартап на українському ринку. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія «Економічна»*. 2017. Вип. 27. № 2. С. 53–57.
2. Горбаченко С.А., Карпов В.А. Аналіз підприємницьких проектів : навчальний посібник. Одеса : Ротапринт, 2013. 241 с.
3. Кочових О. Торговельні автомати як стартап: як і за скільки увійти у вендинговий бізнес. *Bankchart. Рейтинги банківських послуг*. URL : https://bankchart.com.ua/biznes/biznes_start/statti/torgovelni_avtomati_yak_startap_yak_i_za_skilki_uviyti_u_vendingoviy_biznes (дата звернення: 19.09.2019).
4. Мазаракі А.А. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність. Київ : КНТЕУ, 2012. 384 с.
5. Огляд ринку. Вендинг. Вільна каса! URL : <https://msb.aval.ua/news/?id=26917> (дата звернення: 21.09.2019).
6. Офіційний сайт Всесвітньої вендингової асоціації. URL : <http://www.worldvet.org> (дата звернення: 20.09.2019).

7. Свистун Т., Шкуро А. Вендинг як сучасний механізм організації торгівлі. *Економічна та продовольча безпека України*. 2018. № 3–4. С. 50–57.

8. Торгові автомати. URL : <http://progroshi.blogspot.com> (дата звернення: 21.09.2019).

REFERENCES:

1. Horbal N. I., Keller Z. Yu., Naichuk-Khrushch M. B. (2017). Vendynhovyi startap na ukrainskomu rynku [Vending startup in the Ukrainian market], *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Serii ekonomichna*, vol. 27, no.2, pp. 53–57.
2. Horbachenko S.A. Karpov V.A. (2013). Analiz pidpriemnytskykh proektiv: navchalnyi posibnyk [Analysis of entrepreneurship projects: a textbook], Odesa: ONEU rotaprynt, pp. 51–70.
3. Kochovykh O. (2012) Torhovelni avtomaty yak startap: yak i za skilky uviyti u vendynhovyi biznes [Vending Machines as a Startup: How and How Much to Enter into a Vending Business], *Bankchart. Reitynh bankivskykh posluh*. Available at: https://bankchart.com.ua/biznes/biznes_start/statti/torgovelni_avtomati_yak_startap_yak_i_za_skilki_uviyti_u_vendingoviy_biznes (accessed 11 September 2019).
4. Mazaraki A. A. (2012). Torhovelve pidpriemstvo: stratehiia, polityka, konkurentospromozhnist [Trade Entrepreneurship: Strategy, Policy, Competitiveness], Kyiv: KNTEU, pp. 110–117. (In Ukrainian)
5. Ohliad rynku (2019). Vendinh. Vilna kasa! Available at: <https://msb.aval.ua/news/?id=26917> (accessed 17 September 2017).
6. Ofitsiyniy sait Asotsiatsii vendynhovoho biznesu (2019). Available at: <http://www.worldvet.org> (accessed 20 September 2019).
7. Svystun T., Shkuro A. (2018) Vendinh yak suchasnyi mekhanizm orhanizatsii torhivli [Vending as a modern mechanism of trade organization], *Ekonomichna ta prodovolcha bezpeka Ukrainy*, no.2., pp. 50-57.
8. Torhovi avtomaty. Available at: <http://progroshi.blogspot.com> (accessed 15 September 2019).

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО КЛАСТЕРА
В ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РАЙОНІPREREQUISITES FOR FORMATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS CLUSTER
IN THE BLACK SEA ECONOMIC REGION

УДК 332:656

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-25>**Іванов С.В.**д.е.н., професор, член-кореспондент
Національна академія наук України
Ляшенко В.І.д.е.н., професор, завідувач відділу
проблем регуляторної політики
і розвитку підприємництваІнститут економіки промисловості
Національної академії наук України
Трушкіна Н.В.к.е.н., старший науковий співробітник
відділу проблем
регуляторної політики і розвитку
підприємництваІнститут економіки промисловості
Національної академії наук України**Ivanov Sergey**National Academy of Sciences of Ukraine
Liashenko ViacheslavInstitute of Industrial Economics of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Trushkina NataliiaInstitute of Industrial Economics of the
National Academy of Sciences of Ukraine

Проаналізовано стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. в частині формування транспортно-логістичного кластера. Виявлено, що у стратегічних документах не зазначено про цей інститут регіонального розвитку і не прописано фінансовий механізм реалізації його функціонування. Проведено діагностику сучасного стану й передумов створення транспортно-логістичного кластера в Причорноморському економічному районі. Визначено перспективні напрями розвитку регіональної транспортно-логістичної системи: формування транспортно-логістичного кластера в контексті забезпечення модернізації економіки; організація логістичної діяльності й розвиток припортової інфраструктури в морських портах; трансформація регіональної транспортно-логістичної системи на засадах «зеленої» логістики; впровадження цифрової логістики як механізму розвитку транспортно-логістичної системи економічного району.

Ключові слова: транспортно-логістичний кластер, економічний район, передумови, особливості, перспективні напрями, модернізація, регіональна економіка.

Проанализированы стратегии регионального развития до 2020 г. в части форми-

рования транспортно-логистического кластера. Выявлено, что в стратегических документах не сказано об этом институте регионального развития и не прописан финансовый механизм реализации его функционирования. Проведена диагностика современного состояния и предпосылок формирования транспортно-логистического кластера в Причерноморском экономическом районе. Определены перспективные направления развития региональной транспортно-логистической системы: формирование транспортно-логистического кластера в контексте модернизации экономики; организация логистической деятельности и развитие припортовой инфраструктуры в морских портах; трансформация региональной транспортно-логистической системы на принципах «зеленой» логистики; внедрение цифровой логистики как механизма развития транспортно-логистической системы.

Ключевые слова: транспортно-логистический кластер, экономический район, предпосылки, особенности, перспективные направления, модернизация, региональная экономика.

The regional development strategies for the period up to 2020 in terms of the formation of the transport and logistics cluster are analyzed. It is revealed that these strategic documents do not mention the formation of the transport and logistics cluster as a key component of the regional transport and logistics system, and the financial mechanism for its functioning. Diagnosis of the current state features and prerequisites of the formation of transport and logistics cluster in the Black Sea economic region. Promising directions for the development of regional transport and logistics system of economic district are defined, which are organized according to the following groups: formation of transport and logistics cluster in the context of economic modernization; organization of logistic activity and development of port infrastructure in seaports; introduction of information technologies for management of the transport and logistics system of the district; transformation of regional transport and logistics system on the basis of «green» logistics; introduction of digital logistics as a mechanism of development of transport and logistics system of district. The implementation of the proposed set of measures will contribute to: reduction of costs for the organization of logistics through the automation of processes, reducing the transport component in the cost of services; increase of cargo transportation, cargo turnover, processing of cargoes and containers; reducing the cost of delivery of goods; significant increase in cooperation between logistics companies; increase the level of consumer satisfaction by reducing the delivery time of goods; expansion of the client base; increasing the quality of transport and logistics services provided; reduction of congestion of transport infrastructure as a result of optimization of movement of logistics flows; efficient use of transport infrastructure through innovative navigation systems; improving the level of transportation safety; ensuring almost complete decarbonization of city logistics in the main urban centers of the region.

Key words: transport and logistics cluster, economic district, prerequisites, features, promising directions, modernization, regional economy.

Постановка проблеми. Сьогодні стратегічним напрямом регіональної економіки визнано створення транспортно-логістичних кластерів, що пов'язано з динамічним розвитком транспортної логістики й формуванням єдиного європейського транспортно-логістичного простору. Особливо це

актуально в сучасних умовах розвитку економічних районів України з урахуванням їхніх специфічних особливостей (геополітичних, соціально-економічних, фінансових, транспортних, логістичних тощо).

Необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад і науково-методичних підходів,

удосконалення організаційно-економічного забезпечення розвитку транспортно-логістичного кластера як «ядра» транспортно-логістичної системи в контексті модернізації економіки економічних районів України зумовлюють проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За останні десятиріччя актуалізуються питання розроблення якісно нової транспортної політики Європейського Союзу, що передусім пов'язано з його інтенсивним розширенням. Однак, як показує аналіз директивних документів і спеціальної літератури [1–6], це призвело до низки проблем, а саме: недостатнього врахування глобальних трансформацій світової економіки і негативних наслідків зміни клімату; розрізненості й неоднорідності транспортної інфраструктури; розвитку слабо інтегрованих національних сегментів у структурі транспортного ринку ЄС тощо.

З огляду на це, значну кількість наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних учених присвячено концептуальним засадам, науково-методичним положенням і прикладним аспектам із формування інтегрованих транспортно-логістичних систем з урахуванням європейського досвіду.

Дослідниками запропоновано напрями підвищення ефективності транспортно-логістичної діяльності [7–11]; розроблено науково-методологічні засади формування інтегрованої транспортно-логістичної системи в Україні на підставі системного підходу [12–14]; визначено індикатори інноваційного розвитку транспортної системи України [15]; запропоновано механізм фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком транспортно-логістичної системи [16]; обґрунтовано теоретичні й науково-методичні підходи до формування транспортно-логістичних кластерів як складової транспортно-логістичної системи [17–25].

Незважаючи на широке коло наукових досліджень з вибраної теми, обґрунтування концептуальних положень щодо формування й розвитку транспортно-логістичного кластера в контексті сталого розвитку Причорноморського економічного району потребує подальшого наукового розроблення. Усе це зумовило вибір теми даного дослідження та його цільову спрямованість.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є діагностика сучасного стану, особливостей і передумов формування транспортно-логістичного кластера, а також визначення перспективних напрямів його розвитку як складової частини транспортно-логістичної системи на прикладі Причорноморського економічного району.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причорноморський економічний район (Одеська, Миколаївська, Херсонська області) має вигідне

географічне положення на маршрутах міжнародних транспортних коридорів, значний транзитний і морегосподарський потенціал, розгалужену міжрегіональну і міжнародну транспортно-логістичну інфраструктуру та транспортні комунікації, до якої входять Одеська залізниця, морські порти, міжнародні аеропорти, перетин автомобільних доріг у різних напрямках. У районі існують відповідні передумови для організації й забезпечення міжнародних транспортно-логістичних процесів, мультимодальних перевезень та комбінування різних видів транспорту.

Як показує аналіз нормативно-правових актів, у Причорноморському економічному районі були здійснені спроби забезпечення реалізації механізму розвитку транспортного кластера. Так, у 2011 р. Одеською обласною радою було прийнято Положення «Про впровадження кластерної моделі розвитку інфраструктури Одеської області», на основі якого закріплено базову модель для створення транспортних кластерів і методичні рекомендації, а також забезпечено відповідний організаційно-технічний супровід. Для виконання даного положення було розроблено проєкт рішення про створення транспортного кластера на базі Одеського морського торгового порту, яке було прийнято Одеською облрадою 26.08.2011.

У проєкті було зазначено, що транспортний кластер (так званий «транспортний вузол») є об'єднанням економічних суб'єктів, які працюють в одній сфері та мають загальні цілі й інтереси. Це майданчик, на якому мають спільно співпрацювати порт, залізнична дорога, приватні компанії, вищі навчальні заклади, представники науки й громадськості.

Одеський транспортний кластер розглядається як група юридичних осіб, діяльність яких забезпечується функціонуванням інфраструктури Одеського морського порту і спрямована на створення умов ефективного використання можливостей суб'єктів транспортної системи регіону. За розрахунками фахівців, зростання вантажообігу Одеського порту на 1 тис т призведе до збільшення валового регіонального продукту області на 200 тис грн, а на 2,3 млн т – до підвищення загального ВРП на 1%. Однак рішення обласної ради про створення транспортного кластера на базі Одеського морського торгового порту так і не набрало чинності.

Отже, у результаті дослідження встановлено, що, незважаючи на деякі позитивні кроки з нормативно-правового регулювання створення й діяльності транспортно-логістичних кластерів, все ж таки існують проблеми недостатньо ефективного інституційного забезпечення даної структури.

На основі аналізу стратегічних документів соціально-економічного розвитку регіонів на прикладі Одеської, Миколаївської та Херсонської областей встановлено, що в них не розроблено відповідних

регіональних програм і стратегій розвитку транспортно-логістичного кластера.

Нині в Одеській, Миколаївській і Херсонській областях діють стратегії розвитку на період до 2020 р., які ґрунтуються на засадах Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» і Державної стратегії регіонального розвитку України до 2020 р. (табл. 1).

Узагальнюючи вищеперелічені стратегічні документи, виявлено, що у них не зазначено про формування транспортно-логістичного кластера як ключового складника регіональної транспортно-логістичної системи, а також не прописано фінансовий механізм реалізації його функціонування із залученням нетрадиційних джерел інвестування й фінансових інструментів, у тому числі за рахунок публічно-приватного партнерства. У Планах реалізації стратегій розвитку Одеської, Миколаївської та Херсонської

областей відсутні заходи зі сприяння створенню та інтенсивній діяльності транспортно-логістичного кластера.

За даними Державної служби статистики України, обсяги вантажоперевезень Одеською залізницею збільшилися за 2000–2018 рр. у 2,2 рази, а її питома вага в загальноукраїнському обсязі – на 7 в. п., або з 4,8% до 11,8% (рис. 1).

Вантажообіг Одеської залізниці зріс на 66,7%, а частка – на 11,2 в. п., або з 20,7% до 31,9% загальнодержавного вантажообігу залізничного транспорту загального користування (рис. 2).

За 2000–2018 рр. обсяги перевезення вантажів автомобільним транспортом у Причорноморському економічному районі зросли на 24,4% через збільшення обсягів перевезення в Миколаївській області на 56,6%, Одеській – на 16,5%, Херсонській – на 6,1%. Частка обсягів перевезення вантажів автомобільним транспортом у

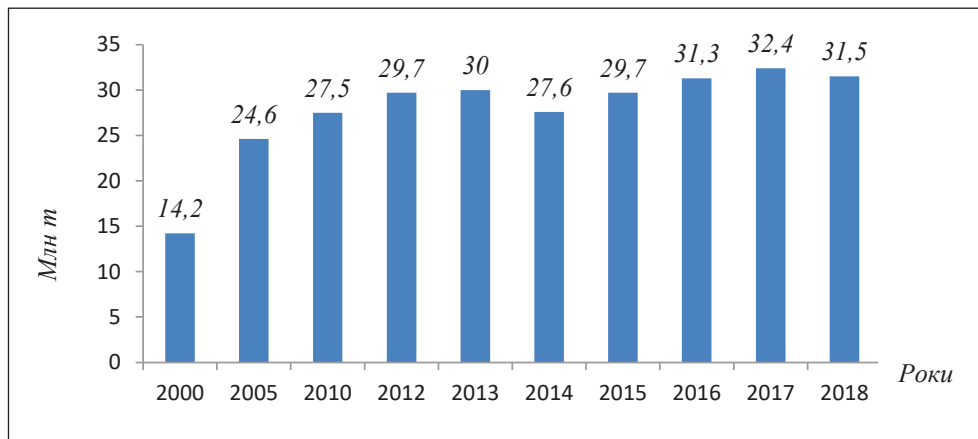

Рис. 1. Динаміка обсягів вантажоперевезень Одеською залізницею

Джерело: побудовано на основі [26, с. 49; 27, с. 46]

Таблиця 1

Аналіз стратегій розвитку на період до 2020 р. в частині формування транспортно-логістичного кластера

Документ	Зміст
Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 р.	<i>Стратегічна ціль</i> – розбудова та модернізація транспортної інфраструктури. <i>Операційні цілі</i> : створення сучасної мережі автомобільних доріг загального користування; модернізація та подальша розбудова портового господарства; орієнтація транспортної інфраструктури на обслуговування туристичних потоків; розвиток транзитного потенціалу; створення умов для розвитку малого бізнесу в транспортній сфері
Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 р.	<i>Стратегічна ціль</i> – стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки. <i>Операційна ціль</i> : створення нових підприємств та модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки. <i>Завдання</i> : розвиток транзитного та логістично-транспортного потенціалу
Стратегія розвитку Херсонської області на період до 2020 р.	<i>Стратегічна ціль</i> – забезпечення місцевого економічного розвитку. <i>Операційна ціль</i> : доступні послуги, забезпечені комунікації. <i>Завдання</i> : поліпшення стану доріг та автомобільного сполучення для забезпечення потреб економіки та доступу населення до послуг; забезпечення подальшого розвитку авіаційного, водного транспорту для міжобласного та міжнародного сполучення

Джерело: складено авторами

районі майже не змінилася і становила в 2018 р. 5,5% загальнодержавного обсягу (табл. 2).

За досліджуваний період вантажообіг автомобільного транспорту в Причорноморському економічному районі зріс у 5,8 рази в результаті збільшення вантажообігу в Миколаївській і Одеській областях у 6,1 рази, Херсонській – у 4,8 рази. Частка вантажообігу автомобільного транспорту в районі зросла в загальнодержавному вантажообігу на 3,4 в. п., або з 6,1% до 9,5% (табл. 3).

Аналітична оцінка статистичних даних за 2012–2018 рр. свідчить, що загальні обсяги переробки вантажів стивідорними компаніями в Ізмаїльському морському порту збільшилися на 59,5%;

Миколаївському – на 41,2%; Чорноморську – на 25,8%; Ренійському – на 25,6%; Южному – на 5,9%, а в Херсонському порту скоротилися на 19,4%, Одеському – на 11,6% (табл. 4).

Обсяги переробки експортних вантажів стивідорними компаніями в морському порту Чорноморськ за цей період зросли на 91,6%; в Ізмаїльському – на 79,8%; Миколаївському – на 61,6%; Одеському – на 16,6%; Южному – на 5,8%. У Ренійському морському порту обсяги переробки експортних вантажів знизилися на 91%, у Херсонському – на 17% (табл. 5).

За аналізований період спостерігається тенденція суттєвого збільшення обсягів переробки

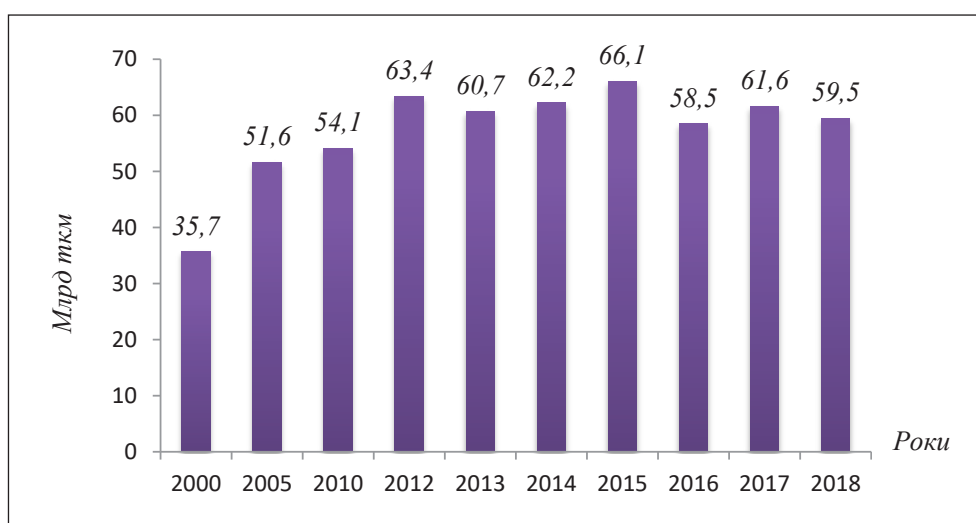

Рис. 2. Динаміка вантажообігу Одеської залізниці

Джерело: побудовано на основі [26, с. 54; 27, с. 50]

Таблиця 2

Обсяги перевезення вантажів автомобільним транспортом у Причорноморському економічному районі, млн т

Економічний район	Роки								
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Причорноморський	51,7	65,2	61,8	54,4	51,8	52,6	56,7	58,0	64,3
У тому числі: Одеська область	24,9	23,0	26,3	22,7	21,0	22,2	22,6	24,1	29,0
Миколаївська область	13,6	30,8	21,9	19,5	19,4	19,5	23,0	20,5	21,3
Херсонська область	13,2	11,4	13,6	12,2	11,4	10,9	11,1	13,4	14,0

Джерело: складено за даними [27, с. 46]

Таблиця 3

Вантажообіг автомобільного транспорту в Причорноморському економічному районі, млн т/км

Економічний район	Роки							
	2000	2005	2010	2013	2015	2017	2018	
Причорноморський	1179,2	2750,9	5063,5	5411,1	5314,6	5706,9	6856,6	
У тому числі: Одеська область	623,5	1264,0	2531,0	2778,2	2776,8	2886,9	3828,8	
Миколаївська область	272,8	848,3	1393,4	1306,7	1268,7	1466,5	1656,8	
Херсонська область	282,9	638,6	1139,1	1326,2	1269,1	1353,5	1371,0	

Джерело: складено за даними [27, с. 51]

Таблиця 4

Загальні обсяги переробки вантажів стивідорними компаніями в морських портах Причорноморського економічного району, тис т

Морські порти	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ізмаїльський	2937,0	2762,6	3092,9	4825,2	5682,6	5097,9	4683,3
Чорноморськ	17113,3	16458,5	17613,2	17298,4	15942,0	17225,2	21535,5
Миколаївський	20679,0	20303,7	20802,8	22232,6	22424,3	23534,8	29204,8
Одеський	24542,4	23169,7	24579,2	25585,9	25250,9	24136,6	21698,4
Ренійський	1061,0	2794,9	1464,8	906,9	972,4	1124,9	1332,7
Херсонський	3816,9	3717,4	3900,9	4133,9	3712,2	3314,0	3074,7
Южний	40310,9	43424,5	47431,7	48582,1	39297,6	41897,8	42702,2

Джерело: складено за інформаційними матеріалами Адміністрації морських портів України

Таблиця 5

Обсяги переробки експортних вантажів стивідорними компаніями в морських портах Причорноморського економічного району, тис т

Морські порти	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ізмаїльський	1956,8	2020,6	1978,6	3168,2	4122,2	3234,7	3518,3
Чорноморськ	8601,3	8294,4	10901,1	10957,5	12974,5	14044,8	16477,6
Миколаївський	13632,9	13688,8	14087,5	14972,3	16629,0	16116,6	22035,7
Одеський	13542,0	13590,3	16113,2	19020,9	18999,1	17493,8	15785,8
Ренійський	299,4	1481,6	215,9	46,0	34,4	20,5	26,8
Херсонський	2345,0	1616,4	3029,4	3042,4	3069,5	2768,2	1946,5
Южний	27942,8	32144,4	36860,0	38254,5	29675,1	30630,3	29557,5

Джерело: складено за інформаційними матеріалами Адміністрації морських портів України

Таблиця 6

Обсяги переробки імпортних вантажів стивідорними компаніями в морських портах Причорноморського економічного району, тис т

Морські порти	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ізмаїльський	10,2	56,0	81,2	383,5	181,5	223,7	134,2
Чорноморськ	3555,0	3575,7	2990,5	3120,5	2218,6	2375,3	4202,4
Миколаївський	4741,4	4859,9	4400,9	4889,5	4402,2	5613,6	5948,4
Одеський	3465,0	4514,5	3274,6	2722,3	3639,2	4345,9	4503,4
Ренійський	5,6	8,6	21,3	10,4	10,7	11,0	38,5
Херсонський	433,9	393,3	204,0	319,6	220,1	253,9	447,8
Южний	2956,8	3458,9	4096,7	4930,9	4811,1	6441,7	7445,1

Джерело: складено за інформаційними матеріалами Адміністрації морських портів України

імпортних вантажів стивідорними компаніями в морських портах Причорноморського економічного району. Так, значення цього показника зросло в Ізмаїльському порту в 13,2 рази, Ренійському – у 6,9, Южному – у 2,5, Миколаївському й Одеському – в 1,3, порту Чорноморськ – в 1,2 рази (табл. 6).

Як показує аналіз статистичних даних, обсяги переробки транзитних вантажів стивідорними компаніями в Ренійському морському порту збільшилися за 2012–2018 рр. на 67,6%, Ізмаїльському – на 8,5%. Обсяги переробки транзитних вантажів значно скоротилися в морських портах: Херсонському – на 98,5%, Миколаївському – на

89,4%, Чорноморськ – на 83,7%, Южному – на 40,7% (табл. 7).

За даними Державної служби статистики України, питома вага обсягів капітальних інвестицій підприємств у сфері транспорту та складського господарства Причорноморського економічного району зменшилася за 2010–2018 рр. на 5,3 в. п., або з 16,4% до 11,1% у загальноукраїнському обсязі. При цьому слід відзначити, що найбільша частка обсягу капітальних інвестицій припадала на Одеську область (у межах 65,3–83,9%). Питома вага обсягів капітальних інвестицій підприємств у сфері транспорту та складського господарства Миколаївської області скоротилася на 17,8 в. п.,

Таблиця 7

Обсяги переробки транзитних вантажів стивідорними компаніями в морських портах Причорноморського економічного району, тис т

Морські порти	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ізмаїльський	935,3	673,3	1016,0	1232,0	1314,0	1476,2	1014,8
Чорноморськ	4946,6	4522,6	3627,4	2161,5	649,6	797,4	804,3
Миколаївський	2196,6	1398,0	1936,2	1853,7	1090,5	1220,5	232,3
Одеський	7434,5	4973,6	4896,1	3784,9	2553,9	2175,9	1301,6
Ренійський	756,0	1304,7	1227,6	850,6	937,9	1092,4	1267,4
Херсонський	190,5	186,6	127,1	55,8	17,7	2,8	–
Южний	9362,0	7794,2	6434,7	5214,8	3537,6	4788,4	5552,2

Джерело: складено за інформаційними матеріалами Адміністрації морських портів України

Таблиця 8

Капітальні інвестиції у сфері транспорту та складського господарства в Причорноморському економічному районі (у фактичних цінах, млн грн)

Економічний район	Роки						
	2010	2012	2014	2016	2017	2018	
Причорноморський	4762,9	4409,4	3333,4	4586,4	5390,0	5519,8	
У тому числі:							
Одеська область	3111,4	3492,2	2513,3	3592,5	3868,6	4633,0	
Миколаївська область	1484,5	843,9	759,7	807,4	1339,3	740,3	
Херсонська область	167,0	73,3	60,4	186,5	182,1	146,5	

Джерело: складено за даними [26, с. 14; 27, с. 15]

або з 31,2% до 13,4%, а в Херсонській області – на 0,8 в. п., або з 3,5% до 2,7% (табл. 8).

Таким чином, у Причорноморському економічному районі створено належні інституційні умови для формування й розвитку транспортно-логістичного кластера як складової частини транспортно-логістичної системи.

Висновки з проведеного дослідження.

У результаті дослідження визначено перспективні напрями розвитку регіональної транспортно-логістичної системи Причорноморського економічного району. До них можна віднести такі:

формування транспортно-логістичного кластера в контексті забезпечення модернізації економіки: розроблення Стратегії комплексного розвитку транспортно-логістичного кластера; розроблення механізму фінансового забезпечення управління розвитком транспортно-логістичного кластера, суть якого полягає у застосуванні таких фінансових інструментів, як венчурне інвестування, краудінвестинг, факторинг, публічно-приватне партнерство на основі залучення приватних інвестицій, коштів кредитних установ, іноземних інвестиційних ресурсів, грантів міжнародних фінансових організацій; розроблення й реалізація регіональної кластерної моделі організації логістичної діяльності; реконструкція існуючих і створення нових об'єктів належної логістичної інфраструктури (транспортної, торговельної, сервісної тощо); створення оптимальних мульти-модальних логістичних ланцюгів, у тому числі за

рахунок розширеного використання енергоефективних видів транспорту;

організація логістичної діяльності й розвиток припортової інфраструктури в морських торгових портах: залучення приватних інвестицій у технічну модернізацію припортової інфраструктури морських портів; активізація інноваційної діяльності із застосуванням різних форм преференцій (кредитів, гарантій, податкових пільг, дотацій) для розвитку морських портів; передача портових потужностей у концесію або оренду;

запровадження інформаційних технологій для управління транспортно-логістичною системою економічного району: впровадження «фізичного» Інтернету, заснованого на Інтернеті речей; розроблення й реалізація інформаційних рішень щодо доставки «останньої милі» (тобто застосування автономних транспортних засобів для доставки вантажів); впровадження цифрових краудсорсингових платформ під час доставки продукції споживачам із використанням принципів довіри й кооперації між учасниками логістичних процесів;

трансформація регіональної транспортно-логістичної системи на засадах «зеленої» логістики: впровадження і розвиток концепції «зеленої» логістики, яка дасть змогу поєднати в єдину систему екологію й економіку задля збереження довкілля та трансформації регіональної транспортно-логістичної системи з використанням екологічно чистих технологій; залучення інвестицій в обладнання й устаткування, що пов'язані з еколо-

гічно чистими технологіями у сфері транспорту й складського господарства;

упровадження цифрової логістики як механізму розвитку транспортно-логістичної системи економічного району: розроблення й реалізація цифрових сервісів на всіх видах транспорту; застосування цифрових платформ під час організації перевезень вантажів; упровадження електронного документообігу з різними органами влади (митними, податковими тощо); застосування сучасних форм розрахунків; формування системи управління автомобільним і водним транспортом; реалізація системи супутникової навігації Galileo; розроблення й упровадження інтегрованого квитка, який припускає використання різних видів транспорту, що відповідає європейській транспортній політиці TEN-T.

Реалізація запропонованого комплексу заходів сприятиме:

зниженню витрат на організацію логістичної діяльності через автоматизацію процесів, зменшення транспортної складової у вартості послуг, скорочення часу на виконання митних процедур під час оформлення вантажів;

збільшенню обсягів вантажоперевезень, вантажообігу, переробки вантажів і контейнерів;

скороченню вартості доставки вантажів;

значному зростанню кооперації між логістичними компаніями;

підвищенню рівня задоволеності споживачів за рахунок зниження термінів доставки вантажів;

розширенню клієнтської бази;

зростанню якості наданих транспортно-логістичних послуг;

зниженню завантаженості транспортної інфраструктури в результаті оптимізації руху логістичних потоків (матеріальних, транспортних, фінансових, інформаційних);

ефективному використанню транспортної інфраструктури за допомогою інноваційних навігаційних систем;

підвищенню рівня безпеки перевезень;

забезпеченню практично повної декарбонізації міської логістики в основних міських центрах областей (Одеської, Миколаївської, Херсонської);

зміцненню конкурентних переваг економічного району й зростанню економічної спроможності територіальних громад в умовах децентралізації.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямі полягає у розробленні кластерної моделі організації логістичної діяльності на прикладі Причорноморського економічного району з урахуванням його особливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белая книга – Транспорт. Стратегический план для единой европейской транспортной зоны: в направлении к конкурентоспособной и

ресурсоэффективной транспортной системе. Люксембург : Бюро официальных публикаций Европейского Союза, 2011. 28 с.

2. EU Transport Policy Analysis: strengths and weaknesses. URL : http://www.eutraproject.eu/uploadfiles/EU_Transport_Policy_Analysis.pdf (дата звернення: 21.05.2019).

3. Transport in the European Union. Current Trends and Issues. Mobility and Transport. European Union. April 2018. URL : <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/2018-transport-in-the-eu-current-trends-and-issues.pdf> (дата звернення: 27.05.2019).

4. Ярмолович Ю.Р., Ярмолович Д.Ю. Развитие возможностей транспортной системы Украины в свете Концепции развития транспорта ЕС до 2050 года. *Развитие методів управління та господарювання на транспорті*. 2015. № 1(50). С. 155–169.

5. Деркач Э.М. Основные тенденции развития транспортной политики Украины и ЕС. *Topical Issues of Science and Education*. 2017. Vol. 6. P. 7–13.

6. Развитие транспортно-логистических отраслей Европейского Союза: открытый BIM, Интернет вещей и киберфизические системы / В.П. Купряновский и др. *International Journal of Open Information Technologies*. 2018. Vol. 6. № 2. P. 54–100.

7. Перебийніс В.І., Перебийніс О.В. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. 207 с.

8. Перебийніс В.І., Болдирєва Л.М., Перебийніс О.В. Транспортний менеджмент і транспортний маркетинг виробничо-комерційної діяльності : монографія. Полтава : Полтавський ун-т споживчої кооперації України, 2009. 201 с.

9. Борисова Л.П. Основные проблемы и перспективы развития транспортной логистики в Украине. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. Вип. № 2(10). С. 13–21.

10. Нестеренко Г.І., Кузьменко А.І. Совершенствование транспортного комплекса Украины на основе использования принципов логистики. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 3(233). С. 109–113.

11. Трифонова О.В., Трушкіна Н.В. Стан, проблеми та тенденції розвитку транспортної логістики в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 143–149.

12. Полякова О.М. Кластерний підхід до формування інтегрованої транспортно-логістичної системи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 45. С. 239–244.

13. Трушкіна Н.В. Формування інтегрованої транспортно-логістичної системи в Україні: фінансово-правовий аспект. *Emergence of public development: financial and legal aspects: monograph*. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2019. P. 619–629.

14. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. Особливості розвитку транспортно-логістичної системи Придніпровського економічного району. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 3(25). С. 22–27.

15. Іванов С.В., Харазішвілі Ю.М. Інноваційні фактори розвитку транспортної системи України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 47–55.

16. Trushkina N. Financial ensuring mechanism of management innovative development of the transport-logistics system. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities* : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi, in 3 Vol. / Higher School of Social and Economic. Przeworsk : WSSG, 2019. Vol. 3. P. 227–236.

17. Кислий В., Жарик Т. Розвиток транспортно-логістичних кластерів в Україні. *Економіка України*. 2010. № 12. С. 28–37.

18. Смирнов І., Шматок О. Формування транспортно-логістичних кластерів у ЄС: український контекст. *Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2012. Вип. 60. С. 14–19.

19. Ніколаєв Ю.О. Структура транспортно-логістичного кластера та процес його формування. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 1(44). С. 345–350.

20. Попова Н.В. Кластеры как основа инновационного развития транспортно-логистической системы региона. *Бизнес Информ*. 2013. № 8. С. 63–67.

21. Альошинський Є.С., Білан К.В. Розробка пропозицій щодо створення транспортно-логістичного кластера Харківської області. *Восточноевропейский журнал передовых технологий*. 2013. № 3(3). С. 29–33.

22. Кластери в економіці України : монографія / за наук. ред. М.П. Войнаренка. Хмельницький : ХНУ, 2014. 1085 с.

23. Гриценко С.І. Формування парадигми соціально-економічного розвитку в контексті транспортно-логістичних кластерів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 3. Т. 3. С. 178–182.

24. Іванов С.В. Транспортно-логістичні кластери в контексті розвитку транспортної системи України та окремо взятого економічного району. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1(51). С. 15–22.

25. Іванов С.В., Трушкіна Н.В., Ринкевич Н.С. Проблеми формування інституційного середовища розвитку логістичних кластерів в економічних районах України. *Антикризове управління економічним розвитком регіонів* : колективна монографія / за ред. Н.С. Іванової ; Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Кривий Ріг : Видавець Р.А. Козлов, 2019. С. 30–41.

26. Транспорт і зв'язок України за 2017 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 168 с.

27. Транспорт і зв'язок України за 2018 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 154 с.

REFERENCES:

1. *Belaya kniga – Transport. Strategicheskii plan dlya edinoi evropeyskoy transportnoy zony: v napravlenii k konkurentosposobnoy i resursoeffektivnoy transportnoy sisteme* [White paper – Transport. Strategic plan for a single European transport zone: towards a competitive and resource-efficient transport system] (2011). Luxembourg: Bureau of Official Publications of the European Union. (in Russian)

2. EU Transport Policy Analysis: strengths and weaknesses. Available at: http://www.eutraproject.eu/uploadfiles/EU_Transport_Policy_Analysis.pdf (accessed 21 May 2019).

3. Transport in the European Union. Current Trends and Issues. Mobility and Transport. European Union. April 2018. Available at: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/2018-transport-in-the-eu-current-trends-and-issues.pdf> (accessed 27 May 2019).

4. Yarmolovich Yu. R., Yarmolovich D. Yu. (2015) Razvitie vozmozhnostey transportnoy sistemy Ukrainy v svete Kontseptsii razvitiya transporta ES do 2050 goda [Development of the capabilities of the transport system of Ukraine in the light of the EU Transport Development Concept until 2050]. *Development of methods of management in transport*, no. 1 (50), pp. 155–169.

5. Derkach E. M. (2017) Osnovnye tendentsii razvitiya transportnoy politiki Ukrainy i ES [The main trends in the development of transport policy of Ukraine and the EU]. *Topical Issues of Science and Education*, vol. 6, pp. 7–13. (in Russian)

6. Kupryanovskiy V. P., Alen'kov V. V., Stepanenko A. V., Pokusaev O. N., Kattsyn D. V., Akimov A. V., Utkin N. A., Volokitin Yu. I., Namiot D. E., Shakhraman'yan M. A., Vlasova I. M. (2018) Razvitie transportno-logisticheskikh otrasley Evropeyskogo Soyuza: otkrytyy BIM, Internet Veshchey i kiberfizicheskie sistemy [Development of transport and logistics sectors of the European Union: open BIM, Internet of Things and cyberphysical systems]. *International Journal of Open Information Technologies*, vol. 6, no 2, pp. 54–100.

7. Perebyjnis V. I., Perebyjnis O. V. (2006) *Transportno-loghistrychni systemy pidpryjemstv: formuvannja ta funkcionuvannja* [Transport and logistics systems of enterprises: formation and functioning]. Poltava: RVC PUSKU. (in Ukrainian)

8. Perebyjnis V. I., Boldyrjeva L. M., Perebyjnis O. V. (2009) Transportnyj menedzhment i transportnyj marketing vyrobnycho-komercijnoji dijajnosti [Transport management and transport marketing of production and commercial activity]. Poltava: Poltava University of Consumer Cooperation of Ukraine. (in Ukrainian)

9. Borisova L. P. (2013) Osnovnye problemy i perspektivy razvitiya transportnoy logistiki v Ukraine [The main problems and prospects for the development of transport logistics in Ukraine]. *Economy. Management. Innovation*, no. 2(10), pp. 13–21.

10. Nesterenko G. I., Kuzmenko A. I. (2017) Sovershenstvovanie transportnogo kompleksa Ukrainy na osnove ispol'zovaniya printsipov logistiki [Improving the transport complex of Ukraine based on the use of logistics principles]. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, no. 3(233), pp. 109–113.

11. Tryfonova O. V., Trushkina N. V. (2019) Stan, problemy ta tendenciji rozvytku transportnoji loghistryky v Ukraini [State, problems and tendencies of development of transport logistics in Ukraine]. *Bulletin of economic science of Ukraine*, no. 1, pp. 143–149.

12. Poljakova O. M. (2014) Klasternyj pidkhid do formuvannja integrovanoji transportno-loghistrychnoji systemy [Cluster approach to the formation of an integrated transport and logistics system]. *Bulletin of Economics of Transport and Industry*, no. 45, pp. 239–244.

13. Trushkina N. V. (2019) Formuvannja integrovanoji transportno-loghistychnoji systemy v Ukrajinі: finansovo-pravovyj aspekt [Formation of integrated transport and logistics system in Ukraine: financial and legal aspect]. *Emergence of public development: financial and legal aspects*. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, pp. 619-629.

14. Ivanov S. V., Ljashenko V. I., Trushkina N. V. (2019) Osoblyvosti rozvytku transportno-loghistychnoji systemy Prydniprovskogo ekonomichnogo rajonu [Features of development of transport-logistical system of the Prydniprovsky economic region]. *Regional Economics and Management*, no. 3(25), pp. 22-27.

15. Ivanov S. V., Kharazishvili Ju. M. (2017) Innovacijni faktory rozvytku transportnoji systemy Ukrajinі [Innovative factors of development of the transport system of Ukraine]. *Bulletin of economic science of Ukraine*, no. 2, pp. 47-55.

16. Trushkina N. (2019) Financial ensuring mechanism of management innovative development of the transport-logistics system. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities*. in 3 Vol. Przeworsk: WSSG, vol. 3, pp. 227-236.

17. Kyslyj V., Zharyk T. (2010) Rozvytok transportno-loghistychnykh klasteriv v Ukrajinі [Development of transport and logistics clusters in Ukraine]. *Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 28-37.

18. Smyrnov I., Shmatok O. (2012) Formuvannja transportno-loghistychnykh klasteriv u JeS: ukrajinskyj kontekst [Formation of transport and logistics clusters in the EU: Ukrainian context]. *Bulletin of the Kiev National University Shevchenko*, vol. 60, pp. 14-19.

19. Nikolajev Ju. O. (2012) Struktura transportno-loghistychnogo klastera ta proces jogyho formuvannja [Structure of transport and logistics cluster and its formation process]. *Bulletin of socio-economic research*, vol. 1 (44), pp. 345-350.

20. Popova N. V. (2013) Klasteri kak osnova innovatsionnogo razvitiya transportno-logisticheskoy

systemy regiona [Clusters as the basis for the innovative development of the transport and logistics system of the region]. *Business Inform*, no 8, pp. 63-67.

21. Aljoshynskyj Je. S., Bilan K. V. (2013) Rozrobka propozycij shhodo stvorennya transportno-loghistychnogo klastera Kharkivskoj oblasti [Development of proposals for creation of transport and logistics cluster of Kharkiv region]. *East European Journal of Advanced Technology*, no. 3(3), pp. 29-33.

22. Vojnarenko M. P. (2014) *Klasteri v ekonomici Ukrajinі* [Clusters in the economy of Ukraine]. Khmel-nitsky: KhNU, FOP Melnyk A.A. (in Ukrainian)

23. Ghrycenko S. I. (2018) Formuvannja paradyghmy socialjno-ekonomichnogo rozvytku v konteksti transportno-loghistychnykh klasteriv [Formation of the paradigm of socio-economic development in the context of transport and logistics clusters]. *Bulletin of Khmel-nitsky National University. Economic sciences*, no. 3, vol. 3, pp. 178-182.

24. Ivanov S. V. (2018) Transportno-loghistychni klasteri v konteksti rozvytku transportnoji systemy Ukrajinі ta okremo vzjatogho ekonomichnogo rajonu [Transport and logistics clusters in the context of the development of the transport system of Ukraine and a separate economic area]. *Economic Herald of the Donbas*, no. 1(51), pp. 15-22.

25. Ivanov S. V., Trushkina N. V., Rynkevich N. S. (2019) Problemy formuvannja instytcijnogho seredovyshha rozvytku loghistychnykh klasteriv v ekonomichnykh rajonakh Ukrajinі [Problems of formation of institutional environment for development of logistic clusters in economic regions of Ukraine]. *Crisis management of regional economic development*. Krivoy Rog: Publisher R.A. Kozlov, pp. 30-41. (in Ukrainian)

26. *Transport i зв'язok Ukrajinі za 2017 rik* [Transport and Communication of Ukraine for 2017] (2018). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. (in Ukrainian)

27. *Transport i зв'язok Ukrajinі za 2018 rik* [Transport and Communication of Ukraine for 2017] (2019). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. (in Ukrainian)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА В ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ WAYS TO INCREASE ECONOMIC EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION IN THE BLACK SEA REGION

УДК 338:(477.7)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-26>

Порудєєва Т.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Porudeyeva Tatyana

Mykolayiv V.O. Sukhomlinsky National University

У статті розглянуто тенденції розвитку зернової галузі Причорноморського регіону України. З'ясовано, що Причорноморський регіон є продовольчим донором і багатющою житницею країни, має у своєму розпорядженні потенційні можливості для забезпечення потреби країни в зерні, збільшення його поставок на внутрішній і зовнішній ринки. Прослідковано динаміку ефективності виробництва зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами регіону. Зернове господарство Причорномор'я активно розвивається, незважаючи на труднощі і тиск різних чинників. Визначено основні проблеми підвищення ефективності зерновиробництва та визначено чинники, які сприятимуть його підвищенню. Для цього передбачається: освоєння інтенсивних технологій вирощування зернових культур, розвиток усіх елементів інфраструктури зернового господарства, розвиток інноваційного потенціалу зернового сектору, застосування нових способів стимулювання і підтримки зернового виробництва. **Ключові слова:** зерновиробництво, Причорноморський регіон, прибуток, рентабельність, ефективність.

В статье рассмотрены тенденции развития зерновой отрасли Причерномор-

ского региона Украины. Выяснено, что Причерноморский регион является продовольственным донором и богатейшей житницей страны, располагает потенциальными возможностями для обеспечения потребности страны в зерне, увеличения его поставок на внутренний и внешний рынки. Прослежена динамика эффективности производства зерновой продукции сельскохозяйственными предприятиями региона. Зерновое хозяйство Причерноморья активно развивается, несмотря на трудности и давление различных факторов. Определены основные проблемы повышения эффективности зернопроизводства и определены факторы, способствующие ее повышению. Для этого предусматривается: освоение интенсивных технологий выращивания зерновых культур, развитие всех элементов инфраструктуры зернового хозяйства, развитие инновационного потенциала зернового сектора, применение новых способов стимулирования и поддержки зернового производства.

Ключевые слова: зернопроизводство, Причерноморский регион, прибыль, рентабельность, эффективность.

The article considers the tendencies of development of grain industry of the Black Sea region of Ukraine. The Black Sea region, on the economic map of Ukraine, has always been and remains an agricultural region, a food donor and the country's richest breadbasket. It has significant potential for meeting the country's grain needs and increasing its supplies to domestic and foreign markets. It accounts for about 15% of Ukraine's total grain volume, of which more than 18% is food grain. The dynamics of production efficiency of grain products by agricultural enterprises of the region is traced. It has been established that the country's grain economy is a strategic and, at the same time, a multi-purpose, multifunctional industry that stimulates or, on the contrary, impedes the development of many other related industries, food markets and commodities. The level of providing livestock products to the public at the expense of its own production, which is an important strategic component of food security, depends largely on the development of grain production. It is determined that the Black Sea grain industry is actively developing, despite the difficulties and pressures of various factors. The main problems of increasing the efficiency of grain production are identified: the demand in the region does not keep up with the supply, which causes differences in prices in the grain market not in favor of producers. Due to underdeveloped and outdated processing equipment, falling livestock population, negative demographics in the area, high logistical costs for grain transportation, demand is not far behind supply. Therefore, grain prices in the region are low and do not allow to expand production to regional producers. Factors that will help to increase it are identified. For this purpose it is envisaged: strengthening of material and technical base of grain production, increase of volumes (doses) of fertilizer application, development of intensive technologies of cultivation of grain crops, development of all elements of infrastructure of grain economy, development of innovative potential of grain sector, application of new methods of stimulation and support of grain production.

Key words: rain production, Black Sea region, profit, profitability, efficiency.

Постановка проблеми. Зернове господарство – базова галузь АПК, від стану і рівня розвитку якої залежать соціально-економічне становище і продовольча безпека країни. Зернове господарство країни – стратегічна і одночасно багатоцільова, багатофункціональна галузь, яка стимулює або, навпаки, стримує розвиток багатьох інших пов'язаних із нею галузей, продуктивних і сировинних ринків. Від розвитку зернового виробництва багато в чому залежить рівень забезпечення населення тваринницькою продукцією за рахунок власного виробництва, що є важливим стратегічним компонентом продовольчої безпеки країни. Досягнення цієї мети можливе лише за стабільного функціонування всієї сільськогос-

подарської галузі, основним напрямом якого є нарощування обсягів виробництва зерна і підвищення економічної ефективності його організації та управління. Зернове господарство є основою сільськогосподарського виробництва, яка робить вирішальний вплив на розвиток усіх його галузей. Доктрина продовольчої безпеки не може бути реалізована без збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в усіх суб'єктах країни, у тому числі в Причорноморському регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підвищення економічної ефективності виробництва, у тому числі в АПК, досліджували О. Варченко, С. Кваша, А. Даниленко, О. Шпичак, Н. Єфремова, В. Корнієнко [1] та інші вчені. Про-

блему ефективності виробництва зерна з урахуванням природно-географічних і ґрунтово-кліматичних умов досліджували А. Андрійчук, В.І. Мацібора, Ю. Лупенко, П.І. Гайдуцький, С.І. Дем'яненко, О. Шпицак, Т. Авраменко [2]. Значний внесок у вивчення підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва зерна та аналіз ринку зерна зробили вчені О.В. Захарчук, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, Ю. Кернасюк [3; 4].

При цьому необхідно зазначити, що питання визначення економічної ефективності виробництва зерна з урахуванням природно-кліматичних і ґрунтово-географічних особливостей Причорноморського регіону досліджено недостатньою мірою. У зв'язку з вищевикладеним особливою актуальності набуває проблема збільшення валового виробництва і підвищення економічної ефективності виробництва зерна. Недостатня вивченість і невирішеність викладених проблем визначили вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського зерновиробництва та основних шляхів її підвищення на прикладі Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність сільськогосподарського виробництва – результативність фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта в сільському господарстві, здатність забезпечувати досягнення високих показників продуктивності, економічності, прибутковості, якості продукції. Критерієм даного виду ефективності є максимальне отримання сільськогосподарської продукції за найменших затрат живої і матеріалізованої праці. Ефективність сільськогосподарського виробництва вимірюється за допомогою системи показників: продуктивності праці, фондівіддачі, собівартості, рентабельності, врожайності сільськогосподарських культур.

Під час оцінки економічної ефективності виробництва зерна в підприємствах необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відображати її рівень.

У зерновому господарстві система показників економічної ефективності виробництва продукції включає узагальнюючі показники, які характеризують ефективність усього комплексу затрат і застосованих у галузі ресурсів, та часткові, що розкривають кількісну оцінку ефективності окремих видів ресурсів: земельних, матеріально-технічних, трудових. Залежно від умов застосовуються вартісні і натуральні показники залежно від того, з якими видами затрати ресурсів порівнюються з результатами виробництва у сільськогосподарських підприємствах, показники економічної ефективності діляться на чотири групи: узагальнюючі показники підвищення економічної ефективності

використання землі; показники ефективності використання праці; показники ефективності використання основних фондів та капітальних вкладень. Особливе значення мають такі показники: врожайність, продуктивність праці, собівартість продукції, валовий і чистий дохід на 1 люд./год. і 1 га посівної площі, рентабельність.

Причорноморський економічний район становить 18,8% території України, район є найбільшим за площею в країні. Він займає південну приморську (Причорноморську і Приазовську) територію країни. Це основний район поливного землеробства, вирощування пшениці, соняшнику, винограду, розвитку санаторно-курортного і туристичного господарства. Район займає територію рівнинної Причорноморської низовини. Основними кліматичними ризиками в Причорноморському регіоні є вимерзання взимку та посухи влітку. Багаторічні дані агрометеорологічних спостережень свідчать про те, що в зоні Сухого Степу випадає близько 380–400 мм опадів у середні за вологістю роки. За усередненими підрахунками для формування 1 т зерна на гектар необхідно 100 мм опадів. Це свідчить про те, що врожаї зерна озимої пшениці на чорноземах південних на богарі можуть становити близько 4,0–5,0 т/га [2].

Отримання сільськогосподарської продукції Причорноморському регіоні відбувається за значного нахождення теплових ресурсів і найменшої у зоні Степу кількості атмосферних опадів. За таких умов ведення землеробства знаходиться на межі постійного ризику, а строкатість урожайності сільськогосподарських культур за роками дуже велика. Тому найближчим часом, на думку фахівців, слід упроваджувати адаптаційні й вологозберігаючі технології, правильно орієнтуватися на вирощування культур, які б доповнювали одна одну і в несприятливі для однієї з них роки могли б компенсувати втрати, відмовитися від орієнтації на монокультуру.

Причорноморський регіон на економічній карті України завжди був і залишається аграрним регіоном, продовольчим донором і багатющою житницею країни. Він має у своєму розпорядженні вагові потенційні можливості для забезпечення потреби країни в зерні, збільшення його поставок на внутрішній і зовнішній ринки. На його частку припадає близько 15% загальноукраїнського обсягу зернових, із цієї кількості – понад 18% продовольчого зерна [5]. Під зерновими культурами в Причорноморському регіоні було зайнято в 2018 р 19% усіх посівних площ країни. Загальний розмір посівних площ із року в рік майже не змінився. Врожайність і валовий збір зернових культур не відрізняються стабільністю (табл. 1).

Для оцінки ефективності діяльності аграрного підприємства важливими натуральними показниками є врожайність сільськогосподарських куль-

тур. У цілому за результатами проведених розрахунків урожайність зернових Причорноморського регіону в 2018 р. становить 33,5 ц з гектара, а зниження обсягів виробництва продукції, головним чином, відбувається за рахунок зниження саме рівня врожайності. Отже, одним із заходів щодо поліпшення ефективності господарської діяльності є впровадження нових сортів зернових культур, що в майбутньому дасть більший дохід.

У структурі зернових культур Причорномор'я значна площа посівів припадає на частку пшениці озимої. З нею конкурують ячмінь, пшениця яра та жито озиме, які мають велике значення в економіці сільськогосподарських підприємств регіону (табл. 2).

Ефективність використання землі є головним критерієм виробництва. Саме це зумовлює важливість підвищення врожайності. У Причорноморському регіоні за 2016–2018 рр. спостерігається тенденція до зменшення врожайності у 2018 р. порівняно з 2016 р. пшениці – на 8,3% ячменю – на 5,7%. Порівняно з 2018 р. спостерігаємо позитивну динаміку збільшення врожайності кукурудзи на 43,1% порівняно з 2017 р.

Виробництво зернових і зернобобових культур у Причорноморському регіоні в 2018 р. становило 9261 тис т, але порівняно з 2016 р. виробництво зерна в регіоні зменшилося на 130,2 тис т, що зумовлено зниженням урожайності (рис. 2).

Економічна ефективність зернового господарства в сільгосп підприємствах регіону коливається по роках і має виражену тенденцію до підвищення. У табл. 3 представлено динаміку економічної ефективності зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах Причорномор'я в період 2016–2018 рр. (табл. 3).

Аналізуючи динаміку показників економічної ефективності виробництва зернових культур (рис. 1), відзначимо зростання прибутку, який зріс у 2018 р. порівняно з 2016 р. на 20% і становив у 2018 р. 6 044,7 млн грн. Собівартість зерна регіону, як і в цілому по країні, за 2016–2018 рр. постійно зростала Рівень рентабельності є одним з основних показників економічної ефективності виробництва. Так, у 2018 р. виробництво зернових у Причорноморському регіоні забезпечило рівень рентабельності

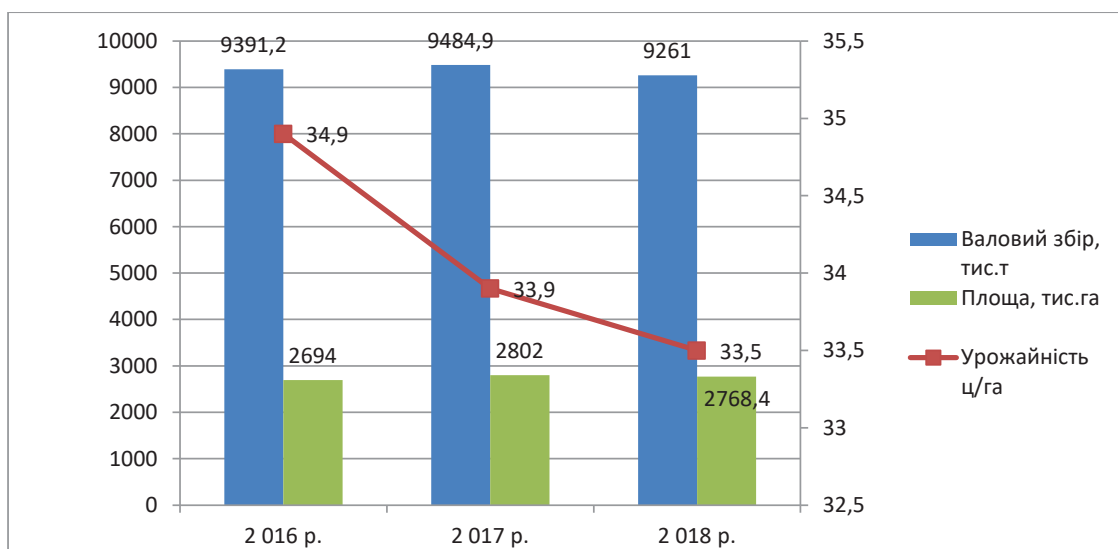

Рис. 1. Динаміка основних показників виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах Причорноморського регіону, 2016–2018 рр.

Джерело: складено за [6]

Таблиця 1

Виробництво культур зернових та зернобобових за регіонами

Регіон	Валовий збір, тис т			Урожайність, ц з 1 га			Площа, тис га		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Україна	66088,0	61916,7	70056,5	46,1	42,5	47,4	14337,1	14560,3	14794,1
Причорноморський регіон									
Миколаївська	2725,5	2674,6	2673,4	32,7	30,6	30,8	834,2	874,9	867,8
Одеська	4403,3	4264,9	4319,9	36,8	35,9	36,3	1196,3	1188,5	1190,4
Херсонська	2262,4	2545,4	2267,7	34,1	34,5	31,9	663,5	738,6	710,2

Джерело: складено за [6; 7]

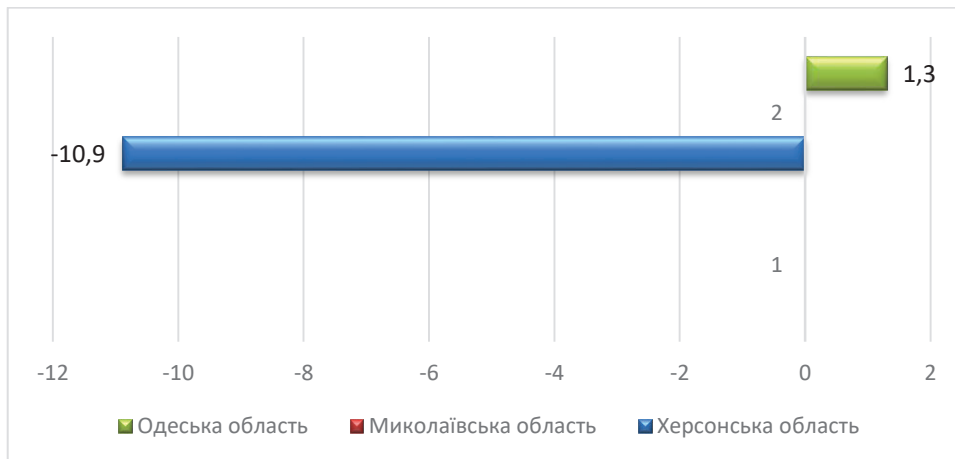

Рис. 2. Ранжування за приростом, зниженням (-) обсягів виробництва культур зернових та зернобобових у 2018 р. (до попереднього року)

Джерело: складено за [6]

Таблиця 2

Виробництво зернових та зернобобових у розрізі культур

Регіон	Валовий збір, тис т			Урожайність, ц з 1 га			Площа, тис га		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Україна									
Причорноморський регіон									
Миколаївська	1215,1	1431,9	1358	36,1	34,8	31,2	336,3	411,3	434,8
Одеська	2112,8	2284,3	2354,1	38,5	38,8	37,3	549,2	589,4	631,3
Херсонська	1271,6	1652,9	1487	35,2	35,1	31,5	361,7	470,4	471,5
Ячмінь									
Україна									
Причорноморський регіон									
Миколаївська	909,1	770	675,5	27,6	26,8	24,5	329,6	286,9	275,5
Одеська	1497,3	1268,2	1134,7	35,4	34,7	33,1	422,4	365,1	342,8
Херсонська	614,4	488,4	393,7	27,6	26,3	25,1	222,9	185,8	156,7
Кукурудза на зерно									
Україна									
Причорноморський регіон									
Миколаївська	474,5	378,8	571,4	39	30,8	50,4	121,5	122,8	113,3
Одеська	609,6	512,5	717,7	38,1	33,3	49,7	159,9	154	144,4
Херсонська	262,3	298,1	293	65	66,2	71	40,4	45	41,4

Джерело: складено за [6]

Таблиця 3

Економічна ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах у 2016–2018 рр.

Регіон	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн			Прибуток (збиток), млн грн			Рівень рентабельності, %		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Україна									
Причорноморський регіон									
Миколаївська область	260,9	267,2	301,4	1549,9	1249,9	1905,0	34,6	25,7	32,2
Одеська область	243,9	283,4	362,2	2367,8	2354,7	2808,9	35,4	30,7	28,1
Херсонська область	236,3	292,8	374,4	1111,3	1199,2	1330,8	35,7	32,0	28,0

Джерело: складено за [6]

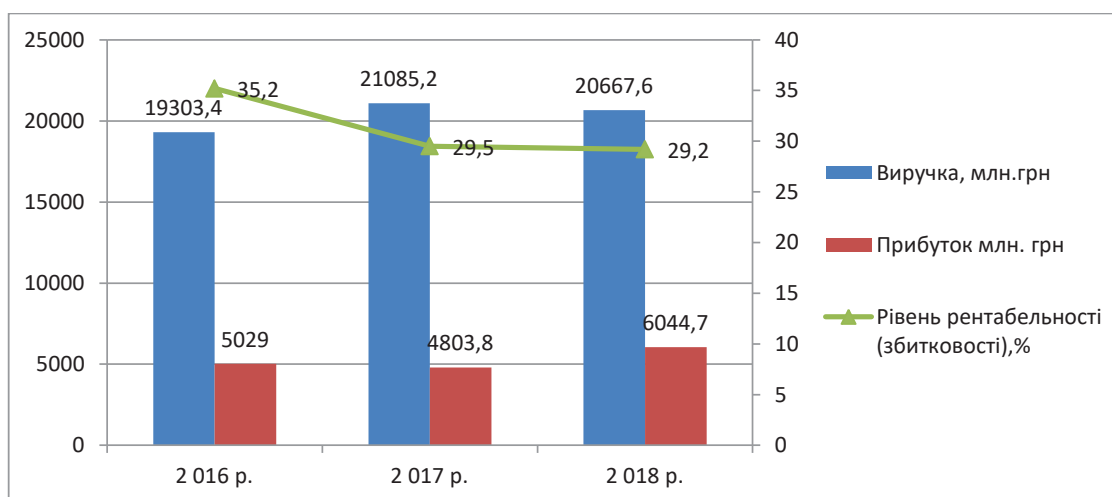

Рис. 3. Економічна ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Причорноморського регіону в 2016–2018 рр.

Джерело: складено за [6]

29,2%. По Україні середній рівень рентабельності становив 24,7%.

Зернове господарство Причорномор'я активно розвивається, незважаючи на труднощі і тиск різних чинників. Регіон може запропонувати ринку не тільки різноманітний спектр зернових культур у вигляді сировини, а й багатий асортимент продуктів харчування з нього. Через нерозвинене й застаріле обладнання в переробній галузі, падіння чисельності вирощуваних тварин, негативну демографію в окрузі, високі логістичні витрати під час перевезення зерна попит не встигає за пропозицією, тому ціни на зерно в регіоні занижені і не дають змоги вести розширене виробництво регіональним товаровиробникам.

Зернове виробництво є основою розвитку сільськогосподарського виробництва і найбільш важливою частиною агропромислового комплексу. Поступове вдосконалення структури посівних площ з урахуванням регіональних особливостей та здійснення заходів щодо нарощування ресурсного потенціалу зернового виробництва забезпечать суттєве підвищення врожайності зернових культур і нарощування обсягів для поповнення зернового балансу країни.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток зернопродуктового підкомплексу Причорноморського регіону має виняткове значення для національної економіки і забезпечення продовольчої безпеки країни. Стратегічною метою регулювання зернового сектору Причорноморського регіону є його сталий динамічний розвиток і підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Шляхи вирішення першочергових завдань: освоєння інтенсивних технологій вирощування зернових культур, розвиток усіх елементів інфраструктури зернового господарства; розвиток

інноваційного потенціалу зернового сектору; підвищення ефективності зернового господарства шляхом застосування нових способів стимулювання і підтримки зернового виробництва, адаптованих до ринкових умов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єфремова Н.О., Корнієнко В.Ю. Підвищення ефективності виробництва зерна. URL : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnauekon/2010_11/pdf/12.pdf (дата звернення: 12.10.2019).
2. Авраменко Т.П. Підвищення конкурентоспроможності та якості зерновиробництва в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 11. Ч. 1. С. 49–53.
3. Кернасюк Ю. Ринок нішевих зернобобових культур. *Агробізнес сьогодні*. URL : <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/8965-rynok-nishevykh-zernobobovykh-kultur.html> (дата звернення: 12.10.2019).
4. Кернасюк Ю. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. *Агробізнес сьогодні*. URL : <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html> (дата звернення: 12.10.2019).
5. Аналіз ринку зернових. URL : http://ukrselko.com/uploads/media/Ukrselko_Grain_Market_Analysis_120918.pdf (дата звернення: 11.10.2019).
6. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL : <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2019).
7. Звіт International Grains Council (IGC). URL : <http://www.igc.int/ru/Default.aspx> (дата звернення: 12.10.2019).

REFERENCES:

1. Yefremova N.O., Korniienko V.Yu. (2010) Improving the efficiency of grain production., [Online], available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkh

nau_ekon/2010_11/pdf/12.pdf (accessed 12 October 2019).

2. Avramenko, T. P. (2015). Improving the competitiveness and quality of grain production in Ukraine. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 73(1), 49-53.

3. Kernasyuk, Yu. (2017). Market of niche legumes. *Ahrobiznes S'ohodni*, 19. Retrieved from <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/8965-rynok-nishevykh-zernobobovykh-kultur.html> (accessed 11 October 2019).

4. Kernasyuk, Yu. (2018). World grain market: supply and demand. *Ahrobiznes S'ohodni*, 1/2, 12-16. Retrieved from [http://agro-business.com.](http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html)

ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html (accessed 12 October 2019).

5. Ukrainian Business Resource (2017). Grain Market Analysis. Retrieved from http://ukrselko.com/uploads/media/Ukrselko_Grain_Market_Analysis_120918.pdf [in Ukrainian]. (accessed 11 October 2019).

6. Official site of the State Statistics Service (2017). Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> (accessed 11 October 2019).

7. Report International Grains Council (IGC). (2018). International Grains Council. Retrieved from <http://www.igc.int/ru/Default.aspx> (accessed 12 October 2019).

ІНВЕСТИМІДЖ ТА СУЧАСНІ КОМПАНІЇ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

INVESTMENT AND MODERN COMPANIES OF THE NEW GENERATION IN THE BLACK SEA REGION

УДК 334.7(477.7)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-27>

Сторожилова У.Л.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування

Український державний університет залізничного транспорту

Сторожилів П.М.

студент

Київський коледж комп'ютерних

технологій та економіки

Національного авіаційного університету

Storozhylova Uliana

Ukrainian State University of Railway Transport

Storozhylov Pylyp

Kiev College of Computer Technology and Economics

National Aviation University

Загальновідомим є факт, що ступінь активності та швидкості розвитку інвестиміджу Причорноморського регіону залежить від тісної взаємодії державних і регіональних органів влади. Стан стрімкого зростання інвестиміджу країн світу зумовлюється ефективністю інноваційної політики уряду та терміном її впровадження на макро- та макрорівні. Такі заходи повинні носити системний, стратегічний характер і забезпечувати формування глобальної сучасної конкурентоспроможної держави. Стаття містить аналіз умов привабливості Причорноморського регіону. Надається інноваційна думка розвитку інфраструктури Причорноморського регіону через оптимізацію інвестиміджу та перебудову існуючих компаній у сучасні компанії нового покоління. Запропоновано чинники появи нових форм і методів у бізнес-середовищі країн, регіонів, великих корпорацій щодо інноваційних вимог до сучасного лідерства. Проаналізовано шляхи державного стимулювання розвитку інвестиміджу провідних країн світу. Визначено особливості та запропоновано потенційні рекомендації щодо здійснення збалансованого розвитку Причорноморського регіону.

Ключові слова: брендинг, інвестимідж, сучасні компанії нового покоління, глобалізація, інновації, розвиток Причорноморського регіону.

Общеизвестным является факт, что степень активности и скорости развития

инвестиміджу Причорноморского региона зависит от тесного взаимодействия государственных и региональных органов власти. Состояние стремительного роста инвестиміджу стран мира обуславливается эффективностью инновационной политики правительства и сроком ее внедрения на макро- и макроуровне. Такие меры должны носить системный, стратегический характер и обеспечивать формирование глобальной современной конкурентоспособной государства. Статья содержит анализ условий привлекательности Причорноморского региона. Представлена инновационная мысль развития инфраструктуры Причорноморского региона через оптимизацию инвестиміджу и реструктуризацию существующих компаний в современные компании нового поколения. Предложены факторы появления новых форм и методов в бизнес-среде стран, регионов, крупных корпораций, касающиеся инновационных требований к современному лидерству. Проанализированы пути государственного стимулирования развития инвестиміджу ведущих стран мира. Определены особенности и предложены потенциальные рекомендации по осуществлению устойчивого развития Причорноморского региона.

Ключевые слова: брендинг, инвестимідж, современные компании нового поколения, глобализация, инновации, развитие Причорноморского региона.

It is a well-known fact that the degree of activity and speed of investment development of the Black Sea region depends on the close interaction of state and regional authorities. The state of rapid growth of investmentborder countries of the world is conditioned by the effectiveness of the government's innovation policy and the timing of its implementation at the macro and macro levels. Such measures should be systemic, strategic in nature and ensure the formation of a globally modern competitive state. The article consists of an analysis of the conditions of attractiveness of the Black Sea region. The innovative view of the Black Sea region infrastructure development is given through optimization of investment image and reorganization of existing companies into modern companies of the new generation. Factors on the emergence of new forms and methods in the business environment of countries, regions, large corporations and innovative requirements for modern leadership are proposed. Ways of state stimulation of investment development among leading countries of the world are analyzed. Specific features and potential recommendations for balanced development of the Black Sea region. Today, approximately 200 countries in the global competitive business environment are competing for various indicators of success and attractiveness of their existence and search for investments and introduction of modern innovations of the new generation. The location of Ukraine in the southeastern part of Europe creates a unique civilizational space for the formation of the country's investment image. The intersection of three mega geopolitical arrays – Euro-Atlantic, Eurasian and Islamic – gives some advantages for the formation and consolidation of a flawless picture of Ukraine in the world. An integrated approach, basic knowledge, ability to concentrate, prioritize, have a forward thinking, flexible and timely response, use extensive practical experience, make balanced decisions are the key to priority in obtaining investments and maximizing the development of modern countries, regions and companies of the world. Theoretical and practical aspects of optimization and innovative restructuring of the infrastructure of the Black Sea region, building a modern flawless image show that the problem of sustainable and dynamic development of the region remains open.

Key words: branding, investment, modern companies of the new generation, globalization, innovation, development of the Black Sea region.

Постановка проблеми. Глобалізаційні трансформаційні зміни, гіперконкурентне середовище бізнес-процесів у світі відбуваються в масштабі інтенсивних інвестиційних та інноваційних процесів. Сучасні компанії нового покоління активно завойовують ринки і споживачів своєю досконалістю. Спільні мотиви всіх суб'єктів світового господарства зумовили модифікацію та появу інноваційних форм і методів міжнародного співробітництва.

Комплексний підхід, фундаментальні знання, вміння концентруватися, визначати пріоритети, мати

випереджаюче мислення, гнучко і вчасно реагувати, використовувати великий практичний досвід, приймати збалансовані рішення є запорукою пріоритету в отриманні інвестицій та максимального розвитку сучасних компаній та країн. Ці чинники потребують появи нових форм і методів у бізнес-середовищі великих корпорацій, країн та сучасних інноваційних вимог до лідерства в усьому світі, тому для поліпшення показників якості та кількості, швидкого зростання привабливості країни, регіону, компанії необхідний перехід від старих схем роботи до нових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню питань розвитку інфраструктури Причорноморського регіону через оптимізацію інвестиміджа та перебудову існуючих компаній в сучасні компанії нового покоління, створення міжнародного іміджу України приділяє увагу багато науковців, серед яких – А.Ю. Берко, Л. Губерський, В.В. Дібська, Б. Дем'яненко, В. Кармазін, Г. Лавриненко, О. Онопрієнко, Є. Тихомирова та ін. Деякі науковці вважають, що внаслідок досить невизначеного іміджу в очах міжнародного співтовариства Україна втрачає дивіденди не лише в політичному просторі, а й у питаннях демократичних перетворень, національної безпеки та економічного зростання. Теоретичні та практичні аспекти оптимізації та інноваційної перебудови інфраструктури Причорноморського регіону, побудови сучасного бездоганного іміджу свідчать, що проблема сталого та динамічного розвитку регіону залишається відкритою.

Постановка завдання. Метою даної статті є розроблення та обґрунтування стратегічного плану дій щодо визначення оптимізації інфраструктури, забезпечення інвестиміджа та перебудови існуючих компаній у сучасні компанії нового покоління Причорноморського регіону, створення бездоганного міжнародного іміджу України для світового суспільства з орієнтацією на інноваційність та ексклюзивність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розташування України в південно-східній частині Європи створює унікальний цивілізаційний простір для формування інвестиміджа країни. Місце перетину трьох мегагеополітичних масивів – Євроатлантичного, Євразійського та Ісламського – дає певні переваги для формування та зміцнення сучасного бездоганного уявлення про Україну в світі.

Розширення можливостей ІТ-технологій та технічного прогресу, неймовірно прискорений темп глобалізації, стрімкий розвиток Інтернету та технологій вимагають від країн та компаній світу гнучкості, пошуку нових сучасних інноваційних рішень співпраці та об'єднання, перетворюючи регіони країн на перспективні мегаекосистеми.

Населення світу перебуває у цифровому просторі, де все більше країн перетворює курс свого розвитку на цифровий, при цьому частка традиційної економіки та бізнесу зменшується, а цифрової – збільшується. Сучасне транскордонне та межрегіональне співробітництво дає змогу сучасним компаніям нового покоління бути глобальними і локальними одночасно з подальшим розвитком напрямів системи менеджменту.

Ключовими передумовами привабливості та зміцнення розвитку Причорноморського регіону є глобальна перебудова та інноваційна трансформація всієї інфраструктури регіону, впровадження

концепції комплексного стратегічного підходу та співпраці, орієнтованість на забезпечення оптимізації бездоганного інвестиміджа, перебудову існуючих компаній регіону в сучасні компанії нового покоління.

Розвиток іміджу України у світі щодо можливого її потенціалу та бездоганих перспектив розвитку впливає на швидкість і зацікавленість співпраці високорозвинених країн із нашою державою та на практичні можливості розв'язання стратегічних завдань та національних пріоритетів.

Цілеспрямована робота, постійний пошук нових форм співпраці та налагодження відносин зі світом через оптимізацію інвестиміджа, створення сучасних компаній нового покоління є необхідним для розвитку та зміцнення держави та її регіонів.

Нові форми співпраці у вигляді інформаційно-комунікаційних технологій міжнародного бізнесу та їх модифікація мають вплив на формування економічних відносини, появу нових сучасних форм міжнародного бізнесу, нових відносин, нових конкурентних та бізнес-стратегій.

Інвестимідж держави, регіону – це комплекс сучасних взаємозалежних ланок (політичних, економічних, географічних, національних, демографічних), створення певного образу державної системи, що формуються в процесі еволюційного та глобалізаційного розвитку державності як багатфакторний підсистемний світовий устрій. Ефективність взаємодії характеристик такого явища визначає тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесійних та інших процесів у державі.

Сьогодні приблизно 200 країн у світовому конкурентному бізнес-середовищі змагаються за різними показниками успішності та привабливості свого існування у пошуку інвестицій та впровадження сучасних інновацій нового покоління. Тому необхідно відрізнити внутрішні, зовнішні та технологічні чинники формування позитивного бездоганного інвестиміджу держави та Причорноморського регіону.

Внутрішні чинники – це соціальне самопочуття, добробут та комфортне життя населення, дотримання конституційних прав кожного громадянина країни чи регіону, рівень корупції (тіньового сектору економіки), рівень злочинності.

Зовнішні чинники – це зовнішня політика України, національні інтереси та пріоритети, стан відносин зі стратегічними партнерами, членство в міжнародних організаціях.

Технологічні чинники – це запровадження інновацій, розвиток будь-якої галузі, наукові досягнення, діяльність громадських організацій, яскраві особистості.

Для сталого розвитку та залучення інвестицій до Причорноморського регіону імідж України повинен досягати оптимального бездоганного стану в

рівноправному партнерстві та зміцненні позиції на міжнародній арені.

Заходи, спрямовані на оптимізацію позитивного бездоганного іміджу, повинні охоплювати:

- брендинг країни, безпосереднє централізоване розповсюдження фактичної, статистичної та довідкової інформації про Україну та її регіони, активну позитивну інформаційну політику, становлення самопочуття захищеності, соціального комфорту та бездоганності, формування відомих національних брендів;

- розвиток співробітництва та наукового партнерства, розширення ринку, регіональну експансію в результаті організації стратегічного партнерства, гостинність приїзду представників інших держав, міжнародних та неурядових організацій, іноземних ЗМІ, співробітників наукових та парламентських структур;

- постійний пошук нових та розвиток існуючих контактів із впливовими політиками, політологами, представниками ЗМІ в країнах світу.

Наприклад, у Миколаївській та Херсонській областях уже введено в експлуатацію сучасні об'єкти «зеленої» енергетики. Вартість споруд традиційних альтернативних електроенергетичних потужностей будівництва блоку АЕС в разі перевищує вартість нової сучасної найпотужнішої в Україні вітроенергетичної установки Тузлівського ВЕС ТОВ «Вітровий парк «Причорноморський». Вітряну турбіну виготовили на заводі Fuhrlaender Wind Technology в Краматорську.

У світовому вимірі виробництво енергії з мінімальним впливом на природу тільки зростає. Більш гнучкі сучасні компанії нового покоління створюють сильні екосистеми і досконалі партнерські відносини.

Модернізація компаній Причорноморського регіону в сучасні інноваційні повинна включати проекти швидкої адаптації всієї компанії на нові сучасні тенденції, які відбуваються у світі, через інформаційні системи та співпрацю.

Прикладом оптимізації та привабливості інфраструктури, забезпечення інвестіміджу та перебування існуючих компаній у сучасні компанії нового

покоління Причорноморського регіону, створення бездоганного міжнародного іміджу України для світового суспільства з орієнтацією на інноваційність та ексклюзивність може стати реалізація проєкту Ілона Маска для Південної Австралії – встановлення акумуляторної батареї Hornsdale Power Reserve компанії Tesla Inc (рис. 2). Установка додаткових акумуляторів у Причорноморському регіоні може послабити тиск на ринку газу. Наприклад, на сайті Hornsdale Power Reserve проєкту Tesla і Neoen можна простежити в реальному часі вартість електроенергії.

Найбільша у світі акумуляторна батарея Hornsdale Power Reserve грає важливу роль як в енергетиці регіону Австралії, так і в цілому в її економіці, забезпечуючи зниження витрат на експлуатацію мережі приблизно на 90%. Регіон, в якому встановлена батарея, отримує енергію із сонячної батареї і вітрогенераторів.

Включення газогенераторів, підключених до парових турбін у дні, коли продуктивність зазначених джерел падає, дає змогу виробляти необхідну частину енергії. Акумуляторна батарея Hornsdale Power Reserve накопичує енергію, коли подається в мережу регіону в надлишку і віддає її в дні «дефіциту». Тому не доводиться задіювати газогенератори, і вартість експлуатації мережі та самої електрики падає.

Ефективність акумуляторної батареї Hornsdale Power Reserve допомагає заощадити близько \$1 млн протягом усього періоду зимових днів. Вона була побудована за три місяці (у Південній Каліфорнії компанія побудувала схожий проєкт – 80 МВт/год. за 90 днів).

Адміністрація регіону Австралії й оператор енергомереж висловлюють своє захоплення цим інноваційним рішенням. Акумуляторна батарея Hornsdale Power Reserve виконує близько 55% функцій FCAS (Frequency Control Ancillary Services) і знижує вартість експлуатації мережі на 90%.

За розрахунками чиновників, ємність акумуляторної батареї Hornsdale Power Reserve становить близько 2% від умовної ємності всієї мережі, 2% при цьому дають 55% економії на експлуатаційних витратах.

Рис. 1. Сучасні об'єкти «зеленої» енергетики Миколаївської та Херсонської областей

Рис. 2. Акумуляторна батарея Hornsdale Power Reserve, The Hornsdale windfarm (ветряная ферма Хорнсдейл)

Рис. 3. Проект стратегії розвитку міста Миколаєва на 2016–2021 рр.

Південна Австралія за чотири місяці стала єдиним регіоном у країні, де знизилися витрати FCAS за зазначені чотири місяці.

Така суттєва економія акумуляторної батареї Hornsdale Power Reserve досягається завдяки тому, що в періоди «осідання» у виробництві енергії газогенератори задіюються значно менше, ніж раніше.

Крупномасштабні сучасні системи зберігання електрики зможуть замінити застарілі електростанції.

Акумуляторна батарея Hornsdale Power Reserve за рік заощадила близько 40 млн дол. (за її власної вартості 66 млн).

Ще одним прикладом заходів щодо позитивного бездоганного інвестиміджу привабливості Причорноморського регіону з орієнтацією на інноваційність і ексклюзивність є реалізація проекту «Стратегія розвитку Миколаєва 2016–2021», план проекту ТОВ «СП «НІБУЛОН» побудови перевантажувального зернового терміналу на території Центрального району Миколаєва в ході розроблення проекту Стратегії розвитку Миколаївської області на 2021–2027 рр. та стратегічний план дій голови Одеської державної адміністрації 2017–2019 «Розумний регіон».

Проект «Стратегія розвитку Миколаєва 2016–2021» – документ, спрямований на інноваційне переоснащення існуючих компаній у сучасні компанії нового покоління, на розвиток високоякісних загальних екологічних умов міста: територіальних, соціальних, економічних, інфраструктурних та інституційних.

Проект «Стратегія розвитку Миколаєва 2016–2021» було розроблено в рамках проекту «Створення Агенції розвитку Миколаєва» (рис. 3).

Сучасний інфраструктурний розвиток регіону, регіональна експансія, оптимізація позитивного інвестиміджа Причорноморського регіону сприятимуть залученню всесвітніх інновацій та збільшенню обсягу доходів із вкладених інвестицій.

Прикладом такої регіональної експансії є підприємства Херсонської області, які здійснюють торгівлю з понад ста країнами світу та перебувають існуючих компаній в сучасні компанії нового покоління з урахуванням на інноваційність та ексклюзивність.

Проект «Стратегія розвитку Миколаєва 2016–2021» реалізований громадською організацією «Агенція з питань стратегічних комунікацій та розвитку «Спільні зусилля» за фінансової підтримки Канадського фонду місцевих ініціатив та Міжнародного республіканського інституту в Україні.

Стратегічний план дій голови Одеської державної адміністрації 2017–2019 «Розумний регіон» – це сучасний проект реалізації політики оптимізації сталого зростання на основі відкритого відбору чинників господарської діяльності, які мають високий трансформаційний потенціал для економіки Причорноморського району та України у цілому.

Стратегічний план дій голови Одеської державної адміністрації 2017–2019 «Розумний регіон» урахує використання місцевих переваг та мобілізацію місцевих економічних учасників як осно-

вних суб'єктів економічних змін. Результатом цього стратегічного плану має стати забезпечення переходу до сталого соціально-економічного розвитку Одеської області з урахуванням сучасних підходів до регіональної політики на основі ексклюзивності, адаптованості до майбутнього застосування інноваційних ексклюзивних технологій, конвергентності, отримання нових ринків збуту та нових клієнтів, використання можливостей міжнародної торгівлі, транскордонного співробітництва, впровадження сучасних інструментів розумного управління та інноваційного розвитку Причорноморського регіону.

Таким чином, рівень активності та швидкості розвитку інвестиміджу Причорноморського регіону залежить від тісної взаємодії державних і регіональних органів влади. Стан стрімкого зростання інвестиміджу країн світу зумовлюється ефективністю інноваційної політики уряду та тер-

міном її впровадження на макро- та макрорівні. Такі заходи повинні носити системний, стратегічний характер і забезпечувати формування глобальної сучасної конкурентоспроможної держави. Найбільш інноваційними країнами світу, в яких держава виступає гарантом інноваційно-інвестиційних змін, є США, Японія, Великобританія, Швейцарія, Швеція, Франція, Нідерланди, Данія, Сінгапур, Німеччина.

Ефективне нарощення лідерства інвестиміджу країн світу реалізується завдяки таким чинникам, як:

- активна зовнішньоекономічна співпраця, підтримка регіонів країни та сприяння активізації інвестиміджу за рахунок створення вільних економічних зон;

- створення інфраструктури для розвитку інноваційних кластерів нового покоління, розвиток малого та середнього інноваційного бізнесу;

Таблиця 1

Шляхи державного стимулювання розвитку інвестиміджу провідних країн світу

Країни	Шляхи стимулювання
США	<ul style="list-style-type: none"> – пільгове оподаткування та пільговий режим амортизаційних відрахувань – цільові асигнування з бюджету – фінансування НДДКР державою та приватними інвесторами – інвестиційний податковий кредит – міжнародне співробітництво в інноваційній діяльності – державно-приватне партнерство – венчурне фінансування – розвиток наукової інфраструктури – створення технологічних парків – спрощення адміністративних процедур
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – надання пільгових кредитів – пільгове оподаткування – розроблення і реалізація регіональних стратегій інвестиміджу країни – інноваційна кооперація – активне розроблення та впровадження інноваційних продуктів – розвиток державно-приватного партнерства, міжнародного співробітництва
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> – власна інноваційна стратегія й активна участь в інноваційних програмах ЄС – пільгове оподаткування – дотації та субсидії – списання витрат на проведення НДДКР – кредитні гарантії – розроблення і реалізація регіональних стратегій інноваційного інвестиміджу власних територій – інноваційна кооперація
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – дотації та субсидії – отримання додаткового дослідницького кредиту – довгострокові позики – податкові кредити та кредитні гарантії на інвестиції, що здійснюються в інноваційну сферу – пільгове оподаткування організацій, які здійснюють наукові розробки – пільги для суб'єктів економічної діяльності – створення наукової інфраструктури у регіонах
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – залучення інвестицій для фінансування інноваційної діяльності – оплата витрат на технічну експертизу – система страхування кредитів – створення інфраструктури для розвитку інноваційної діяльності – податкові стимули – прискорена амортизація – цільові банківські кредити – надання державних грантів – пряме державне фінансування (цільові безоплатні субсидії, пільгові кредити) – особливі схеми підтримки ризикового фінансування

- надання пільгового оподаткування, субсидіювання, урядове фінансування;
- розроблення та впровадження довгострокових стратегічних планів розвитку секторів економіки до 2050 р.;
- постійне збільшення витрат на зростання інноваційної та інвестиційної активності національного бізнесу;
- науково-технологічна кооперація, впровадження штучного інтелекту;
- розвиток електроніки, робототехніки, аерокосмічної сфери;
- виробництво продукції високого класу, використання екологічно чистої енергії;
- ефективне використання вітчизняних інтелектуальних ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій та залучення іноземних фахівців.

Висновки з проведеного дослідження. Географічне розташування та інфраструктурний потенціал Причорноморського регіону створюють фундамент для оптимізації інвестміджу, інноваційного переоснащення існуючих компаній у сучасні компанії нового покоління та регіональної експансії. Створення бездоганного міжнародного іміджу та міжнародне співробітництво сприятимуть максимальному зближенню всього Причорноморського регіону з Європейським Союзом та світом. Такім чином, факт змін ринків Причорноморського регіону на європейські, впровадження сучасного темпу модернізації Причорноморського регіону безпосередньо залежатиме від нових рішень, проєктів та ідей, які потребують:

- визначення пріоритетів сучасного розвитку регіону;
- мультифункціональної оптимізації регіонального управління;
- поліпшення інвестиційного клімату;
- регіонального та транскордонного співробітництва;
- оптимізації логістичних бізнес-процесів;
- розвитку цифрової інфраструктури;
- розуміння вибору стратегічної модернізації;
- розширення глобальних маркетингових можливостей і можливостей менеджменту;
- тісної взаємодії державних і регіональних органів влади;
- участі Причорноморського регіону в міжнародних програмах;
- безперервного діалогу місцевої влади з компаніями та підприємствами Причорноморського регіону;
- сприяння налагодженню прозорої ІТ-інфраструктури;

- врахування і використання потенціалу пріоритетів регіону;
- перебудови існуючих компаній у сучасні компанії нового покоління та інші заходи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
2. Маврова В.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 78–80.
3. Николайчук В.Е., Белявцев М.М. Промышленный маркетинг. Донецк : БАО, 2004. 384 с.
4. Пилипчук В.П., Оснач О.Ф., Коваленко Л.П. Промисловий маркетинг. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 298 с.
5. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: кредитно-модульний курс / за ред. І.Ю. Сіваченка, Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової ; 3-є вид. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 312 с.
6. Шканова О.М. Маркетингова товарна політика. Київ : МАУП, 2003. 160 с.
7. Заяць Р.П. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. Тернопіль, 2017. 116 с.

REFERENCES:

1. Jankovyi O.G. (2013). Konkurentospromozhnistj pidpryjemstva: ocinka rivnja ta naprijamy pidvyshhennja [Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement]. Odesa : Atlant.
2. Mavrova V.V. (2016). Upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryjemstv v Ukraini [Enterprise competitiveness management in Ukraine]. Young scientists, no. 7, pp. 78–80.
3. Nikolaychuk V.E., Belyavtsev M.M. (2004). Promyshlennyj marketing [Industrial marketing.]. Donetsk : BAO. (in Russian)
4. Pylypchuk V.P., Osnach O.F., Kovalenko L.P. (2006). Promyslovyj marketyngh [Industrial marketing]. Kyiv : Center of educational literature. (in Ukrainian)
5. Sivachenko I.Yu., Kozak Yu.G., Loghvinova N.S. (2010). Upravlinnja mizhnarodnoju konkurentospromozhnistju pidpryjemstv: kredytno-moduljnyj kurs [Managing the International Competitiveness of Enterprises: A Modular and Credit Course]. Kyiv : Center of educational literature. (in Ukrainian)
6. Shkanova O.M. (2003). Marketynghova tovarna polityka [Marketing Commodity Policy]. Kyiv : MAUP. (in Ukrainian)
7. Zayats R.P. (2017). Upravlinnja mizhnarodnoju konkurentospromozhnistju pidpryjemstva [Enterprise's international competitiveness management]. Ternopil. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ASSESSMENT OF THE OVERALL LEVEL OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF THE ENTERPRISE: POSSIBILITIES OF APPLICATION OF MODERN ECONOMIC AND MATHEMATICAL METHODS

ОЦІНКА ЗАГАЛЬНОГО РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ

UDC 504.61:658

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-28>

Nochovna Julia

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of Accounting and Auditing
Higher Educational Establishment
of Ukoopspilka
“Poltava University of Economics
and Trade”

Milka Alla

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Accounting and Auditing
Higher Educational Establishment
of Ukoopspilka
“Poltava University of Economics
and Trade”

Prokhar Nataliia

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of Accounting and Auditing
Higher Educational Establishment
of Ukoopspilka
“Poltava University of Economics
and Trade”

Effective encouragement of enterprises in the direction of environmental protection, reduction of the negative impact of production on the environment, increase of investment attractiveness and environmental image is possible provided that the methodology for assessing the overall level of environmental safety of the enterprise is developed and practically tested. In the article, the formula for calculating the integral indicator of the overall level of the enterprise's environmental safety is developed; it is based on three partial integral coefficients: an integral coefficient of environmental damage; an integral coefficient of the impact of economic factors; an integral coefficient of the impact of environmental and economic factors. The use of correlation and regression analysis has confirmed the validity of the developed economic and mathematical model, the existence of interconnections between its indicators.

Key words: environmental safety, integral indicator, overall level of environmental safety, correlation and regression analysis.

Эффективное стимулирование отечественных предприятий к охране окружаю-

щей среды, снижению негативного влияния производства на природу, повышению инновационно-инвестиционной привлекательности и экологического имиджа возможны при условии разработки и практической апробации методики оценки общего уровня экологической безопасности предприятия. В статье разработана формула расчета интегрального показателя общего уровня экологической безопасности предприятия, основанная на трех частных интегральных коэффициентах: интегральном коэффициенте экологического ущерба; интегральном коэффициенте влияния экономических факторов; интегральном коэффициенте влияния эколого-экономических факторов. С помощью корреляционно-регрессионного анализа обоснована достоверность разработанной экономико-математической модели, подтверждена реальность взаимосвязей и взаимозависимостей между ее показателями.

Ключевые слова: экологическая безопасность, интегральный показатель, общий уровень экологической безопасности, корреляционно-регрессионный анализ.

Ефективне стимулювання національних підприємств у напрямі охорони навколишнього природного середовища, зниження негативного впливу виробництва на довкілля, підвищення інноваційно-інвестиційної привабливості, екологічного іміджу та поліпшення екологічної ситуації в Україні можливі за умови розроблення та практичної апробації методики оцінки загального рівня екологічної безпеки підприємства. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає у тому, що обчислення загального рівня екологічної безпеки підприємства важливо враховувати під час розрахунку екологічного податку та встановлення певної диференціації стосовно платників екологічного податку для оцінки їх екологічної та соціальної відповідальності перед державою і суспільством. Метою проведеного дослідження є розроблення інтегрального показника загального рівня екологічної безпеки підприємства та обґрунтування можливостей використання кореляційно-регресійного аналізу для підтвердження адекватності й взаємозв'язків між його складниками. Методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення загальної економічної теорії, економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища, статистики та економетрії. У статті розроблено формулу розрахунку інтегрального показника загального рівня екологічної безпеки підприємства, який базується на трьох часткових інтегральних коефіцієнтах: інтегральному коефіцієнті екологічної шкоди; інтегральному коефіцієнті впливу економічних чинників; інтегральному коефіцієнті впливу еколого-економічних чинників. Обґрунтовано достовірність розробленої економіко-математичної моделі, підтверджено реальність взаємозв'язків і взаємозалежностей між її показниками за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для оцінки загального рівня екологічної безпеки будь-якого підприємства незалежно від його форми власності, організаційно-правової форми, виду діяльності, галузевих особливостей та територіального розташування.

Ключові слова: екологічна безпека, інтегральний показник, загальний рівень екологічної безпеки, кореляційно-регресійний аналіз.

Introduction. Environmental protection, rational use of natural resources, environmental safety of human life is a prerequisite for sustainable economic and social development of society. However, today

in Ukraine there is a high level of environmental pollution caused by inappropriate nature management, imperfection of regulatory and legal adjustment in this area, the use of outdated and environmentally

hazardous fixed assets, decreased social responsibility of business with negative environmental and economic consequences both for the economy of the country, and for society as a whole.

Nowadays, the country intervenes in the ecological and economic state of Ukrainian enterprises by regulating the amount of pollutant emissions into the environment and the size of their environmental tax. During 2010-2015 there was an increase in the amount of environmental tax imposed on national enterprises, organizations and institutions for pollution of the environment, on average, by 20% annually. This tendency, in our opinion, in some way stimulates environmental activity of enterprises, and environmental tax becomes a kind of regulator of their environmental safety. Nevertheless, the mechanism of collection of environmental tax in its present form is imperfect as it does not effectively fulfill its environmental protection functions. This is due to the fact that its calculation does not take into account the overall level of environmental safety of the enterprise, and calculations are carried out separately, depending on the type of emissions of pollutants into the environment. So, the companies investing heavily in environmentalization of their own production and improvement of technologies to reduce the negative environmental impact on the environment pay the same amount of environmental tax as the companies earning money without any remorse. Therefore, it is now important to take into account the overall level of environmental safety of the enterprise when calculating environmental taxes and to establish a certain differentiation in relation to payers of environmental taxes.

Review of Literature. In view of this, fundamental scientific investigations in which environmental, economic and environmental issues become the object of special attention have been made by domestic and foreign scientists recently. In particular, the works of S. V. Goshovsky, B. M. Danilishin, A. B. Kaczynski, N. F. Reimers, K. F. Frolov, O.V. Kharlamova, V. M. Shmandy are devoted to the development of these issues. The issues of assessing the level of the enterprise's environmental safety and its impact on the ecosystem, strengthening of environmental protection activities and social responsibility in business have been investigated in the works by Ya. O. Adamenko, V. I. Bendyuh, B. N. Porfiryev, A. I. Potapov, T. A. Khorunzhy and others.

However, studies conducted by our predecessors have not had proper practical application and do not allow us to assess the overall level of environmental safety of the enterprise [1-5]. In addition, modern scientific literature and current normative documents contain a large number of individual criteria for assessing environmental safety or unsafety of the enterprise, but there are no methods for calculating its overall level. This determines the timeliness of the

chosen research and confirms its extremely important significance.

The purpose of the article. The aim of the article is to develop an integral indicator of the overall level of environmental safety of the enterprise and to justify the possibility of using correlation and regression analysis to confirm interrelationship between its components.

Results. Nowadays in Ukraine, legislative regulation of environmental activities of economic entities is carried out by various regulatory and legal documents, which are often not consistent with each other and, unfortunately, do not contain a generic methodology for assessing the overall level of the enterprise's environmental safety. Moreover, there is no coherent approach to the system of indicators that can characterize the overall level of environmental safety of the enterprise in the scientific economic literature at present.

In this regard, the authors made an attempt to derive a formula for assessing the overall level of environmental safety of the enterprise as a relative integral indicator. It was developed on the basis of the scientific work by Mamchuk I. V. [1], which gives reasons for the necessity of using the so-called "level of environmentally oriented development of technopark design" for ecological and economic evaluation of the processes of restructuring chemical enterprises within the framework of technopark design.

We are convinced that taking into account the above-mentioned factors, the integral indicator of the overall level of the enterprise's environmental safety should be based on three partial integral indicators:

- an integral coefficient of environmental damage;
- an integral coefficient of the impact of economic factors;
- an integral coefficient of the impact of environmental and economic factors.

These indicators are interrelated and interdependent. They enable assessing the impact of environmental, economic as well as environmental and economic factors on the level of environmental safety of the enterprise as a whole.

The integral coefficient of environmental damage is a generalized indicator reflecting a relative average environmental damage to the environment caused by economic activity of the enterprise. It is calculated by the formula (1):

$$K_{ed} = \sqrt[n]{\frac{E_{i1} * E_{i2}}{MPC_1} * \dots * E_{in}}{\frac{MPC_2}{MPC_n}}}, \quad (1)$$

where, - K_{ed} is an integral coefficient of environmental damage,

$E_{i1}, E_{i2}, \dots, E_{in}$ - is actual volumes of emissions of i -th pollutant into the air, and / or into waters, and / or waste placement, and / or generation of radioactive wastes;

$MPC_1, MPC_2, \dots, MPC_n$ – is value of the maximum permissible concentration of a pollutant.

This coefficient reflects the proportion of actual emissions in maximum permissible concentrations of harmful substances in the environment under normal conditions of use, that is, the level of compliance with environmental standards. Ideally, the values of actual emissions should correspond to the normative values of the maximum permissible concentrations of pollutants specified in the Tax Code of Ukraine [6]. Thus, the lower the value of this indicator is, the higher the level of environmental safety of the enterprise is. And since the integral coefficient of environmental damage is a destimulating indicator, then it should be included in the formula for assessing the overall level of environmental safety of the enterprise with the reverse value as $1 - K_{ed}$.

Primary data for calculating an integral coefficient of environmental damage were obtained from the official publications of the State Statistics Service of Ukraine for the period from 2011 to 2015 (Table 1).

Adding the integral coefficient of the impact of economic factors to the general formula is connected with the need to assess the condition of fixed assets and the level of capital investment in objects for environmental use. After all, they greatly affect the level of environmental safety of the enterprise. At the same time, the higher the values of this indicator are, the higher the overall level of environmental safety of the enterprise is.

The integral coefficient of the impact of economic factors is calculated by determining the cubic root of the product of the coefficient of suitability of fixed assets, the coefficient of renewal of fixed assets and

the share of capital investment in fixed assets of environmental protection:

$$K_{econ} = \sqrt[3]{K_s * K_m * d_{ci}}, \quad (2)$$

where K_{econ} – is an integral coefficient of the impact of economic factors;

K_s $K_{зш}$ – is a coefficient of suitability of fixed assets;

K_m – is a coefficient of renewal of fixed assets;

d_{ci} – is the share of capital investment in fixed assets of environmental protection.

The components of the integral coefficient of the impact of economic factors for production enterprises of Ukraine for the period from 2011 to 2015 are given in Table 2.

Determination of the integral coefficient of the impact of environmental and economic factors is conditioned by the need to assess the impact of environmental loss, eco-capacity, the proportion of environmental expenditures in product cost and the share of recycled wastes in the total volume of their generation on the level of environmental safety of the enterprise. Its value, ideally, should exceed 1, because the higher the value of this indicator is, the higher the level of environmental safety of the enterprise is. The integral coefficient of the impact of environmental and economic factors is proposed to be calculated according to the formula:

$$K_{ecol-econ} = \sqrt[4]{L_{ecollos} * EC * d_{ecoop} * d_w}, \quad (3)$$

where $K_{ecol-econ}$ – is an integral coefficient of the impact of environmental and economic factors;

$L_{ecollos}$ – is environmental loss of production;

EC – is eco-capacity of production;

d_{ecoop} – is proportion of environmental expenses in production cost;

Table 1

The ratio of actual volumes of pollutant emissions to the MPC for production enterprises of Ukraine from 2011 to 2015 [7]

Indicators	Years				
	2011	2012	2013	2014	2015
iron and its compounds	0,00695	0,00708	0,00680	0,00623	0,00268
lead and its compounds	0,00667	0,00333	0,00333	0,00333	0,00333
chromium and its compounds	0,00067	0,00067	0,00067	0,00067	0,00067
aluminum oxide	0,00140	0,00110	0,00110	0,00100	0,00080
nitrogen oxide	0,00362	0,00208	0,00223	0,00178	0,00145
nitrogen dioxide	0,08325	0,08313	0,08333	0,07203	0,05845
ammonia	0,00648	0,00600	0,00565	0,00533	0,00470
sulfur dioxide	13,33100	13,99200	13,81800	11,33300	8,30300
carbon monoxide	0,00355	0,00335	0,00336	0,00276	0,00255
organic amines	0,00067	0,00100	0,00133	0,00133	0,00133
methane	0,21955	0,22173	0,23023	0,14505	0,12853
chlorine and its compounds	0,00001	0,00001	0,00001	0,00001	0,00001
fluorine and its compounds	0,00020	0,00010	0,00010	0,00010	0,00010
cyanides	0,00008	0,00005	0,00005	0,00003	0,00003
in addition, carbon dioxide	0,67407	0,66058	0,65873	0,55642	0,46311
Integral coefficient of environmental damage	0,07261	0,06734	0,06733	0,06146	0,05769

Table 2

Components of the integral coefficient of the impact of economic factors for production enterprises of Ukraine from 2011 to 2015

Indicators	Years				
	2011	2012	2013	2014	2015
Coefficient of suitability of fixed assets	0,325	0,262	0,557	0,397	0,231
Coefficient of renewal of fixed assets	0,005	0,009	0,038	0,027	0,015
Share of capital investment in the fixed assets of environmental protection	0,025	0,023	0,025	0,036	0,028
Integral coefficient of the impact of economic factors	0,186	0,195	0,284	0,270	0,213

Table 3

Calculation of the integral coefficient of the impact of environmental and economic factors for production enterprises of Ukraine from 2011 to 2015

Indicators	Years				
	2011	2012	2013	2014	2015
Proportion of recycled waste in its total amount	0,328	0,301	0,307	0,287	0,276
Environmental loss of production	0,015	0,001	0,002	0,002	0,001
Eco-capacity of production	0,101	0,010	0,011	0,010	0,009
Proportion of environmental expenditures in cost of sales	0,009	0,010	0,011	0,010	0,010
Integral coefficient of the impact of environmental and economic factors	0,216	0,121	0,131	0,124	0,115

d_w – is proportion of recycled wastes in the total amount of their generation.

In turn, the indicator of environmental loss of production shows the amount of environmental tax, which amounts to 1 UAH of manufactured products. This indicator is destimulating, since its increase will result in decrease of the integral coefficient of the impact of environmental and economic factors. Therefore, it is necessary to calculate environmental loss of production by comparing it with the reference value by the formula (4):

$$L_{ecollos} = 1 - \frac{ET}{Q}, \quad (4)$$

where ET – is the amount of environmental tax;

Q – is volume of manufactured products (goods, works, services).

Eco-capacity of production is determined by the ratio of the amount of environmental expenses to the cost of manufactured products and reflects the level of environmental expenses per hryvnia of manufactured products:

$$ET = \frac{E_{colexp}}{Q}, \quad (5)$$

where E_{colexp} – is the amount of environmental expenses;

Q – is volume of manufactured products (goods, works, services).

The proportion of environmental expenses in production costs is calculated by the formula:

$$d_{ecolexp} = \frac{E_{colexp}}{PC}, \quad (6)$$

where E_{colexp} – is the amount of environmental expenses;

PC – is production cost.

The proportion of recycled waste in the total amount of its generation is determined by the ratio of the amount of recycled waste to the total amount of x generation:

$$d_w = \frac{W_r}{W_g}; \quad (7)$$

where W_r – is the amount of recycled waste;

W_g – is the amount of generated waste.

In this case, the components of the integral coefficient of the impact of environmental and economic factors for production enterprises of Ukraine from 2011 to 2015 are given in Table 3.

The integral indicator of the overall level of environmental safety of the enterprise is calculated on the basis of the above-mentioned partial integral indicators according to the formula (8):

$$LES = \sqrt[3]{(1 - K_{ed}) * K_{econ} * K_{ecol-econ}}, \quad (8)$$

where LES – is the integral indicator of the overall level of environmental safety of the enterprise;

K_{ed} – is an integral coefficient of environmental damage;

K_{econ} – is an integral coefficient of the impact of economic factors;

$K_{ecol-econ} K_{ecol-econ}$ – the integral coefficient of the impact of environmental and economic factors.

The generalized indicators of the overall level of environmental safety of Ukrainian production enterprises are given in Table 4.

Statistical relationships of the dependence and influence of calculated partial integral coefficients (X) on the integral indicator of the overall level of envi-

Table 4

The overall level of environmental safety of Ukrainian production enterprises from 2011 to 2015

Years	The overall level of environmental safety (Y)	Integral coefficient of environmental damage (X1)	Integral coefficient of the impact of economic factors (X2)	Integral coefficient of the impact of environmental and economic factors (X3)
2011	0,5778	0,0726	0,1855	0,2162
2012	0,5291	0,0673	0,1952	0,1206
2013	0,5713	0,0673	0,2844	0,1311
2014	0,5616	0,0615	0,2696	0,1240
2015	0,5339	0,0577	0,2135	0,1151

Table 5

Regression statistics

Multiplier R	0,999999504
R-square	0,999999008
Normalized R-square	0,999996031
Standard error	0,000044
Observation	5

Table 6

Dispersion analysis

Indicators	df	SumSquare (SS)	MeanSquare (MS)	F- criterion	Significance of F-criterion
Regression	3	0,00194	0,00065	335897,524	0,00127
Residual	1	0,00000	0,00000		
Total	4	0,00194			

Table 7

Analysis of coefficients

Indicators	Coefficients	Standard error	t-statistics	P-value
Y- point of intersection	0,3852	0,0003	1140,9722	0,0006
X1	-0,0326	0,0059	-5,5083	0,1143
X2	0,4079	0,0006	738,3250	0,0009
X3	0,5517	0,0009	634,6953	0,0010

ronmental safety of the enterprise (Y) were defined in order to substantiate the operations aimed at reducing the value of the integral indicator of the overall level of environmental safety of the enterprise. As a result, the regression equation (9) was obtained in Table 5-7:

$$Y = 0,3851 - 0,0326X1 + 0,4079X2 + 0,5517X3, (9)$$

The results of the analysis show that Fisher's criterion significantly exceeds the table value, that is, the obtained model is valid with a probability of 99.9%. The relative error of the model is 0.1%. Testing by Student's criterion made it possible to confirm the validity of all three coefficients.

At the same time, each factor has the further influence:

– reduction of an integral coefficient of environmental damage by 1 monetary unit will result in increase of the integral indicator of the overall level of environmental safety of production enterprises by 0,0326 p.;

– increase in an integral coefficient of the impact of economic factors by 1 monetary unit will lead to increase of the integral indicator of the overall level

of environmental safety of production enterprises by 0.4079 p.;

– growth of an integral coefficient of the impact of ecological and economic factors by 1 monetary unit will cause increase of the integral indicator of the overall level of environmental safety of production enterprises by 0.5517 p.

Conclusion. Nowadays, there are different approaches to assessing the level of environmental safety of the enterprise, but none of the normative document contains a single methodology for its definition. In addition, in the scientific economic literature, scientists have no coherent approach to the system of indicators that can characterize the overall level of environmental safety of the enterprise.

According to the authors, the overall level of environmental safety of the enterprise should be determined taking into account the impact of various economic, environmental and organizational factors through the integral indicator of the overall level of the enterprise's economic security, which is based on three partial integral coefficients, namely: an integral coefficient of

environmental damage; an integral coefficient of the impact of economic factors; an integral coefficient of the impact of environmental and economic factors.

The use of correlation and regression analysis made it possible to confirm the adequacy of the developed economic and mathematical model and economic validity of interconnections and interdependencies between its indicators. The proposed methodology will allow us to accurately assess the overall level of environmental safety of the enterprise regardless of the type of its activities, organizational and technological features, and territorial location.

REFERENCES:

1. Mamchuk I. V. (2012) Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya ekolohichnoyi bezpeky restrukturyzatsiyi pidpryyemstv khimichnoyi promyslovosti [Organizational and economic support of environmental safety of restructuring chemical enterprises]. (Extended abstract of candidate's thesis), Sumy: Sums'kyi derzhavnyy universytet.
2. Obykhod H. O., Omelyanenko T. L. (2012) Metodychni pidkhody shchodo otsinky rivnya ekolohichnoyi nebezpeky rehioniv Ukrainy [Methodological approaches to assessing the level of environmental hazard of Ukrainian regions]. *Efektivna ekonomika*, no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429> (accessed 22 May 2019).
3. Potapenko V.H., Biryukov D.S. (2013) Ekolohichna skladova v systemi pokaznykiv ekolohichnoyi bezpeky [Ecological component in the system of indicators of environmental safety]. *Efektivna ekonomika*, no. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2088> (accessed 22 May 2019).
4. Smirnaya, S.M. (2006) Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya ekolohichnoyi bezpeky pidpryyemstv vyrobnychoyi sfery. [Organizational and economic support of environmental safety of manufacturing enterprises]. (Extended abstract of candidate's thesis), Lugansk: Shidnoukraininskui nationalui universitet im. Volodymyra Dalya.
5. Shpilovy V. A. (2006) Orhanizatsiyno-ekonomichni osnovy zabezpechennya ekolohichnoyi bezpeky pid-

pryyemstv kharchovoyi promyslovosti [Organizational and economic principles of environmental safety of food industry enterprises]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv.: Europeiskui universitet.

6. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 20 May 2019).

7. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 20 May 2019).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мамчук І.В. Організаційно-економічне забезпечення екологічної безпеки реструктуризації підприємств хімічної промисловості : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.00.06. Суми, 2012. 23 с.
2. Обиход Г.О., Омеляненко Т.Л. Методичні підходи до оцінки рівня екологічної небезпеки регіонів України. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429> (дата звернення: 22.05.2019).
3. Потапенко В.Г., Бірюков Д.С. Екологічна складова в системі показників екологічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2088> (дата звернення: 22.05.2019).
4. Смірная С.М. Організаційно-економічне забезпечення екологічної безпеки підприємств виробничої сфери : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.06.01. Луганськ, 2006. 22 с.
5. Шпильовий В.А. Організаційно-економічні основи забезпечення екологічної безпеки підприємств харчової промисловості : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.06.01. Київ, 2006. 21 с.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.05.2019).
7. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 20.05.2019).

РОЗДІЛ 6 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВА СФЕРА ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СУТНІСТЬ ТА СКЛАДНИКИ

SOCIAL LABOR SPHERE OF AN AMALGAMATED TERRITORIAL COMMUNITY: ESSENCE AND COMPONENTS

Статтю присвячено висвітленню сутнісних характеристик, складників та особливостей соціально-трудової сфери об'єднаної територіальної громади у зв'язку з необхідністю формування теоретичного підґрунтя організації ефективного місцевого самоврядування в Україні. Охарактеризовано наукові підходи до трактування соціально-трудової сфери, визначено їхні переваги і недоліки та на основі цього сформовано авторське визначення СТС. Визначено рівневу градацію соціально-трудової сфери у світовій економіці. Встановлено складники соціально-трудової сфери, які прийнято виокремлювати у сучасній науковій думці, та вдосконалено їх перелік на основі авторського бачення та існуючих об'єктивних потреб забезпечення сталого суспільного розвитку об'єднаних територіальних громад. Обґрунтовано перелік ключових індикаторів стану розвитку соціально-трудової сфери об'єднаної територіальної громади.

Ключові слова: соціально-трудова сфера, сутність, сфера соціально-трудових відносин, складники, об'єднана територіальна громада, структура.

Стаття посвячена освещению сущностных характеристик, составляющих и осо-

бенностей социально-трудова сфера объединенной территориальной общины в связи с необходимостью формирования теоретической основы организации эффективного местного самоуправления в Украине. Охарактеризованы научные подходы к трактовке социально-трудова сфера, определены их преимущества и недостатки и на этом основании сформировано авторское определение СТС. Определена уровневая градация социально-трудова сфера в мировой экономике. Установлены составляющие социально-трудова сфера, которые принято выделять современной научной мыслью, и усовершенствован их перечень на основании авторского видения и существующих объективных потребностей обеспечения устойчивого общественного развития объединенных территориальных общин. Обоснован перечень ключевых индикаторов состояния развития социально-трудова сфера объединенного территориального сообщества.

Ключевые слова: социально-трудова сфера, сущность, сфера социально-трудова отношений, составляющие, объединенная территориальная община, структура.

УДК 332.1

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-29>

Рудик О.А.

здобувач

Хмельницький національний
університет

Rudyk Oleh

Khmelnytsky National University

Studies of social-labor relations are at the peak of their activity today, but at the same time, consideration of formation, regulation and social-labor sphere development problems is carried out incidentally in the context of solving other research problems. In this regard the purpose of this study is to substantiate the essence of social-labor sphere of the united territorial community and separate and characterize its components and features. The theoretical and methodological basis of the research was the scientific provisions and conclusions on social-labor sphere, their formation and development, presented in the works of domestic and foreign scientists. In the course of research highlighted the essential characteristics, components and features of the united territorial community's social-labor sphere due to the need to form a theoretical basis for the effective local self-government organization in Ukraine. Characterized scientific approaches to the social-labor sphere essence interpretation, determined their advantages and disadvantages and formed the author's definition of SLS on this basis. Determined the social-labor sphere level graduation in the world economy. Established the components of the social-labor sphere, which are distinguished in modern scientific thought and expanded their list based on the author's vision and existing objective needs for sustainable united territorial communities social development. Substantiated the list of key indicators of the united territorial community' social-labor sphere development. The further establishment of specific indicators for each group will allow forming a methodology for united territorial community' social-labor sphere assessing and, based on it, to ensure effective regulatory decisions. It is established that social-labor relations effective regulation in the united territorial communities is impossible without understanding the components of their social-labor sphere and the processes that take place in it. On the basis of the conducted research proposed the author's interpretation of social-labor sphere, differentiation of concepts «social-labor sphere» and «social-labor relations sphere», formed the author's interpretation in separation united territorial communities' social-labor sphere components.

Key words: social-labor sphere, essence, social-labor relations sphere, constituents, united territorial community, structure.

Постановка проблеми. Реформа адміністративно-територіального устрою України, спрямована на децентралізацію повноважень і відповідальності органів державної влади, сприяла значному збільшенню можливостей органів місцевого самоврядування в питаннях забезпечення соціально-економічного розвитку підпорядкованих територій. Однак водночас вона породила й значну кількість питань, пов'язаних із пошуком шляхів і заходів організації ефективного територіаль-

ного самоврядування. Одним із нагальних постає питання розвитку соціально-трудова сфера об'єднаних територіальних громад як головного чинника соціально-економічного розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціально-трудова відносин сьогодні перебувають на піку активності, однак водночас розгляд проблем формування, регулювання та розвитку соціально-трудова сфера здійсню-

ється побіжно в контексті вирішення інших дослідницьких завдань. Найменш дослідженими наразі залишаються проблеми складників соціально-трудової сфери, їх взаємозв'язків і взаємодій, особливостей їх регулювання на рівні об'єднаних територіальних громад, однак саме ці питання є ключовими з погляду підвищення рівня соціально-економічного розвитку не лише окремих територій, регіонів, а й країни у цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування сутності соціально-трудової сфери об'єднаної територіальної громади, виокремлення і характеристика її складників та особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність усіх соціально-трудових відносин формує сферу СТВ. У науковій літературі зустрічається отождошення понять «соціально-трудова сфера» та «сфера соціально-трудових відносин», однак, на нашу думку, такий підхід є помилковим. Уже сама назва «сфера соціально-трудових відносин» свідчить про те, що до неї входить уся сукупність відносин, які належать до соціально-трудових. Водночас поняття «соціально-трудова сфера» є значно ширшим, адже включає у себе не лише власне СТВ та їх учасників, а й усіх суб'єктів соціально-трудових відносин, інститути з їх регулювання і контролю, інститути з реалізації дер-

жавних соціальних гарантій тощо.

На нашу думку, сутність поняття «сфера СТВ» можливо трактувати як сукупність усіх соціально-трудових відносин певного економічного суб'єкта, в якому використовується наймана праця. Іншими словами, кожне підприємство, установа, організація, фізичні особи – підприємці тощо, які використовують найману працю, формують власну сферу соціально-трудових відносин. Сукупність сфер СТВ певної територіальної приналежності формує соціально-трудова сфера окремої адміністративної одиниці.

Науковці пропонують досить диференційовані підходи до трактування сутності поняття «соціально-трудова сфера» (табл. 1).

Варто зазначити, що, незважаючи на всю різноманітність наукових поглядів на сутність і складові елементи соціально-трудової сфери (СТС), можливим є виокремлення сутнісних характеристик, які повністю приймаються науковою спільнотою.

Перша з них полягає у тому, що соціально-трудова сфера нерозривно пов'язана з процесом трудової діяльності та соціально-трудовами відносинами. Друга – відзначає, що соціально-трудова сфера є дуже широким поняттям у зв'язку з багатогранністю та багатозмістовністю внутрішніх і зовнішніх зв'язків та включає соціально-економічні

Таблиця 1

Сутність категорії «соціально-трудова сфера» у поглядах науковців

Автор, джерело	Визначення соціально-трудової сфери
О. Герасименко [1, с. 21]	Сфера докладання праці із властивим їй соціальним супроводом
І.Д. Колмакова, Є.М. Колмакова [2]	Складна система, що включає сферу праці і сукупність трудових та соціально-трудових відносин, що складаються між працівниками і роботодавцями, об'єднаннями робітників і роботодавців, органами державної і муніципальної влади та іншими суб'єктами цих відносин із приводу праці, розроблення законодавчих, нормативних та інших актів із метою узгодження інтересів і трудових прав суб'єктів трудових відносин в організаціях
А.М. Колот [3, с. 241]	Інституційний простір для формування, функціонування і розвитку соціально-трудових відносин. Це, з одного боку, інститути, що діють на її полі, а з іншого – відносини, що супроводжують процес створення матеріальних і нематеріальних благ. Специфічний соціальний інститут, що забезпечує реалізацію суспільно значимих функцій і задоволення потреб соціуму: реалізацію права громадян на працю і забезпечення зайнятості, отримання доходів від участі у суспільному виробництві, розвиток трудового потенціалу, задоволення нематеріальних потреб, забезпечення підготовки до життя у пенсійному віці
З.Х. Курмалієва [4, с. 9]	Сукупність відносин між суб'єктами ринку праці з приводу трудових і соціальних зв'язків, що розвиваються у комплексі та охоплюють організацію зайнятості, попередження безробіття, тенденції рухливості, мобільності, загальноосвітньої, професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників, мотивації, оплати та стимулювання праці, рівня й якості життя населення, регулювання всіх цих процесів
М.А. Пархомчук [5, с. 8]	Це складова частина соціальної ринкової економіки, в її центрі – людина, яка взаємодіє з ринковим середовищем із метою організації процесу праці, зростання його продуктивності, формування доходів, забезпечення соціального захисту
Б.Е. Петросова [6, с. 11]	Динамічна система, у якій виникають і розвиваються соціально-трудові відносини в процесі життєдіяльності людини
А.Д. Шастун [7, с. 21]	Сукупність матеріальних та людських чинників трудового процесу та відносин, які в ньому формуються. Вони включають два напрями відносин: по-перше, це відносини, що виникають між учасниками суспільно-трудового процесу, а по-друге, відносини, які супроводжують процеси трудової діяльності
А.Б. Юсов [8]	Множина організованих систем, основу функціонування яких становить взаємодія людей

процеси і відносини, що формуються безпосередньо у процесі трудової діяльності та забезпечують можливість її здійснення.

У вітчизняній та російській науковій думці домінує твердження, згідно з яким під соціально-трудовою сферою розуміють систему взаємопов'язаних компонент і складників, у числі яких – галузі соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, культура, ЖКГ), ринок праці, зайнятість, безробіття, соціальне партнерство, соціальний захист, оплата, нормування й охорона праці, соціальне страхування, пенсійна система тощо [9, с. 8].

Ми ж уважаємо такий підхід помилковим і повністю підтримуємо думку А.М. Колота про те, що вказане визначення «залишає відкритим питання щодо того, як вписати у цю сферу головний інститут, у якому здійснюються соціально-трудова процеси – підприємство (організацію)» [10, с. 21]. А.М. Колот підкреслює, що основою соціально-трудова сфери є інститути соціально-трудова напряму і властиві їм відносини, а ядром соціально-трудова сфери є економічно активна людина, котра взаємодіє з інститутами ринкового середовища відносно ключових питань життєдіяльності: включення до сфери безпосереднього виробництва, організації виробничої діяльності, її результатів, формування доходів, створення безпечних умов праці, соціального захисту співробітників, створення умов для гідної праці і підвищення якості життя [10, с. 24].

Соціально-трудова сфера – це певна абстрактна площина, в межах якої здійснюються відносини, які належать до соціально-трудова. Що стосується складових елементів соціально-трудова сфери, зазначимо, що аналіз наукових поглядів з означеної тематики породжує більше запитань, аніж надає відповідей. Так, погоджуємося з авторами, які включають до соціально-трудова сфери всю сукупність соціально-трудова відносин, зазначаючи, що вона розподіляється на окремі сфери СТВ кожного із суб'єктів господарювання, які функціонують на визначеній території. Тобто до соціально-трудова сфери країни входять сфери СТВ усіх суб'єктів, що використовують найману працю на її території; до соціально-трудова сфери регіону входять сфери СТВ господарюючих суб'єктів, які використовують найману працю на території регіону; соціально-трудова сфера ОТГ, відповідно, вміщує сукупність сфер СТВ усіх суб'єктів, які використовують найману працю на території громади.

Отже, одним зі складників соціально-трудова сфери є сукупність сфер соціально-трудова відносин. Соціально-трудова відносини мають об'єктивний характер виникнення, проте їх здійснення на практиці перебуває у чітко визначеній правовій площині. Звідси робимо висновок, що до складників соціально-трудова сфери має входити

нормативне регулювання. При цьому сама по собі сукупність нормативних документів із питань формування, функціонування і розвитку соціально-трудова сфери не може забезпечити їх дотримання, вірне трактування, якісну імплементацію у практику СТВ тощо. Отже, необхідним є функціонування низки інституційних структур, призначених здійснювати регулювання соціально-трудова сфери, контролювати її показники. Тут варто відзначити, що до соціально-трудова сфери на кожному рівні мають входити ті інституційні структури, які мають повноваження з її регулювання та контролю саме на цьому рівні.

Наступний складник соціально-трудова сфери – це населення як суб'єкт СТВ, оскільки є єдиним власником і продавцем робочої сили на ринку праці, та як об'єкт прямого й опосередкованого впливу соціально-трудова відносин. Так, усі демографічні процеси завжди відображаються на показниках ринку праці, аналогічно як рівень розвитку соціально-трудова відносин здійснює вплив на стан соціально-економічного розвитку територій, їх благоустрій, екологічний стан тощо.

Ще один складник соціально-трудова сфери – господарюючі суб'єкти, які використовують найману працю, або ж, іншими словами, роботодавці. Їхні кількість, фінансове становище та масштаби діяльності є визначальними чинниками розвитку соціально-трудова сфери території.

Узагальнюючи наведене, можемо стверджувати, що поняття «соціально-трудова сфера» і «сфера соціально-трудова відносин» співвідносяться як ціле й складова частина. При цьому сфера СТВ наявна у будь-якого суб'єкта господарювання, що використовує найману працю, тоді як соціально-трудова сфера охоплює всю сукупність сфер соціально-трудова відносин на відповідному рівні – мікро-, мезо-, макро- чи глобальному. Зокрема, ми пропонуємо таку градацію соціально-трудова сфери:

- мікрорівень: соціально-трудова сфера населених пунктів, об'єднаних територіальних громад;
- мезорівень: соціально-трудова сфера регіонів;
- макрорівень: соціально-трудова сфера країни;
- мегарівень: соціально-трудова сфера об'єднань держав, глобальна СТС.

Соціально-трудова сфера об'єднаної територіальної громади – це абстрактна площина, у межах якої перебувають соціально-трудова відносини, які здійснюються на території ОТГ, суб'єкти їх формування, регулювання, розвитку і контролю та об'єкти їхнього впливу. Суб'єктно-об'єктний склад соціально-трудова сфери ОТГ представимо на рис. 1.

Взаємодія складників соціально-трудова сфери відбувається на основі і за допомогою низки процесів, до яких відносяться: отримання професійної освіти, здобуття кваліфікації, пра-

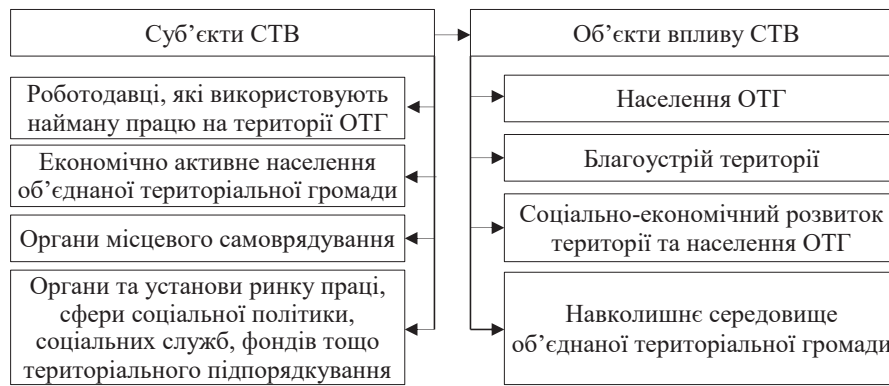

Рис. 1. Суб'єктно-об'єктний склад соціально-трудої сфери об'єднаної територіальної громади

цевлаштування, стажування, пошук місця роботи, підвищення кваліфікації, трудова діяльність, найм працівників, звільнення з роботи, соціальний захист, формування, регулювання та контроль соціально-трудої відносин, звітування, соціальний діалог, створення робочих місць тощо.

Виходячи з переліку об'єктів, на які здійснюють вплив соціально-трудої відносини в об'єднаній територіальній громаді, можемо визначити перелік індикаторів розвитку соціально-трудої сфери ОТГ. На нашу думку, всю їх сукупність доцільно об'єднати у кілька груп:

- індикатори стану розвитку ринку праці об'єднаної територіальної громади;
- індикатори демографічного розвитку території;
- індикатори соціально-економічного розвитку ОТГ;
- індикатори рівня та якості життя населення в об'єднаній територіальній громаді;
- індикатори розвитку соціально-трудої відносин.

Подальше встановлення конкретних показників за кожною визначеною групою індикаторів дасть змогу сформувати методичку оцінювання соціально-трудої сфери об'єднаної територіальної громади і на її основі забезпечити прийняття ефективних регулятивних рішень.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснення ефективного регулювання соціально-трудої відносин в об'єднаних територіальних громадах неможливе без розуміння складників соціально-трудої сфери ОТГ та процесів, які у ній відбуваються. Соціально-трудова сфера об'єднаної територіальної громади – це абстрактна площина, в межах якої перебувають соціально-трудої відносини, які здійснюються на території ОТГ, суб'єкти їх формування, регулювання, розвитку і контролю та об'єкти їхнього впливу. Чітке виділення суб'єктів СТС об'єднаної територіальної громади, до яких належать роботодавці, економічне активне населення, органи місцевого самоврядування та сукуп-

ність територіальних органів, установ, організацій і структур сфери праці й соціальної політики, а також об'єктів впливу соціально-трудої відносин ОТГ, до яких належать усе населення громади, благоустрій території, стан навколишнього середовища та рівень соціально-економічного розвитку громади, дає можливість виокремлювати індикатори розвитку соціально-трудої сфери об'єднаної територіальної громади, на основі моніторингу яких мають прийматися управлінські рішення, розроблятися регулятивні документи та втілюватися визначені заходи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасименко О. Сучасні тренди розвитку соціально-трудої сфери в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. № 8(161). С. 21–25.
2. Колмакова І.Д., Колмакова Е.М. Региональная социально-трудова сфера: понятие, структура и особенности развития в современных условиях. Известия высших учебных заведений. Уральский регион. 2013. № 5. С. 41–50.
3. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ, 2010. 214 с.
4. Курмалиева З.Х. Регулирование социально-трудої сфери региона в условиях хозяйственных преобразований : дис. ...канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2000. 233 с.
5. Пархомчук М.А. Концепции механизма регулирования социально-трудої сфери. Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2009. № 1. С. 7–11.
6. Петросова Б.Э. Взаимосвязь эффективного функционирования социально-трудої сфери и развития экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2002. 19 с.
7. Шастун А.Д. Забезпечення розвитку трудої сфери на засадах соціальної відповідальності : дис... канд. экон. наук : 08.00.07. Київ, 2016. 257 с.
8. Юсов А.Б. Социально-трудова сфера: тенденции развития и методы мониторинга и прогнозирования : монография. Москва, 2009. 160 с.

9. Гальчинський А. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій. Київ, 2010. 164 с.

10. Колот А.М. Наука о труде и социально-трудовых отношениях: вызовы и доминанты теоретико-методологического обновления. Уровень жизни населения регионов России. 2013. № 6. С. 14–26.

REFERENCES:

1. Herasymenko O. (2014) Suchasni trendy rozvytku sotsialno-trudovoi sfery v Ukraini [Current trends in social and labor development in Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Ekonomika, no. 8 (161), pp. 21–25.

2. Kolmakova Y. D. and Kolmakova E. M. (2013) Regionalnaya sotsialno-trudovaya sfera: ponyatiye, struktura i osobennosti razvitiya v sovremennykh usloviyakh [Regional social and labor sphere: concept, structure and features of development in modern conditions]. Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Uralskiy region, no. 5, pp. 41–50.

3. Kolot A. M. (2010) Sotsialna-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku : monohrafiia [Social-labor sphere: the state of relations, new challenges, development trends: monograph]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian).

4. Kurmalieva Z. H. (2000) Regulirovanie sotsialno-trudovoy sferyi regiona v usloviyakh hozyaystvennykh preobrazovaniy. [Region social and labor sphere regulation in the conditions of economic transformation] (PhD Thesis), Moscow.

5. Parkhomchuk M. A. (2009) Kontseptsii mekhanizma regulirovaniya sotsialno-trudovoy sfery [Concepts of the social and labor sphere regulation mechanism]. Vestnik Kurskoy gosudarstvennoy selskohozyaystvennoy akademii, no. 1, pp. 7–11.

6. Petrosova B. E. (2002) Vzaimosvyaz effektivnogo funktsionirovaniya sotsialno-trudovoy sferyi i razvitiya ekonomiki [The relationship of the social and labor sphere effective functioning and economic development] (PhD Thesis), Moscow.

7. Shastun A. D. (2016) Zabezpechennia rozvytku trudovoi sfery na zasadakh sotsialnoi vidpovidalnosti [Ensuring labor sphere development on the basis of social responsibility] (PhD Thesis), Kyiv.

8. Yusov A. B. (2009) Sotsialno-trudovaia sfera: tendentsyy razvytyia y metody monytorynha y prohnozyrovaniya : monohrafiya [Social work sphere: development trends and methods of monitoring and forecasting: monograph]. Moscow : RAHS. (in Russian).

9. Halchynskiy A. (2010) Ekonomichna metodolohiia. Lohika onovlennia: Kurs lektsii [Economic methodology. Update logic: Lecture course]. Kyiv : ADEFUkraina. (in Ukrainian).

10. Kolot A. M. (2013) Nauka o trude i sotsialno-trudovykh otnosheniyakh: vyzovy i dominanty teoretiko-metodologicheskogo obnoveniya [The science of labor and social and labor relations: challenges and dominants of theoretical and methodological renewal]. Uroven zhizni naseleniya regionov Rossii, no. 6, pp. 14–26.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ
АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИPOSSIBILITIES OF USING THE WORLD EXPERIENCE
OF CRISIS MANAGEMENT AT UKRAINIAN ENTERPRISES

УДК 338.124.4:658.5

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-30>**Волошанюк Н.В.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**Волошанюк О.Ю.**студент
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**Voloshaniuk Natalia**Kryvyi Rih Economic Institute
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman**Voloshaniuk Oleksandr**Kryvyi Rih Economic Institute
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

У статті розглянуто світові тенденції кризових явищ у розрізі їх видів та причин виникнення. Виділено можливі реакції підприємства на нові та існуючі кризи. Проведено аналіз в динаміці раптових та затяжних криз у світі. Досліджено динаміку збиткових підприємств в Україні за останні п'ять років; виділено види економічної діяльності, які за період аналізу були нерентабельними. Вказано основні чинники, які впливають на виникнення кризових явищ у світі та в Україні зокрема. Вивчено світовий досвід антикризового планування та з його урахуванням запропоновано основні кроки щодо управління кризовими ситуаціями на вітчизняних підприємствах. Зокрема, це стосується антикризового плану, який має постійно коригуватися з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників. Основний акцент серед зазначених дій зроблено на взаємовідносинах компанії із засобами масової інформації та необхідності проведення постійних тренінгів серед керівництва та персоналу на предмет придатності ефективно управляти підприємством у кризових умовах.

Ключові слова: ризик, криза, менеджмент, планування дій у надзвичайних ситуаціях, антикризова програма, стратегія.

В статье рассмотрены мировые тенденции кризисных явлений в разрезе их видов

и причин возникновения. Выделены возможные реакции предприятия на новые и существующие кризисы. Проведен анализ в динамике внезапных и затяжных кризисов в мире. Исследована динамика убыточных предприятий в Украине за последние пять лет; выделены виды экономической деятельности, которые за период анализа были нерентабельными. Указаны основные факторы, влияющие на возникновение кризисных явлений в мире и в Украине в частности. Изучен мировой опыт антикризисного планирования и на его основе предложены основные шаги по управлению кризисными ситуациями на отечественных предприятиях. В частности, это касается антикризисного плана, который должен постоянно корректироваться с учетом внутренних и внешних факторов. Основной акцент среди указанных действий сделан на взаимоотношениях компаний со средствами массовой информации и необходимости проведения постоянных тренингов среди руководства и персонала на предмет пригодности эффективно управлять предприятием в условиях кризиса.

Ключевые слова: риск, кризис, менеджмент, планирование действий в чрезвычайных ситуациях, антикризисная программа, стратегия.

The article discusses the global trends of crisis phenomena in the context of their types and causes. The possible reactions of the enterprise to new and existing crises are highlighted: defensive (sharp reduction in costs, closing and sale of certain units, equipment, dismissal of personnel, narrowing of the market segment) and offensive (modernization of equipment, the development of new objects of labor, the introduction of new technologies, the introduction of effective marketing, search for new markets). The analysis of the dynamics of sudden and protracted crises in the world, which showed the prevalence of protracted crises, which accounted for 67% of all crisis situations in the world (sudden crises occupy a smaller part of 33%) in 2018. As a result of studying statistical data, the main factors for the emergence of crises were identified, among which the superiority belongs to inept, inefficient enterprise management, namely 22%. The last place among the main causes of crises is occupied by disasters – 8.20%. The article also examines the dynamics of unprofitable enterprises in Ukraine over the past five years; identified types of economic activities that were unprofitable during the analyzed period (agricultural enterprises, the sphere of financial and insurance activities, real estate transactions). The main factors affecting the occurrence of crisis phenomena in the world and, in particular, in Ukraine are indicated. Difficulties arise when it comes to industries, enterprises and organizations with regular restructuring, mergers and acquisitions, and sales that take place in the business world. The world experience of crisis planning has been studied and on its basis the main stages of crisis management at domestic enterprises have been proposed. In particular, this applies to the crisis plan, which should be constantly updated taking into account internal and external factors. The main attention in these actions is paid to the relationship among companies and the media (one of the main differences between the crisis management of domestic enterprises and global companies), as well as the need for constant training of management and personnel in how to effectively manage the enterprise in a crisis.

Key words: risk, crisis, management, business contingency planning, crisis program, strategy.

Постановка проблеми. Будь-яка підприємницька діяльність не може існувати безпроблемно. У певні періоди часу функціонування підприємства виникають різні негативні ситуації, що заважають подальшому розвитку бізнесу, наслідками яких є криза, яка призводить до розбалансування та зниження рівня саморегуляції всієї системи господарської діяльності організації. Зважаючи на політичну, соціальну та фінансово-економічну нестабільність в Україні, більшість керівників під-

приємницьких структур вважає основною причиною такого становища зовнішні чинники, не беручи до уваги ендогенні. Вважаємо це неправильним та необачним із боку керівництва вітчизняних підприємств та організацій. Посилаючись постійно на зовнішні чинники виникнення кризових ситуацій, на підприємствах не здійснюється діагностика фінансового стану на предмет виникнення кризової ситуації та ймовірності банкрутства. Як наслідок, відсутні активні дії з попередження таких ситуацій

або подолання їхніх наслідків у короткі терміни. Іншими словами, на переважній більшості підприємств України відсутнє (якщо є, то не використовується повною мірою) антикризове управління, яке має бути однією з головних ланок у загальній системі менеджменту будь-якого суб'єкта господарювання, адже кризи є неминучими та виникають із певною закономірністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню окремих аспектів розвитку теорії та практики антикризового управління присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: С.Г. Беляєв, І.О. Бланк, Дж.К. Ван Хорн, Е.М. Кириченко, Б. Кондіт, Л.О. Лігоненко, М. Мескон, О.О. Терещенко, Е.А. Уткін, Харвард, З.М. Холод, Л.Б. Чубаров, К. Шаприл, А.М. Штангрет, Ю.В. Яковець та ін.

Віддаючи належне науковим доробкам зазначених вище авторів, вважаємо, що більшість праць із тематики, що досліджується, носить суто теоретичний характер, не розглядаючи можливості практичної адаптації світового досвіду антикризового управління на вітчизняних підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблем антикризового управління у світі та в Україні й розроблення рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняної системи антикризового менеджменту з урахуванням світового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Із плином часу кризи видозмінюються, стають більш непередбаченими, а наслідки від них – масштабніше. Нові кризи значно відрізняються від попередніх у кількох аспектах: непередбачено великий масштаб; незвичайне поєднання одна з одною [1], транскордонний характер [2]. Транскордонна криза поширюється за всіма географічними кордонами (між націями, державами чи місцевими органами влади). Опинившись у кризовому стані, суб'єкт господарювання відповідним чином реагує на проблему. Можливі два види реакції підприємств та організацій на кризу (рис. 1).

Світова статистика свідчить, що сьогодні більшість бізнес-криз є кризами, які є раптовими або затяжними (тліючими), і що вони виникають здебільшого через відсутність або низький рівень антикризового управління. Так, згідно з даними Американського інституту кризового менеджменту (далі АІКМ), затяжні кризи становили 67%, а раптові – 33% від усіх кризових ситуацій (рис. 2). Щодо загальної тенденції, то за період 2014–2018 рр. кількість рап-

тових криз зросла на 7%, а затяжних – відповідно зменшилася.

Масові аварії та нещасні випадки становили 0,6% від загальної кількості у 2018 р., що становило 65% зменшення порівняно з попереднім роком.

Природні катастрофи коштували понад 155 млрд дол. (у цілому у світі) у 2018 р., причому з них понад 90 млрд дол. – лише у США.

Катастрофи становили 8,2% кризових ситуацій у 2018 р. Стихійні лиха коштували понад 155 млрд дол. (за даними 2018 р.).

Кіберзлочинність і хакерські дії зросли до 12,8% від загальної кількості, що втричі більше за 2017 р. Найбільшу кількість кризових ситуацій було спричинено невмілим управлінням – 22% від загальної кількості (рис. 3).

Недосконалість та невміле використання методів управління підприємством часто призводить до того, що, з одного боку, добрі наміри керівництва мають негативні наслідки і замість позитивних результатів провокують збитки, а надалі – банкрутство.

Так, невмілий або недбалий менеджмент посідає одне з провідних місць в ТОП–5 причин виникнення криз на підприємствах Канади [5]. Статистика США свідчить, що через погане управління, спричинене нестачею знань (невірний розподіл грошових потоків, поганий вибір місця розташування, відсутність інформації про ринок або розуміння стану конкуренції, а також невдала маркетингова практика), у стані глибокої кризи опиняються 90% американських підприємств та організацій [6].

Виходячи з указанного вище, вагомим значення набуває забезпечення на підприємствах комплексної системи фінансової безпеки, яка стала б основою досягнення і підтримання фінансового стану, необхідного для ефективного функціонування та подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

Слід відзначити, що за останні п'ять років фінансово-економічний стан переважної більшості вітчизняних підприємств визначається як

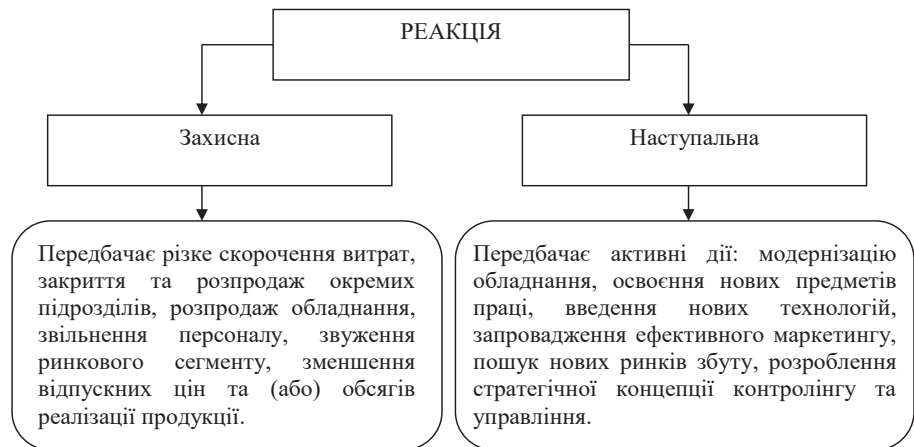

Рис. 1. Можливі види реакції підприємства на виникнення кризи

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

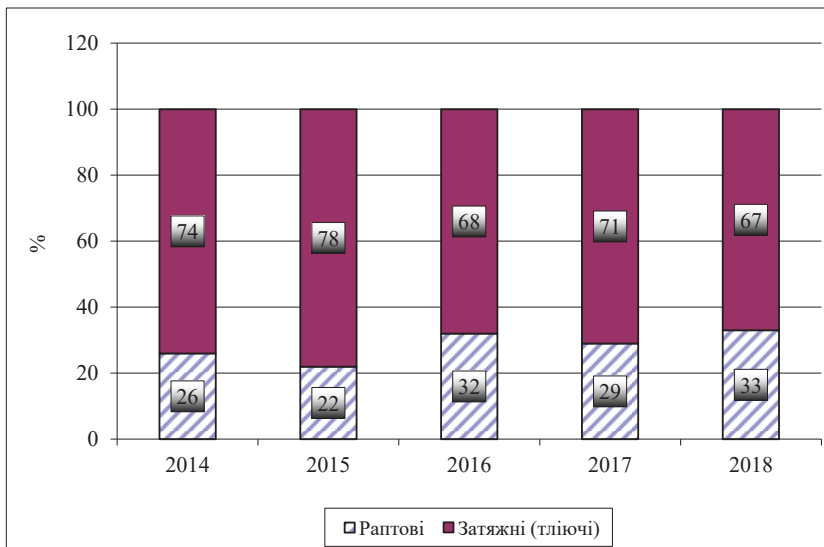

Рис. 2. Динаміка виникнення раптових та затяжних криз у світі за період 2014–2018 рр., %

Джерело: складено авторами за даними [4]

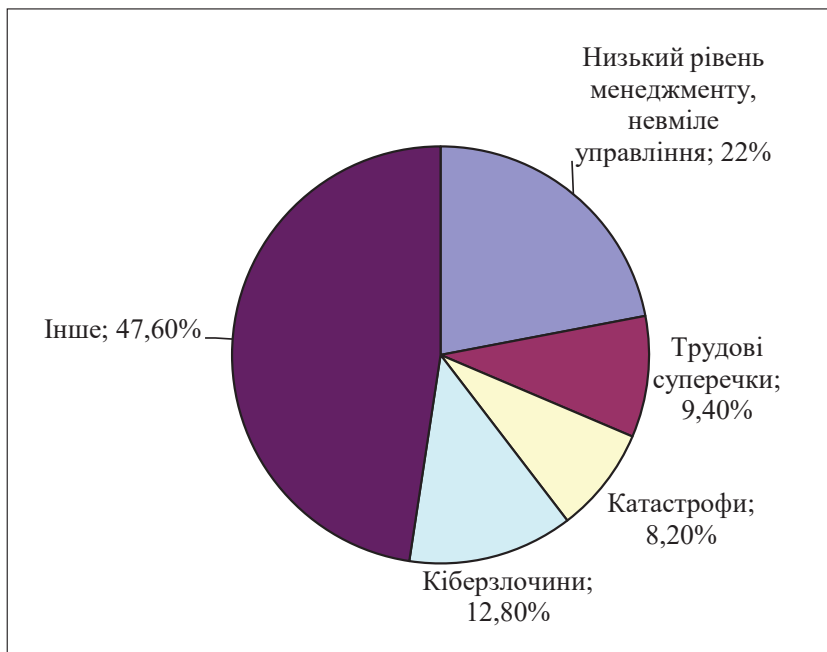

Рис. 3. Категорії криз у 2018 р., %

Джерело: складено авторами за даними [4]

кризовий. Проблема виживання та подальшого функціонування суб'єктів господарювання країн у складних політичних та соціально-економічних умовах, до яких належить Україна, сьогодні стоїть досить гостро. Проведене дослідження вказало на те, що фактичні результати діяльності вітчизняних підприємств є вкрай незадовільними, про що свідчить динаміка частки збиткових суб'єктів господарювання в Україні (табл. 1).

Як видно з даних табл. 1, у 2014–2018 роках спостерігається позитивна тенденція до зменшення частки збиткових підприємств у загальному

підсумку. Так, у цілому зменшення відбулося на рівні 8,4%. Найбільше зменшення відбулося у структурі підприємств тимчасового розміщення та організації здорового харчування (12,5%), оптовій та роздрібній торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (11,3%) та будівництві (10,3%).

Проте якщо поглянути на окремі періоди (2015–2016 рр., 2016–2017 рр.), то кількість збиткових суб'єктів господарювання збільшувалася, що пов'язано як із зовнішніми, так і з внутрішніми чинниками.

За останні роки кількість збиткових суб'єктів господарювання різниться за видами економічної діяльності. Так, значне збільшення збитків спостерігається на сільськогосподарських підприємствах, а також тих, які надають послуги у сфері фінансової та страхової діяльності, операцій із нерухомістю. Усе вищезазначене дає змогу стверджувати, що саме підприємства вказаних галузей мають високий рівень імовірності банкрутства. Однією з найбільш важливих причин такого становища, крім зовнішньоекономічних чинників, є невміле управління підприємством.

Незважаючи на невтішну світову статистику криз, слід зазначити, що кількість організацій, які мають план управління кризовими ситуаціями та комунікаціями, залишається на рівні 50%. На вітчизняних підприємствах цей показник становить не більше 10%.

Проте світовий досвід указує на те, що антикризове управління є невід'ємним складником менеджменту компаній-гігантів та корпорацій. Антикризовий менеджмент «вбудований» у систему корпоративного управління таких компаній. Існуючі плани регулярно переглядаються і коригуються залежно від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

Складнощі виникають, коли йдеться про галузі, підприємства та організації з регулярними реструктуризаціями, злиттями та поглинаннями, продажами, які відбуваються у діловому світі. Особливо це стосується вітчизняних суб'єктів господарювання.

Нижче наведено основні кроки щодо управління кризовими ситуаціями, які повинна здійсню-

Таблиця 1

Динаміка збиткових підприємств України у 2014–2018 рр. (% до загальної кількості)

Вид економічної діяльності	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення, 2018-2014
сільське, лісове та рибне господарство	15,9	11,6	12,3	13,8	13,8	-2,1
промисловість	37,6	27,4	27,5	28,6	27,8	-9,8
будівництво	38,1	29,2	29,6	29,0	27,8	-10,3
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	34,4	24,3	24,6	25,1	23,1	-11,3
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	38,4	29,5	28,9	28,9	26,4	-12
тимчасове розміщування й організація харчування	41,5	28,4	28,6	30,7	29,0	-12,5
інформація та телекомунікації	36,5	29,6	32,0	32,3	30,1	-6,4
фінансова та страхова діяльність	39,6	37,5	37,7	37,2	36,3	-3,3
операції з нерухомим майном	44,7	39,9	40,4	38,8	36,6	-8,1
професійна, наукова та технічна діяльність	37,6	31,0	32,1	32,1	30,5	-7,1
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	38,3	31,3	31,1	32,3	30,0	-8,3
освіта	34,5	29,3	33,6	35,4	31,1	-3,4
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	36,7	31,1	31,2	35,8	31,9	-4,8
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	45,4	37,7	39,0	39,7	37,1	-8,3
надання інших видів послуг	35,4	28,1	28,1	32,4	28,9	-6,5
Усього	34,5	26,7	27,0	27,6	26,1	-8,4

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

вати кожна компанія (на основі вивчення зарубіжного досвіду) (рис. 4).

Як бачимо, основний акцент серед зазначених дій зроблений на взаємовідносинах компанії зі ЗМІ. Дійсно, планування того, як найкраще керувати PR-боком кризи, є важливою частиною загального плану управління кризовими ситуаціями у зарубіжних компаніях. Це є однією з головних відмінностей антикризового менеджменту вітчизняних підприємств та світових компаній.

Найважливішим чинником управління та вирішення кризових відносин із громадськістю є комунікації. Коли спалахує криза, швидке та активне спілкування повинно стати основою будь-якої стратегії стримування кризи. Від того, як буде надано інформацію відносно кризи в компанії у ЗМІ, багато в чому залежать перспективи подальшого розвитку бізнесу.

Не менш важливим у процесі створення ефективної системи антикризового управління на підприємстві з позицій зарубіжного досвіду є постійні тренінги (особливо зважаючи на те, що одним із найбільш негативних чинників, які впливають на виникнення кризи, є погане управління та відсутність відповідних навичок у персоналу).

Після розроблення процесів, що охоплюють усі основні бізнес-функції, необхідно визначити компетенції. Найкраще це робити в три етапи [10]:

– тестування на здатність управляти підприємством до і під час кризи;

– навчання;

– практика.

Навички та досвід роботи на всіх рівнях структури реагування на кризи є критичними – від реакції працівників до навичок керівництва та стратегічного планування, до здатності надавати підтримку та, звичайно, ефективно спілкуватися зі ЗМІ й захищати репутацію підприємства.

Зрештою, криза, як правило, закінчується, завершуючи фазу антикризового управління. Після кризи керівництво підприємства має детально переглянути дії, що їх було вжито, та розробити план зменшення та відшкодування збитків. Засвоєння уроків минулої кризи, катастрофічних подій допомагає вдосконалити процеси готовності та реагування на майбутні кризові ситуації.

Висновки з проведеного дослідження. Не всі кризи можна передбачити і запобігти їхнім наслідкам. Однак наявність ефективного антикризового управління на підприємстві допомагає планувати можливі сценарії, керівництву бути більш ініціативними та впевненими у прийнятті рішень.

Управління кризовими ситуаціями та безперервністю бізнесу мають велике значення в системі загального менеджменту будь-якого підприємства, а завчасно розроблений антикризовий план може зменшити вплив кризи на бізнес та дасть змогу в короткі терміни повернутися до нормального фінансового стану.

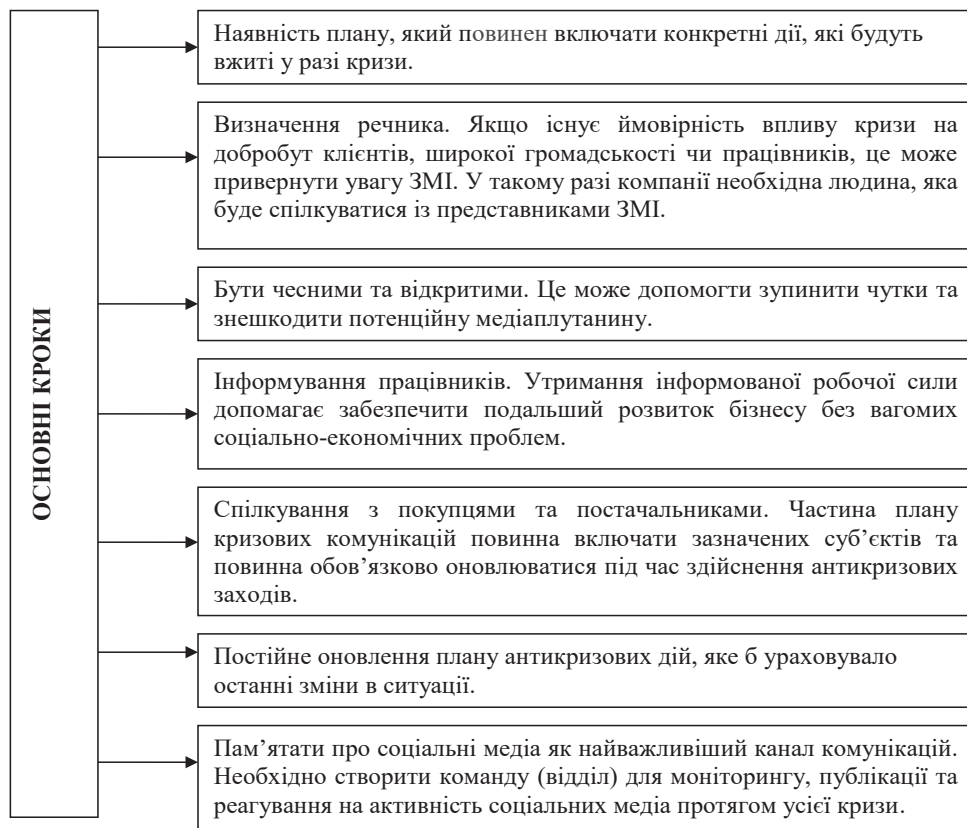

Рис. 4. Основні кроки щодо управління кризовими ситуаціями на підприємстві

Джерело: складено авторами за даними [4; 8; 9]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Leonard D. (2012) Rethinking the management of large-scale national risks. Presentation, First OECD/Swiss Federal Chancellery Workshop on Strategic Crisis Management, Geneva, June 28, 2012.
- Boin A. et al (2010) Managing Transboundary Crises: Identifying the Building Blocks of an Effective Response System. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 18 № 4, Blackwell Publishing.
- Боняр С.М., Скутова-Корх Я.О. Теоретичні основи антикризового управління. *Водний транспорт*. 2013. Вип. 1. С. 97–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2013_1_19 (дата звернення: 23.10.2019).
- ICM Annual crisis report. Institute for Crisis Management. URL : <https://crisisconsultant.com/icm-annual-crisis-report/> (accessed 24 October 2019).
- Causes of Bankruptcy in Canada. URL : <https://bankruptcy-canada.com/bankruptcy/causes-of-bankruptcy/> (дата звернення: 26.10.2019).
- Don B. Bradley III, Chris Cowdery. Small business: causes of bankruptcy. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.367.4484&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 24.10.2019).
- Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 20.10.2019).
- Bruce Condit. 7 critical steps to crisis management. URL : <https://www.inc.com/bruce-condit/7-critical-steps-to-crisis-management.html> (дата звернення: 25.10.2019).

9. Jason Mudd. 10 Steps to Prepare Your Company For Crisis. URL : <https://www.axiapr.com/blog/prepare-your-company-for-crisis> (дата звернення: 25.10.2019).

10. Caroline Sapriel. Effective crisis management: Tools and best practice for the new millennium. *Journal of Communication Management*. Vol. 7 № 4. P. 348–355. DOI : <https://doi.org/10.1108/13632540310807485>.

REFERENCES:

- Leonard D. (2012) «Rethinking the management of large-scale national risks». Presentation, First OECD/Swiss Federal Chancellery Workshop on Strategic Crisis Management, Geneva, June 28, 2012.
- Boin A. et al (2010) «Managing Transboundary Crises: Identifying the Building Blocks of an Effective Response System». *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 18, No. 4, Blackwell Publishing.
- Boniar S. M., Skutova-Korkh Ya. O. (2013) «Theoretical Foundations of Crisis Management», *Vodny transport*, vol. 1, pp. 97-102. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2013_1_19 (accessed 23 October 2019).
- ICM Annual crisis report. Institute for Crisis Management. Available at: <https://crisisconsultant.com/icm-annual-crisis-report/> (accessed 24 October 2019).
- Causes of Bankruptcy in Canada. Available at: <https://bankruptcy-canada.com/bankruptcy/causes-of-bankruptcy/> (accessed 26 October 2019).
- Don B. Bradley III, Chris Cowdery. Small business: causes of bankruptcy URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/>

viewdoc/download?doi=10.1.1.367.4484&rep=rep1&type=pdf (accessed 24 October 2019).

7. The official web site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 October 2019).

8. Bruce Condit. 7 critical steps to crisis management. Available at: <https://www.inc.com/bruce-condit/7-critical-steps-to-crisis-management.html> (accessed 25 October 2019).

9. Jason Mudd. 10 Steps to Prepare Your Company For Crisis. Available at: <https://www.axiapr.com/blog/prepare-your-company-for-crisis> (accessed 25 October 2019).

10. Caroline Sapriel. Effective crisis management: Tools and best practice for the new millennium. *Journal of Communication Management*. Vol. 7 No. 4, pp. 348-355. DOI: <https://doi.org/10.1108/13632540310807485>

ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

INNOVATION AS A FACTOR OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF INSURANCE ACTIVITY

УДК 368.013

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-31>

Галушчак В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

Halushchak Valentyna

Chortkiv Educational-Scientific Institute of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

У статті розглянуто сутність та місце інновацій у страхуванні. Досліджено особливості інноваційного розвитку вітчизняних страхових компаній, адже інноваційна діяльність – це пошук нових методів роботи на ринку страхових послуг. Визначено проблеми інноваційної страхової діяльності та особливості управління ризиками страхових організацій, які зорієнтовані на інноваційний розвиток. Проаналізовано відмінності страхування від інших видів підприємницької діяльності, які проявляються в особливостях реалізації страхових послуг, формуванні та розміщенні фінансових ресурсів, організаційної структури та стратегії розвитку. Окреслено пріоритети інноваційного розвитку страхової діяльності, котрі повинні бути спрямовані на впорядкування процесів страхування та надання їм гармонійного й стійкого розвитку в інтересах забезпечення захищеності бізнесу, підвищення клієнтоорієнтованості, а також упровадження нових видів страхування.

Ключові слова: страхова організація, страховальники, страховий ринок, інноваційний розвиток, інноваційна страхова діяльність.

В статье рассмотрены сущность и место инноваций в страховании. Исследованы

особенности инновационного развития отечественных страховых компаний, ведь инновационная деятельность – это поиск новых методов работы на рынке страховых услуг. Определены проблемы инновационной страховой деятельности и особенности управления рисками страховых организаций, ориентированные на инновационное развитие. Проанализированы отличия страхования от других видов предпринимательской деятельности, которые проявляются в особенностях реализации страховых услуг, формировании и размещении финансовых ресурсов, организационной структуры и стратегии развития. Определены приоритеты инновационного развития страховой деятельности, которые должны быть направлены на упорядочение процессов страхования и предоставление им гармоничного и устойчивого развития в интересах обеспечения защищенности бизнеса, повышение клиентоориентированности, а также внедрение новых видов страхования.

Ключевые слова: страховая организация, страхователи, страховой рынок, инновационное развитие, инновационная страховая деятельность.

The article deals with the essence and place of innovations in insurance, as the innovative activity of an insurance company is the activity of finding new methods of work in the insurance services market; analysis of possible options for investing temporarily free funds of the investment fund and the fund of own funds of insurance companies in physical assets, from which the insurance company will receive more income than from investing in financial assets. That is why the innovative activity of financial institutions, including insurance companies, plays an important role in the formation and development of the domestic economy. The features of innovative development of domestic insurance companies are investigated. The problems of innovative insurance activity and peculiarities of risk management of insurance organizations that are oriented to innovative development are defined, since innovations in insurance can be a process or result, the implementation of which in practice brings qualitative changes in the activity of the insurer in the form of new insurance products, improvement of processes of interaction with the external environment, expanding approaches to attract new insurers and improving the efficiency of internal business processes. Differences of insurance from other types of business activity which are manifested in features of realization of insurance services, formation and placement of financial resources, organizational structure and development strategy are analyzed. It is these differences that need to be refined and innovated for the effective functioning of the insurance market. The priorities of innovative development of insurance activity, which should be aimed at streamlining the processes of insurance and providing them with a harmonious and sustainable development in the interests of securing business, improving customer orientation, as well as introducing new types of insurance, are outlined. It is indicated that the activation of the insurance policy for the insurance market is safe for the competitiveness of insurance and financial insurance.

Key words: insurance organization, insurers, insurance market, innovative development, innovative insurance business.

Постановка проблеми. Страховий ринок є важливим складником національної економіки будь-якої країни, а його існування зумовлене

необхідністю захисту суспільства від випадкових, непередбачених небезпек та загроз. Страховий ринок являє собою відокремлену частину рин-

кової економіки, де основними суб'єктами відносин виступають виробники – продавці страхових послуг (страховики), споживачі (страхувальники) та численні посередники, між якими виникають фінансові (страхові) відносини.

У сучасних умовах, коли спектр небезпек і загроз для господарюючих суб'єктів не зменшується, а має тенденцію до зростання, виникає об'єктивна необхідність розширення масштабів страхової діяльності, більш наполегливого та ефективного використання інноваційних підходів, поліпшення керованості цими процесами, активізації діяльності страхових компаній, а також посилення державного управління страхування в інтересах забезпечення стійкості й безпеки підприємництва, створення умов для зростання привабливості страхових послуг [2, с. 96]. Саме тому вдосконалення діяльності страхових організацій має здійснюватися на інноваційній основі.

Здійснення інноваційної діяльності (створення інноваційного продукту) можливе у будь-якій сфері та на різних етапах виробничого процесу, результатом якого є створення блага з новими корисними властивостями, що повніше задовольняє потреби людини (суспільства), а його виробництво є менш витратним

для виробника. Саме тому вдосконалення страхової справи, підвищення її ефективності, забезпечення зростання економічного розвитку в сучасних умовах повинні базуватися на застосуванні різного роду інновацій, а також виявленні та усуненні причин, що гальмують розроблення та впровадження інноваційних підходів щодо створення дієвих страхових продуктів і послуг [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем упровадження та особливостей інноваційного розвитку страхових компаній займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Базилевич, О. Залєтов, Р. Кокшаров, О. Охріменко, В. Нечипоренко, Л. Сорока, Н. Ткаченко, М. Рейнор, С. Крістенсен, С. Вілрайт, В. Зултовські, Р. Косія, М. Мюлер-Рейхарт та ін. Однак за всієї очевидності смислового змісту поняття «інновація» з даного питання немає єдності думок, крім того, практично не розроблений інноваційний складник сфери страхової діяльності. Незважаючи на значну кількість наукових праць у цій сфері, аналіз останніх публікацій свідчить про необхідність проведення більш глибоких досліджень щодо особливостей інноваційної діяльності страхових компаній в Україні.

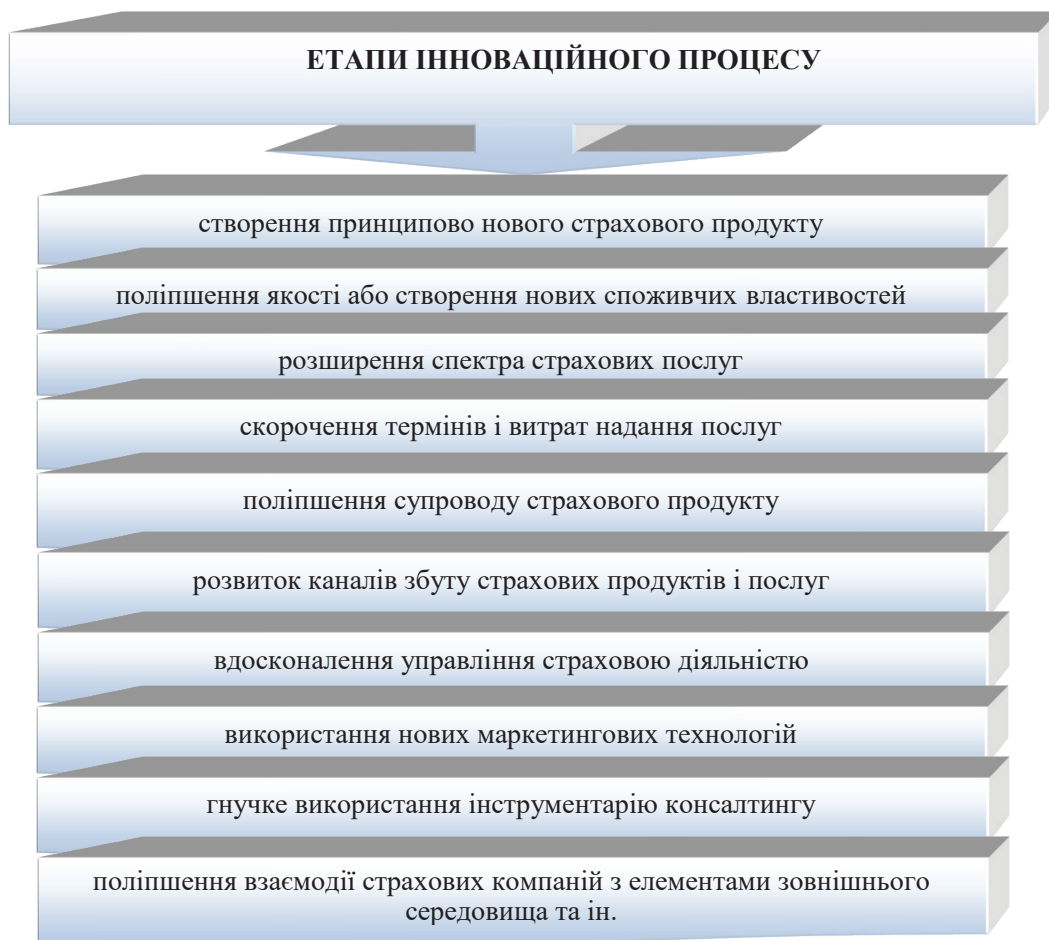

Рис. 1. Етапи інноваційного процесу

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення сучасних страхових тенденцій розвитку інноваційної діяльності страхових компаній України, характеристика світових та вітчизняних інноваційних страхових продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що поняття «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційні процеси» широко використовуються в сучасній науці [1]. У загальному вигляді інновацію слід розуміти як цінність або корисність, яка в даний момент, у даній сфері, у даний час сприймається суспільством як нове благо (принципово нове або поліпшене новими споживчими якостями), отримане з меншими витратами; технологія, механізм управління та організації праці, процес, дію, отримані на основі використання наукових відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій і т. д. [3].

Страхові інновації можуть бути отримані на різних етапах інноваційного процесу (рис. 1).

Управління інноваційним розвитком страхової діяльності спрямоване на впорядкування процесів страхування, надання їм гармонійного та стійкого розвитку в інтересах забезпечення захищеності бізнесу і суспільства від різного роду деструктивних впливів, ризиків. Управління інноваційною діяльністю страхових організацій має бути гнучким, адаптованим до конкретних регіональних умов страхової діяльності. Саме тому за рівнем інноваційності виділяють принципово нові страхові продукти, частково нові, умовно нові та нові з погляду систем продажів [7]. При цьому до нових страхових продуктів відносять ті, аналогів яким немає в жодній країні, які ніким не розроблялися (правила страхування, типова документація, тарифи), жоден національний страховик не має ліцензії з даного виду страхування. Частково новими страхові продукти можуть виступати відносно об'єкта страхування та ризику. Умовно новими страхові продукти можуть бути по відношенню до конкретного страховика або регіону. А нові продукти з погляду системи продажів – це продукти, розроблені на основі існуючих під конкретну нову систему продажів (Інтернет, банківські установи, турфірми, поштові відділення й ін.).

Отже, для ефективного здійснення діяльності на основі інновацій необхідно мати чітку програму розвитку, що базується на професійних знаннях, динаміці впровадження інновацій та отриманні віддачі від інвестиційних вкладень в інновації. Таку програму неможливо створити без прогнозу економічного розвитку країни, без відповідного інструментарію системи управління страховими компаніями, без моделювання системи управління розвитком інноваційної діяльності як частини загальної системи управління страховою компанією й як економічного інструменту підвищення ефективності страхової діяльності в Україні [8, с. 68].

А оскільки розробки страхових компаній нічим не захищені, єдиним варіантом забезпечення конкурентних переваг компанії є миттєве реагування на кон'юнктуру ринку, що вимагає гнучкості в управлінні бізнес-процесами. Збільшення ролі інформаційних технологій у страховій діяльності вимагає значних витрат на розвиток ІТ-інфраструктури. Якщо раніше цифровий (digital) бізнес асоціювався переважно з використанням електронної комерції, то сьогодні застосування соціальних мереж, смартфонів та комп'ютерної техніки, спеціалізованих програмних пакетів, систем підтримки управлінських рішень, автоматизованих систем управління значно розширюється. Використання електронної комерції призводить до оптимізації персоналу страхових компаній у бік скорочення працівників відділу продажів та виїзних агентів [4, с. 137].

Автоматизація інформаційної системи страховика та розвиток онлайн-страхування є необхідною умовою ефективного управління страховою компанією на сучасному етапі розвитку страхового ринку. Отже, запорукою ефективного бізнесу страхової компанії буде його потужна інформаційна система [6, с. 135].

Також варто зазначити, що страхові відносини повинні стати об'єктом інноваційного управління в частині ефективного розміщення й використання тимчасово вільних коштів інвестиційних фондів страхових організацій та питань інноваційного розвитку технологій страхування, нових продуктів і послуг, обслуговування страхувальників, організації праці страховиків, управління діяльністю страхової організації та ін. Однак розвитку вітчизняної інноваційної діяльності в страхуванні заважає відсутність прозорості обліку та звітності, поінформованості та стимулювання активності колективу страхової компанії, механізму взаємодії процесів інноваційного розвитку страхової справи та звичайної поточної роботи з надання страхових послуг.

Тому варто зазначити, що конкурентоспроможність страхових організацій залежить від рівня інноваційного розвитку страхового ринку та від його адаптації до світових стандартів страхової діяльності.

Сьогодні розвиток страхової галузі відбувається екстенсивним шляхом. Темпи приросту обсягу страхових премій збільшуються за рахунок уведення обов'язкових видів страхування. У міру зростання кількості об'єктів страхування в обов'язковій формі відбувається уповільнення темпів зростання страхової премії, що, своєю чергою, вимагає введення нових видів обов'язкового страхування. За такої ситуації потенціал розвитку страхового ринку не використовується в повному обсязі та формується неефективна й незбалансована структура страхового ринку. У результаті

підвищується концентрація страхового ринку, скорочується число учасників, конкуренція й якість страхових послуг не поліпшується, частка страхових премій у ВВП не збільшується [7]. А умови обов'язкового страхування, які не враховують особливості діяльності та інтереси кожного страхувальника, не привабливі для більшості з них, тому введення обов'язкових видів страхування вимагає системного підходу з урахуванням оцінки значущості потенційних страхових ризиків, соціально-економічних чинників, виключивши невинуватене порушення прав та інтересів страхувальників. Применшення прав страхувальників шляхом введення обов'язкового страхування має врівноважувати гарантоване відшкодування шкоди в інтересах потерпілих.

Саме тому до обов'язкового страхування слід удаватися лише тоді, коли воно є найбільш ефективним способом вирішення суспільно значущих проблем. Це стосується переважно страхування цивільної відповідальності, пов'язаної з діяльністю, що створює підвищену небезпеку. Удосконалення діючих видів обов'язкового страхування передбачає розвиток і вдосконалення законодавства про обов'язкове медичне страхування, у тому числі з урахуванням аналізу можливості поетапного переходу системи обов'язкового медичного страхування на принципи конкурентної (ризикової) моделі, підвищення ролі страхових медичних організацій, а також забезпечення взаємодії систем обов'язкового і добровільного медичного страхування.

Інтенсивний шлях розвитку страхової галузі безпосередньо пов'язаний з упровадженням нових умов добровільного страхування, нових страхових продуктів і способів їх реалізації, що дають змогу якісніше задовольняти потреби споживачів у захисті їхніх майнових інтересів, що доводить необхідність стимулювання розвитку добровільного страхування та здорової конкуренції для забезпечення якісного інноваційного розвитку страхової справи в нашій країні [8, с. 70].

Реалізація комплексу заходів із розвитку добровільного страхування сприятиме більшому охопленню потенційних страхувальників, забезпечить доступність страхових послуг для всіх категорій громадян та юридичних осіб, дасть змогу звільнити державу від надлишкових витрат, обмеживши її роль у відшкодуванні шкоди в результаті надзвичайних ситуацій щодо особливо великих ризиків. Однак перехід страхової галузі на інтенсивний шлях розвитку неможливий без структурних перетворень галузі, у тому числі спрямованих на розвиток потенційно зростаючих галузей страхування (особисте, майнове). Інноваційний розвиток страхових організацій передбачає також розширення сфери діяльності страховиків, підвищення клієнтоорієнтованості, впровадження нових видів стра-

хування, підвищення інтересів потенційних страхувальників [10, с. 73].

Зазначимо, що вітчизняний страховий ринок є другим за рівнем капіталізації серед сегментів фінансового ринку. Загальна кількість страхових компаній на кінець першого півріччя 2019 р. становила 249, у т. ч. СК «life» (які страхують життя) – 26 компаній, СК «non-life2» (здійснюють інші види страхування) – 223 компанії. На кінець першого кварталу було 291 СК, у т. ч. СК «life» – 31, СК «non-life» – 260. Загальні активи страховиків у річному вимірі порівняно з 30.06.2018 зросли на 14%, до 65,3 млрд грн. Активи ж, визначені згідно зі ст. 31 Закону «Про страхування», для представлення коштів страхових резервів – на 17,8%, до 42,7 млрд грн [9].

Обсяг надходжень валових страхових премій збільшився на 16,5%, до 27,3 млрд грн, чистих страхових премій (валові премії мінус премії, які сплачуються перестраховикам) – на 20,1%, до 20,1 млрд грн. Розмір валових страхових виплат із видів страхування інших, ніж страхування життя, становив 6,38 млрд грн, зі страхування життя – 284,6 млн грн. Високий рівень валових страхових виплат (більше за загальний по ринку) спостерігався за такими видами страхування: з медичного страхування – 54,3%, добровільного особистого страхування – 35,4%, обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 42,9%, недержавного обов'язкового страхування – 36,0%. Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за I півріччя 2019 р. становила 73,7%, що на 2,2 в. п. більше, ніж у I півріччі 2018 р. [9].

Чисті страхові премії за I півріччя 2019 р. становили 20 120,6 млн грн, що становить 73,7% від валових страхових премій. Чисті страхові премії за I півріччя 2018 р. становили 16 746,8 млн грн, або 71,5% від валових страхових премій. Обсяги валових страхових премій за I півріччя 2019 р. збільшилися порівняно з I півріччям 2018 р. на 16,5%, чисті страхові премії збільшилися на 20,1% [9]. Однак діяльності вітчизняних страховиків сьогодні, як і в минулому, притаманна низка проблем, що підвищує рівень систематичного ризику та знижує інвестиційну привабливість страхової галузі для потенційних зарубіжних інвесторів (значна частка схемного страхування, суттєві кептивні зв'язки, низький рівень виплат) [7]. Саме тому інноваційний сценарій розвитку страхової справи передбачає не тільки вдосконалення традиційних сфер діяльності суб'єктів страхової справи, а й упровадження і розвиток нових механізмів захисту майнових інтересів, побудованих на страхових принципах.

Для забезпечення створення нових і вдосконалення діючих страхових інструментів необхідно:

- провести аналіз доцільності видачі страховиками незалежних гарантій;

– розширити й удосконалити практику страхування відповідальності за договором (розширення сфер застосування, вдосконалення правил страхування, зокрема шляхом виключення підстав для звільнення від страхової виплати в разі грубої неосторожності страхувальника та ін.);

– проаналізувати перспективи діяльності страховиків щодо укладення договорів поручительства як поручителів, а також необхідність додаткового регулювання такої діяльності [5, с. 37].

Також важливим аспектом розширення сфери діяльності суб'єктів страхової справи є комплексний розвиток взаємного страхування, яке може стати ефективним і доступним інструментом страхового захисту для суб'єктів малого та середнього підприємництва, об'єднання страхових інтересів юридичних осіб за професійною ознакою, що також впливає на інноваційний розвиток страхових організацій.

Таким чином, основними напрямками розвитку взаємного страхування є:

– вдосконалення нормативно-правової бази взаємного страхування в частині розширення форм взаємного страхування, видів страхування, які мають

– право здійснювати товариства взаємного страхування;

– встановлення мінімальних вимог (до кількості застрахованих об'єктів, забезпечення фінансової стійкості операцій зі взаємного страхування) з урахуванням специфіки діяльності товариств взаємного страхування з професійними, регіональними та іншими специфічними ознаками;

– вдосконалення питань оподаткування діяльності товариств взаємного страхування [10, с. 71].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, страхова діяльність у силу її специфіки пов'язана з підвищеними ризиками, які ще більше посилюються під час реалізації інновацій у розвитку страхових компаній. А процес формування та використання страховою компанією нововведень є складною й комплексною проблемою, яка охоплює такі функціональні аспекти діяльності, як планування, розроблення проектів, маркетинг та виробництво. Сучасна страхова компанія активно реагує на тенденції, які спостерігаються в конкурентному середовищі, орієнтується на потенціальних клієнтів, формуючи в них конкретні потреби та стимули.

Але сьогодні практично перед кожною українською страховою компанією постає завдання своєчасно ініціювати інноваційні процеси та управляти ними, оскільки поряд із проблемами конкурентоспроможності постає проблема виживання на ринку. І саме інноваційний розвиток страхової діяльності в Україні та світі відбувається під впливом процесів глобалізації, розширення й усе більшого використання інформаційних техноло-

гій, а також віртуалізації економічних відносин. Тому ключовим завданням інноваційної діяльності страховика є максимальне наближення страхових послуг до існуючих потреб страхувальника у страховому захисті. А це можливо лише за умов застосування європейських інноваційних страхових програм, які передбачають збалансування якісних і кількісних параметрів страхової угоди, коли можна досягти стабільного попиту на ту чи іншу страхову послугу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 16.10.2012 № 40-IV / N 5460-VI (5460-17). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41.
2. Гориславец П.А., Алешко Л.А. Інновації у сфері страхування. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : праці III міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2015. С. 96–97.
3. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. 864 с.
4. Забурмеха Є.М. Маркетинг страхових інновацій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 811. С. 137–141.
5. Зоидов К.Х. Инновационная экономика: опыт, проблемы, пути формирования. Москва : ИПР РАН, 2006. 168 с.
6. Кострач Л.М., Рудь Л.О. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 2. С. 135–153.
7. Кондрат І.Ю., Попович Х.В. Інноваційний підхід до формування страхових продуктів. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18368/1/30-Kondrat-50-52.pdf> (дата звернення: 09.09.2019).
8. Мілошевич Н.В. Тенденції розвитку інноваційної діяльності страхових компаній України. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2013. № 53(1026). С. 68–72.
9. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2019 року : Звіт Нацкомфінпослуг. URL : <http://finbalance.com.ua/news/rinok-strakhuvannya-premizrosli-na-165-viplati---na-98-riven-viplat-vpav-do-244> (дата звернення: 10.09.2019).
10. Пікус Р., Заколюдажний В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Вип. 3. С. 72–80.

REFERENCES:

1. Pro innovacijnu dijalnijstj: (2014) [About Innovation] The Law of Ukraine dated October 16, 2012 N 40-IV / N5460-VI (5460-17), *Verkhovna Rada of Ukraine*, 2014, no. 2-3. P. 41.
2. Ghoryslavec P. A., Aleshko L.A. (2015) Innovaciji u sferi strakhuvannja [Innovations in the field of insurance]. *Proceedings of the Problemy formuvannja ta rozvytku innovacijnoji infrastruktury: jevropejskijj vektor –*

novi vyklyky ta mozhyvosti (Ukraine, Lviv, 2015). Lviv: Druk, pp. 96-97.

3. Mochernyj S. V. (ed.) (2000) *Ekonomichna encyklopedija: u trjokh tomakh* [Economic Encyclopedia: in three volumes]. Kyiv: VC Akademiya, T.1, 864p.

4. Zaburmekha Je. M. (2014) *Marketyng strakhovykh innovacij* [Marketing of insurance innovations]. *Bulletin of the National University of «Lviv Polytechnic»*, no. 811, pp. 137-141.

5. Zoidov K. Kh. (2006) *Innovacionnaja ekonomika: opyt, problemy, puti formirovaniya* [Innovative economy: experience, problems, and ways of formation]. Moscow: YPR RAN. (in Russian)

6. Kostrach L. M., Rudj L. O. (2015) *Tendenciji rozvytku strakhovykh kompanij v Ukraini* [Development trends of insurance companies in Ukraine]. *Collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, no. 2, pp.135-153.

7. Kondrat I. Ju., Popovych Kh. V. (2011) *Innovacijnyj pidkhid do formuvannja strakhovykh produktiv* [An innovative approach to the formation of insurance prod-

ucts]. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18368/1/30-Kondrat-50-52.pdf> (accessed 09 September 2019).

8. Miloshevych N. V. (2013) *Tendenciji rozvytku innovacijnoji dijalnosti strakhovykh kompanij Ukrainy* [Trends in the development of innovative activity of insurance companies in Ukraine]. *Bulletin of NTU «KPI»*, no. 53 (1026), pp. 68-72.

9. National Financial Services Commission report (2019) *Oghljad strakhovogho rynku Ukrainy za I pivrichchja 2019 roku* [Review of the Ukrainian insurance market for the first half of 2019]. Available at: <http://finbalance.com.ua/news/rinok-strakhuvannya-premizrosli-na-165-viplati---na-98-riven-viplat-vpav-do-244> (accessed 10 September 2019).

10. Pikus R., Zakolodjazhnyj V. (2015) *Innovacijnyj rozvytok strakhovoji dijalnosti jak osnova pidvyshhenja jiji efektyvosti* [Innovative development of insurance activity as a basis for improving its efficiency]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, vol. 3, pp. 72-80.

РОЛЬ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА КРЕДИТНИХ СПІЛОК)

THE ROLE OF UKRAINIAN NON-PROFIT ORGANIZATIONS FOR THE FINANCIAL SYSTEM OF THE STATE (EXAMPLE OF NGOs AND CREDIT UNIONS)

УДК [336.732:061.2](477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-32>

Гладчук О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Ткачук І.Я.

к.е.н., доцент, докторант
Університет банківської справи

Gladchuk Olga

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University

Tkachuk Iryna

Banking University

У статті розглянуто діяльність таких неприбуткових організацій, як кредитні спілки та громадські організації. Визначено спільні та відмінні риси, характерні для їхньої діяльності. Висвітлено вплив кредитних спілок та громадських організацій на кожну зі сфер фінансової системи держави. Визначено, що цей вплив кредитні спілки здійснюють більш цілеспрямовано, розширюючи фінансові можливості конкретних економічних суб'єктів, а громадські організації забезпечують задоволення ширшого кола інтересів членів суспільства, підвищуючи рівень їхньої освіченості та благополуччя. Вказано на різну динаміку розвитку кредитних спілок (поступовий занепад) та громадських організацій (активний розвиток). Наголошено, що, зважаючи на роль в економіці, діяльність громадських організацій та кредитних спілок має велике значення для держави та населення, а враховуючи складну економічну ситуацію, вони мають широкі перспективи розвитку.

Ключові слова: неприбуткові організації, громадська організація, кредитна спілка, принципи взаємодопомоги та добровільності, фінансова система держави.

В статье рассмотрена деятельность таких неприбыльных организаций, как

кредитные союзы и общественные организации. Определены общие и отличительные черты, характерные для их деятельности. Освещено влияние кредитных союзов и общественных организаций на каждую из сфер финансовой системы государства. Определено, что такое влияние кредитные союзы осуществляют более целенаправленно, расширяя финансовые возможности конкретных экономических субъектов, а общественные организации обеспечивают удовлетворение широкого круга интересов членов общества, повышая уровень их образованности и благополучия. Указано на разную динамику развития кредитных союзов (постепенный упадок) и общественных организаций (активное развитие). Отмечено, что, учитывая роль в экономике, деятельность общественных организаций и кредитных союзов имеет большое значение для государства и населения, а учитывая сложную экономическую ситуацию, они имеют широкие перспективы развития.

Ключевые слова: некоммерческие организации, общественная организация, кредитный союз, принципы взаимопомощи и добровольности, финансовая система государства.

The article highlights the peculiarities of the existing and activities of such non-profit organizations as credit unions and non-governmental organizations. The evolution of the legal basis for the functioning of credit unions (including their status) and non-governmental organizations is described. Common and distinctive features (characteristic of their activity) for the credit unions and non-governmental organizations are revealed. It is indicated that the main common feature of their activities is non-profitability (the basic principle of their operation). Satisfaction of economic and social interests of their members are important features too. Differences in the impact of credit unions and non-governmental organizations on the functioning of the subjects of economy are reflected in the more targeted and specific provision of financial services of credit unions in comparison with non-governmental organizations. At the same time, non-governmental organizations cover the wider range of interests of citizens. The influence of the activities of credit unions and public organizations on each sphere of the financial system of the state is covered. It is determined that credit unions exert a more deliberate influence, expanding the financial capacity of specific economic entities in comparison with NGOs, that provide a broader range of interests of members of society, increasing their level of education and financial well-being. It is noted that credit unions in Ukraine ignore the classical principles of credit cooperation, which also contributes to the deterioration of their development. The opposite dynamics in the development of national credit unions (gradual decline) and non-governmental organizations (active development) are pointed out. At the same time, it is emphasized that, due to the role in the economy, the activities of non-governmental organizations and credit unions in Ukraine are of great importance for the state and the population, and according to the difficult economic situation in Ukraine, these organizations have wide prospects for activity and development.

Key words: non-profit organizations, non-governmental organization, credit union, principles of activity.

Постановка проблеми. Функціонування суб'єктів економіки в Україні на сучасному етапі розвитку відбувається в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, надшвидкого нарощення обсягів інформації, цифровізації та в умовах поглиблення глобалізаційних процесів. Відповідно, суттєво диверсифікувалася діяльність суб'єктів економіки, а з-поміж них виділилася група так званих неприбуткових, неурядових організацій, діяльність яких зосереджена на забезпеченні потреб їх засновників/членів, а також на підвищенні загального рівня соціального середовища. В Україні найбільш чисельними серед неурядових організацій

є громадські організації та кредитні спілки. Однак за своєю сутністю вони, незважаючи на те що є об'єднаннями громадян, є різними, тому важливо дослідити особливості їх заснування та функціонування, а також їхню роль для елементів фінансової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження питань діяльності та розвитку неурядових організацій в Україні зверталася низка дослідників, які створили основу для подальшого наукового дискурсу. Найбільш вагомий внесок у дослідження функціонування громадських організацій в Україні здійснили такі науковці, як О. Кири-

ленко, Л. Василенко, С. Зелінський, В. Кодацький, Г. Шарлай. Так, О. Кириленко звернула увагу на необхідність удосконалення фінансового механізму діяльності громадських формувань в умовах дефіциту централізованих фінансових ресурсів та зауважила, що громадські організації та добровільні фонди посідають важливе місце у фінансовій системі держави [3]. Л. Василенко та С. Зелінський здійснили детальний теоретичний аналіз джерел фінансування громадських організацій України відповідно до чинного на той момент (2002 р.) законодавства [1]. В. Кодацький та Г. Шарлай подали власне бачення теоретичних основ дослідження фінансів громадських організацій, сформулювавши власне визначення фінансів громадських організацій, а також поділивши фінанси громадських організацій на дев'ять підланок [6]. Також за підтримки міжнародних організацій (ОБСЄ, Європейський центр некомерційного права, Український незалежний центр політичних досліджень) було здійснено низку фундаментальних досліджень, присвячених фінансуванню громадських організацій [2; 8; 14].

Різні аспекти утворення та функціонування кредитних спілок розглядали такі науковці, як Л.А. Савельєва, Н.Р. Швець, О.М. Осадець, В.В. Роєнко, А.С. Боженко та ін.

Л.А. Савельєва дослідила організаційно-правову форму кредитних спілок, підкресливши особливий статус цих фінансових установ, а саме неприбуткову соціально-економічну природу, а також висвітлила основні аспекти господарської діяльності кредитної спілки [13]. Н.Р. Швець та О.М. Осадець здійснили дослідження кредитних спілок у структурі фінансового посередництва: обґрунтували важливу роль кредитних спілок у структурі фінансового посередництва, визначили пріоритетну модель організації фінансових відносин на ринку з погляду ефективності діяльності кредитних спілок [15]. В.В. Роєнко, А.С. Боженко дослідили сучасний стан та проблеми функціонування кредитних спілок в Україні, наголосивши на тому, що «несприятливий вплив на динаміку показників здійснили світова фінансово-економічна криза та політична ситуація в Україні, що, своєю чергою, сприяло скороченню платоспроможності населення» [12].

Віддаючи належне внеску вищезазначених та інших науковців, зауважимо, що попередні дослідження діяльності неприбуткових організацій носили фрагментарний характер, адже досліджували окремі аспекти їх функціонування. Саме тому вважаємо за необхідне провести дослідження ролі неприбуткових організацій для фінансової системи України на прикладі громадських організацій та кредитних спілок як найчисельніших і найвідоміших груп неприбуткових організацій.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі неприбуткових організацій у роз-

витку фінансової системи держави України на прикладі громадських організацій та кредитних спілок; порівняння спільних та відмінних ознак у функціонуванні цих неприбуткових організацій в Україні; визначення можливостей подальшого розвитку вітчизняних кредитних спілок та громадських організацій у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кредитні спілки, як і громадські організації, належать до неприбуткових організацій, проте вже на етапі створення вони суттєво відрізняються. Так, первинне право на об'єднання громадян у громадські організації забезпечує Конституція України [7, ст. 36], тоді як про кредитні спілки в ній не згадується.

Законодавче підґрунтя для функціонування кредитних спілок та громадських організацій забезпечують закони України «Про кредитні спілки» та «Про громадські об'єднання». Закон України «Про кредитні спілки» визначає кредитну спілку як неприбуткову організацію, засновану фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [10, ст. 1].

Закон України «Про громадські об'єднання» визначає громадську організацію як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи [9, ст. 1]. При цьому громадське об'єднання цим же ж Законом визначається як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [9, ст. 1].

При цьому слід зауважити, що відбулася еволюція правового статусу української кредитної спілки – від громадської організації до фінансової установи фінансового ринку, що діє на кооперативних засадах. Це відбулося з прийняттям Закону України «Про кредитні спілки» у 2001 р. Так, уперше Законом визначено кредитні спілки саме як фінансові установи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Відмінними є й умови реєстрації громадських організацій та кредитних спілок. Створення кредитної спілки відбувається на підставі рішення установчих зборів. Проте кількість осіб, необхідних для заснування цих організацій, є відмінною. Так, для заснування громадської організації достатньо двох осіб старше 18 років, а для молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років [9]. Водночас чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше 50 осіб, які об'єднанні хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спі-

лок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області [10, ст. 6].

Порівнюємо громадські організації та кредитні спілки й за іншими ознаками. Результати представимо в табл. 1.

Діяльність громадських організацій та кредитних спілок в Україні має багато спільних та відмінних рис. Головною спільною ознакою є неприбутковий характер їхньої діяльності, а відмінною – більш спеціалізована діяльність кредитних спілок, концентрація саме на фінансових послугах, тоді як діяльність громадських організацій характеризується широким спектром послуг.

Вплив функціонування громадських організацій та кредитних спілок на фінансову систему наведемо через характеристику впливу на кожен з її елементів.

На стан фінансів населення (домогосподарств) кредитні спілки здійснюють безпосередній вплив, оскільки саме населення є власниками/членами кредитних спілок та отримувачами їхніх спеціалізованих фінансових послуг. Кредитні спілки розширюють фінансові можливості діяльності населення (задовольняючи потреби своїх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків) та сприяють їхньому економічному розвитку.

Таблиця 1

Порівняння громадських організацій та кредитних спілок в Україні

Ознака	Кредитні спілки	Громадські організації
Учасники/ Члени/ Засновники	Певна монолітна спільнота осіб (трудові колективи, профспілки, громадські, релігійні організації, інші орган)	Юридичні та фізичні особи, резиденти та нерезиденти, об'єднані за інтересами
Мета діяльності	Задоволення потреб членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки	Задоволення інтересів (суспільних політичних, культурних тощо) та захист прав учасників та інших осіб
Принципи діяльності	– добровільності вступу та свобода виходу з кредитної спілки; – рівноправності членів кредитної спілки; – самоврядування; – гласності	– добровільності; – самоврядності; – вільного вибору території діяльності; – рівності перед законом; – відсутності майнового інтересу їхніх членів (учасників); – прозорості, відкритості та публічності
Джерела коштів для провадження статутної діяльності	Вступні, обов'язкові, пайові та інші внески членів кредитної спілки. Плата за надання своїм членам кредитів та інших видів послуг. Доходи від придбаних кредитною спілкою державних цінних паперів. Грошові та інші майнові пожертвування, благодійні внески, гранти. Інші надходження, не заборонені законодавством	Державні кошти (державного бюджету, міських бюджетів); кошти засновників та учасників; кошти від благодійності (фізичних осіб, юридичних осіб, нерезидентів); від господарської діяльності (власної; підприємств, установ, організацій, заснованих та створених об'єднаннями громадян); інші джерела
Організаційна форма	Фінансово-кредитна установа на кооперативних засадах	Громадська організація
Правовий статус	Неприбуткова організація	Неприбуткова організація
Державна підтримка (фінансова та організаційна)	Визнання неприбутковою організацією, сприятливе законодавче поле	Державне фінансування передбачене для окремих видів ГО (інвалідів, молоді та спорту, осіб, чорнобильців тощо). Також щорічно фінансується певний перелік ГО (зазвичай до 10)
Державний нагляд	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (буде НБУ)	Як такий відсутній
Операції, послуги	Фінансові послуги та послуги благодійного характеру	Усі операції та послуги згідно із законодавством
Економічні цілі діяльності	Скорочення витрат членів спілки на отримання фінансових послуг, використання надлишкового доходу для стабільності спілки та нарахувань на паї членів	Безпосередніх немає. Економічні цілі діяльності можуть бути виділені в статутах окремих організацій, проте вони є опосередкованими (сприяння економічній доброчесності, захист прав споживачів тощо)
Соціальні цілі діяльності	Самодопомога через взаємодопомогу, активізація громадського життя, розвиток освіти, просвіти у сфері економіки та демократії	Підвищення рівня освіченості населення, захист прав та реалізація інтересів населення, допомога потребуючим, розвиток громадянського суспільства тощо

Джерело: складено авторами на підставі [9; 10]

Населення є першим й очевидним вигодонабувачем діяльності громадських організацій, адже саме з його представників вони формуються і саме на задоволення їхніх потреб прямо чи опосередковано (залежно від членства чи його відсутності) спрямована діяльність цих організацій. Діяльність громадських організацій спрямована на задоволення інтересів населення чи окремих його груп, захисту прав людини, підвищення рівня його освіченості та благополуччя.

На сферу фінансів суб'єктів господарювання (фірм) кредитні спілки здійснюють опосередкований вплив, адже за поліпшення фінансового стану населення кредитними спілками, населення як власники чи як клієнти фірм мають можливість поліпшити фінансовий стан, розширити фінансову базу діяльності фірм та стимулювати їх економічне зростання. З іншого боку, фінанси неприбуткових організацій є складовою частиною сфери фінансів суб'єктів господарювання, тому за економічного розвитку діяльності кредитних спілок відбуватиметься прямий вплив на розвиток цієї сфери фінансової системи держави загалом.

Діяльність громадських організацій створює зовнішній ефект, підвищуючи загальну якість суспільного середовища. Цим пояснюється необхідність діяльності громадських організацій для суб'єктів господарювання: для підприємства насамперед важливим є вижити за умов жорсткої конкуренції та заробити при цьому прибуток, але подальший успіх буде залежати безпосередньо від умов того суспільного середовища, в якому компанія здійснює свою діяльність, адже якість соціального оточення є не менш важливим чинником тривалого успіху, ніж економічні умови [5].

На сферу публічних (державних) фінансів діяльність кредитних спілок реалізує опосередкований вплив, оскільки кредитні спілки, будучи платниками податків, є наповнювачами державного бюджету, і фінансовий розвиток діяльності кредитних спілок збільшує обсяги відповідних надходжень і, таким чином, стимулює розвиток державних фінансів.

Бюджетна форма відповідальності держави не відповідає тим потребам у суспільних благах, які могли б забезпечити належний рівень відтворення людського потенціалу [4, с. 43]. Неурядові ж організації на основі наближеності до споживачів своїх послуг здатні виявити реальні потреби всього населення та окремого індивіда того чи іншого регіону. Більше того, громадські організації, як і кредитні спілки, є платниками податків до бюджетів різних рівнів.

На таку сферу фінансової системи, як фінансовий ринок, діяльність кредитних спілок здійснює безпосередній вплив, адже кредитні спілки є невід'ємним елементом сучасного фінансового ринку. Сталий розвиток кредитних спілок зале-

жить від стану фінансового ринку держави, розширення та вдосконалення спеціалізованих фінансових послуг, що надаються кредитними спілками, сприятиме розвитку фінансового ринку. Варто відзначити, що вплив на будь-яку з ланок фінансової системи держави кредитними спілками є двостороннім та прямим, оскільки позитивні зрушення у розвитку певної сфери фінансової системи держави може дати поштовх і до розвитку в діяльності кредитних спілок. І навпаки, погіршення стану фінансів певної сфери може призвести до спаду чи призупинення розвитку у функціонуванні кредитних спілок.

Громадські організації ж не чинять прямого впливу на стан та розвиток фінансового ринку, втім, варто зауважити, що вони займаються просвітницькою діяльністю та сприяють розвитку громадянської освіти, у тому числі це стосується й фінансової грамотності (такий вплив існує навіть тоді, коли серед цілей діяльності громадських організацій немає підвищення економічної та фінансової грамотності, проте він є опосередкованим і проявляється в тому, що громадські організації зазвичай не володіють значними фінансовими ресурсами, відповідно, не наймають високопрофесійних фінансистів, тому керівники та учасники організацій змушені розбиратися хоча б в елементарних питаннях формування та розподілу бюджетів організацій).

Окрім того, варто відзначити і безпосередній вплив на розвиток економіки громадських організацій в економічно розвинених державах світу, який, утім, має великий потенціал до зростання і в Україні [11]:

- громадські організації створюють у середньому від 3% до 9% ВВП розвинених країн (наприклад, 5% у Бельгії та 7,9% у Канаді);
- у громадському секторі країн Європейського Союзу працевлаштовано від 4,4% до 14% працездатного населення або принаймні п'ять осіб із кожних ста;
- у громадському секторі країн Європейського Союзу працює у 10 разів більше людей, аніж у легкій промисловості, та у п'ять разів більше, ніж у харчовій промисловості;
- у країнах Центрально-Східної Європи громадські організації залучають утричі більше внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж державні та комунальні установи соціального спрямування;
- внесок громадських організацій у ВВП країн Європейського Союзу зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості;
- громадянське суспільство у сукупності – це сьома економіка світу за ВВП (1,3 трлн умовних одиниць, що дорівнює ВВП Франції або Великої Британії);
- громадянське суспільство створило у світі понад 25 млн оплачуваних робочих місць (най-

більша транснаціональна корпорація створює 3,5 млн робочих місць);

- 60% представників громадянського суспільства (включно з волонтерами) зайняті у наданні послуг, із них 40% зосереджено на соціальних, медичних та освітніх послугах.

Загалом вплив на економічне і соціальне життя економічних суб'єктів кредитною спілкою значне вужчий, аніж аналогічний вплив громадських організацій, однак цей вплив є більш цілеспрямованим.

Нині кредитні спілки не визнані неприбутковими організаціями у розумінні чинного Податкового кодексу України, оскільки винятковим видом їхньої діяльності є надання фінансових послуг, тому вони є платниками податку на прибуток.

Основні фінансові показники діяльності кредитних спілок в Україні за останні десять років постійно зменшуються. Кількість самих кредитних спілок та їхніх активів зменшилася вдвічі, а кількість членів – у п'ять разів, що свідчить про різке зменшення довіри до кредитних спілок із боку їхніх членів та, як наслідок, вихід із них. Варто зазначити, що головною проблемою в діяльності кредитних спілок є неповернення ними депозитів своїм членам. В Україні ще з 2005 р. обговорюється питання створення Фонду гарантування вкладів кредитних спілок, однак зареєстровано два проєкти щодо можливого запровадження системи гарантування таких вкладів, але жоден із них не прийнято. Одним із варіантів виходу з кризи на ринку кредитних спілок є їх перетворення на кооперативні банки, однак, на нашу думку, активи цих фінансових інститутів є занадто малими, щоб улити в життя цю ідею.

Необхідно зазначити, що в Україні ігноруються класичні засади кредитної кооперації, зокрема ставки за позичками є значно вищими, ніж у банках (а мало би бути навпаки), практично немає соціальної спрямованості в діяльності кредитних спілок – принципу фінансової взаємодопомоги, а основним виступає принцип отримання додаткових доходів. Саме таке зміщення в акцентах функціонування сучасних українських кредитних спілок, а також універсалізація та розширення діяльності банківських установ і спричинили занепад у функціонуванні українських кредитних спілок, що робить подальші перспективи їхньої діяльності доволі складними і суперечливими, адже в такому вигляді кредитні спілки не зовсім потрібні фінансовій системі держави, й лише максимальне повернення до класичних принципів кредитної кооперації дасть змогу відродити ці небанківські фінансові інститути.

Висновки з проведеного дослідження. Спектр послуг, що надаються неурядовими організаціями, є дуже широким. Підтвердженням цього є діяльність кредитних спілок та громадських органі-

зацій в Україні, які забезпечують реалізацію інтересів як своїх членів, так і членів усього суспільства. Діяльність кредитних спілок та громадських організацій має спільні риси: неприбутковість (базовий принцип їх функціонування), задоволення економічних та соціальних інтересів своїх членів. Відмінності впливу діяльності кредитних спілок і громадських організацій на функціонування економічних суб'єктів відображається більш цілеспрямованим та конкретизованим наданням фінансових послуг кредитними спілками та широким колом інтересів громадських організацій.

Визначивши вплив функціонування громадських організацій та кредитних спілок на різні складники фінансової системи, варто відзначити, що кредитні спілки здійснюють переважно безпосередній вплив, розширюючи фінансові можливості діяльності конкретних економічних суб'єктів. Громадські організації своєю діяльністю також впливають на стан розвитку фінансової системи, адже забезпечують, зокрема, задоволення інтересів членів суспільства, підвищення рівня їхньої освіченості та фінансового благополуччя.

Динаміка розвитку діяльності кредитних спілок в Україні за останнє десятиліття свідчить про поступовий занепад, ураховуючи неприбутковий характер їхньої діяльності, було б дуже потрібне швидке й ефективне державне втручання в дану систему, щоб кредитні спілки просто не «відмерли» як раритет на ринку фінансових послуг. Громадські організації, навпаки, розвиваються в Україні швидкими темпами й розширюють межі своїх інтересів, усе більше охоплюючи різноманітні сфери суспільного життя, зокрема й фінансову. Проте, зважаючи на стрімкий розвиток громадянського суспільства в Україні та на роль, яку відіграють неприбуткові організації в економіці нашої держави, вважаємо, що як громадські організації, так і кредитні спілки мають широкий потенціал для розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко Л.І., Зелінський С.В. Фінансове забезпечення діяльності і розвитку громадських організацій. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 33–39.
2. Хадзі-Місева К., Фабріція Сапліссон Огляд схем державного фінансування організацій громадянського суспільства. *Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти?* Київ. 2010. С. 191–223.
3. Кириленко О. Особливості фінансів громадських організацій і добродійних фондів. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 59–63.
4. Кириленко О.П. Міжнародний досвід застосування нетрадиційних методів фінансування громадських організацій. *Науковий огляд*. 2015. № 10(20). С. 21–28.
5. Коваленко В.В., Юлдашев О.О. Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами. Київ : МАУП, 2007. 224 с.

6. Кодацький В.П., Шарлай К.Г. Теоретичні основи фінансів громадських організацій. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 4. С. 130–132.

7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 01.11.2019).

8. Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. Київ : Фенікс, 2011. 336 с.

9. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/print> (дата звернення: 01.11.2019).

10. Про кредитні спілки : Закон України. Редакція від 1 січня 2016 р. № 2908-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (дата звернення: 01.11.2019).

11. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. 2012. URL : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf (дата звернення: 01.11.2019).

12. Роєнко В.В., Боженко А.С., Іванова А.С. Сучасний стан та проблеми функціонування кредитних спілок в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. URL : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/220.pdf> (дата звернення: 01.11.2019).

13. Савельєва Л.А. Кредитні спілки як суб'єкт цивільно-правових відносин. *Наукові записки*. Т. 53. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7144/Savelieva_Kredytни_spilky_yak_subiekt_tsyvilno-pravovykh_vidnosyn.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.11.2019).

14. Шатор Б. Міжнародні практики фінансування організацій громадянського суспільства. ОБСЕ, 2010. 162 с.

15. Швець Н.Р., Осадець О.М. Кредитні спілки в структурі фінансового посередництва. *Науковий огляд*. 2015. № 8. URL : <http://oaji.net/articles/2015/797-1445616411.pdf> (дата звернення: 01.11.2019).

REFERENCES:

1. Vasylenko L. I., Zelinsky S. V. (2002) Finansove zabezpechennia diialnosti i rozvytku hromadskykh orhanizatsii [Financial support of activity and development of public organizations]. *Svit finansiv [The world of finance]*, no. 8, pp. 33-39.

2. Khadzi-Misieva K., Fabritsija Saplissou (2010) Ohliad skhem derzhavnoho finansuvannia orhanizatsii hromadianskoho suspilstva European Center for Non-profit Law Ohliad skhem derzhavnoho finansuvannia dlia hromadianskoho suspilstva [Overview of public funding schemes for civil society]. Kyiv. pp. 191–223. (in Ukrainian)

3. Kyrylenro O. (1998) Osoblyvosti finansiv hromadskykh orhanizatsii i dobrochynnykh fondiv [Features of finances of public organizations and charitable foundations]. *Svit finansiv [The world of finance]*, no. 1, pp. 59-63.

4. Kyrylenro O. (2015) Mizhnarodnyi dosvid zas-tosuvannia netradytsiinykh metodiv finansuvannia hromadskykh orhanizatsii [International experience in applying non-traditional methods of financing of public organizations]. *Naukovyi ohliad [Scientific review]*, no. 10 (20), pp. 21-28.

5. Kovalenko V., Juldashev O. (2007) *Hromadski orhanizatsii v Ukraini: vzaïmodiia mizh troma sektoramy [NGOs in Ukraine: interaction between three sectors]*. Kyiv, MAUP. (in Ukrainian)

6. Kodatskyi V., Sharlai K. (2009) Teoretychni osnovy finansiv hromadskykh orhanizatsii [Theoretical Foundations of Finance of NGOs]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Bulletin of Donbass]*, no. 4, pp. 130-132.

7. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine № 30, art. 141. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (accessed 1 November 2019).

8. Feniks (2012) Natsionalni ta mizhnarodni mekhanizmy finansuvannia hromadianskoho suspilstva. Mizhnarodni zakhody zmitsnennia doviry mizh derzhavoiu ta hromadianskym suspilstvom [National and international mechanisms for financing civil society. International confidence-building measures between the state and civil society] Kyiv: Feniks.

9. Zakon Ukrainy "Pro gromadski objednannia" 4572-VI Redaktsiia vid 22.07.2018 [Law of Ukraine "On public associations" № 4572-VI Version from 2018, July 7]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (accessed 1 November 2019).

10. Zakon Ukrainy "Pro kredytни spilky № 2908-III Redaktsiia vid 01.01.2016" [Law of Ukraine "On Credit Unions" № 2908-III Version from 2016, January 1]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (accessed 1 November 2019).

11. National Institute for Strategic Studies (2012) Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Dopovid [On the state of development of civil society in Ukraine. Report]. Available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf (accessed 1 November 2019).

12. Roienko V. V., Bozhenko A. S., Ivanova A. S. (2016) Suchasnyi stan ta problemy funktsionuvannia kredytnykh spilok v Ukraini [Current state and problems of credit unions functioning in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and national problems of economy]*, 10. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/220.pdf> (accessed 1 November 2019).

13. Saveleva L. A. (2006) Kredytни spilky yak subiekt tsyvilno-pravovykh vidnosyn [Credit unions as a subject of civil relations]. *Naukovi zapysky [Scientific notes]*, Vol. 53. Available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7144> (accessed 1 November 2019).

14. Shator B. (2010) *Mizhnarodni praktyky finansuvannia orhanizatsii hromadskoho suspilstva [International Financing Practices for CSOs.]* OSCE. (in Ukrainian)

15. Shvets N. R., Osadets O. M. (2015) Kredytни spilky v strukturі finansovogo poserednyctva [Credit unions in the structure of financial intermediation]. *Naukovyi ohliad [Scientific review]*, no. 8, Available at: <http://oaji.net/articles/2015/797-1445616411.pdf> (accessed 1 November 2019).

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ЗМІСТ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДНИКИ

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE: CONTENT AND FUNCTIONAL COMPONENTS

УДК 336.64

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-33>

Ситник Н.С.

д.е.н., професор кафедри державних та місцевих фінансів

Львівський національний університет імені Івана Франка

Джиговська Л.І.

магістр

Львівський національний університет імені Івана Франка

Sytnik Natalia

Lviv National University of Ivan Franko

Dzyhovska Liliia

Lviv National University of Ivan Franko

У статті досліджено сутність фінансової безпеки підприємства в сучасних економічних умовах. Визначено її зміст та виявлено проблеми, які перешкоджають позитивним результатам функціонування та розвитку підприємства. Обґрунтовано значущість ролі фінансової безпеки підприємства. Виділено її функціональні складники: ефективність управління, платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність, інвестиційну привабливість. Розглянуто необхідність аналізу фінансового стану підприємства та його взаємозв'язок з фінансовою безпекою. Проаналізовано чинні методики для здійснення оцінки фінансової безпеки та запропоновано структурно-логічну схему аналізу її рівня. Розглянуто систему кількісних та якісних показників для визначення фінансової безпеки підприємства. Запропоновано комплексну оцінку рівня фінансової безпеки підприємства, яка базується на визначенні показників з урахуванням кожного з функціональних складників. **Ключові слова:** підприємство, фінансова безпека, функціональні фінансові індикатори, інтегральний показник.

В статье исследована сущность экономической безопасности предприятия в современных

экономических условиях. Определено ее содержание и выявлены проблемы, которые препятствуют положительным результатам функционирования и развития предприятия. Обоснована значимость роли финансовой безопасности предприятия. Выделены ее функциональные составляющие: эффективность управления, платежеспособность, финансовую устойчивость, деловую активность, инвестиционную привлекательность. Рассмотрена необходимость анализа финансового состояния предприятия и его взаимосвязь с финансовой безопасностью. Проанализированы действующие методики для оценки финансовой безопасности и предложена структурно-логическая схема анализа ее уровня. Рассмотрена система количественных и качественных показателей для определения финансовой безопасности предприятия. Предложена комплексная оценка уровня финансовой безопасности предприятия, основанная на определении показателей с учетом каждой из функциональных составляющих.

Ключевые слова: предприятие, финансовая безопасность, функциональные финансовые индикаторы, интегральный показатель.

The article investigates the essence of financial security of an enterprise in modern economic conditions. Its content has been identified and problems that hinder the positive results of functioning and development of the enterprise have been identified. The concept of "financial security of the enterprise" should take into account the essence of financial security of the state, because it has an impact on the state of development of the financial and credit sphere. This state is characterized by the balance and quality of the aggregate of financial instruments, technologies and services, resilience to internal and external negative factors, as well as the creation of competitive goods and services and the need for sufficient amounts of financial resources needed for all economic entities and the population. Significance of the role of financial security of the enterprise is substantiated. Its functional components are distinguished: efficiency of management, solvency and financial stability, business activity, investment attractiveness. The necessity to analyze the financial condition of the enterprise and its relationship with financial security is considered. Depending on the direction of exposure and the sources of their origin, factors may influence internal or external financial security, which together determine the overall state of financial security of the enterprise. Also, the financial security of an enterprise is prone to the influence of exacerbating and destabilizing factors, both external and internal, which, in their totality, relate to three components of the economic process: means of generating income; methods of preserving assets and ways of spending income. The current methods for the financial security assessment are analyzed and a structural and logical scheme of its level analysis is proposed. The system of quantitative and qualitative indicators for determining the financial security of the enterprise is considered. The complex estimation of the level of financial security of the enterprise is offered, which is based on the determined indicators taking into account each of the functional components.

Key words: enterprise, financial security, functional financial indicators, integral indicator.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки здійснення підприємницької діяльності є надзвичайно складним, тому потребує від суб'єктів господарювання створення ефективної політики щодо управління з метою визначення відповідної стратегії, що дасть змогу розвиватися підприємству в майбутньому, і пошуку інструментів та конкурентних переваг, які зможуть реагувати на зміни у зовнішньому середовищі.

Поняття «фінансова безпека підприємства» має враховувати сутність фінансової безпеки держави, адже це впливає на стан розвитку фінансово-кредитної сфери. Цей стан характеризується збалансованістю й якістю фінансових інструментів, достатнім обсягом фінансових ресурсів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх

чинників, а також створенням конкурентоспроможних товарів та послуг, які необхідні суб'єктам господарювання й населенню.

Сьогодні фінансово-економічна ситуація в Україні вимагає динамічного зростання ролі управління діяльністю підприємства та визначення виважених кроків із боку керівництва. Такі умови зумовлені тим, що саме ефективний розвиток підприємства, стан операційної та інвестиційної діяльності, впровадження інновацій, постійна модернізація оснащення впливають на оновлення продукції і, відповідно, на фінансову безпеку як підприємства, так і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі категорія «фінансова безпека підприємства» відображена як складова час-

тина економічної безпеки, хоча дане поняття має і самостійне значення. В Україні та світі питанням сутності фінансової безпеки підприємства приділяли увагу такі вчені, як: І.О. Бланк, Т.Г. Васильців, К.С. Горячева, Л.І. Донець, В.Д. Дорофеев, А.А. Драга, М.М. Ермошенко, С.М. Ілляшенко, Т.М. Іванюта, Г.В. Козаченко, В.А. Ліпкан, В.П. Мак-Мак, Р.С. Папехін, В.П. Пономарьов та ін.

Постановка завдання. У статті визначено поняття «фінансова безпека підприємства», її функціональні складники та проведено аналіз методики оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна політична та економічна ситуація в Україні, зміна влади, неконкурентоспроможність національних товаровиробників, застарілі технології, відсутність єдиного законодавства та зменшення інвестиційних ресурсів сильно впливають на фінансову безпеку підприємства [1]. Проте, з іншого боку, український ринок перебуває на перехідному етапі розвитку, де багато механізмів не є відрегульованими та немає чіткого захисту інтересів підприємницьких структур.

Усе це вказує на актуальність поняття «фінансова безпека підприємства» і необхідність розроблення єдиного механізму її оцінки з урахуванням функціональних складників.

У науковій праці І.О. Бланка під фінансовою безпекою підприємства розуміють «кількісно й якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри яких визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його сталого розвитку в поточному й перспективному періоді» [2].

К.С. Горячева акцентує, що фінансова безпека підприємства – це «...фінансовий стан, який характеризується збалансованістю й якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи» [3].

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено, що фінансова безпека підприємства – це захищеність життєво важливих інтересів підприємства, за якої забезпечуються його сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз економічним інтересам [4].

Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає у необхідності забезпечення гарантій для стабільного та максимально ефективного його функціонування та забезпечення необхідного потенціалу в майбутньому.

На формування фінансової безпеки підприємства впливає низка зовнішніх і внутрішніх чинників, а саме: військові дії на Сході країни, стан грошово-кредитної системи і, відповідно, економіки у цілому, інвестиційний клімат та досконалість законодавства, організація менеджменту, наявність боргових зобов'язань у підприємств тощо.

При цьому слід ураховувати значення функціональних складників у визначенні значущості ролі фінансової безпеки підприємства. Основними функціональними складниками є ефективність управління, платоспроможність і ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність та інвестиційна привабливість підприємства. Саме від них залежать фінансовий стан, розвиток та фінансова безпека підприємства у цілому.

У науковій літературі існує безліч підходів до визначення сутності фінансової безпеки та основних її складників, а це, своєю чергою, породжує формування значної кількості методів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

На рис. 1 нами наведено основні методи оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

Два методи, на нашу думку, найбільше характеризують фінансову безпеку підприємства: оцінка фінансового стану підприємства та визначення інтегрального показника (модель Альтмана).

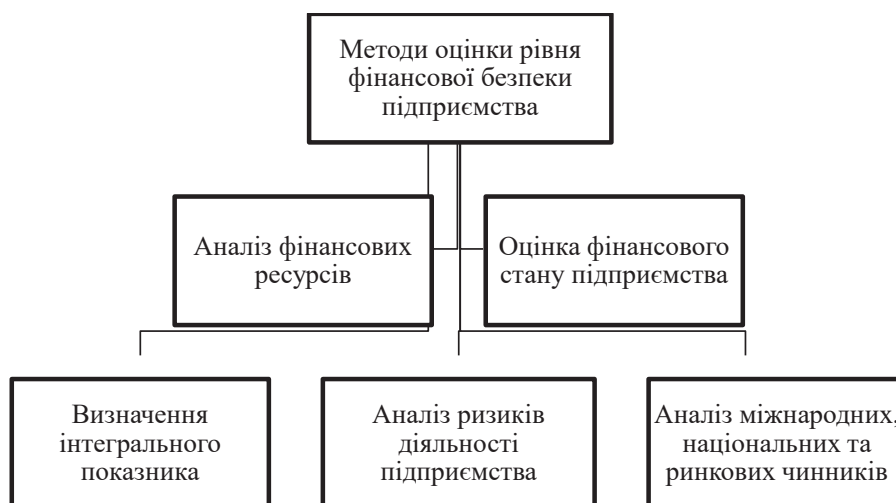

Рис. 1. Групування методів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [5]

Процес оцінювання фінансової безпеки підприємства складається з декількох етапів. Перший етап охоплює визначення видів та низки причин, що мають негативний вплив на діяльність підприємства. Усі ці чинники можуть мати як суб'єктивний, так і об'єктивний характер [6]. До суб'єктивних можна віднести внутрішні та зовнішні впливи, в основі яких лежать усвідомлені дії людей та інших суб'єктів ринку з метою нанесення шкоди підприємству та його фінансово-економічному стану, а також недобросовісне управління чи неефективна робота працівників підприємства.

Другий етап – це процес оцінки фінансової безпеки підприємства, який включає визначення його фінансового стану та оцінку рівня фінансової безпеки, адже саме від них і залежить фінансова безпека підприємства.

Під фінансовим станом підприємства розуміють ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності, а також своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями [7]. При цьому детально аналізують усі можливі загрози, можливі збитки та негативні впливи на безпеку підприємства, а також здійснюється прогнозування діяльності підприємства в майбутньому. Для забезпечення максимального ефекту щодо запобігання зарозам кожне підприємство має мати у своєму розпорядженні єдину систему збору, аналізу та оцінки інформації про стан її безпеки з метою поліпшення фінансового стану підприємства та виявлення фінансових резервів.

У процесі оцінки стану та рівня фінансової безпеки підприємства аналізують:

1) фінансову звітність і результати роботи підприємства (платоспроможність, ліквідність, ділову активність, фінансову незалежність, кредитоспроможність, структуру й використання капіталу та прибутку);

2) конкурентний стан підприємства на ринку (частку ринку, якою володіє суб'єкт господарювання, впровадження інновацій, вплив науково-технічного прогресу, рівень управління підприємством).

Узагальнюючи все вищезазначене, можна виокремити показники, за допомогою яких можливо оцінити фінансову безпеку підприємства та визначити його фінансовий стан (табл. 1).

Окрім того, на нашу думку, важливими є показники, які безпосередньо вказують на фінансову стійкість та платоспроможність підприємства: зниження ліквідності, підвищення дебіторської та кредиторської заборгованості, зниження фінансової сталості підприємства.

Під час оцінювання фінансової безпеки підприємства необхідно звернути увагу на потребу визначення саме рівнів безпеки, які аналізують характер та ступінь розвитку негативних тенденцій [9]. Так, розглядаючи фінансовий складник, необхідно використовувати нормативні та порогові значення показників, які свідчать про передкризовий, кризовий та критичний стан підприємства.

Для порівняння у табл. 2 нами представлено показники фінансової стійкості підприємств та їх нормативні значення за 2015–2018 рр.

Таблиця 1

Показники визначення фінансової безпеки та фінансового стану підприємства

Платоспроможність:	Ділова активність:
– коефіцієнт абсолютної ліквідності; – коефіцієнт швидкої ліквідності; – коефіцієнт загальної ліквідності	– оборотність активів; – оборотність запасів; – середній термін оплати дебіторської заборгованості; – середній термін оплати кредиторської заборгованості
Фінансова стійкість:	Прибутковість:
– коефіцієнт фінансової незалежності; – коефіцієнт фінансового ризику; – коефіцієнт маневреності власного капіталу; – коефіцієнт фінансової стійкості	– чистий прибуток; – рентабельність

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

Таблиця 2

Показники фінансової стійкості на підприємствах за 2015–2018 рр.

Показники	Нормативне значення	Роки			
		2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,5	0,45	0,42	0,41	0,39
Коефіцієнт фінансового ризику	≤1	1,18	0,99	0,89	0,92
Коефіцієнт маневреності	>0.1	0,8	1,48	1,94	1,85
Коефіцієнт фінансової стійкості	1	0,41	0,84	0,58	0,56

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

За період 2016–2018 рр., коефіцієнт фінансової стійкості зменшився та є нижчим за нормативне значення показника, що свідчить про зниження як вартості власного капіталу, так і фінансової стійкості підприємств загалом.

Велике значення для стійкого фінансового стану та розвитку підприємства має власний капітал. Чим більша частка власного капіталу і менша позикового, тим менший фінансовий ризик для підприємства. Але, як показує практика, ефективність використання позикового капіталу вища, ніж ефективність використання власного.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що позикові кошти використовуються з чітко визначеною метою й їх отримання стимулює позичальника до досягнення своєї мети і повернення боргу; позикові кошти беруться під певний відсоток, що ще більше підвищує відповідальність перед кредитором за повернення боргу; юридичне оформлення документів про строковість надання позичених коштів означає юридичну і матеріальну відповідальність за їх повернення [11].

Значна частина підприємств нераціонально приймають управлінські рішення, неефективно ведуть діяльність підприємства та не слідкують за його фінансовим станом. На це вказує збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості і зниження рівня рентабельності, що, своєю чергою, призводить до банкрутства таких підприємств. Одним із методів аналізу визначення рівня фінансової безпеки є модель Альтмана.

Саме ця формула є оцінкою визначення ступеня ризику банкрутства підприємства, де враховано робочий капітал (X_1), нерозподілений прибуток (X_2), операційний прибуток (X_3), ринкову вартість акцій (X_4) та чистий дохід від реалізації (X_5):

$$Z = 0,717 \times X_1 + 0,847 \times X_2 + 3,107 \times X_3 + 0,420 \times X_4 + 0,998 \times X_5 \quad (1)$$

Якщо $Z < 1,23$, то підприємство вважається банкрутом; за значення Z у межах $1,23-2,89$ ситуація є невизначеною; $Z > 2,9$ – підприємство вважається фінансово стабільним.

Для оцінки ступеня ризику банкрутства нами використано статистичні дані чотирьох промислових підприємств України за 2015–2017 рр. їхньої діяльності.

Проведені розрахунки вказують на те, що дані підприємства не є в зоні ризику банкрутства і навіть перевищують нормативні значення у два рази.

Однак, ураховуючи політичну та економічну ситуацію в країні, недосконалість законодавства та недосконалий інвестиційний клімат, можна стверджувати, що сьогодні всі ці показники не відображають ступінь ризику і, як наслідок, необхідне запровадження такої методики, яка б ураховувала можливість забезпечення ефективності

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнтів ймовірності банкрутства за моделлю Е. Альтмана

	Роки		
	2015	2016	2017
X_1	-0,07	0,13	0,1
X_2	0,13	0	-0,06
X_3	0,15	0	-0,05
X_4	2,66	1,7	1,2
X_5	3,9	3,44	2,99
Z	5,06	4,23	3,5

Джерело: розроблено авторами за даними [12]

підприємницької діяльності з урахуванням розвитку держави у цілому.

Третій етап оцінки рівня забезпечення фінансової безпеки характеризується впливом конкурентного середовища підприємства. Основними показниками, які характеризують його основні конкурентні переваги, є динаміка обсягів продажу, розподіл ринку, стан і динаміка асортименту товарів та їхні основні споживчі характеристики, співвідношення «ціна/якість», маркетингова стратегія та цінова політика, які реалізуються підприємством. При цьому важливим є визначення стратегії розвитку підприємства, можливих переваг у виробництві продукції та наданні послуг, технологічного потенціалу, організаційного менеджменту.

Узагальнюючи всі можливі чинники та методи, можна створити єдиний алгоритм оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства (рис. 2).

Основною проблемою, на нашу думку, для кожного підприємства є досягнення певної фінансової стійкості, яка б забезпечила йому безперебійну роботу з метою максимізації прибутку та розвитку в майбутньому. Використовуючи даний алгоритм оцінювання, можна здійснювати не тільки контроль над діяльністю підприємства, а й постійний моніторинг внутрішніх та зовнішніх загроз, що негативно впливають на його фінансові, трудові та матеріальні ресурси.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансова безпека підприємства є багатоаспектним та складним поняттям і потребує більш детального вивчення.

Процес управління фінансовою безпекою підприємства передбачає наявність взаємопов'язаних функціональних елементів та забезпечення процедури підбору, систематизації та вивчення даних про фінансові ресурси, рівень платоспроможності і ліквідності, планування й здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства, впровадження різноманітних інновацій на всіх стадіях виробництва товарів чи надання послуг із метою підвищення рівня рентабельності.

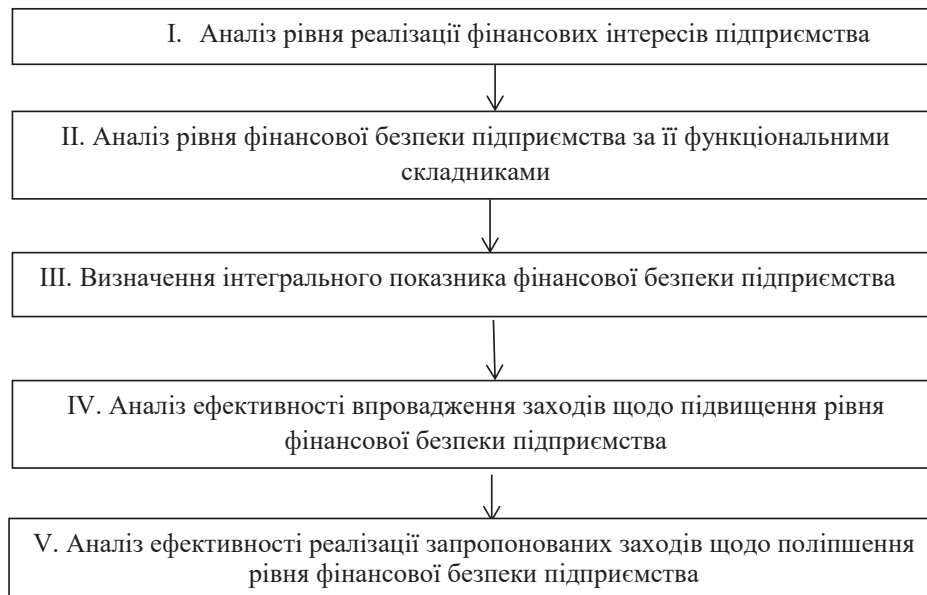

Рис. 2. Алгоритм оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

Ураховуючи зарубіжний досвід, сучасну політичну та економічну ситуацію в Україні, важливо провести цільову державну підтримку, що дасть змогу зміцнити як фінансову безпеку підприємств, так і країни у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізм зміцнення. Львів : Арал, 2012. 384 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Ника-центр, Эльга, 2004. 784 с.
3. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство. Київ : Національна академія управління, 2015. 232 с.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 26.10.2019).
5. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємництва : навчальний посібник. Київ, 2013. 239 с.
6. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємництва: сутність та механізм забезпечення. Київ : Лібра, 2013. 280 с.
7. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2013. № 8. С. 65–67.
8. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навчальний посібник. Львів, 2015. 380 с.
9. Орлик О.В. Напрямки формування надійної системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 16–17 січня 2014 р. Дніпро, 2014. С. 306–309.

10. Лишенко М.О. Аналіз фінансової стійкості підприємства як елемента забезпечення фінансової стабільності роботи підприємства. *Економічні науки*. 2018. № 12. С. 49–56.

11. Фінанси різних форм бізнесу / Українська академія банківської справи Національного банку України. Суми, 2015. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 28.09.2019).

12. Статистична інформація Державної служби статистики. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2019).

REFERENCES:

1. Vasylytsev T. G. (2012) *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizm zmitsnenia* [Economic security of Ukrainian enterprise: strategy and mechanism of strengthening]. Lviv: Aral. (in Ukrainian)
2. Blank, Y. A. (2004). *Upravlenie finansovoy bezopasnost'yu predpriyatiya*. [Enterprise Financial Security Management] Kyiv: El'ha, Nyka-Tsentr. (in Russian)
3. Yermoshenko M. M., Goryacheva K. S. (2015) *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [Financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv: National Academy of Management. (in Ukrainian)
4. Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the basics of national security of Ukraine: Law of Ukraine of 21.06.2018 № 2469-VIII]. *Verkhovna Rada Ukrayiny*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (accessed 26 October 2019).
5. Donetsk L. I., Vashchenko N. V. (2013) *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Economic security of entrepreneurship: a textbook for university students]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

6. Kozachenko G. V., Ponomaryov V. P., Lyashenko O. M. (2013) *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of entrepreneurship: the essence and mechanism of security]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)

7. Goryacheva K. S. (2013) *Finansova bezpeka pidpriemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky* [Financial security of the enterprise. The essence and place in the economic security system]. Economist, vol. 8, pp. 65-67.

8. Moiseenko I. P., Marchenko O. M. (2015) *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: navchalnyi posibnyk* [Management of financial and economic security of the enterprise: a textbook]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. (in Ukrainian)

9. Orlik O. V. (2014) *Napriamky formuvannia nadiinoi systemy ekonomichnoi bezpeky subiektyv hospodariuvannia* [Directions of formation of a reliable system of economic security of economic entities]. Proceedings of the Socio-economic

aspects of economic development and management (Ukraine, Lviv, January 16-17, 2014), Dnipro, pp. 306-309.

10. Lyshenko M. O. (2018) *Analiz finansovoi stiikosti pidpriemstva yak elementu zabezpechennia finansovoi stabilnosti roboty pidpriemstv* [Analysis of the financial stability of the enterprise as an element of ensuring the financial stability of the enterprise]. Economic sciences, vol. 12, pp. 49-56

11. State Higher Education Institution "Ukrainian Banking Academy of the National Bank of Ukraine" (2015) *Finansy riznykh form biznesu* [Finances of various forms of business], Sumy: State Higher Education Institution "Ukrainian Banking Academy of the National Bank of Ukraine" (accessed 28 September 2019).

12. Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky [Statistical information of the State Statistics Service]. *Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26 October 2019).

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL-CREDIT MECHANISM OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Розглянуто сутність таких економічних категорій, як «фінансовий механізм», «фінансовий механізм малого підприємництва», джерела фінансування малого та середнього бізнесу та конкретизовано представлені визначення. Опрацьовано підсистеми фінансово-кредитного механізму функціонування та розвитку малого і середнього бізнесу. Розглянуто спроби відокремлення понять «фінансовий» і «кредитний» механізми. Зазначено структуру фінансового механізму з виділенням елементів і складників, висвітлено сутність фінансового забезпечення кредитування малого і середнього бізнесу, напрямів його фінансового регулювання з огляду на такі суб'єкти інвестиційної сфери, як: інвестори (підприємства та організації будь-яких форм власності); фінансові посередники (банки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, кредитні союзи); фізичні особи, що займаються інвестиційною діяльністю. Узагальнено взаємозв'язок між фінансовим механізмом і фінансово-кредитним механізмом функціонування та розвитку суб'єктів малого і середнього бізнесу.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансово-кредитний механізм, фінансування суб'єктів малого підприємництва, фінансове регулювання, напрями фінансового регулювання, банки, інвестиційна діяльність.

В статті розглянуто сутність таких економічних категорій, як «фінансо-

вий механізм», «фінансовий механізм малого підприємництва», джерела фінансування малого і середнього бізнесу, і конкретизовано представлені категорії. Оброблено підсистеми фінансово-кредитного механізму функціонування та розвитку малого і середнього бізнесу. Рассмотрены попытки разделения понятий «финансовый» и «кредитный» механизмы. Определена структура финансового механизма с выделением элементов и составляющих, представлена сущность финансового обеспечения кредитования малого и среднего бизнеса, направлений его финансового регулирования с точки зрения таких субъектов инвестиционной сферы, как инвесторы (предприятия и организации каких-либо форм собственности), финансовые посредники (банки, негосударственные пенсионные фонды, страховые компании), физические osoby, которые занимаются инвестиционной деятельностью. Обобщена взаимосвязь между понятиями «финансовый механизм» и «финансово-кредитный механизм» функционирования и развития малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: финансовый механизм, финансово-кредитный механизм, финансирование субъектов малого предпринимательства, финансовое регулирование, направления финансового регулирования, банки, инвестиционная деятельность.

УДК 336.77

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-34>

Козьмук Н.І.

к.е.н., доцент,
заступник директора

Львівський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Стецевич А.І.

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Kozmuk Natalia

Lviv Educational-Scientific Institute
SHEI "Banking University"

Stetsevich Andriy

SHEI "Banking University"

Financial instability in the conditions of which the economy of Ukraine is in need of in-depth analysis of the situation in order to develop mechanisms to ensure the recovery of economic growth and the normal functioning and development of small and medium-sized businesses in Ukraine. In view of this, the expediency of finding ways to increase the activity of financial and credit activity of domestic banks is actualized, which necessitates the study of the current state of lending to individuals and determining the directions of ensuring its dynamics, opportunities for ensuring the functioning and development of small and medium-sized businesses in Ukraine. The article deals with the essence of such economic categories as "financial mechanism", "financial mechanism of small business", sources of formation and concretization of the presented categories. The subsystems of the financial-credit mechanism of functioning and development of small and medium-sized business were processed. Attempts are made to separate the concepts of "financial" and "credit" mechanisms. The structure of the financial mechanism, with the separation of elements and components, the essence of financial support for lending to small and medium-sized businesses, the directions of its financial regulation, in terms of such subjects of the investment sphere as: investors (enterprises and organizations of any forms of ownership), financial intermediaries (banks, non-state pension funds, insurance companies), individuals who are engaged in investment activities. The interrelation between the financial mechanism and the financial-credit mechanism of functioning and development of small and medium-sized business entities is generalized. Components of the financial mechanism are financial planning and forecasting, financial management, financial control, financial security, financial regulation, financial norms, standards, limits, reserves, incentives and sanctions, financial legislation. And the need for a mechanism of financial-credit interaction between banks and small and medium-sized business entities in market conditions is conditioned by the organization and management of resource provision at the macro and microeconomic level.

Key words: financial mechanism, financial-credit mechanism, financing of small business entities, financial regulation, areas of financial regulation, banks, investment activity.

Постановка проблеми. Фінансова нестабільність, в умовах якої перебуває економіка України, потребує глибокого аналізу ситуації для напрацювання механізмів забезпечення відновлення економічного зростання та нормального функціонування і розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. З огляду на це, актуалізується доцільність пошуку шляхів підвищення активізації фінансових механізмів держави, фінансово-кредитної діяльності вітчизняних банків, фінансових установ, що зумовлює потребу вивчення поточного стану кредитування фізичних осіб і визначення напрямів

забезпечення його динаміки, можливостей забезпечення функціонування та розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. Крім того, виникає потреба теоретико-методологічного обґрунтування аспектів фінансово-кредитного механізму розвитку малого і середнього бізнесу з метою його ґрунтовного подальшого вивчення, впровадження та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних питань організації банківського кредитування малого і середнього бізнесу сприяють праці зарубіжних і вітчизняних

учених-економістів, зокрема: А. Даниленка, В. Зінченка, А. Пересади, М. Савлука, Д. Лук'яненка, М. Козоріз, С. Осадець та ін. У їхніх працях розглядаються питання змісту, форм розвитку та ролі споживчого банківського кредитування в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є порівняння змістового наповнення понять «фінансовий механізм» і «фінансово-кредитний механізм», виявлення їхніх елементів і складників, визначення джерел кредитного забезпечення суб'єктів малого і середнього бізнесу, а також дослідження корелювання представлених категорій, вивчення загальнодержавних процесів, пов'язаних із розвитком діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Таке поняття, як «фінансовий механізм» найчастіше вживається під час вивчення загальнодержавних процесів. Так, наприклад, фінансовий механізм є невід'ємним елементом фінансів, тобто інструментом мобілізації фінансових ресурсів, розподілу і перерозподілу ВВП у державі. Фінансовий механізм забезпечує реалізацію її фінансової політики.

Однак, з іншого боку, фінансовий механізм як система управління фінансами на підприємстві, відіграє ключову роль у його функціонуванні. Саме тому важливими є визначення суті поняття «фінансовий механізм малого підприємництва» і дослідження його структури.

В економічній літературі термін «фінансовий механізм» по-різному трактується науковцями, й однозначного підходу до його визначення та опису складників елементів немає. Переважна більшість учених розглядає фінансовий механізм як «сукупність форм і методів (способів) управління».

Одним із перших досліджень категорії фінансового (фінансово-кредитного) механізму була монографія М.А. Песселя. У зазначеній роботі науковець визначив фінансово-кредитний механізм інтенсифікації суспільного виробництва як складову «частину єдиного механізму соціалістичного господарювання – сукупність методів, за допомогою яких використовується дія економічних законів соціалізму. І що глибше вони пізнані та більш правильно застосовуються, то ефективніші рішення органів господарського керівництва, дієвіше використання фінансів та кредиту» [1, с. 23]. Погоджуємося у цілому із цим твердженням, але слід зауважити, що воно досить узагальнено відображає сутність зазначеної категорії.

Фінансовий механізм, за словами О. Близняка, Л. Лачкової та В.І. Оспіщева, – це «сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [3, с. 98; 4, с. 56].

Натомість В. Коюда під фінансовим механізмом розуміє «сукупність форм, способів організації фінансових ресурсів, фінансових відносин, що застосовуються з метою створення умов, сприятливих для економічного розвитку» [2, с. 37].

Подібне визначення наводять Л. Стеців і О. Копилук, які зазначають, що «фінансовий механізм – це сукупність форм, методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [5, с. 59].

Такі науковці, як Ю. Ляшенко, О. Данилов, В. Затуренська, В. Ходаківська, М. Бедринець, А. Ліхтенштейн, убачають сутність фінансового механізму в «сукупності форм і методів створення і використання фінансових ресурсів із метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [6, с. 35].

Ще одне визначення приводять Л. Василенко і А. Василенко. За їхніми словами, «сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин» становить фінансовий механізм. Науковці також уважають, що він є інструментом реалізації фінансової політики [7, с. 182].

На думку О. Кириленко, фінансовий механізм – це «сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів» [8, с. 34]. Натомість Л. Дробозіна вважає, що фінансовий механізм – це система установлених державою форм, видів і методів організації фінансових відносин [9, с. 90].

В. Федосов трактує фінансовий механізм як «сукупність економікоорганізаційних і правових форм та методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу і використання цільових централізованих та децентралізованих фондів грошових ресурсів із метою задоволення потреб суспільства» [10, с. 68].

Подібне визначення наводить В. Базилевич. Фінансовий механізм, на його думку, – «це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення та використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [1, с. 68].

Г. Кірейцев, своєю чергою, вбачає у фінансовому механізмі «сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства» [11, с. 20].

О. Василик вважає, що фінансовий механізм – це «сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення» [12, с. 104].

Фінансовий механізм підприємства, за визначенням А. Поддєрьогіна, – це «система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів із метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності» [13, с. 17].

Російський науковець І. Балабанов під фінансовим механізмом розуміє «систему дій фінансових важелів, які виражаються в організації, плануванні і стимулюванні фінансових ресурсів» [14, с. 25]. Інші російські науковці А. Шеремет і Р. Сайфулін вважають, що фінансовий механізм підприємства – це «система управління фінансовими відносинами підприємства через фінансові важелі за допомогою фінансових методів» [15, с. 13].

Подібним є визначення А. Ковальової, за яким фінансовий механізм фірми – це «система управління фінансовими відносинами фірми через фінансові інструменти за допомогою фінансових методів» [16, с. 23].

За визначенням, яке подають автори посібника «Фінанси фірми» А. Ковальова, М. Лапуста і Л. Скамай, «фінансовий механізм підприємства становить систему управління фінансами підприємства, яка призначена для взаємодії фінансових відносин і фондів грошових засобів із метою ефективного їхнього впливу на кінцеві результати виробництва». Згадана система управління, тобто сам фінансовий механізм, за словами науковців, повинен бути встановленим державою відповідно до вимог економічних законів [6, с. 96–97].

М. Атлас і Р. Винокур зазначають, що «фінансовий механізм впливу на суспільне виробництво – це сукупність фінансових важелів із притаманними їм особливими методами практичного застосування» [11, с. 19].

За словами О. Волкової, фінансовий механізм – це «система фінансових важелів впливу на організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів» [6, с. 114].

«Сукупність фінансових методів, форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» В. Опарін вважає фінансово-кредитним механізмом [9, с. 18].

На нашу думку, кожне з наведених визначень є допустимим, але дотримання якогось одного забезпечує трактування сутності поняття «фінансовий механізм» лише з одного боку і не враховує його інших важливих функціональних завдань, тому, виходячи із зазначеного, вважаємо, що фінансовий механізм – це сукупність взаємопов'язаних складових елементів, завдяки використанню яких проводиться управління фінансовими ресурсами з метою їхньої оптимізації та отримання максимального ефекту. Своєю чергою, фінансовий механізм розвитку малого підприємництва – це система фінансових методів, інструментів і важелів, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою

на державному, внутрішньому й ринковому рівнях, спрямовані на реалізацію економіко-інвестиційних та соціальних функцій малого підприємництва за відповідної нормативно-правової, інформаційної, інституційної й інфраструктурної систем його забезпечення.

Г.В. Базарова зазначала, що «фінансово-кредитний механізм – складова частина економічного механізму управління народним господарством. Це сукупність форм і методів організації фінансово-кредитних відносин та їх використання в інтересах соціалістичного розширеного відтворення, утримування та розвитку невиробничої сфери і задоволення інших суспільних потреб» [16, с. 117]. Отже, обидва ці визначення містять єдиний головний аспект – провідна роль держави полягає у функціонуванні фінансово-кредитного механізму.

Пізніше робилися спроби розглядати відокремлено поняття фінансового та кредитного механізмів, що, на нашу думку, також має сенс. Так, В.І. Самаруха зазначав, що «в системі економічних відносин слід розглядати фінансовий і кредитний механізми не тільки у взаємозв'язку, а й окремо. При цьому не варто ототожнювати фінансові та кредитні відносини ... фінансовий механізм являє собою гнучку ланку господарського механізму і включає економічні показники, важелі, прийоми та методи, які забезпечують створення, розподіл та використання сукупного суспільного продукту і національного доходу, госпрозрахункову діяльність первинних виробничих ланок» [16, с. 27].

Варто зазначити, що, враховуючи саму природу явища «механізм», фінансовий механізм являє собою складну систему, яка складається з підсистем. Щодо кількості та складу цих підсистем, то погляди сучасних економістів дещо відрізняються один від одного.

Так, деякі автори, зокрема О.О. Воєводін і А.М. Жилкіна, відокремлюють дві підсистеми:

- механізм управління фінансовими відносинами;
- механізм управління грошовими фондами [15, с. 108].

В.М. Опарін подає фінансовий механізм як взаємодію організаційної структури, фінансового забезпечення, фінансового регулювання та важелів впливу (стимулів і санкцій) [11, с. 116].

Структура фінансового механізму, розроблена В.К. Сенчаговим, досить чітко відображає домінуючі адміністративного управління економікою. І розробити на такій основі систему макроекономічного регулювання та макрофінансової стабілізації в Україні практично неможливо. Вітчизняний учений В.М. Опарін визначає фінансово-кредитний механізм як сукупність фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Українські вчені В.М. Федоров, В.М. Опарін і С.Я. Огородник вважають, що фінансово-кредитний механізм включає дві підсистеми (фінансово-кредитне забезпечення і фінансово-кредитне регулювання), а також організаційні структури і важелі впливу, що зазначені на рис. 1.

Структура фінансового механізму, розроблена українськими вченими, у цілому логічна. Але водночас вона потребує певних уточнень і подальшого розвитку. Так, С.В. Львовчкін пропонує замість терміна «фінансово-кредитний механізм» використовувати поняття «фінансовий механізм», тому що кредит визначається як складник фінансів, кредитна система – як частина фінансового ринку, який належить до фінансової системи, а дії фінансів і кредиту мають єдиний механізм вливу [8, с. 354]. Ураховуючи, що фінансовий механізм дає уявлення, за допомогою чого можна здійснити фінансовий вплив, і повинен показувати, як це зробити, то у складі фінансового механізму доцільно виділяти фінансові інструменти, за допомогою яких реалізуються ухвалені рішення та фінансові індикатори, що достовірно відображають стан суб'єкта фінансових відносин.

Фінансове забезпечення діяльності суб'єкта полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань фінансової політики. При цьому розрізняють:

– забезпечувальну дію, яка проявляється у встановленні джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб, і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення;

– регулятивну дію фінансового забезпечення, яка здійснює вплив через виділення достатніх

коштів і через конкретну форму фінансового забезпечення характеризує активний вплив фінансового забезпечення.

Фінансове регулювання, своєю чергою, проявляється у двох напрямках:

– за допомогою фінансових інструментів установлюються певні пропорції розподілу доходів, які впливають на забезпеченість фінансовими ресурсами;

– за допомогою встановлення певних пропорцій розподілу встановлюється відповідна система реалізації економічних інтересів.

Фінансове забезпечення і фінансове регулювання проводяться за допомогою фінансових інструментів, які, своєю чергою, мають свої важелі впливу.

У рамках фінансового механізму застосовувати фінансові категорії як фінансові індикатори не доцільно, тому що вони відображають наукову абстракцію, суто теоретичні поняття, які не можуть застосовуватися як інформаційна база.

Отже, фінансовий механізм – це досить складна система, керувати якою надзвичайно важко, що дає змогу розв'язати практично всі проблеми, враховуючи при цьому, що роль фінансів у розподільних відносинах вторинна і основне регулювання здійснюється у сфері виробництва.

Своєю чергою, механізм кредитування склався на основі розмежування строків виробництва й реалізації продукції, сезонності виробничих і збутових періодів, що доводить їх безпосередній взаємозв'язок та взаємозалежність, оскільки тимчасово в одних підприємств вивільнюються кошти, а в інших виникає потреба в додаткових ресур-

Рис. 1. Підсистеми фінансово-кредитного механізму

Джерело: сформовано на основі [14; 16]

сах для забезпечення безперервності виробничих процесів. Таким чином, на основі об'єктивних економічних процесів склалася система мобілізації тимчасово вільних коштів та їх спрямування на розв'язання проблем тимчасової нестачі або потреб у додаткових коштах на розширення діяльності суб'єктів.

Кредитний механізм діяльності суб'єктів господарювання діє на основі принципів кредитування та, крім того, включає кредитне планування та управління кредитом, умови й методи кредитування, способи їх кількісного регулювання та оцінювання [13, с. 432]. Доцільно зауважити, що рух вартості у фінансово-кредитних відносинах між банком і суб'єктом підприємницької діяльності визначається взаємодією кредитних коштів з іншими економічними категоріями на основі еквівалентного грошового обміну між відокремленими товаровиробниками. На завершальній стадії кредитної угоди завжди існує грошова форма вартості незалежно від форм та умов кредитних угод.

Визначено властивості кредитного процесу, зокрема комплексність, свобода вибору та рівноправність, добровільність, економічність, повага до прав сторін, взаємна вигода тощо [13, с. 465].

Упровадження системи кредитування для суб'єктів господарювання, повинно включати заходи з моніторингу потенційних підприємств-позичальників, їхньої бізнес-активності, а також контролю виданих банком кредитів за допомогою юридичних і фінансових процедур. Особливості кредитних взаємовідносин банків із суб'єктами малого і середнього бізнесу, які відрізняють їх від інших економічних відносин, такі:

- суб'єкт малого і середнього бізнесу, який отримав кошти в кредит, реалізує право тимчасового використання кредитних коштів, тоді як об'єкт кредиту (кошти) залишається у власності банку;
- суб'єкти кредитних відносин можуть одночасно виконувати функції кредитора і позичальника;
- суб'єкт малого і середнього бізнесу під час отримання кредиту зобов'язаний надати банку гарантії повернення позики;
- повернення кредиту банку здійснюється суб'єктом малого і середнього бізнесу, а у виняткових випадках – гарантом, якщо суб'єкт малого і середнього бізнесу неспроможний повернути кошти, надані в кредит;
- термін повернення кредиту обумовлений кредитною угодою і залежить від особливостей кругообігу коштів у виробництві, ефективності діяльності суб'єкта малого і середнього бізнесу та можливостей банку щодо терміну використання тимчасово вільних коштів, які є предметом кредитування;
- особливістю кредитних відносин є погодження інтересів банку та суб'єкта малого і серед-

нього бізнесу за користування кредитними ресурсами щодо конкретних параметрів позики, зокрема цільового призначення, терміну користування та величини кредитної ставки [13, с. 136].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підсумовуючи зазначене, на нашу думку, «фінансово-кредитний механізм» – це сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на функціонування і розвиток суб'єктів малого підприємництва». Складовими елементами фінансового механізму є фінансове планування й прогнозування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції, фінансове законодавство. А необхідність механізму фінансово-кредитної взаємодії банків і суб'єктів малого та середнього бізнесу в ринкових умовах зумовлена організацією й управлінням ресурсним забезпеченням на макро- та мікроекономічному рівні.

Ураховуючи, що в процесі кругообігу коштів фінансові й кредитні ресурси тісно взаємозв'язані і практично нероздільні, на нашу думку, доцільно розглядати єдиний фінансово-кредитний механізм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пессель М.А. Финансово-кредитный механизм интенсификации общественного производства. Москва : Финансы, 1977. 362 с.
2. Коюда В.О., Лепейко Т.І., Заславська К.А. Фінанси : конспект лекцій. Харків : ХНЕУ, 2004. 276 с.
3. Оспіщев В.І. Фінанси: курс для фінансистів : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 567 с.
4. Стеців Л.П., Копилюк О.І. Фінанси : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 235 с.
5. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник. Київ : НІОС, 2003. 416 с.
6. Экономика предприятия : учебник / О.И. Волкова и др. Москва : ИНФРА-М, 2001. 520 с.
7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1999. 479 с.
8. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / С.В. Мочерний та ін. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
9. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник. Київ, 1999. 164 с.
10. Боцьора Л.О. Поняття та структура фінансового механізму розвитку малого підприємництва. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2014. Вип. 31. Ч. 1. С. 82–86.
11. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник ; 2-е вид., доп. і перероб. Київ : ХНЕУ, 2001. 240 с.
12. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 608 с.
13. Фісун А.О. Роль функції інвестування інновацій в економічному зростанні. *Фінанси України*. 2007. № 6. С. 48–54.

14. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : монографія. Київ : КНЕУ, 2007. 248 с.

15. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2002. 254 с.

16. Гаман М.В. Державне регулювання інноваційного розвитку України : монографія. Київ : НАДУ, 2005. 388 с.

REFERENCES:

1. Pessel', M. A. (1977) Finansovo-kreditnyj mekhanizm intensifikacii obshchestvennogo proizvodstva [Financial and credit mechanism for the intensification of social production]. Moscow: Finansy. (in Russian)

2. Koiuda V. O., Lepeiko T. I., Zaslavska K. A. (2004) Finansy: konspekt lektsii (dlia studentiv spetsialnosti 7.050201 dennoi formy navchannia) [Finances: lecture lecture (for students of specialty 7.050201 full-time education)]. Kharkiv: Vyd. KhNEU. (in Ukrainian)

3. Ospishchev V. I. (2008) Finansy: kurs dlia finansystiv [Finance: a course for financiers]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

4. Stetsiv, L. P., Kopyliuk O. I. (2007) Finansy [Finance]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

5. Vasylyk O. D. (2003) Teoriia finansiv [Theory of finance]. Kyiv: NIOS. (in Ukrainian)

6. Volkova O. I. (et al.). (2001) Ekonomika predpriyatiya [Enterprise Economics]. Moscow: Infra-M. (in Russian)

7. Rajzberg, B. A., Lozovskij, L. Sh., & Starodubceva, E. B. (1999) Sovremennyj ekonomicheskij slovar' [Modern economic dictionary]. Moscow: Infra-M. (in Russian)

8. Mochernyi S. V., Larina Ya. S., Ustenko O. A., Yurii, S. I. (2006) Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic Encyclopedic Dictionary]. vol. 2, Lviv: Svit. (in Ukrainian)

9. Oparin V. M. (1999) Finansy (zahalna teoriia) [Finances (general theory)]. Kyiv. (in Ukrainian)

10. Botsora L. O. (2014) Poniattia ta struktura finansovoho mekhanizmu rozvytku maloho pidpriemnytstva [The concept and structure of the financial mechanism of development of small business]. Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini – Formation of a market economy in Ukraine, 31, 1, 82–86. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)

11. Oparin V. M. (2001) Finansy (zahalna teoriia) [Finance (general theory)]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

12. Krupka M. I. (2001) Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Financial and Credit Mechanism of Innovative Development of the Ukrainian Economy]. Lviv: Vydavn. tsentr Lviv. nats. un-tu im. I. Franka. (in Ukrainian)

13. Fisun A. O. (2007) Rol funktsii investuvannia innovatsii v ekonomichnomu zrostanni [The role of the function of investing innovation in economic growth]. *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 48–54.

14. Pavlenko I. A. (2007) Innovatsiine pidpriemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy [Innovative entrepreneurship in the transformation economy of Ukraine]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

15. Stechenko D. M. (2002) Innovatsiini formy rehionalnogo rozvytku [Innovative forms of regional development]. Kyiv: Vyshcha shkola. (in Ukrainian)

16. Haman M. V. (2005) Derzhavne rehuliuvan- nia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [State regulation of innovative development of Ukraine]. Kyiv: Vyd-vo NADU. (in Ukrainian)

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE PROSPECTS OF THE ECONOMIC ACTIVITIES OF THE LOCAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF REFORMING UKRAINE

З обранням нового президента та парламенту в 2019 р. Україна стала на новий етап свого розвитку. Зміни, що проводяться новою владою, торкнуться усіх суб'єктів господарювання. Для ОТГ важливо вчасно проаналізувати можливі перспективи для власного розвитку та швидко пристосуватися до майбутніх перетворень. Метою статті є знаходження нових шляхів ведення економічної діяльності ОТГ в умовах реформування України. Досягнення мети було виконано за рахунок аналізу сучасного складу джерел фінансових ресурсів ОТГ; виділення на основі цього аналізу основних видів економічної діяльності ОТГ; формування за допомогою класифікатора видів економічної діяльності нових можливих напрямів ведення економічної діяльності громадами; ознайомлення зі складом та змістом запропонованих новою владою реформ економічного сектору. На основі цього було розглянуто можливі шляхи поповнення фінансових ресурсів ОТГ під впливом майбутніх реформ у разі ведення громадами нових видів економічної діяльності.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, економічна діяльність ОТГ, фінансові ресурси ОТГ, реформування економіки, нові шляхи ведення діяльності.

С избранием нового президента и парламента в 2019 г. Украина стала на новый

этап своего развития. Изменения, которые будут проводиться новой властью, коснутся всех субъектов хозяйствования. Для ОТГ важно вовремя проанализировать возможные перспективы для собственного развития и быстро приспособиться к будущим преобразованиям. Целью статьи является нахождение новых путей ведения экономической деятельности ОТГ в условиях реформирования Украины. Достижение цели было выполнено за счет анализа современного состава источников финансовых ресурсов ОТГ; выделения на основе этого анализа основных видов экономической деятельности ОТГ; формирования с помощью классификатора видов экономической деятельности новых возможных направлений ведения экономической деятельности общинами; ознакомления с составом и содержанием предлагаемых новой властью реформ экономического сектора. На основе этого рассмотрены возможные пути пополнения финансовых ресурсов ОТГ под влиянием будущих реформ при ведении общинами новых видов экономической деятельности.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, экономическая деятельность ОТГ, финансовые ресурсы ОТГ, реформирование экономики, новые пути ведения деятельности.

УДК 338.24:330.101.54(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-35>

Магпо А.О.

аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Mahro Anhelina

Oles Honchar Dnipro National University

With the election of a new president and parliament in 2019, Ukraine has embarked on a new phase of its development. The changes that will be made by the new government will affect all economic entities. It is important for communities to analyze the changes proposed by the new government in a timely manner and find possible promising ways for their own economic development, quickly adapting to future changes. On that a number of questions are raised before uniting territorial communities. The first of these is the question of what kind of activities a LC should undertake in order to receive sufficient financial resources to ensure the fulfillment of all its functions. The problems that may hinder the solution of this issue are the imperfection of studying the environment in which the LC itself is located. Developing in an environment that depends not only on its own LC actions but also on the state's actions, communities need to constantly monitor the changes that take place around them. Therefore, the economic sector of Ukraine and its reforms have a significant impact on the economic activity of communities. New government has already planned for 2020 a number of reforms in the economic sector. That is why it is very important for the LC to assess the changes that will take place in the external environment very soon and to find new promising avenues for conducting economic activities. The purpose of the article is to find new ways of conducting the economic activity of the LC in the conditions of reforming Ukraine. The goal was achieved by analyzing the current composition of the sources of LC financial resources; the selection based on this analysis of the main types of economic activities of LC; formation by the classifier of types of economic activity of new possible directions of conducting economic activity by communities; familiarization with the composition and content of the new economic sector reforms proposed by the new government. On the basis of this, possible ways of replenishing the LC financial resources under the influence of future reforms were considered in the case of new economic activities being undertaken by the communities.

Key words: local community, economic activity of LC, financial resources of LC, reforming the economy, new ways of doing business.

Постановка проблеми. Одним чи не з найголовніших аспектів становлення та розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) є питання знаходження ресурсів для фінансування усіх потреб, що виникають у процесі виконання своїх функцій.

Аналіз реформ економічного сектору України дасть змогу визначити нові можливі напрями розвитку діяльності ОТГ, що сприятимуть формуванню надійних механізмів фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки існування реформи про децентралізацію

збільшилася кількість наукових праць, присвячених формуванню та функціонуванню ОТГ. Такі вчені, як В. Бабаєв [1], О. Бердонова [2], Ю. Петрушенко [3], Н. Махначова [4], О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко [5], Г. Маркович [6] та ін., розглядають розвиток ОТГ за різними аспектами, висвітлюючи проблеми, що виникають перед ОТГ України.

Але з обранням нового президента у травні 2019 р. та парламентськими виборами у липні цього ж року була сформована нова влада, яка запланувала вже на 2020 р. низку реформ в економічному секторі. Тому саме зараз дуже важливо

для ОТГ оцінити зміни, що відбудуться у зовнішньому середовищі зовсім скоро, та віднайти нові перспективні шляхи щодо ведення економічної діяльності.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути сучасний склад фінансових ресурсів ОТГ, виділити основні види їхньої діяльності, аналізуючи зміст та вплив майбутніх реформи, знайти нові можливі напрями ведення економічної діяльності ОТГ для поповнення джерел фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З проголошенням незалежності України розпочався розвиток місцевого самоврядування. У 1997 р. Україною було ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, що визначала основні принципи та механізми самоврядних органів влади [7].

Було прийнято низку нормативно-правових актів про розмежування та встановлення повноважень окремих регіонів України: Закон України «Про місцеве самоврядування» (1997 р.); Конституція Автономної Республіки Крим (1998 р.); Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (1998 р.); Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» (1999 р.). На жаль, прийняття цих актів не прискорило реорганізацію системи публічної влади в державі. Перерозподіл відбувався лише на національному рівні. Пояснювалося це тим, що місцеве самоврядування не спроможне виконувати надані законом повноваження.

Суттєві зміни розпочалися після 1 квітня 2014 р., коли було ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні, прийнято закони «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та внесено зміни до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації.

Таким чином, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування та низки

прийнятих законів, створено дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування – об'єднані територіальні громади.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», визначено фінансово-економічну базу місцевого та регіонального самоврядування [8]. Вона включає:

- природні ресурси (земля, її надра, води, ліси, рослинний і тваринний світ), розпорядження якими відповідно до законів України здійснюється сільськими, селищними і міськими радами народних депутатів;

- місцеве господарство, комунальна власність, яка служить джерелом одержання доходів місцевого самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території;

- фінансові ресурси, що складаються з бюджетних та позабюджетних коштів, валютних фондів рад народних депутатів та інших органів місцевого самоврядування.

Для того щоб більш чітко розуміти напрями діяльності ОТГ, розглянемо детальніше, що саме входить до їхніх фінансових ресурсів (табл. 1).

Джерело: сформовано автором за [8]

За даними, що наведені в табл. 1, виділено такі основні види діяльності ОТГ:

- господарська діяльність підприємств, що знаходяться у комунальній власності;
- надання адмінпослуг;
- паркування;
- оренда майна;
- рента надр;
- охорона навколишнього середовища;
- сільськогосподарське виробництво;
- лісогосподарське виробництво;
- інфраструктурні проекти.

Окрім того, є види діяльності, які зараз не використовуються ОТГ, але можуть бути в майбутньому дохідними. Серед таких можна виділити:

Таблиця 1

Фінансові ресурси ОТГ

Податки	Збори та платежі	Інші доходи
<ul style="list-style-type: none"> – 60% ПДФО; – 25% екологічного податку; – 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів; – 100% єдиного податку; – 100% податку на прибуток підприємств комунальної власності; – 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт) 	<ul style="list-style-type: none"> – державне мито; – плата за надання адмінпослуг; – збір за паркування; – туристичний збір; – орендна плата за користування майном у комунальній власності; – рентні плати за користування надрами; – 50% готових стягнень за шкоду довкіллю; – 75% коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва; – інше 	<ul style="list-style-type: none"> – різноманітні трансферти (базова дотація, освітня і медична субвенції, капітальні трансферти); – цільові та добровільні внески установ до місцевих фондів охорони довкілля; – надходження в рамках міжнародної технічної допомоги; – кошти пайової участі у розвитку інфраструктури; – кошти від відчуження комунального майна; – місцеві запозичення; – інше

- поширення інформації та продукції у сфері культури, забезпечення передачі та поширення продукції, такої як засоби зв'язку, інформаційні технології;
- діяльність, пов'язана з культурою, розвагами, відпочинком, у тому числі сценічні виступи, робота виставок, спортивні заходи та заходи, пов'язані з відпочинком;
- створення туристичних агентств, туристичних операторів;
- надання послуг пасажирського або вантажного транспорту, оренда транспортного устаткування, поштові послуги та послуги кур'єра;
- добування корисних копалин, розроблення кар'єрів та надання допоміжних послуг у цій сфері;
- діяльність, яка пов'язана з процесами фізичного або хімічного перероблення матеріалів, речовин або компонентів;

- постачання електроенергії, природного газу, подача пари, гарячої води тощо.
- Відповідно до КВЕД, надані види діяльності будуть відноситися до таких (табл. 2).
- За допомогою класифікатора були сформовані нові можливі напрями діяльності для громад, а саме:
 - адміністративні послуги;
 - оптова та роздрібна торгівля товарами, що були виготовлені власними підприємствами ОТГ;
 - оренда, прокат і лізинг майна;
 - сільськогосподарська діяльність;
 - лісогосподарська діяльність;
 - природоохоронна діяльність;
 - будівництво (включаючи ведення спеціалізованих будівельних робіт);
 - видавництво;
 - ІТ-послуги;
 - театральна та концертна діяльність;

Таблиця 2

Перелік видів діяльності ОТГ відповідно до КВЕД

Основні види діяльності ОТГ	Відповідні види діяльності за КВЕД
Господарська діяльність підприємств, що знаходяться у комунальній власності	G46 Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами
Надання адмінпослуг	N77 Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
Паркування	I55.10 Діяльність і подібних засобів тимчасового розміщування, N 82.99 інші допоміжні комерційні послуги, S 96.09 надання інших видів послуг
Оренда майна	L68 Операції з нерухомим майном
Охорона навколишнього середовища	E39 Інша діяльність щодо поводження з відходами
Сільськогосподарське виробництво	A01 Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг
Лісогосподарське виробництво	A02 Лісове господарство та лісозаготівлі
Інфраструктурні проекти	F41 Будівництво
Поширення інформації та продукції в сфері культури, забезпечення передачі та поширення продукції, такої як засоби зв'язку, інформаційні технології	J58 Видавнича діяльність, J61 телекомунікації, J63 надання інформаційних послуг
Діяльність пов'язана з культурою, розвагами, відпочинком, у тому числі сценічні виступи, робота виставок, спортивні заходи та заходи пов'язані з відпочинком	R90 Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг, R91 функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури, R93 діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг
Створення туристичних агентств, туристичних операторів	N79 Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язана із цим діяльність
Надання послуг пасажирського або вантажного транспорту, оренда транспортного устаткування, поштові послуги та послуги кур'єра	N49 Наземний і трубопровідний транспорт, N53 поштова та кур'єрська діяльність
Добування мінералів, які зустрічаються в природі у вигляді твердих порід (вугілля та руди), у рідкому (нафта) та газоподібному стані (природний газ)	B05 Добування кам'яного та бурого вугілля, B06 добування сирої нафти та природного газу, B07 добування металевих руд, B08 добування інших корисних копалин і розроблення кар'єрів, B09 надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів
Переробна промисловість	C10 – C32 Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів, текстилю, одягу, виробів зі шкіри, деревини та ін.
Постачання електроенергії, газу, та інших енергоносіїв	D35 Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря

Джерело: сформовано автором за [9]

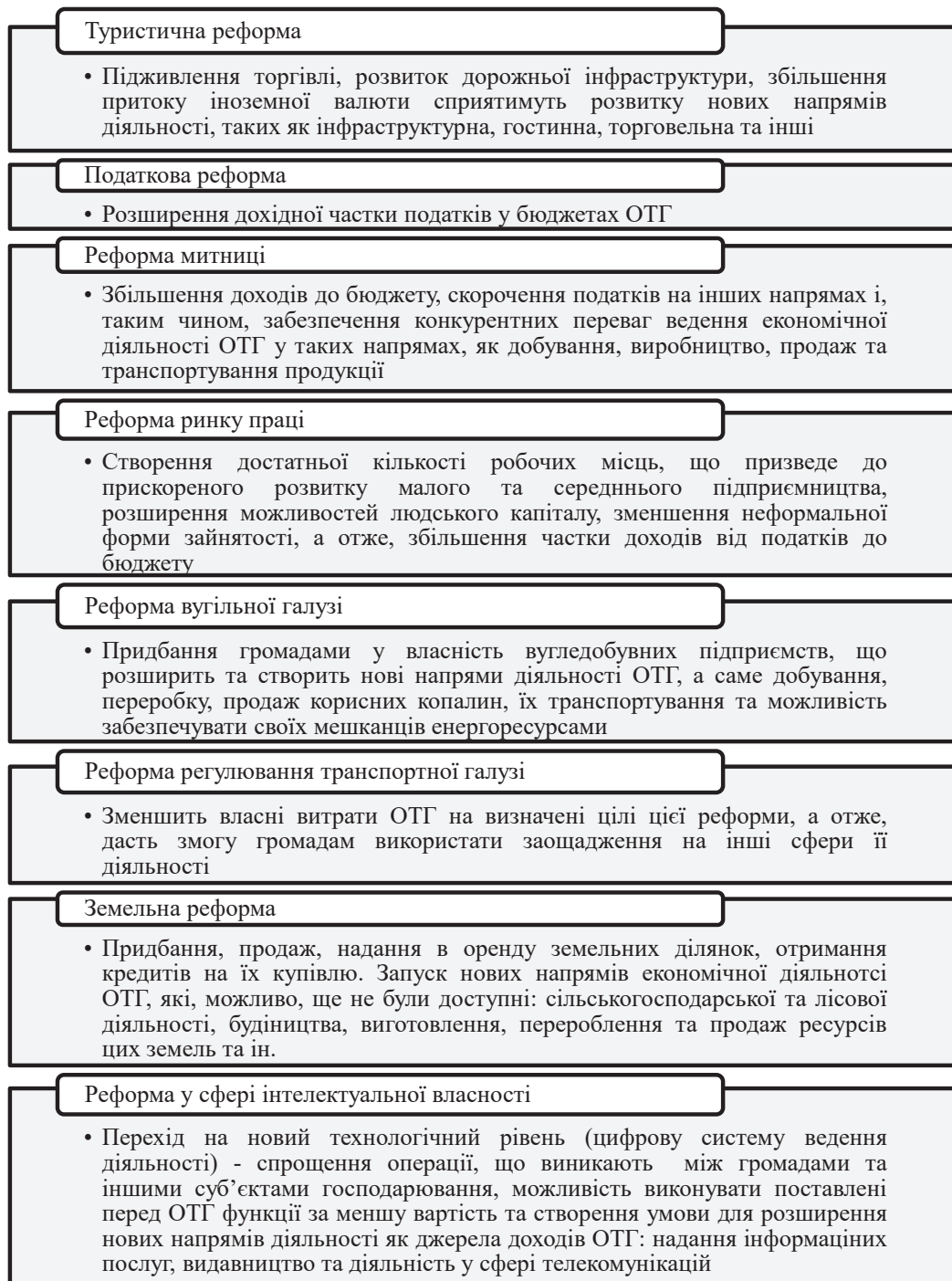

Рис. 1. Можливі шляхи поповнення фінансових ресурсів ОТГ під впливом майбутніх реформ в Україні

Джерело: сформовано автором

- інформаційні послуги;
- організація та проведення спортивних змагань;
- туристична діяльність;
- діяльність центрів гостинності;
- перевезення, транспортування, паркування та зберігання транспорту;
- поштова справа;
- добувна діяльність (включаючи надання спеціалізованих послуг);

- переробна діяльність;
- постачання енергоресурсів.

Але знаходження нових шляхів для отримання фінансових доходів недостатньо. Необхідно також ураховувати, в якому середовищі перебуває ОТГ. Зміни, що розпочалися з вибором нової влади в Україні, торкнулися всіх сфер діяльності країни, тому доцільно було б розглянути реформи, що пропонує нова влада, та те, які перспективи від

цих реформ здобудуть ОТГ. Загалом на наступний 2020 р. владою передбачено низку реформ у сфері економічної діяльності, а саме:

1. Туристична реформа – створення Національної туристичної організації, транспортна доступність, зменшення візових бар'єрів, максимальне використання туристичних ресурсів, реформування туроператорської діяльності, модернізація санітарно-курортного комплексу, впровадження міжнародних стандартів.

2. Податкова реформа – діджиталізація податкових процедур (переведення всіх адміністративних податків в електронну форму, введення електронного чеку, запустити електронний кабінет, єдиний рахунок для сплати податків), реформа оподаткування аналогів (розширення можливостей використання податкових відрахувань (податкової знижки), реформування системи податкових органів, управлінський аудит податкової та митниці).

3. Реформа митниці – удосконалення законодавства, посилення інституціональної спроможності відповідно до найкращих європейських практик та керівних принципів ЄС, прискорення експорту та імпорту товарів і спрощення процедур торгівлі.

4. Реформа ринку праці – проведення активної політики зайнятості для прискорення повернення безробітних до трудової діяльності, створення умов для зниження рівня неформальної зайнятості, підвищення рівня доходів працюючих громадян, дерегуляція взаємовідносин роботодавця та працівника.

5. Реформа вугільної галузі – забезпечення економічної ефективності (самоокупності) вугільної галузі шляхом переходу на ринкові принципи функціонування, запровадження електронних біржових торгів вугіллям, залучення приватних інвестицій у галузь та приватизації вугільних шахт, забезпечення ефективної реструктуризації галузі та соціальної підтримки шахтарів.

6. Реформа регулювання транспортної галузі – створення вільного та конкурентного ринку транспортних послуг шляхом реформування системи державного управління галуззю, гармонізації національного законодавства та стандартів із нормами ЄС, визначення пріоритетів розвитку транспорту та створення умов для залучення приватних інвестицій.

7. Земельна реформа – законодавче забезпечення створення земельного ринку за моделлю, визначеною шляхом національного обговорення, спрощення процедури реєстрації земельних ділянок.

8. Реформа у сфері інтелектуальної власності – створення умов для розвитку та широкого впровадження інновацій у всіх галузях економіки, а також подальшого переходу до цифрової

економіки, зокрема вдосконалення нормативно-правової та регуляторної бази у сфері інновацій інтелектуальної власності та цифрової економіки, вдосконалення державної політики у цих сферах та запровадження програм, спрямованих на стимулювання та підтримку інноваційного розвитку.

Проаналізувавши зміст наведених реформ та напрями їх розвитку, сформовано можливі шляхи для майбутнього поповнення ресурсами бюджетів ОТГ (рис. 1).

З огляду на заплановані реформи та сформований перелік нових можливих напрямів економічної діяльності ОТГ, можна зробити висновок, що громади в майбутньому матимуть шляхи для розвитку і розширення, що призведе до збільшення дохідної частини їхнього бюджету, а отже, забезпечить надійні джерела для виконання покладених на них функцій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті проведеного дослідження було проаналізовано сучасні фінансові ресурси ОТГ за основними видами економічної діяльності, запропоновано поєднати ці види діяльності за напрямками для кращого уявлення формування джерел доходів, розглянуто можливі шляхи поповнення фінансових ресурсів ОТГ під впливом майбутніх реформ, які планують упровадити в Україні найближчим часом (рис. 1).

Уважаємо доцільним із боку влади приділяти достатньо уваги ОТГ, оскільки громади є не лише одним із ресурсів для поповнення бюджету, а й рушійною силою розвитку відповідних території країни. Прийняття реформ і підтримка з боку держави та правильність розпорядження коштами, знаходження шляхів до нових видів економічної діяльності і професійної компетенції керівників громад призведуть до розквіту економіки України та поліпшенню життя населення у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабаєв В.М. Сучасні підходи до зберігання та нарощення ресурсного потенціалу територіальної громади. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. С. 199–203.
2. Берданова О.В. Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального і місцевого розвитку. URL: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf (дата звернення: 07.10.2019).
3. Петрушенко Ю.М. Новітні підходи до фінансування розвитку місцевих громад: від реконізму до P2P-кредитування. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52989/1/Petrushenko_microcredit_rekonizm.pdf (дата звернення: 07.10.2019).
4. Махначова Н.М. Соціальна мобілізація та ресурсний потенціал громади. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5175> (дата звернення: 07.10.2019).

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.М. Вориславська та ін. ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. 2012. С. 67–82.

6. Маркович Г.М. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/3958> (дата звернення: 07.10.2019).

7. Європейська хартія місцевого самоврядування м. Страсбург від 15.10.198. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 09.10.2019).

8. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування: Закон України від 21.05.97 № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-12> (дата звернення: 09.10.2019).

9. Класифікатор видів економічної діяльності. URL: <https://kved.biz.ua> (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENCES:

1. Babayev V. M. (2013) Suchasni pidkhody do zberihannya ta naroshchennia resursnoho potentsialu terytorialnoi hromady [Modern approaches to storage and capacity building of the territorial community]. *Publischne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. vol. 2, 199-203.

2. Berdanova O. V. Vseukrainska merezha fakhivstiv ta praktykiv z rehionalnoho i mistsevoho rozvytku. Available at: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf (accessed 7 October 2019).

3. Petrushenko Y. M. Novitni pidkhody do finansuvannya rozvytku mistsevykh hromad: vid

rekonizmu do p2p-kredytuvannya Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52989/1/Petrushenko_microcredit_rekonizm.pdf (accessed 7 October 2019).

4. Makhnacheva N. M. Sotsialna mobilizatsiia ta resursnyi potentsial hromady. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5175> (accessed 7 October 2019).

5. Vorislavskaya O. M., Zaverukha I. B., Zakharchenko E. M., Kurinyi A. V., Shkolyk A. M., Nicole Topperwin (2012) Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeyskykh krain ta perspektyvy Ukrainy [Decentralization of public power: experience of European countries and prospects of Ukraine]. *Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini»* pp. 67-82. (in Ukrainian)

6. Markovich G. M. Osoblyvosti formuvannya biudzhetyv obiednanykh terytorialnykh hromad. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/3958> (accessed 7 October 2019).

7. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriadvannia m. Strasburh vid 15.10.198. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (accessed 9 October 2019).

8. Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ ta mistseve i rehionalne samovriadvannia : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-12> (дата звернення: 09.10.2019). (accessed 9 October 2019).

9. Klasyfikator vydiv ekonomichnoi diialnosti. Available at: <https://kved.biz.ua> (accessed 10 October 2019).

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ

THE FEATURES OF MARKETING OF BANKING INNOVATIONS IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND ASYMMETRY OF INFORMATION

УДК 336.64

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-36>

Мищенко В.І.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки
та менеджменту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Науменкова С.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Mishchenko Volodymyr

Banking University

Naumenkova Svitlana

Taras Shevchenko National University
of Kyiv

У статті досліджено сучасні проблеми розвитку та визначено особливості організації маркетингу банківських інновацій в умовах фінансової нестабільності та асиметрії інформації. Проведено класифікацію банківських інновацій за рівнем новизни та охоплення ринку, охарактеризовано функції наглядової ради та правління банку щодо запровадження та використання нових інноваційних продуктів, визначено перспективні напрями інноваційного розвитку банківської діяльності в Україні. Охарактеризовано переваги та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення основних форм, методів та інструментів використання у вітчизняних банках цифрового маркетингу, що ґрунтується на засадах клієнтоорієнтованого підходу. Розроблено схему організації впровадження нового продукту в банку, обґрунтовано науково-методичні підходи до розроблення стратегії цифрового маркетингу та реклами банківських інноваційних продуктів і послуг.

Ключові слова: інновація, маркетинг, банківський продукт, банківська послуга, цифровий маркетинг, асиметрія інформації.

В статье исследованы современные проблемы развития и определены особенности организации маркетинга банковских инноваций в условиях финансовой неопределенности и асимметрии информации. Проведена классификация банковских инноваций в зависимости от уровня их новизны и охвата рынка, охарактеризованы функции наблюдательного совета и правления банка по внедрению инновационных продуктов, определены перспективные направления инновационного развития банковской деятельности в Украине. Всесторонне охарактеризованы преимущества и обоснованы предложения по совершенствованию основных форм, методов и инструментов использования в отечественных банках цифрового маркетинга, базирующегося на принципах клиентоориентированного подхода. Разработана схема организации внедрения нового продукта в банке, обоснованы принципы разработки и реализации стратегии цифрового маркетинга и рекламы банковских инновационных продуктов и услуг.

Ключевые слова: инновация, маркетинг, банковский продукт, банковская услуга, цифровой маркетинг, асимметрия информации.

The article explores contemporary problems and identifies the features of organizing marketing of banking innovations in the context of financial instability and asymmetry of information. The classification of banking innovations is carried out depending on the object and the degree of novelty of the proposed improvement, the functions of the supervisory board and the bank's board on the introduction of innovative products and services are described. Promising areas of innovative development of banking include the updating of operational models of IT systems; use of cloud technologies, artificial intelligence and distributed registries; expanding technological capabilities to obtain additional data about customers and their needs; transformation of IT systems with the aim of their interaction with various types of technical devices and equipment; development of cybersecurity measures. The advantages of digital marketing of banking innovations are comprehensively characterized as a combination of methods to attract new customers and increase sales, which are based on the use of digital technologies and modern communication channels. Proposals for improving the basic forms, methods and tools of using digital marketing in domestic banks based on the principles of a client-oriented business model that substantiates the process of providing banking services in order to increase the level of interaction between the bank and its customers are substantiated. A scheme has been developed for organizing the introduction of a new product in a bank, and the principles of developing and implementing a digital marketing and advertising strategy for innovative banking products are justified. The main components of the digital marketing strategy include: a clear definition of the goal, analysis of the target audience of consumers and their segmentation, characterization of the benefits of a new banking product, the choice of communication channels with consumers, justification of the advertising budget and the timing of the advertising campaign, monitoring and control of results, as well as performance evaluation use of individual communication channels.

Key words: innovation, marketing, banking product, banking, digital marketing, information asymmetry.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної банківської системи тісно пов'язаний із широким запровадженням інновацій, перш за все нових продуктів, послуг і технологій на основі використання сучасних комунікаційних технологій, методів організації та управління, у тому числі й цифрового маркетингу. Формування нових умов діяльності банків на основі реалізації принципів цифрової економіки зумовлює необхідність зміни бізнес-моделей розвитку банків, управління їхньою операційною діяльністю та ризиками, підходів регулятора до нагляду за функціонуванням банків і забезпеченням ними фінансової стійкості, що зумовлює необхідність пошуку нових підходів до організації маркетингу банківських інновацій в умовах асиметрії інформації [1, с. 57; 2, с. 24; 3, с. 37; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі питанням використання банківських інновацій приділяється достатньо багато уваги. Серед науковців, які досліджують цю проблему, слід виділити таких учених, як С. Буковинський [28], О. Дяченко [4], В. Жупанин [18], Г. Карчева [14], В. Кротюк [16], В. Кузнєцов [1], С. Мищенко [2], В. Опарін [30], П. Сенищ [9], О. Шаповал [26], Г. Юрчук [24] та багатьох інших. Разом із тим, ураховуючи стрімкий розвиток процесів цифровізації економіки та використання нових інформаційних технологій, недостатньо дослідженими питаннями залишаються процеси організації маркетингу банківських інновацій, а також використання переваг цифрового маркетингу та формування його стратегії в умовах асиметрії інформації.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних проблем організації маркетингу банківських інновацій та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення його форм і методів в умовах фінансової нестабільності та асиметрії інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж останніх років у світі набувають поширення розвиток інформаційних технологій та цифровізація економіки. У сфері банківської діяльності набувають поширення електронні онлайн-сервіси, створюються нові технологічні та інформаційні системи, що орієнтовані на широкий спектр операцій та фінансових послуг у таких сферах, як P2P, P2B, B2P, B2B, D2P, P2D тощо.

Останнім часом конкуренцію банкам складають потужні небанківські фінансові та платіжні установи, частка яких постійно зростає. У 2019 р. доходи лише від мобільних платежів, які здійснюються з використанням небанківських платіжних систем, перевищили 1 трлн дол. США. При цьому вартість переказу коштів у таких сучасних онлайн-сервісах, як TransferWise та Remitly, в кілька разів нижча, ніж у традиційних системах, зокрема в Western Union [5]. Така ситуація зумовлює необхідність посилення з боку банків уваги до використання нових технологій і механізмів комунікації зі споживачами, щоб зберегти свої конкурентні позиції та частку на ринку фінансових послуг.

Для реалізації цих завдань ключовим завданням сучасного банку повинно бути використання нових технологій і методів організації діяльності, маркетингу та управління, що ґрунтуються на використанні Fintech-технологій, механізмів розподілених реєстрів і сучасних комунікацій. Окрім швидкого, зручного та відносно недорогого здійснення банківських операцій, нові технології дають змогу збирати та обробляти значні обсяги даних, об'єднуючи кілька банківських продуктів (сервісів, послуг) на одній IT-платформі, та надавати послуги дистанційно в режимі он-лайн широкому колу споживачів [6].

Розвиток Fintech-бізнесу на ринку фінансових послуг, у тому числі й у банківській сфері, відбувається в усіх країнах світу, у тому числі і в Україні. За даними Української асоціації Fintech та інноваційних компаній, у 2019 р. у сфері фінансових технологій в Україні працювало понад 100 компаній, більшість з яких спеціалізувалася на розвитку платежів і мобільних гаманців. Головним джерелом фінансування цих компаній були власні кошти. 14% компаній мали штат працівників понад 75 осіб, а міжнародну діяльність здійснювали майже 43% компаній [5].

У 2019 р. з метою вдосконалення комунікацій та координації напрямів діяльності Національний банк України під егідою платіжної організації Visa створив Експертну раду з питань комунікації з інно-

ваційними компаніями та розпочав активну роботу щодо створення банківської системи віддаленої ідентифікації клієнтів – BankID, впровадження якої надає банкам додаткові можливості для роботи з клієнтами в умовах організації онлайн-бізнесу та сприяє підвищенню рівня якості та надійності надання банківських послуг.

У зв'язку з активним розвитком інноваційних фінансових технологій у науковій літературі з'явився новий термін, яким характеризують розвиток цифрових та інформаційних технологій, – «екокосистема», під якою розуміють комплекс IT-рішень, веб- і мобільних додатків, CRM, що пов'язані між собою та об'єднані єдиним стандартом інтерфейсу користувача, та розглядається як аналог фінансового супермаркету, сервісним оператором якої є банк, що виконує функції організатора взаємовідносин між контрагентами, здійснює платежі, надає гарантії, консультаційні послуги [4]. І хоча впровадження такого терміна та його визначення є дискусійними, загалом воно характеризує сучасні тенденції щодо розвитку фінансових і банківських інновацій, зокрема цифрового маркетингу [7–9].

У науковій літературі під банківською інновацією розуміють певне нововведення або якісну зміну в діяльності банку, яка полягає у використанні нових або суттєво вдосконалених банківських продуктів, послуг чи видів діяльності. До таких інновацій відносять і інноваційні фінансові та маркетингові технології [10, с. 34].

У «Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затвердженому Постановою Правління НБУ № 64 від 11.06.2018, до нових банківських продуктів віднесено: 1) новий вид діяльності, фінансової послуги або банківського продукту, які раніше банк не використовував; 2) надання існуючих банківських послуг чи продаж існуючих банківських продуктів на новому ринку (сегменті ринку); 3) суттєві зміни в існуючих видах діяльності, послуг чи продуктів, які потребують нових інформаційних ресурсів, продуктів, технологій, зміни системи організації та управління в банку з метою надання банківських послуг; 4) запровадження суттєвих змін у цінових і нецінових умовах надання банківських послуг і реалізації банківських продуктів [11].

Відповідно до зазначеного Положення, політику банку щодо запровадження нових продуктів, яка повинна містити чітку характеристику нових продуктів, змін в організаційній та управлінській структурі, обсягів нових ризиків, підходів до їх моніторингу тощо, затверджує наглядова рада банку. Правління банку розробляє процедури запровадження нових продуктів (операцій, послуг, технологій), що містять: порядок прийняття рішення; перелік необхідних документів; порядок взаємодії підрозділів (виконавців) та опис процесів із підго-

товки документів; порядок тестування нового продукту (послуги) та узгодження процесу його з можливостями інформаційних систем; плани навчання або підвищення кваліфікації персоналу, механізми моніторингу впровадження та використання нових продуктів (послуг).

Перелік документів для прийняття рішення щодо впровадження нового продукту (послуги) обов'язково повинен включати: 1) детальну характеристику нового продукту (послуги), оцінку його відповідності стратегії банку, цільовим групам клієнтів; 2) інформацію про результати маркетингових досліджень використання нового продукту (послуги); 3) висновки та рекомендації підрозділів з управління ризиками щодо потенційних ризиків продукту (послуги), їх відповідності загальному ризик-апетиту, затвердженому банком, методів управління новими ризиками, розрахунок лімітів ризиків, зміну загального профілю ризику банку тощо; 4) методичні підходи до розрахунку тарифів на новий продукт (послугу); 5) план надходження доходів від використання нового продукту; 6) зразок типової угоди про використання нового продукту чи надання нової послуги [11].

При цьому політика та процедури щодо запровадження нових продуктів (послуг) обов'язково

повинні передбачати прийняття відповідних рішень окремо для кожного виду продукту (послуги, істотної зміни) до початку його впровадження та використання. Схема організації впровадження нового продукту (послуги) в банку представлена на рис. 1.

На думку фахівців PricewaterhouseCoopers, головними напрямками інноваційного розвитку банківської діяльності, які будуть актуальними в найближчій перспективі, є: необхідність оновлення операційних моделей ІТ-систем; зниження витрат шляхом використання хмарних технологій, штучного інтелекту та розподілених реєстрів; розширення технологічних можливостей для отримання додаткових даних про запити, потреби та вподобання споживачів банківських послуг; трансформація ІТ-систем із метою розширення можливостей їх взаємодії з різними технічними пристроями та обладнанням; розроблення заходів щодо уникнення кіберзагроз; додаткове залучення кваліфікованих кадрів [5].

Перспективним напрямом діяльності банків та організації систем маркетингу банківських інновацій повинен стати перехід до клієнтоорієнтованої бізнес-моделі діяльності, використання якої забезпечить персоналізацію надання банківських послуг шляхом використання цифрового марке-

Рис. 1. Схема організації впровадження нового продукту в банку

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 11]

тингу, соціальних мереж, інших інформаційних і комунікаційних технологій із метою підвищення рівня взаємодії з клієнтами [12, с. 16; 13, с. 32].

За оцінками експертів PwC, до 2030 р. відбудеться суттєва трансформація банківської діяльності на основі використання блокчейн-технологій і розподілених реєстрів, унаслідок чого традиційна банківська діяльність буде майже повністю переведена на хмарні технології. Вже сьогодні 81% керівників банків стурбовані швидкістю технологічних змін у банківській системі та ведуть активні пошуки можливостей щодо переходу на нові технології [5].

Головним напрямом у цій сфері, на нашу думку, повинно бути використання публічних хмарних технологій, які мають стати головним складником фінансової інфраструктури всього фінансового сектору. У 2015 р. інвестиції в публічні хмарні технології збільшилися порівняно з 2014 р. на 32% і становили 21,7 млрд дол. США. Загалом у світі витрати на «хмарну» інфраструктуру в 2015 р. становили 33,4 млрд дол. США, що дорівнює третині всіх витрат на ІТ-технології [5].

Сьогодні найбільший попит із боку банків існує на Fintech-послуги у сфері обслуговування фізичних осіб, зокрема платіжні, та в управлінні приватним капіталом. Стрімко збільшується кількість роботизованих інвестиційних онлайн-консультантів та інформаційних платформ, побудованих на основі використання штучного інтелекту, які впроваджуються не лише в управлінні капіталом, а й у процесі здійснення платежів, обробленні даних про клієнтів, їх віддаленої ідентифікації тощо. Нові інформаційні платформи дають також змогу в автоматичному режимі визначати профіль ризику клієнта, підібрати йому інвестиційну стратегію, пропонувати комплекс продуктів і послуг [5].

Важливо також зазначити той факт, що останнім часом активну участь у процесі переходу на нові технології беруть участь центральні банки. Зокрема, в Україні за пропозицією Національного банку України створено експериментальний регулятивний майданчик (сендбокс) для апробації інноваційних банківських сервісів, які поки що перебувають поза межами офіційного регулювання та нагляду, однак потенційно можуть наражати учасників ринку банківських послуг на суттєві ризики [14, с. 184].

У сучасних умовах набуває поширення цифровий маркетинг банківських інновацій, під яким розуміють сукупність методів залучення нових споживачів і збільшення обсягів продажу, які ґрунтуються на використанні цифрових технологій та сучасних комунікаційних каналів [10, с. 34].

Основою для використання цифрового маркетингу (digital-маркетингу) є клієнтоорієнтований підхід до формування бізнес-моделі розвитку банку, а головними технологіями – використання

методів пошукової оптимізації та контент-маркетингу, формування профілю клієнта шляхом оброблення масивів даних про нього, одержаних із різних офіційних джерел, маркетинг в електронній комерції, сегментація цільових ринків, контекстна реклама, реклама в електронних іграх тощо [15, с. 287; 16, с. 7; 17, с. 7].

Головними інструментами та методами, які банки використовують у процесі організації цифрового маркетингу, є: налаштування певних розділів сайту чи інформаційних ресурсів під запити та потреби споживачів банківських послуг; аналіз поведінки Інтернет-користувачів шляхом збору інформації про активність використання ними різних цифрових каналів; розміщення реклами на ІТ-ресурсах відповідної тематики; використання електронних ігор; персоналізація рекламних повідомлень для потенційних клієнтів; посилення на електронні ресурси та QR-коди; реклама, яку поширюють самі споживачі (зокрема, їхні відгуки); СМС-повідомлення; реклама в мобільних додатках тощо. На практиці для розширення цільової аудиторії банки зазвичай використовують одночасно кілька різних методів та інструментів цифрового маркетингу [18, с. 51; 19, с. 54].

Переваги використання цифрового банківського маркетингу полягають у його чіткій інформаційній спрямованості, персоналізації рекламного продукту, відносно низькій вартості рекламної інформації, можливості просування на ринку специфічних інноваційних продуктів (послуг) для активних користувачів Інтернету тощо [20, с. 81; 21, с. 128].

Для усунення ефекту асиметрії інформації організація системи маркетингу банківських інновацій повинна передбачати розроблення стратегії цифрового маркетингу, головними складниками якої повинні бути: визначення мети цифрового маркетингу та рекламної кампанії; характеристика цільової аудиторії споживачів із детальною їх сегментацією; опис переваг нового продукту, зміст і зручне оформлення рекламного повідомлення; вибір каналів надання повідомлень і каналів зворотного зв'язку; обґрунтування бюджету і термінів проведення компанії, моніторинг та контроль результатів, а також оцінка ефективності використання окремих каналів комунікації, наприклад визначення кількості споживачів, які скористалися посиланням, наведеним у рекламі. Схематичне зображення структури стратегії цифрового маркетингу та реклами банківської інновації представлено на рис. 2.

Упродовж останніх років у процесі організації маркетингу вітчизняні банки все активніше використовують сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Так, у 2019 р. АТ «АКБ «АРКАДА» за інвестиційної підтримки компанії INDUSTRIAL INNOVATION GROUP (Об'єднані Арабські Емірати), що бере участь у розробленні мобільної

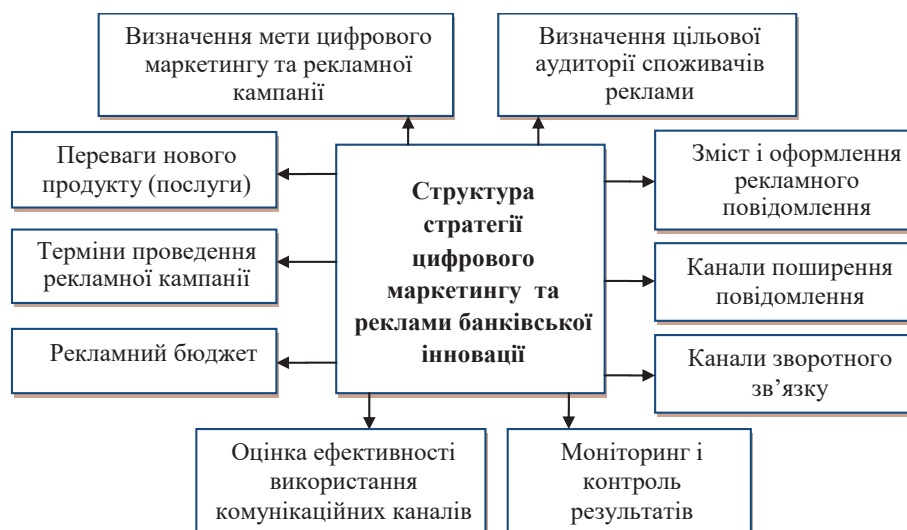

Рис. 2. Структура стратегії цифрового маркетингу та реклами банківської інновації

Джерело: розроблено авторами

платформи «Електронна Україна», яка буде основою для створення Єдиного демографічного реєстру, а також нових моделей інвестиційних платформ для українського ринку, запровадив першу в Україні блокчейн-технологію для обміну даними на основі використання умовної індексованої одиниці «одін».

Вимірна одиниця «одін» є умовною розрахунковою одиницею вартості житла, яку АТ «АКБ «АРКАДА» визначає з урахуванням індексу інфляції, індексу цін виробників промислової продукції, будівельно-монтажних робіт та інших чинників. Перевагою використання умовної одиниці «одін» є можливість забезпечення стабільності фінансових відносин між банком та його клієнтами шляхом мінімізації інвестиційних ризиків [22, с. 165; 23, с. 93; 24, с. 156].

Курс «одіна» АТ «АКБ «АРКАДА» розраховує з кінця 1999 р. Станом на 12.01.2000 курс одного «одіна» становив 12,28 грн, на 17.01.2010 – 38,26 грн, на 10.01.2015 – 55,19 грн, а на 21.10.2019 – 86,46 грн [25, с. 8; 26].

Використання банком блокчейн-технології для інформаційного забезпечення розрахункової одиниці дає змогу ефективно реалізувати новий інформаційний продукт – платформу для обміну даними КУС («знай свого клієнта»), тобто фактично сприяє підвищенню ефективності клієнтоорієнтованого маркетингу [27, с. 44; 28, с. 214; 29, с. 92].

Для реалізації переваг цифрового маркетингу українські банки також активно використовують Інтернет, СМС-повідомлення, контекстну рекламу, ділові ігри, беруть участь у поширенні фінансової грамотності тощо [30, с. 293].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що до нових банківських продуктів необ-

хідно віднести нові види банківської діяльності, фінансових послуг і продуктів; надання існуючих послуг чи продаж банківських продуктів на новому сегменті ринку; суттєві зміни в існуючих видах діяльності, які потребують нових інформаційних ресурсів, продуктів або фінансових технологій; зміни в системі організації та управління, а також зміни у цінових і нецінових умовах надання банківських послуг і реалізації банківських продуктів.

Особливість організації маркетингу банківських інновацій в умовах фінансової нестабільності та асиметрії інформації полягає у використанні сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, чіткому структуруванні механізмів, методів та інструментів маркетингу, а також у запровадженні цифрового маркетингу на засадах клієнтоорієнтованого підходу.

Для практичного використання рекомендовано розроблені авторами структурно-логічні схеми організації впровадження нового продукту в банку та науково-методичні підходи до реалізації стратегії цифрового маркетингу й реклами банківських інноваційних продуктів і послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Предоплаченные инструменты розничных платежей – от дорожного чека до электронных денег / В.А. Кузнецов и др. Москва : Маркет ДС, 2008. 304 с.
2. Міщенко С.В. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 5(158). С. 22–28.
3. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2015. № 1(166). P. 31–39.

4. Дяченко О. Финансовая экосистема: все в одном. URL : <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsija-i-razvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vse-v-odnom/index.html> (дата звернення: 22.10.2019).

5. Financial Services 2020: 10 Technology Game Changers. PwC, 2016. URL : www.pwc.com/fstech2020 (дата звернення: 22.10.2019).

6. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України. Вип.15. Київ : Національний банк України, 2010. 124 с.

7. Науменкова С.В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики. *Фінанси України*. 2013. № 10. С. 20–33.

8. Санаційний банк – «брідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія. Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2011. 119 с.

9. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні : науково-аналітичні матеріали / П.М. Сенищ та ін. Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2008. Вип. 10. 145 с.

10. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. *Вісник НБУ*. 2014. № 11. С. 31–37.

11. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова НБУ від 11.06.2018 № 64.

12. Формування ефективної структури фінансового сектору України. Київ, 2009. 41 с.

13. Міщенко С. Економіко-статистичний аналіз факторів монетизації економіки. *Вісник НБУ*. 2012. № 1. С. 31–33.

14. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи : монографія / Г.Т. Карчева та ін. Київ : УБС, 2016. 278 с.

15. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківський нагляд : підручник. Київ : Центр наукових досліджень НБУ, УБС, 2011. 496 с.

16. Кротюк В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах. *Банківська справа*. 2005. № 4. С. 3–9.

17. Науменкова С.В., Міщенко В.І. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. № 2. С. 3–11.

18. Жупанин В.В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України. *Фінанси України*. 2008. № 2. С. 44–58.

19. Науменкова С.В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. № 10(163). С. 51–57.

20. Міщенко С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 75–88.

21. Современные подходы к управлению устойчивостью бизнеса : монография. Москва : Финансовый университет, 2012. 280 с.

22. Соколов Б.И., Мищенко С.В. Роль платежных систем в обеспечении устойчивого развития национальной экономики. *Проблемы современной экономики*. 2015. № 2(54). С. 163–167.

23. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України : аналітична доповідь / О.П. Коваль та ін. Київ : НІСД, 2012. С. 91–94.

24. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Юрчук Г.В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. Київ : Знання, 2003. 278 с.

25. Шаповал О. Сучасна практика споживчого кредитування в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 11. С. 3–9.

26. АРКАДА. Банк Вашої родини. URL: <http://www2.arkada.kiev.ua/> (дата звернення: 22.10.2019).

27. Міщенко В.І., Міщенко С.В. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. № 10. С. 40–46.

28. The Banking System of Ukraine: Towards European Integration / S.A. Bukovinsky et al. Kyiv : National Bank of Ukraine, 2015. 496 p.

29. Міщенко С. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2008. № 3. С. 90–93.

30. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. В. Опаріна. Київ : КНЕУ, 2016. 695 с.

REFERENCES:

1. Kuznetsov V. A. et al. (2008) Predoplachennye ynstrumenty roznychnykh platezhey – ot dorozhnoho cheka do élektronnykh deneh [Prepaid retail payment tools - from traveler's check to electronic money]. M: Market DS. (in Russian)

2. Mishchenko S. V. (2014) Vdoskonalennya systemy bez-hotivkovykh rozdribnykh platezhiv [Improvement of the system of non-cash retail payments]. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 5(158), pp. 22-28.

3. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. (2015) Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, no. 1(166), pp. 31-39.

4. Dyachenko O. Fynansovaya ékosistema: vse v odnom [Financial ecosystem: all in one]. Available at: <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsija-i-razvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vse-v-odnom/index.html>. (accessed 22 October 2019).

5. Financial Services 2020: 10 Technology Game Changers. PwC, 2016. Available at: www.pwc.com/fstech2020. (accessed 22 October 2019).

6. Hnuchkyu rezhym kursoutvorennya: etapy zaprovadzhennya ta mozhlyvi naslidky dlya ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny. (2010) vol.15 [Flexible Course Formation: Stages of Implementation and Possible Implications for Ukraine's Economic Development]. Kyiv: National Bank of Ukraine. (in Ukrainian)

7. Naumenkova S. V. (2013) Pidvyshchennya dostupnosti finansovykh posluh: aktual'ni pytannya rehulyatornoyi praktyky [Increasing the accessibility of financial services: current issues in regulatory practice]. *Finance of Ukraine*, no. 10, pp. 20-33.

8. Sanatsiynny bank – "bridzh-bank" yak mekhanizm roboty z nezhytlyezdatnyimi bankamy. (2008) [Rehabilitation Bank – "Bridge Bank" as a mechanism for working with non-viable banks]. Kyiv: CRS NBU. (in Ukrainian)
9. Senyshch P. M. et al. (2008) Svitovyy dosvid i perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshey v Ukrayini: Naukovo-analitychni materialy. vol. 10. [World experience and prospects for electronic money development in Ukraine]. Kyiv: CRS NBU. (in Ukrainian)
10. Naumenkova S. (2014) Finansova inklyuzyvnist' ta problemy zabezpechennya dostupu naselennya do bazovykh finansovykh posluh v Ukrayini [Financial inclusivity and problems of ensuring public access to basic financial services in Ukraine]. *Bulletin NBU*, no. 11, pp. 31-37.
11. Polozhennya pro orhanizatsiyu systemy upravlinnya ryzykamy v bankakh Ukrayiny ta bankivsk'kykh hrupakh [Regulations on the Organization of Risk Management System in Banks of Ukraine and Banking Groups]. NBU Resolution № 64 dated 11.06.2018. (in Ukrainian)
12. Formuvannya efektyvnoyi struktury finansovoho sektoru Ukrayiny (2009) [Formation of effective structure of financial sector]. Kyiv. (in Ukrainian)
13. Mishchenko S. (2012) Ekonomiko-statystychnyy analiz faktoriv monetyzatsiyi ekonomiky [Economic and statistical analysis of the factors of monetization of the economy]. *Bulletin NBU*, no. 1, pp. 31-33.
14. Karcheva H. T. et al. (2016) Efektyvnist' ta konkurentospromozhnist' bankivsk'koyi systemy [Efficiency and competitiveness of the banking system]. Kyiv: UBS. (in Ukrainian)
15. Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) Bankivsk'kyy nahlyad [Banking supervision]. K.: CRS NBU, UBS. (in Ukrainian)
16. Krotiyuk V. (2005) Evolyutsiya pidkhodiv do otsinky kapitalu v Bazel's'kykh uhodakh [The evolution of approaches to capital appreciation in the Basel Accords]. *Banking*, no. 4, pp. 3-9.
17. Naumenkova S.V., Mishchenko V.I. (2013) Suchasni problemy kapitalizatsiyi bankivsk'koyi systemy Ukrayiny [Current problems of capitalization of the banking system of Ukraine]. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, no. 2, pp. 3-11.
18. Zhupanyn V. V. (2008) Orhanizatsiya zaluchennya zaoshchadzen' naselennya na osnovi vypusku kaznacheys'kykh zobov'yazan' Ukrayiny [Organization of raising public savings based on the issue of treasury liabilities of Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no. 2, pp. 44-58.
19. Naumenkova S. V. (2014) Obstezhennya zbalansovanosti popytu ta propozyitsiyi na kredytnomu rynku: dosvid tsentral'nykh bankiv [Credit and Demand Balance Survey: Central Banking Experience]. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, no. 10(163), pp. 51-57.
20. Mishchenko S. V. (2009) Problemy zabezpechennya likvidnosti bankiv na osnovi vykorystannya mekhanizmiv refinansuvannya [Problems of providing bank liquidity based on the use of refinancing mechanisms]. *Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 75-88.
21. Sovremennyye podkhody k upravlenyyu ustoychivost'yu byznesa (2012) [Modern approaches to business sustainability management]. Moscow: Financial University. (in Russian)
22. Sokolov B. I., Mishchenko S. V. (2015) Rol' platezhnykh system v obespecheny ustoychyvoho rozvytyya natsyonal'noy ékonomiky [The role of payment systems in ensuring the sustainable development of the national economy]. *Problems of the modern economy*, no. 2(54), pp. 163-167. (in Russian)
23. Koval A. P. et al. (2012) Risks, threats, priorities and consequences of reforming the pension system of Ukraine. Kyiv: NISD, pp. 91-94. (in Ukrainian)
24. Mishchenko V. I., Shapovalov A. V., Yurchuk H. V. (2003) Elektronnyy biznes na rynku finansovykh posluh [E-business in the financial services market]. Kyiv: Znan-nya. (in Ukrainian)
25. Shapoval O. (2013) Suchasna praktyka spozhyvchoho kredytuvannya v Ukrayini [Current practice of consumer lending in Ukraine]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 11, pp. 3-9.
26. ARCADE. Your family's Bank. Available at: <http://www2.arkada.kiev.ua/> (accessed 22 October 2019).
27. Mishchenko V. I., Mishchenko S. V. (2014) Stratehichni pidkhody do upravlinnya ryzykamy funktsionuvannya nezhytlyezdatnykh bankiv i obsluhovuvannya problemnykh aktyviv [Strategic Approaches to Managing the Risk of Viable Banks and Serving Asset Assets]. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, no.10, pp. 40-46.
28. Bukovinsky S. A. et al. (2015) The Banking System of Ukraine: Towards European Integration. Kyiv: National Bank of Ukraine.
29. Mishchenko S. (2008) Udoskonalennya upravlinnya ekonomichnym kapitalom banku z urakhuvannyam ryzyku likvidnosti [Improvement of the bank's economic capital management with consideration of liquidity risk]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine's Banking University*, no. 3, pp. 90-93.
30. Finansova infrastruktura Ukrayiny: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Financial infrastructure of Ukraine: state, problems and prospects of development]. (2016). Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

АНАЛІЗ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE PROFITABILITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE

УДК 336.671

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-37>**Пігуль Н.Г.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет**Власова О.М.**студентка
Сумський державний університет**Пігуль Є.І.**студент
Сумський державний університет**Pihul Nataliya**

Sumy State University

Vlasova Olena

Sumy State University

Pihul Yevhenii

Sumy State University

У статті розглянуто питання щодо сутності категорії «прибуток підприємства». Авторами зазначено, що існують два основних підходи до трактування сутності прибутку. Прихильники першого підходу вважають, що прибуток – це частина доходу підприємства, кінцевий позитивний результат фінансово-господарської діяльності підприємства, а прихильники другого підходу під прибутком розуміють перевищення доходів підприємства над обсягом його видатків. Визначено роль прибутку підприємства в сучасних умовах розвитку економічних відносин. Обґрунтовано необхідність проведення аналізу прибутковості вітчизняних підприємств. Визначено мету, основні завдання та алгоритм аналізу фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання. Проаналізовано абсолютні та відносні показники прибутковості підприємств України. Визначено шляхи підвищення прибутковості діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: прибуток, аналіз прибутку, рентабельність, фінансовий результат, коефіцієнти рентабельності.

В статье рассмотрен вопрос о сущности категории «прибыль предприятия». Авторами отмечено, что существуют два основных подхода к трактовке сущности прибыли. Сторонники первого подхода считают, что прибыль – это часть дохода предприятия, конечный положительный результат финансово-хозяйственной деятельности предприятия, а сторонники второго подхода под прибылью понимают превышение доходов предприятия над объемом его расходов. Определена роль прибыли предприятия в современных условиях развития экономических отношений. Обоснована необходимость проведения анализа прибыльности отечественных предприятий. Определены цель, задачи и алгоритм анализа финансовых результатов деятельности субъектов хозяйствования. Проанализированы абсолютные и относительные показатели прибыльности предприятий Украины. Определены пути повышения прибыльности деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: прибыль, анализ прибыли, рентабельность, финансовый результат, коэффициенты рентабельности.

The article deals with the essence of the category «profit of the enterprise». The authors point out that there are two main approaches to interpreting the nature of profit. The advocates of the first approach consider a profit as a part of the income of the enterprise, the final positive result of the financial and economic activity of the enterprise. Supporters of the second approach understand under the term “profit” the excess of income of the enterprise over the volume of its expenses. The article also determines a role of the profit of the enterprise in modern conditions of the development of economic relations, the purpose, main tasks and algorithm of analysis of financial results of the activity of economic entities. The article substantiates the necessity of carrying out the analysis of profitability of domestic enterprises, including the absolute and relative indicators of their profitability. The data of the conducted analysis show that since 2016 there has been a positive dynamics of the size of net profit of Ukrainian enterprises in absolute measurement. Thus, in 2016, the net profit of economic entities equaled 29705, 6 million UAH, and in 2018 its size increased to 293220,5 million UAH, so the growth rate is 887%, which in turn indicates an increase in the efficiency of domestic enterprises. During 2014 – 2015, enterprises made losses. Such situation is explained by the political and social changes that have taken place in that current period and which have negatively affected the activities of Ukrainian business entities. Also while conducting the analysis, it was stated that the share of profit-making enterprises outweighs the share of loss-making enterprises. The share of profitable enterprises is increasing from 65.5% to 72.4%, which indicates an increase in the efficiency of Ukrainian enterprises. The analysis of profitability indicators showed that all these indicators have a clear tendency to increase, and this is primarily due to the increase in the size of profits of domestic enterprises. Herewith, it draws attention to the fact that during 2014-2015, the analyzed indicators were negative, which is related to the losses made during those years. In 2016–2017, the profitability indicators were more than zero, which corresponds to the statutory values. Besides, the authors have identified ways to increase the profitability of business entities.

Key words: profit, analysis of profit, profitability, financial result, profitability coefficients.

Постановка проблеми. Важливою економічною категорією, що відбиває позитивний фінансовий результат фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а також характеризує ефективність їх функціонування, є прибуток. В умовах інтенсифікації виробництва важливим чинником подальшого розвитку кожного підприємства є отримання ним прибутку. Від наявності та розміру прибутку залежать можливість внутрішнього фінансування діяльності підприємства, його фінансова незалежність і платоспроможність, а в кінцевому підсумку й рівень конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Отже, дослідження питань, пов'язаних із формуванням прибутку та оцінкою ефективності його використання, є актуальними в сучасних економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою дослідження питань щодо сутності категорії «прибуток», особливостей його формування та використання займалася значна кількість

науковців, зокрема цьому питанню присвятили праці такі науковці: І.О. Бланк, С.В. Мочерний, С.В. Покропівний, Г.В. Савицька, В.П. Завгородній, Г.Л. Вознюк, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Д.Д. Гордієнко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності дефініції «прибуток» та аналіз прибутковості вітчизняних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прибуток є як найбільш простою, так і найбільш складною категорією в умовах ринкових відносин. Як правило, прибуток досліджується за трьома основними напрямками: як результат функціонування суб'єкта господарювання та премія за підприємницький ризик; як показник ефективності реалізації всіх видів діяльності підприємства; як основне внутрішнє джерело підприємства.

Аналізуючи різні підходи науковців до трактування дефініції «прибуток», слід зазначити, що існують різні точки зору щодо сутності даної кате-

горії, вони мають як однакові, так і відмінні риси (табл. 1) [3, с. 90; 4. с. 436; 5; 6].

Так, одна група авторів (І.О. Бланк, П.І. Багрій, С.І. Дорогунцов, С.В. Покропивний, Г.В. Савицька) вважає, що прибуток – це частина доходу підприємства, кінцевий позитивний результат фінансово-господарської діяльності підприємства. Інша група науковців (Д.Д. Гордієнко, В.П. Завгородній, Г.Л. Вознюк, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич) під прибутком розуміє перевищення доходів підприємства над обсягом його видатків.

Проведене дослідження існуючих підходів до трактування економічної сутності категорії «прибуток» дало нам підстави розуміти під прибутком кінцевий позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, що являє собою основне внутрішнє джерело його фінансування.

Прибуток підприємства відіграє значну роль у сучасних умовах ринкової економіки (рис. 1).

Вагома роль прибутку в розвитку суб'єкта господарювання і забезпеченні зростання його ринкової вартості визначає необхідність ефективного управління ним. Процес управління прибутком суб'єкта господарювання передбачає розроблення та прийняття виважених рішень за напрямками його формування, розподілу (використання) на підприємстві з метою максимізації його вартості та добробуту власників. Основною метою управління прибутком підприємства є визначення напрямів найбільш ефективного його формування та розподілу, які забезпечать подальший розвиток суб'єкта господарювання, збільшення його ринкової вартості та реалізацію інтересів власників.

Слід зазначити, що ефективність функціонування кожного підприємства характеризується

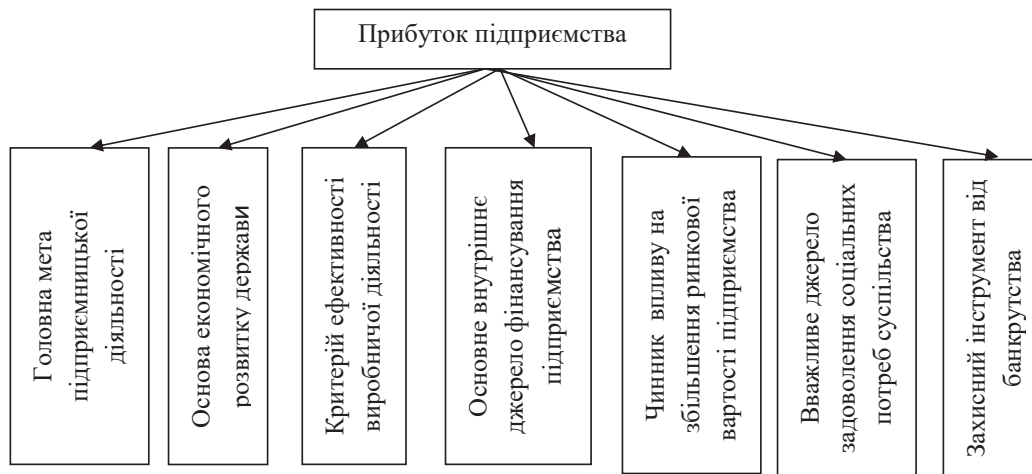

Рис. 1. Характеристика ролі прибутку суб'єкта господарювання в умовах ринкових відносини

Джерело: складено на основі [1, с. 11]

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «прибуток підприємства»

Автор	Визначення
І.О. Бланк	Прибуток – виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, який характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності й являє собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами, понесеними в процесі здійснення цієї діяльності
П.І. Багрій, С.І. Дорогунцов	Прибуток – грошовий вираз частини чистого доходу суспільства; різниця між оптовою ціною підприємства і повною собівартістю продукції
С.В. Мочерний	Прибуток (економічний) – частина загального доходу підприємства, фірми та компанії після відрахування економічних витрат. Прибуток економічний менший від бухгалтерського на величину прихованих, а економічні витрати охоплюють явні й приховані витрати компанії
Д.Д. Гордієнко	Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати
С.В. Покропивний	Прибуток – це частина виручки, яка залишається після відшкодування усіх витрат на операційну та комерційну діяльність підприємства
В.П. Завгородній, Г.Л. Вознюк	Прибуток – це економічна категорія, різниця між валовим виторгом (без податку на додану вартість та акцизного збору) та витратами на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг)
В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич	Прибуток бухгалтерський – різниця між валовим доходом (виручкою від реалізації продукції) та бухгалтерськими (зовнішніми) витратами виробництва
Г.В. Савицька	Прибуток – це та частина чистого доходу, створеного в процесі виробництва та реалізованого у сфері обігу, який безпосередньо отримують підприємства

результативністю його фінансово-господарської діяльності, що визначається станом формування і використання прибутку. Як один із найбільш важливих фінансових показників, що інтегрує у собі результати діяльності суб'єкта господарювання, він повинен постійно бути об'єктом детального аналізу.

Метою проведення аналізу прибутку є оцінка змін абсолютних і відносних показників, виявлення чинників, що впливають на зміну фінансового результату і рівня прибутковості, а також визначення та оцінювання можливих резервів максимізації прибутковості.

Головними завданнями аналізу фінансових результатів діяльності підприємства є: контроль над процесом формування фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання; оцінювання обсягів, динаміки та структури фінансових результатів; дослідження чинників та вимірювання їхнього впливу на зміну фінансових результатів; аналіз рентабельності функціонування підприємства за допомогою системи показників; оцінювання податкових зобов'язань підприємства з прибутку; визначення резервів максимізації суми прибутку та підвищення рентабельності підприємства, а також розроблення рекомендацій щодо їх запровадження для підвищення рівня прибутковості діяльності суб'єкта господарювання [7, с. 188].

Схему проведення аналізу прибутку підприємства наведено на рис. 2.

Динаміку розміру фінансового результату підприємств України за 2014–2018 рр. наведено на рис. 3.

Дані рис. 3 свідчать, що починаючи з 2016 р. спостерігається позитивна динаміка розміру чистого прибутку підприємств України в абсолютному вимірі. Так, у 2016 р. чистий прибуток суб'єктів господарювання дорівнював 29 705,6 млн грн, а в 2018 р. його розмір збільшився до 293 220,5 млн грн, отже, темп росту становить 887%, що свідчить про підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств. Протягом 2014–2015 рр. підприємства отримували збитки, розмір яких дорівнював

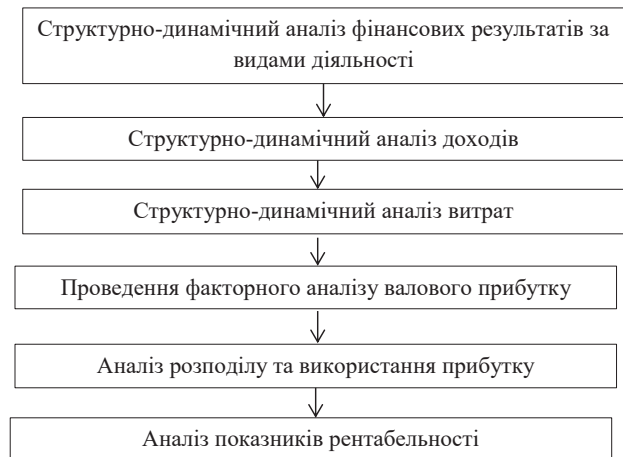

Рис. 2. Схема проведення аналізу прибутку підприємства

590 066,9 млн грн та 373 516 млн грн відповідно. Така ситуація пояснюється політичними та суспільними змінами, які відбувалися у цей період й які негативно вплинули на діяльність суб'єктів господарювання України.

Динаміку розміру фінансового результату вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності за 2014–2018 рр. наведено в табл. 2 [2].

Дані табл. 2 свідчать, що протягом 2014–2018 рр. розмір отриманого чистого прибутку мав тенденцію до збільшення і підприємства вийшли зі збиткової зони в прибуткову, що є позитивним моментом в економічній ситуації країни. Привертає увагу той факт, що майже за всіма видами економічної діяльності відбулися позитивні зміни, враховуючи навіть ті види економічної діяльності, які за період аналізу так і залишилися збитковими, але при цьому розмір збитку зменшився, зокрема це стосується транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку.

Протягом 2014–2018 рр. лише сільське господарство, мисливство, лісове господарство та

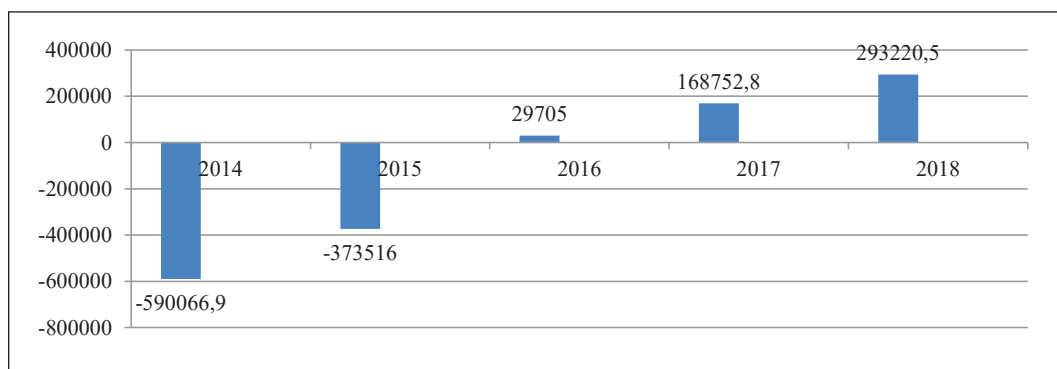

Рис. 3. Динаміка розміру фінансового результату підприємств України за 2014–2018 рр., млн грн

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 2

Динаміка розміру фінансового результату вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності за 2014–2018 рр., млн грн

Вид економічної діяльності	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Всього ¹	-590066,9	-373516,0	29705,0	168752,8	293220,5
у тому числі сільське господарство, мисливство, лісове господарство	21481,3	102849,1	90613,2	68858,5	67417,1
промисловість	-178730,9	-188267,9	-24724,7	56124,0	112727,7
будівництво	-27948,8	-25861,9	-10553,0	-5014,3	3785,8
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-133219,4	-88161,0	-4841,8	25874,2	70556,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-22591,6	-17847,8	7408,7	-16796,7	-22365,3
тимчасове розміщування й організація харчування	- 6641,9	-6874,9	-1983,1	1773,5	2324,5
інформація та телекомунікації	-17137,1	-12590,2	1750,6	12029,3	14534,0
фінансова та страхова діяльність	-5550,3	-9573,5	-670,8	16806,6	24082,5
операції з нерухомим майном	-105425,7	-64369,0	-43900,2	-17551,2	544,0
професійна, наукова та технічна діяльність	-100347,2	-48656,0	22842,0	32356,1	19093,7
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-9543,2	-9860,6	-5094,4	-3624,2	-143,3
освіта	62,5	80,7	76,8	96,1	125,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-1185,3	-1042,3	186,2	145,0	1020,5
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-3244,0	-3566,3	-1599,5	-2300,4	-593,7
надання інших видів послуг	-45,3	225,6	195,0	-23,7	111,6

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 3

Структура підприємств, що отримали прибуток чи збиток за 2014–2017 рр. [2]

Рік	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн
2014	65,5	202 704,5	34,5	792 771,4
2015	73,3	352 980,4	26,7	726 496,4
2016	73,0	396 745,4	27,0	367 040,4
2017	72,4	515 460,6	27,6	346 707,8

освіта залишалися прибутковими видами економічної діяльності. Слід зазначити, що найбільший розмір чистого прибутку за останні три роки аналізу отримали суб'єкти господарювання у промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, фінансовій та страховій діяльності.

Далі проаналізуємо структуру підприємств, що отримали прибуток чи збиток за 2014–2017 рр., на основі статистичних даних (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать, що протягом періоду аналізу частка підприємств, що отримали прибуток, переважає над часткою підприємств, що отримали збиток. За 2014–2017 рр. питома вага прибуткових підприємств зростає із 65,5% до 72,4%, що свідчить про підвищення ефективності діяльності підприємств України.

Зворотна тенденція відбувається зі збитковими підприємствами, частка яких у загальній кількості підприємств зменшилася з 34,5% до 27,6%.

Наступним етапом аналізу прибутковості підприємств є дослідження показників рентабельності (рис. 4).

Аналізуючи показники рентабельності, слід зазначити, що всі наведені показники за період 2014–2017 рр. мають чітку тенденцію до збільшення, що пов'язано, передусім, зі збільшенням розміру прибутку вітчизняних підприємств. При цьому привертає увагу той факт, що в 2014–2015 рр. аналізовані показники мали від'ємне значення, що пов'язано з отриманими збитками саме у ці роки. У 2016–2017 рр. показники рентабельності були більше нуля, що відповідає нормативним значенням.

Так, показник рентабельності активів за період аналізу збільшився на 0,115 п. і свідчить, що в

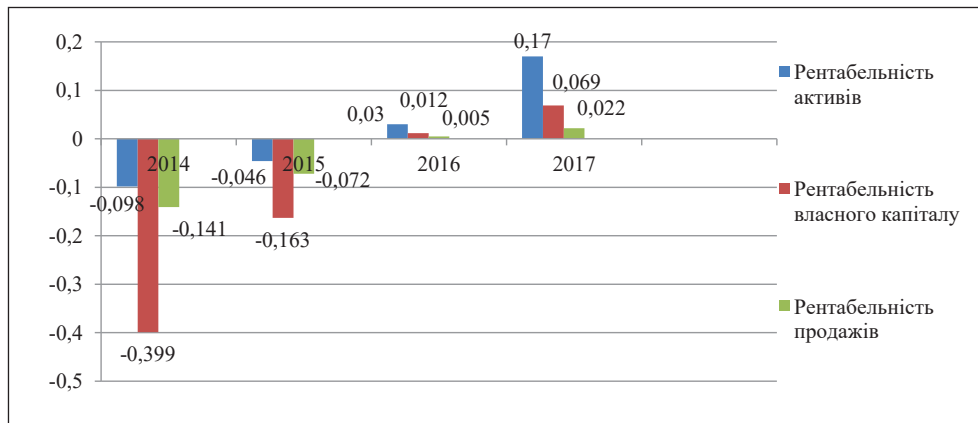

Рис. 4. Показники рентабельності (збитковості) підприємств

України за 2014–2017 рр.

2017 р. вітчизняні підприємства отримали 0,17 грн чистого прибутку на кожен вкладений гривню наявних активів.

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу за 2014–2017 рр. також мав тенденцію до збільшення, а саме на 0,468 п., і в 2017 р. дорівнював 0,069. Це свідчить, що кожна гривня власних ресурсів дала змогу отримати 0,069 грн чистого прибутку.

Що стосується коефіцієнту рентабельності продажів, то він збільшився на 0,163 п. і показує, що в 2017 р. сума операційного прибутку, яку одержали підприємства з кожної гривні проданої продукції, дорівнює 0,022 грн.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз показників рентабельності вітчизняних підприємств дав змогу зробити висновок, що за аналізований період підвищився рівень прибутковості суб'єктів господарювання, а також ефективності їхньої діяльності, що позитивно вплинуло на економічний розвиток країни.

Для поліпшення функціонування підприємств України доцільно впроваджувати такі шляхи підвищення прибутковості діяльності суб'єктів господарювання: збільшувати обсяги виробництва та реалізації продукції; зменшувати рівень витрат на виробництво та реалізацію продукції; здійснювати обґрунтування цінової політики; налагоджувати нові канали збуту продукції. Саме ці заходи сприятимуть максимізації суми прибутку підприємств як основного внутрішнього джерела фінансування їхньої діяльності і в подальшому впливатимуть на ефективність стратегічного розвитку суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк І.А. Управление прибылью. Киев : НикаЦентр, Эльга, 1998. 544 с.
2. Державна служба статистики. Економічна статистика. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2019).

3. Кузь В.І. Трактуння сутності прибутку підприємства: диференціація підходів. Вісник ЖДТУ. 2007. № 4(42). С. 88–97.

4. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства : підручник. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.

5. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 668 с.

6. Циган Р.М., Савченко О.С. Проблеми формування прибутку підприємства в бухгалтерському обліку. URL : <http://magazine.faaf.org.ua/problemi-formuvannya-pributku-pidpriemstva-v-buhgalterskomu-obliku.html> (дата звернення: 12.10.2019).

7. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / за заг. ред. І.О. Школьник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 368 с.

REFERENCES:

1. Blank Y. A. (1998) Upravlenye prybyliu [Profit management]. Kyiv: NykaTsentr, Elha. (in Russian).

2. Derzhavna sluzhba statystyky. (2019) Ekonomichna statystyka [Economic statistics] (Electronic resource). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 01 October 2019) (in Ukrainian).

3. Kuz V. I. (2007) Traktuvannya sutnosti prybutku pidpriemstva: dyferentsiatsiia pidkhodiv [Interpretation of the essence of profit of the enterprise: differentiation of approaches]. Visnyk ZhDTU, n. 4(42), pp. 88-97. (in Ukrainian).

4. Pokropyvnyi S. F. (2001) Ekonomika pidpriemstva: Pidruchnyk. [Economy of the enterprise] Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

5. Tsyhan R. M., Savchenko O. S. (2011) Problemy formuvannya prybutku pidpriemstva v bukhgalterskomu obliku [Problems of formation of profit of the enterprise in accounting] (Electronic resource). Available at: <http://magazine.faaf.org.ua/problemi-formuvannya-pributku-pidpriemstva-v-buhgalterskomu-obliku.html> (accessed 12 October 2019) (in Ukrainian).

6. Savytska H. V. (2007) Ekonomichni analiz diialnosti pidpriemstva: navch. posibnyk [Economic analysis of the enterprise]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian).

7. Shkolnyk I. O. (2016). Finansovyi analiz : navchalnyi posibnyk. [Financial analysis: a textbook] Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

ISSUES FINANCIAL SECTOR TAXATION: A GLOBAL EXPERIENCE

УДК 336.02

DOI: <https://doi.org/10.32843/bSES.46-38>

Посаднева О.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Херсонський національний технічний
університет

Чижова Т.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Херсонський національний технічний
університет

Posadnieva Oksana

Kherson National Technical University

Chyzhova Tamila

Kherson National Technical University

У статті розглянуто світові тенденції в оподаткуванні фінансового сектору. Досліджено передумови виникнення дискусії на світовому рівні про необхідність застосування додаткових податків до суб'єктів, що надають фінансові послуги. Окреслено основні цілі введення нових податків. Наведено перелік податків і обов'язкових платежів, які сплачуються виключно суб'єктами фінансової діяльності сьогодні. Виділено два основні податки, які запропоновані МВФ для оподаткування фінансового сектору. Названо принципові відмінності цих податків. Висвітлено проблематику визначення бази оподаткування для податку на фінансові операції. Описано три основні варіанти справляння податку на фінансову діяльність, що запропоновані МВФ. Проілюстровано динаміку прийняття рішень урядів країн світу щодо додаткового оподаткування фінансового сектору. Визначено причини відмови від імплементації нових податків для фінансового сектору та перспективи розвитку дискусії щодо їх уведення в майбутньому.

Ключові слова: фінансовий сектор, оподаткування, податок на фінансову діяльність, податок на фінансові операції, база оподаткування, податкове навантаження.

В статье рассмотрены мировые тенденции в налогообложении финансового

сектора. Исследованы предпосылки возникновения дискуссии на мировом уровне о необходимости применения дополнительных налогов касательно субъектов, предоставляющих финансовые услуги. Определены основные цели введения новых налогов. Приведен перечень налогов и обязательных платежей, уплачиваемых исключительно субъектами финансовой деятельности в настоящее время. Выделены два основных налога, предложенные МВФ для налогообложения финансового сектора. Названы принципиальные различия этих налогов. Освещена проблематика определения базы налогообложения для налога на финансовые операции. Описаны три основных варианта взимания налога на финансовую деятельность, предложенные МВФ. Проиллюстрирована динамика принятия решений правительств стран мира по вопросам дополнительного налогообложения финансового сектора. Определены причины отказа от имплементации новых налогов для финансового сектора и перспективы развития дискуссии по их введению в будущем.

Ключевые слова: финансовый сектор, налогообложение, налог на финансовую деятельность, налог на финансовые операции, база налогообложения, налоговая нагрузка.

Taxation of the financial sector has become an important policy issue since the financial crisis. This article analyses potential instruments to raise additional tax revenues from the financial sector. The study examines the current policy objectives related to the taxation of the financial sector. The main issues to be discussed are: the use of taxation as a complement to regulation to correct for negative externalities stemming from the activities of the financial sector, which include the effects of excessive risk-taking; to ensure that the financial sector pays a fair and substantial contribution to public finances, in particular with regard to the economic and financial crisis; to raise funds in the context of the exit-strategy. The article also examines the link between taxation and regulation. The work sheds some light on the current tax treatment of the financial sector. This research discusses potential tax instruments for achieving the goals outlined above. The Financial Transaction Tax (FTT) and the Financial Activities Tax (FAT) are tax instruments which recently received considerable attention. Therefore, both were explored in this article. The exploration examines the advantages and disadvantages of a Financial Transaction Tax and a Financial Activities Tax. From the beginning special taxes on the financial sector has had many advocates, including civil society organization and financiers. However, research into the implementation of government decisions by countries around the world shows disclaimer from introduction of new taxes at almost all countries. The proposals on special increased taxes on the financial sector had been highly criticized by the financial sector with many countries not willing to take such steps as it has been argued that such taxes damage the competitiveness of financial institutions subject to such taxes, increase the prices of financial products and interest on loans and decreases demand for labour in the financial sector. Lobbying the interests of influential financial companies and the remoteness of the financial crisis have led to the absence of such taxes as a Financial Transaction Tax and a Financial Activities Tax.

Key words: financial sector, taxation, Financial Transaction Tax, Financial Activities Tax, tax base, tax burden.

Постановка проблеми. Циклічність розвитку світової ринкової економіки передбачає не тільки наявність, а й повторюваність економічних криз. Однак останнім часом кризові явища, які породжуються у фінансовому секторі, приймають усе більш глобальний та катастрофічний характер для світової економіки у цілому. Однією з причин масштабних кризових явищ у цьому секторі є те, що фінансові ринки у своїй діяльності все далі відходять від своєї базової функції – трансформації заощаджень в інвестиції, й операції, які здійснюються на них, здебільшого мають спекулятивний характер. Унаслідок цього, з одного боку, суб'єкти фінансової діяльності отримують надприбутки, які оподатковуються мінімально, а з іншого – у разі обвалу фінансових ринків через надмірно при-

няті ризики збитки цього сектору перекадаються на реальний сектор економіки та інших суб'єктів – споживачів фінансових послуг. Одним з основних важелів управління фінансовим сектором може бути перерозподіл його наддоходів шляхом застосування особливих режимів оподаткування або додаткових податків.

Питання необхідності стягнення нових податків із фінансового сектору з метою регулювання, у тому числі банківської діяльності, – актуальна тема обговорень на міждержавному рівні з початку фінансової кризи 2008 р. Податки можуть підвищити ефективність та стабільність фінансових ринків і зменшити їх мінливість та шкідливий вплив через надмірний ризик, притаманний фінансовій сфері, який може створити негативні зовнішні

ефекти для решти суб'єктів економіки. Зокрема, фінансовий сектор може бути занадто великим і ризикувати занадто великими коштами через фактичну або очікувану державну підтримку, що разом із макроекономічними зрушеннями сприяло вищезгаданій кризі. Водночас витрати урядів для подолання кризових явищ становлять дедалі більші обсяги. Так, остання фінансова криза коштувала урядам країн ЄС від 15% до 20% сукупного ВВП [3, с. 10]. З огляду на це, починаючи з 2010 р. урядами розвинених країн розробляються й упроваджуються особливі податки, на які покладено функцію стримування ризикової діяльності фінансових посередників й які також матимуть компенсаційну фіскальну спрямованість у разі виникнення необхідності підтримки фінансової сфери за рахунок державних бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на актуальність і своєчасність цього питання, дослідженню фіскальних та регулюючих аспектів оподаткування фінансової діяльності у сучасних економічних реаліях присвячено багато робіт зарубіжних учених-економістів, таких як Ч. Виплоз, Б. Ейченгрин, В. Рейнхарт, Р. Спен, А. Торнелл та ін.

Особливої уваги аспектам оподаткування фінансової сфери надано після саміту Великої двадцятки в Торонто 17 червня 2010 р., після чого у країнах європростору була прийнята така резолюція: «ЄС повинен прикласти зусилля для встановлення глобального підходу до впровадження систем оподаткування фінансових установ із метою підтримки рівня, який запроваджений умовами функціонування світового ринку, і буде рішуче відстоювати цю позицію зі своїми партнерами у «Великій двадцятці». Впровадження глобального податку на фінансові операції має бути досліджене та вдосконалене далі у цьому контексті» [2, с. 4]. Дослідження, проведені після прийняття цієї резолюції, були ґрунтовані на роботах таких учених, як Ж. Альменберг, М. Виберг, Ж. Диллон, А. Померанец, та здійснені експертами спеціально створеної робочої групи Єврокомісії.

Незважаючи на глобалізацію фінансових ринків та безпосередню залежність України від світової банківської системи, дослідженням податкових важелів регулювання діяльності фінансової сфери у вітчизняній практиці присвячено дуже невелику кількість наукових праць. Так, теоретичні аспекти оподаткування діяльності суб'єктів фінансового ринку висвітлено у працях О. Чумакової, Г. Азаренкової, І. Шкодніної, Н. Реверчук, Л. Ключко, У. Штибель. Однак досліджені й запропоновані зміни в оподаткуванні фінансового сектору не знайшли свого практичного втілення у нашій державі на відміну від країн Європи.

Постановка завдання. Упровадження нових податків для фінансового сектору в країнах Європи

та необхідність вивчення досвіду розвинених країн зумовлюють мету цієї статті: проаналізувати європейський досвід оподаткування суб'єктів економічної діяльності на ринку фінансових послуг і зробити висновки щодо фіскальної та регулюючої доцільності його впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання, яке постало перед урядами економічно розвинених країн – чи слід стягувати нові податки з фінансового сектору з метою регулювання банківської діяльності, – є актуальним із початку останньої економічної кризи. Можна виділити три основні цілі впровадження нових податкових важелів регулювання:

1. Податки на фінансовий сектор сприяють підвищенню стабільності фінансових ринків за рахунок вилучення коштів, які можуть бути спрямовані фінансовими посередниками на високодохідні, але ризикові операції.

2. Фінансовий сектор був особливо прибутковим протягом останніх двох десятиліть, тому необхідне забезпечення справедливого і значного внеску цього сектору у державні фінанси.

3. Фінансовий сектор несе основну відповідальність за виникнення та масштаби фінансової кризи 2008 р. Таким чином, фінансовий сектор має зробити внесок у ліквідацію її наслідків шляхом збільшення податкових відрахувань задля фіскальної консолідації у посткризовий період. Це може бути здійснено за рахунок зростання ставок існуючих схем оподаткування або введення нових податків. Уведення цих додаткових податків також можна виправдати тим, що сектор отримав значну урядову підтримку під час останньої кризи, яку державам необхідно відшкодувати.

З огляду на це, у країнах Європи було запропоновано ввести один із двох (або обидва) нових податків:

1. Податок на фінансові операції (ПФО).

2. Податок на фінансову діяльність (ПФД).

Ці два податки являють собою два різні підходи до оподаткування. Тоді як ПФО є податком з обороту фінансових операцій, ПФД – це податок на прибуток та винагороду.

Також існують інші податкові важелі регулювання фінансової діяльності. До них належать:

1. Податки на бонуси: встановлюють надбавку за премії, що виплачуються працівникам у конкретних секторах і які перевищують визначений поріг.

2. Надбавка до податку на прибуток для підприємств фінансового сектору.

3. Збір із валютних транзакцій: справляється за тим же принципом, що й запропонований ПФО, але орієнтується лише на конвертацію валюти. На відміну від ПФО збір не призначений для зміни ринкової поведінки економічних суб'єктів, оскільки дуже низька ставка (0,005%) призводить лише до незначного впливу на ринки.

Концепція податку на фінансові операції останнім часом привернула широку увагу громадськості. Такий податок має застосовуватися до всіх фінансових операцій, зокрема до тих, що здійснюються на організованих ринках, а саме: торгівля акціями, облігаціями, деривативами, валютами тощо. Пропонувалося встановити відносно низьку ставку цього податку і застосовувати щодо кожної операції купівлі/продажу фінансового активу. Податковим агентом і відповідальним за сплату податку на фінансові операції у цьому разі виступає торгова система (наприклад, біржа), за допомогою якої здійснюються ці операції.

Для того щоб охопити всі потенційні доходи, було запропоновано два різні сценарії застосування цього податку. Розглянуті нижче варіанти відрізняються за своїм визначенням бази оподаткування.

1. Податок на фінансові операції з широкою базою оподаткування (ПФО 1).

Перший варіант полягає в оподаткуванні акцій, облігацій та деривативів, які обертаються на біржах та позабіржових фінансових інструментів. Для акцій та облігацій за податкову базу буде прийматися загальний обсяг операції у вартісному виразі, для похідних інструментів – договірна (або базова) вартість контракту. ПФО 1 має дуже широку базу оподаткування завдяки включенню до неї похідних інструментів. Зростання податкового потенціалу, а також його економічні наслідки залежать від усіх елементів податку, а особливо від вибраної податкової бази. Загалом база оподаткування зазвичай визначається як вартість угоди. Наприклад, якщо інвестор купує 20 акцій корпорації вартістю 100 євро на акцію, податкова база становитиме 2 000 євро. У цьому разі визначити податкову базу досить легко, якщо ціна активів визначається ринком на момент виконання контракту. Це стосується саме спотових операцій, тобто таких, як купівля-продаж акцій, облігацій та обмін валют.

Для операцій із деривативами визначення вартості виконання контракту є дещо складнішим. З одного боку, можна стверджувати, що договірна вартість контракту може бути базою оподаткування. Враховуючи певні особливості здійснення торгівлі деривативами, існують дві різні потенційні бази оподаткування. В одному разі більшою базою оподаткування буде договірна вартість контракту, а в іншому – актуальна ціна контракту на дату його реалізації. Оподаткування за реальною (актуальною) ціною також збільшуватиме витрати компанії під час хеджування ризику. Ще однією проблемою є виникнення подвійного оподаткування у разі виконання конверсійних/обмінних операцій та за одночасного здійснення операцій з одними і тими ж фінансовими активами на спотовому та строковому ринках. Замість оподаткування за договірною ціною альтернативним способом опо-

даткування похідних інструментів може бути лише оподаткування їхньої фактичної ціни. Однак це може призвести до значного зменшення податкової бази. У сукупності ці два протиріччя залишаються важливими питаннями щодо визначення бази оподаткування операцій із деривативами.

2. Податок на фінансові операції з вузькою базою оподаткування (ПФО 2).

Усі перелічені вище суперечності є причиною розгляду іншої податкової бази. Податок на фінансові операції з вузькою базою оподаткування називається ПФО 2. ПФО 2 базується на консервативному припущенні, що підлягатимуть оподаткуванню виключно спотові операції з акціями та облігаціями.

МВФ, своєю чергою, пропонує три альтернативні версії ПФД:

1. ПФД за способом доданої вартості. За базу оподаткування пропонується приймати прибуток від фінансових операцій із додаванням до нього заробітної плати за мінусом коштів, що йдуть на формування капіталу. Таким чином, ця база оподаткування відобразатиме додану вартість, що включає суму прибутку за грошовими потоками та винагороду за кожен податковий період. Він використовується в деяких країнах як додаткова плата із секторів, які повністю або значною мірою звільнені від ПДВ.

2. ПФД за способом оподаткування ренти. ПФД також може застосовуватися лише для оподаткування економічної ренти. Такий податок буде справлятися шляхом оподаткування винагород та прибутків вищевизначеного рівня прибутку по галузі. Поріг «звичайних прибутків» може визначатися за допомогою Надбавки на корпоративний капітал (Allowance for Corporate Equity (ACE)) [1], яка дає змогу вирахувати умовний резерв власного капіталу, або визначення прибутку як суми прибутків за реальними та фінансовими операціями.

3. ПФД за способом оподаткування ризиків. Третя версія ПФД оподаткуватиме надлишкові прибутки через надмірно ризиковану діяльність. Ця версія ПФД дуже схожа на ПФД, що оподатковує ренту. Різниця полягає у тому, що в даному видатку рента також звільняється від оподаткування, а оподатковуються лише прибутки, отримані внаслідок ризикових операцій щодо боргового фінансування [2, с. 13].

Наявність декількох альтернатив щодо бази оподаткування ПФД є однією з причин затримки або відмови від уведення цього податку консолідовано у країнах європростору.

На практиці кілька країн уже застосовують деякі альтернативи цих податків, послідовність їх уведення показано на рис. 1 [4, с. 3].

З рисунку видно, що, незважаючи на спільну ініціативу провідних держав світу й усвідомлення необхідності додаткового регулювання фінансо-

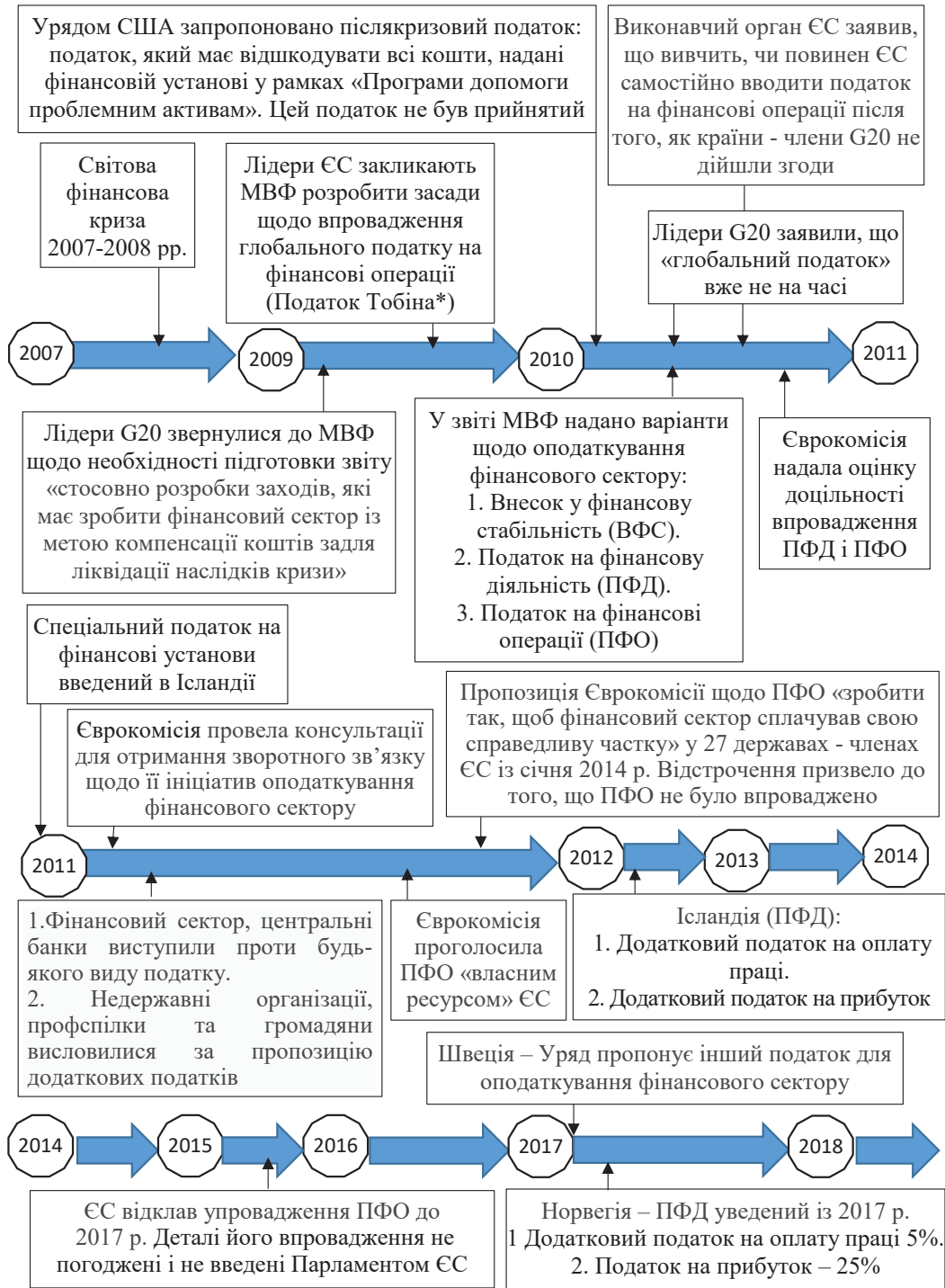

Рис. 1. Імплементация рішень урядів країн щодо додаткового оподаткування фінансового сектору

вого сектору, впровадження нових податків або відтермінується, або скасовується взагалі. Для цього є декілька причин:

1. Одночасне введення ПФО та ПФД у всьому світі є неможливим (лідери G20 у 2010 р. відмовилися від їх уведення), внаслідок чого є ризик перетікання капіталу від країн, які їх уведуть, до країн, що від цих податків відмовилися. Тому від ПФО та ПФД не можна очікувати значних доходів до державних бюджетів.

Спочатку Єврокомісія оцінила щорічні надходження від уведення ПФО в 27 країнах Європи в 57 млрд євро, але, оскільки реальну підтримку і згоду ввести податок у 2014 р. дали тільки 11 країн ЄС, оцінка запланованих щорічних податкових надходжень була скорочена до 30–35 млрд євро [3].

Окрім того, для тих 11 країн ЄС, які мали намір у 2014 р. ввести цей податок, існує істотний ризик недоотримання державних доходів навіть

у вигляді корпоративного податку на прибуток, оскільки такі значні за обсягом фінансові ринки, як ринок Великобританії та ринок США, не імплементували податки на фінансовий сектор, а тому очевидним є перетікання капіталу на ці ринки в майбутньому.

2. Регулююча функція, яку має нести ПФО, у вигляді зменшення обсягу спекулятивних операцій на фінансовому ринку, досить важко виконується через складність виокремлення саме спекулятивних операцій у загальному обсязі фінансових угод на ринку. Введення ПФО може мати зворотний ефект – будуть підпадати під оподаткування операції з хеджування ризиків, що нівелює доцільність хеджування через зростання вартості таких операцій. Це знову ж таки може призвести до зменшення обсягу операцій із хеджування ризику (реальних інвестиційних операцій) і зростання обсягів спекулятивних операцій.

3. Віддаленість у часі фінансової кризи 2008 р. та її наслідків для бюджетів провідних держав світу й лобювання інтересів впливових фінансових корпорацій на світовій економічній арені, які стверджують, що такі податки завдадуть шкоди конкурентоспроможності фінансових установ, а тому зростуть ціни на фінансові продукти та відсотки за позиками та зменшиться попит на робочу силу у фінансовій сфері, призводять до хибної думки про подолання корінних причин кризи і неможливість її повторного настання. З огляду на це, питання введення додаткових податків на фінансовий сектор вже не постає так гостро і його вирішення постійно відтермінується у часі.

Висновки з проведеного дослідження. Законодавчо врегульоване оподаткування фінансового сектору на світовому рівні переважно полягає в оподаткуванні прибутків, отриманих фінансовими посередниками, класичним податком на прибуток корпорацій. При цьому специфіка фінансової діяльності не передбачає можливість оподаткування доданої вартості, як у інших галузях світової економіки, тому фінансовий сектор здебільшого несе більш низьке податкове навантаження, ніж реальний сектор економіки. Пропозиції щодо додаткового оподаткування фінансових операцій та фінансової діяльності, які лунали з 2008 р., згодом утратили свою актуальність через небажання суб'єктів фінансової діяльності (здебільшого банків) сплачувати будь-які додаткові податки і застосування можливості лобювання їхніх інтересів на світовому економічному рівні. Деякі країни Північної Європи ввели податок на фінансову діяльність для суб'єктів фінансового сектору задля компенсації втрат бюджетів під час останньої фінансової кризи, однак не отримали очікуваних доходів через відсутність єдиного підходу до визначення бази оподаткування та можливість переміщення фінансових потоків до тих країн, які

такий податок не ввели. Здебільшого це стосується інтернаціональних фінансових інститутів, фінансові інститути, які здійснюють свою діяльність тільки в межах однієї країни, отримали дещо вище податкове навантаження. Однак таких країн небагато, а тому не можна говорити про кінцеву ефективність введення податкових важелів регулювання фінансової діяльності. Така ефективність може бути досягнута тільки за умови консолідованого введення єдиних податків на фінансовий сектор у світовому масштабі (принаймні основних країн – лідерів світової економіки), а це на разі є неможливим, оскільки кожна країна зацікавлена в запобіганні відтоку фінансового капіталу зі своєї економіки, який обов'язково відбудеться у разі введення нових податків. Тому питання особливих режимів оподаткування для фінансового сектору не має перспективи подальшого розгляду на світовому рівні до настання наступної фінансової кризи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Allowance for Corporate Equity (ACE). *Agenzia Entrate*. URL : [https://www.agenziaentrate.gov.it/portale/web/english/nse/Invest+in+Italy/Allowance+for+corporate+equity+\(Ace\)?page=invest_italy](https://www.agenziaentrate.gov.it/portale/web/english/nse/Invest+in+Italy/Allowance+for+corporate+equity+(Ace)?page=invest_italy) (дата звернення: 16.10.2019).
2. Financial Sector Taxation. *European Commission: Taxation Paper*. 2010, № 25. URL : http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/index_en.htm (дата звернення: 17.10.2019).
3. Financial transaction tax: A discussion paper on fiscal and economic implications. *Deutsche Börse Group*. June, 2013. URL : http://deutsche-boerse.com/dbg/dispatch/en/binary/gdb_content_pool/imported_files/public_files/10_downloads/11_about_us/Public_Affairs/Financial_Transaction_Tax_Discussion_paper.pdf (дата звернення: 01.07.2019).
4. Special taxes in the financial sector. *Nordic comparison*. November, 2017. URL : https://home.kpmg/content/dam/kpmg/fi/pdf/2017/11/Bank%20levies_Nordic%20comparison.pdf (дата звернення: 09.10.2019).
5. Гуляева Л.П. Мировой опыт налогообложения финансовых операций для обеспечения социально ориентированного развития финансового сектора экономики. *Труд. Профсоюзы. Общество*. 2014. № 2. С. 17–23.
6. Ключко Л.А. Транснаціональні банки: позитивний вплив і негативні наслідки для національних банківських систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 8. С. 257–264.
7. Посткризовий розвиток фондового ринку: світові тенденції і національні особливості : монографія / Г.М. Азаренкова та ін. Київ : УБС НБУ, 2013. 278 с.

REFERENCES:

1. Allowance for Corporate Equity (ACE). *Agenzia Entrate*. Available at: <https://www.agenziaentrate.gov.it/portale/web/english/nse/Invest+in+Italy/Allowance+for+>

corporate+equity+(Ace)/?page=invest_italy (accessed 16 October 2019).

2. Financial Sector Taxation. *European Commission: Taxation Paper*. 2010, № 25. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/index_en.htm (accessed 17 October 2019).

3. Financial transaction tax: A discussion paper on fiscal and economic implications. *Deutsche Börse Group*. June, 2013. Available at: http://deutsche-boerse.com/dbg/dispatch/en/binary/gdb_content_pool/imported_files/public_files/10_downloads/11_about_us/Public_Affairs/Financial_Transaction_Tax_Discussion_paper.pdf (accessed 01 July 2019).

4. Special taxes in the financial sector. *Nordic comparison*. November, 2017. Available at: https://home.kpmg/content/dam/kpmg/fi/pdf/2017/11/Bank%20levies_Nordic%20comparison.pdf (accessed 09 October 2019).

5. Gulyaeva L.P. (2014) Mirovoy opyt nalogooblozheniya finansovykh operatsiy dlya obespecheniya sotsial'no-orientirovannogo razvitiya finansovogo sektora ekonomiki [World experience in taxation of financial transactions to ensure socially-oriented development of the financial sector of economics]. *Work. Unions. Society*. no 2, pp. 17–23.

6. Kliusko L. A. Transnatsionalni banky: pozytyvnyi vplyv i nehatyvni naslidky dlia natsionalnykh bankivskykh system [Transnational banks: positive impact and negative effects on national banking systems]. *Actual problems of the economy*. no 8, pp. 257–264.

7. Azarenkova H., Shkodina I., Soboliev V., Soboliev M., Ivashchenko M. (2013) Postkryzovyi rozvytok fondovoho rynku: svitovi tendentsii i natsionalni osoblyvosti [Post-crisis stock market development: global trends and national features]. Kyiv: BU NBU. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕТОДОЛОГІЮ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

SPECIFICITY OF FUNCTIONING OF AGRARIAN ENTERPRISES AND THEIR INFLUENCE ON ACCOUNTING METHODOLOGY: SECURITY ASPECT

УДК 657.1:338.30

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-39>**Василишин С.І.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

Vasylishyn Stanislav

Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchaiev

Проаналізовано погляди науковців на специфіку функціонування аграрних підприємств та її вплив на методологію бухгалтерського обліку з метою зміцнення їхньої економічної безпеки. Охарактеризовано та згруповано головні особливості бухгалтерського обліку аграрних підприємств. З'ясовано, що в процесі обліково-аналітичного забезпечення управління аграрними підприємствами важливо врахувати особливості, які визначають характер участі оборотних засобів у кругообороті капіталу. Установлено передумови впливу обліково-аналітичного забезпечення на економічну безпеку аграрних підприємств і визначено його функції. Проаналізовано традиційні функції обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства і ризик-менеджменту. Систематизовано напрями вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою аграрних підприємств. Доведено необхідність удосконалення методології бухгалтерського обліку на аграрних підприємствах для зміцнення їхньої економічної безпеки.

Ключові слова: бухгалтерський облік, економічна безпека, аграрні підприємства, обліково-аналітичне забезпечення, сільське господарство.

Проаналізовані взгляды ученых на специфику функционирования аграрных

предприятий и ее влияние на методологию бухгалтерского учета с целью укрепления их экономической безопасности. Охарактеризованы и сгруппированы главные особенности бухгалтерского учета аграрных предприятий. Выяснено, что в процессе учетно-аналитического обеспечения управления аграрными предприятиями важно учесть особенности, которые определяют характер участия оборотных средств в кругообороте капитала. Установлены предпосылки влияния учетно-аналитического обеспечения на экономическую безопасность аграрных предприятий и определены его функции. Проанализированы традиционные функции учетно-аналитического обеспечения экономической безопасности предприятия и риск-менеджмента. Систематизированы направления совершенствования учетно-аналитического обеспечения управления экономической безопасностью аграрных предприятий. Доказана необходимость совершенствования методологии бухгалтерского учета на аграрных предприятиях для укрепления их экономической безопасности.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, экономическая безопасность, аграрные предприятия, учетно-аналитическое обеспечение, сельское хозяйство.

The views of scientists on the specifics of functioning of agricultural enterprises and its impact on accounting methodology are analyzed to strengthen their economic security. It is ascertained that accounting has specific features in agrarian enterprises that are inherent in the industry, which causes a somewhat different hierarchy of information that needs protection in the system of strengthening the economic security of economic entities. The analysis of scientists' views on the specifics of agricultural enterprises and their impact on accounting methodology showed that certain features should be taken into account when collecting and processing information, which will guarantee the establishment of an effective security system, will counteract the risks and threats from the environment in which the enterprise operates, will promote competitive positions etc. The prerequisites of the influence of accounting and analytical support on the economic security at agricultural enterprises have been determined and its functions have been defined. The traditional functions of accounting and analytical support of the enterprise economic security and risk management are analyzed. It is proved that the progressive effective development of agrarian enterprises, and as a consequence of the agrarian sector, is possible only if the improvement of accounting and analytical support in management processes according to national and international standards in the context of the development of institutional theory in accounting, which will allow to make effective managerial decisions and all other management decisions in agrarian business. The basic directions to improve the accounting and analytical support of management in economic security at agrarian enterprises are offered, among them the development of specific approaches to accounting policy in terms of recognition, evaluation and reflection on accounts of transactions related to the economic security of the enterprise; disclosure of economic security information in management reporting; continuous monitoring of safety level and forecasting of its development on the basis of econometric modeling and factor analysis. The necessity of improving the methodology of accounting at agricultural enterprises to strengthen their economic security has been proved.

Key words: accounting, economic security, agrarian enterprises, accounting and analytical support, agriculture.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки є важливою бюджетоутворювальною ланкою, що дає змогу визначити ефективність функціонування економіки країни, рівень продовольчої безпеки і добробут кожного громадянина. Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в економічному середовищі, вимагають від аграрних товаровиробників організації ефективної системи

бухгалтерського обліку з метою забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів достовірною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень. Методологія бухгалтерського обліку повинна враховувати специфіку функціонування аграрних підприємств і важливість забезпечення економічної безпеки, що потребує поглиблених ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Специфіку діяльності аграрних підприємств та її вплив на методологію бухгалтерського обліку розглянуто в працях багатьох науковців: В.Г. Андрійчука, Ф.Ф. Бутинця, П.І. Гайдуцького, С.Ф. Голова, М.Я. Дем'яненко, В.М. Жука, Г.Г. Кірейцева, М.Ф. Кропивка, Ю.Я. Лузана, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.Б. Моссаковського, М.Ф. Огійчука, В.М. Пархоменка, Б.Й. Пасхавера, М.С. Пушкаря, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка. Наукові праці вчених становлять потужну теоретичну та практичну базу, що свідчить про велику актуальність досліджуваного питання. Проте специфіку ведення обліку в аграрних підприємствах вивчено недостатньо, зокрема слід акцентувати увагу на неоднозначному характері феномена економічної безпеки на рівні аграрних підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування особливостей функціонування аграрних підприємств та їхній вплив на методологію бухгалтерського обліку, при цьому особливу увагу варто приділити аспекту безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки відіграє важливу роль у процесі економічного розвитку, визначає ефективність функціонування країни та її регіонів. Академік НААН України П.Т. Саблук підкреслює, що аграрний сектор має потенціал потужного локомотива національної економіки, значення якого посилюється в умовах збільшення суспільної та економічної цінності продовольства і, відповідно, має великі перспективи зростання [1].

Водночас, на думку Ю.О. Лупенка, низка соціально-економічних проблем впливає на розвиток сільського господарства, проте навіть за несприятливих умов аграрний сектор продовжує демонструвати прийнятні темпи розвитку, але сучасні виклики вимагають швидкої адаптації до нових умов господарювання [2].

Поділяючи погляди згаданих науковців, вважаємо, що для підвищення конкурентоспроможних позицій аграрного сектору треба визначити специфіку діяльності цієї галузі економіки та її вплив на методологію бухгалтерського обліку.

Як зазначає академік В.М. Жук, головними ланками в інформаційному забезпеченні управління (на рівні держави, галузей, певних ринків та конкретних підприємств) були і будуть бухгалтерський облік та бухгалтерська (нині фінансова) звітність [3].

Значущість проблеми організації бухгалтерського обліку тісно переплітається з формуванням системи економічної безпеки аграрних підприємств, що дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення і забезпечити захист від негативного впливу з боку зовнішніх та внутрішніх користувачів.

Науковці М.З. Пізенгольц та О.П. Варава визначили, що бухгалтерський облік не просто здійснює

реєстрацію подій та фактів, а всі зміни, що відбуваються в процесі здійснення господарської діяльності, реєструються в бухгалтерському обліку з метою подальшого впливу на поліпшення роботи підприємства [4].

Професор Ф.Ф. Бутинець вважає, що метою ведення бухгалтерського обліку є одержання узагальнювальної інформації про стан господарювання, зміни, які відбуваються, стан взаємозв'язків підприємства та його взаємовідносин з іншими підприємствами і на цій підставі – визначення результатів господарювання [5].

Вивчаючи специфіку діяльності аграрних підприємств, потрібно взяти до уваги дослідження відомого економіста В.Г. Андрійчука, який до особливостей сільського господарства й агропромислового виробництва, що здійснюють вплив на економіку підприємств агропромислового комплексу, відносить такі [6]:

- відносна іммобільність ресурсів, що є бар'єром на шляху перерозподілу їх із сільського господарства в промисловість та інші галузі;
- на відміну від промисловості до сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси: основний і оборотний капітал, жива праця і земля (головний засіб виробництва);
- залежність діяльності аграрних підприємств від природного чинника і непередбачуваних несприятливих змін у зовнішньому середовищі;
- виробництво здійснюється в різних ґрунтово-кліматичних умовах: добрих, середніх і поганих;
- робочий період (час безпосереднього використання живої уречевленої праці) не збігається з періодом виробництва (час від початку виробництва до одержання готової продукції), через що виникає сезонність виробництва;
- сільське господарство – це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення з боку (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів;
- вичерпання кадрового потенціалу села є негативною особливістю діяльності сільськогосподарських підприємств, що в подальшому може призвести до занепаду сільських територій;
- порівняно з іншими галузями національного господарства сільське господарство є інвестиційно непривабливою галуззю;
- у структурі витрат на виробництво більшості видів сільськогосподарської продукції переважають постійні витрати. Крім того, витрати є інерційними, тобто їх важко або ж неможливо скоригувати відповідно до змін обсягу виробництва продукції, викликаних дією природного чинника.

Аграрний сектор відрізняється від інших галузей економіки специфічними відносинами власності, оподаткуванням, державною підтримкою, формуванням та використанням нематеріальних активів, визначенням фінансових результатів гос-

подарської діяльності, приватизацією майна та землі, формуванням людського капіталу, соціальної інфраструктури села тощо [7].

Наведені особливості визначають методологію сільськогосподарського обліку, його відмінність від обліку в інших сферах національного господарства, що відображено на рис. 1.

До облікових особливостей діяльності аграрних підприємств В.Б. Моссаковський зараховує такі [9]: наявність внутрішньої та зовнішньої звітності про собівартість продукції; наявність великої кількості статей прямих витрат; періодичність проведення витрат протягом звітного періоду; особливості щодо групування витрат; методика розподілу непрямих витрат; потреба відображення в обліку біологічних активів.

У процесі обліково-аналітичного забезпечення управління аграрними підприємства важливо врахувати особливості, які визначають характер участі оборотних засобів у кругообороті капіталу. Найпершою з них є зумовлена впливом кліматичних та біологічних чинників сезонність сільськогосподарського виробництва, яка призводить до того, що потреба в оборотних засобах у різні часові періоди протягом року нерівномірна. Також до головних особливостей аграрних підприємств належить взаємозалежність і взаємодоповнюваність галузей та підгалузей виробництва.

Ще однією особливістю кругообігу засобів у сільськогосподарському виробництві є висока частка виробничого циклу в кругообороті, що найбільш чітко простежуємо в рослинницькій галузі.

Також суттєва особливість кругообороту оборотних засобів аграрних підприємств виражена

своєрідністю вивільнення авансованих засобів. Незважаючи на розриви між окремими актами авансування, їх вивільнення з обороту відбувається майже одночасно. Ця особливість, найбільш чітко виражена в рослинництві, досить істотно впливає на фінансову діяльність підприємств. Оскільки необхідним є постійне вкладання засобів протягом тривалого часу і ці засоби розміщуються на виробничій стадії кругообороту, то потрібна первісна їх акумуляція у більших розмірах [10].

І останньою суттєвою особливістю, яка має вплив на функціонування оборотних засобів, є нерівномірність надходження виручки за реалізовану продукцію від покупців та замовників. Зумовлено це, на нашу думку, нестабільністю кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції, передусім на продукцію рослинництва, адже кожен виробник намагається зберігати продукцію на складах, доки ціни на ринку не підвищаться. Також це викликано існуванням специфічної форми взаємовідносин між контрагентами в сільському господарстві – товарного (комерційного) кредиту, за яким кошти за відвантажену продукцію надходять не в момент її відвантаження, а набагато пізніше.

Останнім часом економічна безпека все частіше стає об'єктом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних економістів, оскільки є індикатором рівня захищеності підприємства, галузі чи економіки країни у цілому від ризиків, які особливо загострюються в період економічних криз.

Саме бухгалтерський облік, аналіз і контроль забезпечують методологічну основу управління складними процесами операційної діяльності,

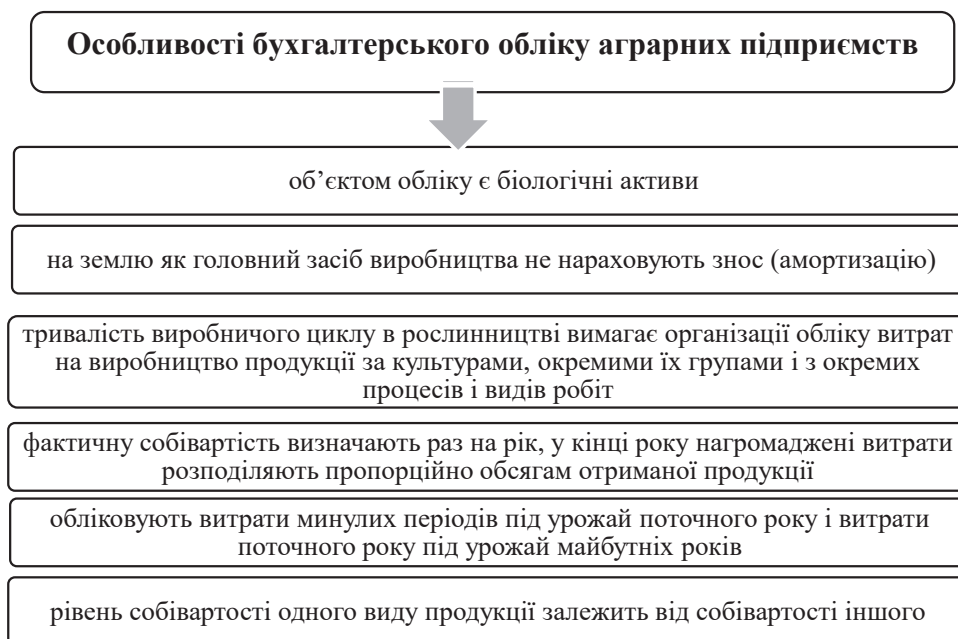

Рис. 1. Особливості бухгалтерського обліку в аграрних підприємствах

Джерело: побудовано на основі [8]

надають користувачам достовірну та неупереджену інформацію про факти господарського життя, здатні вплинути на рівень економічної безпеки і ступінь загроз від ризиків різних видів діяльності.

Традиційні функції обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства і ризик-менеджменту є такими:

1) інформаційна функція, тобто надання інформації про рівень економічної безпеки, вплив ключових загроз і ризиків внутрішніх та зовнішніх суб'єктів безпеки;

2) бухгалтерська функція, яка передбачає реєстрацію всіх фактів господарської діяльності;

3) функція контролю, що дає змогу перевіряти первинну інформацію обліку, контролювати ефективність суб'єктів безпеки;

4) аналітична функція, що дає змогу проводити ретроспективний, поточний і стратегічний аналіз на основі первинної облікової інформації [11].

Саме тому в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами важливо аналізувати взаємозв'язок між видами ризиків та об'єктами обліку, на які вони впливають, і статтями фінансової звітності, які такі об'єкти репрезентують.

Уважаємо, що основними напрямками вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємств мають стати: розроблення специфічних підходів до облікової політики в частині визнання, оцінки та відображення на рахунках обліку операцій, пов'язаних з економічною безпекою підприємства; розкриття інформації щодо економічної безпеки в управлінській звітності; постійний моніторинг рівня безпеки та прогнозування її розвитку на основі економетричного моделювання і факторного аналізу тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідженнями встановлено, що бухгалтерський облік на аграрних підприємствах має свої особливості, притаманні галузі. Це зумовлює дещо іншу ієрархію інформації, яка потребує захисту в системі зміцнення економічної безпеки господарюючих суб'єктів.

Проведений аналіз поглядів науковців на специфіку діяльності аграрних підприємств та її вплив на методологію бухгалтерського обліку показав, що визначені особливості варто враховувати в процесі збирання та оброблення інформації, що стане запорукою побудови ефективної системи безпеки, дасть змогу протидіяти ризикам і загрозам із боку середовища, у якому функціонує підприємство, сприятиме підвищенню конкурентних позицій.

Установлено, що тільки чітка та послідовна організація обліку, аналізу і контролю на всіх стадіях виробничого процесу допоможе сформувати належний стан економічної безпеки та нівелювати загрози для середовища функціонування підприємства і його інформаційної оболонки.

Уважаємо, що поступальний ефективний розвиток аграрних підприємств і, як наслідок, аграрного сектору можливий лише за умови вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управлінських процесів відповідно до національних та міжнародних стандартів у контексті розвитку інституціональної теорії бухгалтерського обліку, що дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення і задовольнити інтереси всіх стейкхолдерів аграрного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 2. С. 200–208.
2. Лупенко Ю.О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. Вип. 2(4). С. 30–34.
3. Жук В.М. Реформування бухгалтерського обліку та звітності: стан та перспективи. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 3. С. 4–13.
4. Пизенгольц М.З., Варава А.П. Бухгалтерський учет в сільському господарстві. Ч. 1. ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Агропромиздат, 1987. 352 с.
5. Організація бухгалтерського обліку : підручник / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця ; 3-є вид., доп. і перероб. Житомир : Рута, 2002. 592 с.
6. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
7. Жук В.М. Предмет та об'єкти бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2010. Вип. 2(17). С. 100–105.
8. Задорожний З.В., Ковальчук Є.К., Панасюк В.М. Облік в галузях економіки : навчальний посібник. Тернопіль: Екон. думка, 2010. 245 с.
9. Моссаковський В.Б. Особливості управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 40–45.
10. Демьяненко Н.Я. Повышение отдачи оборотных средств колхозов. Киев : Урожай, 1988. 112 с.
11. Tytenko L. Economic security as an element of strategic management system: accounting and analytical aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 3. Vol. 4. P. 309–318.

REFERENCES:

1. Sabluk P. T. (2011) Innovatsiina model rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta rol nauky v yii stanovlenni [Innovative model of development of agrarian sector of economy and role of science in becoming]. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*, no. 2, pp. 200–208.
2. Lupenko Yu. O. (2015) Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: prohnozy ta perspektyvy [Development of the agrarian sector of the Ukrainian economy: forecasts and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 2(4), pp. 30–34.

3. Zhuk V. M. (2005) Reformuvannia bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti: stan ta perspektyvy [Accounting and Reporting Reform: Status and Prospects]. *Oblik i finansy APK*, no. 3, pp. 4–13.

4. Pizengol'ts M. Z., Varava A. P. (ed.) (1987) *Bukhhalterskiy uchet v sel'skom khozyaystve* [Accounting in agriculture] Moscow: Ahropromyzdat. (in Russian)

5. Butynets F. F. (ed.) (2002) *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku* [Organization of accounting] Zhytomyr: PP «Ruta». (in Ukrainian)

6. Andriichuk V. H. (2013) *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economy of enterprises of agro-industrial complex]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

7. Zhuk V. M. (2010) Predmet ta obiekty bukhhalterskoho obliku silskohospodarskoi diialnosti [Object and objects of accounting of agricultural activity]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kon-*

troliu i analizu: mizhnarod. zb. nauk. prats, vol. 2 (17), pp. 100–105.

8. Zadorozhnyi Z. V., Kovalchuk, Ye. K., Paniuk, V. M. (2010) *Oblik v haluziakh ekonomiky* [Accounting in economic sectors]. Ternopil: Ekonomichna dumka. (in Ukrainian)

9. Mossakovskiy V. B. (2013) Osoblyvosti upravlinskoho obliku v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Features of management accounting in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 40–45.

10. Dem'yanenko N. Ya. (1988) *Povyshenie otдачи oborotnykh sredstv kolkhozov* [Increasing the return on working capital of collective farms]. Kiev: Urozhay. (in Russian)

11. Tytenko L. (2018) Economic security as an element of strategic management system: accounting and analytical aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*, no. 3, vol. 4, pp. 309–318.

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОБЛІКОВОГО ПЕРСОНАЛУ
НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ:
ОСНОВНІ ВИМОГИ ТА РЕГЛАМЕНТИ**

**ORGANIZATION OF ACCOUNTING PERSONNEL WORK
OF NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS:
MAIN REQUIREMENTS AND REGULATIONS**

УДК 657.37:336.73

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-40>

Гончаренко О.О.

к.е.н., доцент
Черкаський інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Лук'янець О.В.

к.е.н., доцент
Черкаський інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Goncharenko Olena

Cherkasy Institute
State Higher Educational Institution
Banking University
Lukianets Olena
Cherkasy Institute
State Higher Educational Institution
Banking University

У статті обґрунтовано доцільність застосування небанківськими фінансово-кредитними установами облікової та реєструючої інформаційних систем із використанням центральної бухгалтерії. Встановлено, що для таких установ найбільш притаманними є лінійний, лінійно-штабний та дивізійний типи організаційної структури бухгалтерії, а розрахунок чисельності облікового персоналу доречно проводити з використанням підходу, що враховує чисельність працюючих та кількість структурних підрозділів. Визначено перелік внутрішніх організаційних регламентів, розроблено структуру Положення про бухгалтерську службу небанківської фінансово-кредитної установи з виокремленням вимог до професійно-кваліфікаційного рівня головного бухгалтера. Зазначено, що безпосередній підбір облікового персоналу та укладення договорів на бухгалтерський аутсорсинг чи аутстафінг має проводитися з урахуванням обов'язкових і додаткових умов. **Ключові слова:** небанківські фінансово-кредитні установи, обліковий персонал, бухгалтерська служба, чисельність облікового персоналу, внутрішні організаційні регламенти.

В статті обґрунтовано цілесобразність застосування небанківськими фінансово-кредитними установами облікової та реєструючої інформаційних систем із використанням центральної бухгалтерії. Встановлено, що для таких установ найбільш притаманними є лінійний, лінійно-штабний та дивізійний типи організаційної структури бухгалтерії, а розрахунок чисельності облікового персоналу доречно проводити з використанням підходу, що враховує чисельність працюючих та кількість структурних підрозділів. Визначено перелік внутрішніх організаційних регламентів, розроблено структуру Положення про бухгалтерську службу небанківської фінансово-кредитної установи з виокремленням вимог до професійно-кваліфікаційного рівня головного бухгалтера. Зазначено, що безпосередній підбір облікового персоналу та укладення договорів на бухгалтерський аутсорсинг чи аутстафінг має проводитися з урахуванням обов'язкових і додаткових умов. **Ключові слова:** небанківські фінансово-кредитні установи, обліковий персонал, бухгалтерська служба, чисельність облікового персоналу, внутрішні організаційні регламенти.

дирекції інформаційних систем з використанням центральної бухгалтерії. Встановлено, що для таких установ найбільш притаманними є лінійний, лінійно-штабний та дивізійний типи організаційної структури бухгалтерії, а расчет численности учетного персонала уместно проводить с использованием подхода, учитывающего количество работающих и структурных подразделений. Определен перечень внутренних организационных регламентов, разработана структура Положения о бухгалтерской службе небанковского финансово-кредитного учреждения с выделением требований к профессионально-квалификационному уровню главного бухгалтера. Отмечено, что подбор учетного персонала и заключение договоров бухгалтерского аутсорсинга или аутстаффинга должен осуществляться с учетом обязательных и дополнительных условий.

Ключевые слова: небанковские финансово-кредитные учреждения, учетный персонал, бухгалтерская служба, численность учетного персонала, внутренние организационные регламенты.

The article substantiates the expediency of using systems with the use of central accounting by non-bank financial and credit institutions of accounting and recording information systems. It is determined that linear, line-staff and divisional types of organizational structure of the accounting service are the most typical for non-bank financial and credit institutions, and the choice of service depends on its functionality and economic feasibility. It is determined that it is expedient to calculate the number of accountants of non-bank financial and credit institutions using an approach that takes into account the number of employees and the number of structural subdivisions. Applying an approach based on the complexity of the work performed is not always economically feasible, since it requires the involvement of specialists with special education and the necessary level of practical skills and abilities, and their services require a considerable payment. Taking into account the necessity of establishing the rules of operation of the accounting service of a non-bank financial and credit institution, a list of internal organizational regulations has been defined, which includes provisions on accounting, job instructions for accountants, operational instructions for the execution of individual accounting works, schedules for performance of accounting works, etc. The structure of the Regulation on the accounting service of non-bank financial and credit institutions has been developed and the necessity of distinguishing the section with respect to requirements for the professional qualification level of the chief accountant has been substantiated. It is established that the most used approach to the assessment of the activity of accountants of non-bank financial and credit institutions is the fiscal method. However, such an approach can only take place as a complementary fiscal assessment component, and current evaluation criteria should be preventive. It is determined that the fixation of current and fiscal criteria for the assessment of the activity of accounting personnel should be carried out by forming an internal standard. It is noted that direct recruitment of accountants and the conclusion of labour contracts or contracts for accounting outsourcing or accounting outstaffing is conducted taking into account both obligatory and additional conditions that specify and detail the contractual relationship.

Key words: non-bank financial and credit institutions, accounting personnel, accounting service, number of accounting personnel, internal organizational regulations.

Постановка проблеми. Ідентифікуючи бухгалтерський облік як систему, що підлягає управлінню, комплекс заходів зі створення, налагодження та впорядкування (вдосконалення) цієї системи з метою забезпечення виконання нею своїх завдань економічно доцільним шляхом буде визначати організацію бухгалтерського обліку. Відповідно, процес організації бухгалтерського обліку, аналогічно процесу менеджменту, може бути структурований за системними та процесуальними компонентами. Системними компонентами організації бухгалтерського обліку є: облі-

ковий персонал (внутрішній та/або зовнішній), техніка (технічне, програмне, матеріальне забезпечення), технологія (документи, документообіг, робочий план рахунків, форма ведення), методика (матриця методів обліку, облікова політика), а процесуальні складники є безперервною серією взаємопов'язаних управлінських функцій: планування, налагодження, мотивація, контроль.

При цьому організація бухгалтерського обліку, згідно з окресленими етапами управління, не завжди буде передбачати заходи щодо всіх визначених компонентів системи. Так, етап планування

буде стосуватися лише облікового персоналу і техніки, а мотивація – тільки облікового персоналу. Безпосереднє наповнення кожного компонента в процесі організації бухгалтерського обліку буде визначатися особливостями діяльності суб'єкта господарювання. Проте єдиним системним компонентом організації бухгалтерського обліку, що охоплений усіма управлінськими функціями, є обліковий персонал, і саме він вимагає ретельного дослідження. Підґрунтям правильного планування облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ як першого етапу організації бухгалтерського обліку стали побудова поля форм організації бухгалтерського обліку небанківських фінансово-кредитних установ та визначення обов'язкових і рекомендованих критеріїв вибору [1], що є «чинниками впливу» на подальший процес організації роботи облікового персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Широка дискусія науковців із питань організації бухгалтерського обліку може бути представлена певними групами: процесу побудови чи вдосконалення системи обліку та облікового процесу приділяли увагу С.В. Івахненко, О.П. Кундря-Висоцька, С.О. Левицька, О.Г. Коренєва, В.В. Сопко, В. Завгородній, М.В. Кужельний, В. Мякота, Т.С. Рябінкіна, М.С. Пушкар, Е.Д. Чацкіс, А.Н. Лисюк; визначенням дій чи заходів щодо створення, забезпечення, постійного впорядкування та постійного вдосконалення системи бухгалтерського обліку займалися Ф.Ф. Бутинець, О.П. Войналович, В.С. Лень, Р.Е. Островерха, В.В. Сопко, М.Ю. Карпушенко, Н.Л. Правдюк, І.М. Гончаренко, В.М. Пархоменко, В.М. Жук, П.Л. Сук, А.Н. Кашаєв, А.Н. Сушкевич; сукупність умов, за яких найефективніше виконуються функції бухгалтерського обліку, досліджували П.С. Безруких, Т.М. Сльозко, Л.В. Джулій, В.Г. Стрижова, Я.В. Соколов, І.С. Кумок, Н.М. Грабова, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, В.В. Сопко, О.Г. Коренєва, О.В. Мірошніченко, А.С. Бакаєв; окремі елементи управління обліковим процесом вивчали В.А. Шпак, Я.В. Олійник, Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.В. Кужельний, С.О. Левицька, Я.О. Ізмайлов.

Визнаючи здобутки та ґрунтовність праць зазначених науковців, зауважимо, що їхні дослідження мали більш загальний характер і не стосувалися налаштування роботи облікового персоналу саме небанківських фінансово-кредитних установ, а тому окремі аспекти організації бухгалтерського обліку вимагають подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація завдань на етапі організації роботи облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ та побудова горизонту їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Альтернативні форми організації бухгалтерського

обліку небанківських фінансово-кредитних установ, що відповідають вимогам чинного законодавства та враховують специфіку діяльності суб'єктів господарювання, передбачають формування облікового персоналу шляхом створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером, уведення до штату установи посади бухгалтера, використання бухгалтерського аутсорсингу, бухгалтерського аутстафінгу. З урахуванням обмежувальних критеріїв (приналежність до емітентів цінних паперів, приналежність до середніх або великих підприємств) та критеріїв вибору оптимальної форми організації бухгалтерського обліку небанківських фінансово-кредитних установ (масштабність установи, рівень витрат на обліковий персонал, наявність оперативних завдань) процес організації роботи облікового персоналу має передбачати виконання таких завдань:

- розроблення організаційної структури бухгалтерської служби;
- розроблення та затвердження внутрішніх організаційних регламентів;
- розроблення показників для оцінки діяльності облікового персоналу (внутрішньофірмовий стандарт);
- підбір облікового персоналу та/або укладення договорів на бухгалтерський аутсорсинг, бухгалтерський аутстафінг.

Незважаючи на незначну кількість небанківських фінансово-кредитних установ, для яких створення бухгалтерської служби є обов'язковим, більшість установ зазначеного виду, яких ця вимога не стосується, також віддає перевагу такій формі організації бухгалтерського обліку. Така ситуація зумовлює необхідність розроблення організаційної структури бухгалтерської служби, що, своєю чергою, передбачає вирішення таких питань: вибір варіанту роботи облікового персоналу (централізований, децентралізований); вибір організаційної структури бухгалтерської служби; визначення необхідної чисельності працівників бухгалтерської служби.

Щодо вибору варіанту роботи облікового персоналу небанківськими фінансово-кредитними установами, то для зазначених установ вибір як такий відсутній, оскільки нормативні вимоги щодо обов'язкового застосування облікової та реєструючої інформаційних систем і розміри установ нівелюють перевагу децентралізації: «Близькість облікових працівників до об'єктів управління покращує інформаційні, аналітичні і контрольні функції бухгалтерського обліку» [2]. Додатковим підтвердженням доцільності використання центральної бухгалтерії є законодавча вимога надання фінансових послуг небанківськими фінансово-кредитними установами або через головний офіс, або через відокремлені підрозділи [3], які Цивільним кодексом (ст. 95) визначені як підрозділ юридичної

особи, що знаходиться поза її місцезнаходженням, здійснює всі або частину її функцій, виконує роботи або операції, надає послуги від імені юридичної особи або здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи та не є юридичною особою [4].

Вибір організаційної структури бухгалтерської служби та її побудова, як зазначає М.М. Шигун, повинні здійснюватися на основі базових положень теорії організації з урахуванням науково-практичних здобутків у сфері побудови організаційних структур управління [5]. Загалом можна виділити декілька структур бухгалтерської служби:

– лінійна – передбачає безпосереднє підпорядкування облікових працівників головному бухгалтеру, а їх поділ здійснюється за ділянками роботи, що пов'язана з окремими обліковими об'єктами (облік основних засобів, облік матеріалів, облік розрахунків тощо);

– лінійно-штабна – модифікований варіант лінійного типу організаційної структури, що передбачає утворення проміжних ланок (секторів), які об'єднують облікових працівників у групи з виділенням керівників (відповідальних) цих груп (сектор обліку матеріальних цінностей, сектор обліку коштів і розрахунків тощо);

– функціональна – поділ облікового персоналу відповідно до етапів обробки облікової інформації (реєстрація та/або формування первинних документів, обробка та систематизація облікової інформації, узагальнення облікової інформації);

– лінійно-функціональна – комбінований варіант, що передбачає поділ працівників із ділянками роботи, пов'язаними з окремими обліковими об'єктами, проте в межах цих ділянок між працівниками здійснюється розподіл роботи відповідно до етапів обробки облікової інформації;

– дивізійна (розподільна) – базується на децентралізації процесів обліку об'єктів, пов'язаних з операційною діяльністю, що здійснюють структурні підрозділи, і централізацією обліку загальнокорпоративних об'єктів.

Усі вищезазначені типи організаційних структур бухгалтерської служби можуть застосовуватися небанківськими фінансово-кредитними установами, а вибір повинен здійснюватися з урахуванням функціональності, у т. ч. і технічної, та економічної доцільності. Ураховуючи невеликі розміри небанківських фінансово-кредитних установ, найбільш розповсюдженими є лінійний, лінійно-штабний та дивізійний типи структур бухгалтерської служби. Проте незалежно від вибраного типу структури бухгалтерська служба повинна мати обґрунтовану чисельність персоналу.

Сьогодні чисельність облікового персоналу визначається Міжгалузевими нормативами чисельності працівників бухгалтерського обліку [6], які пропонують два підходи до розрахунку чисельності:

- 1) залежно від трудомісткості типового складу виконуваних робіт працівниками бухгалтерського обліку;
- 2) залежно від загальної чисельності працюючих на підприємстві та кількості самостійних структурних підрозділів.

Відповідно до першого підходу, нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку розраховується так:

$$H = \frac{T_s}{\Phi} \times K \times K_{к.п.з.}, \quad (1)$$

де H – нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку, осіб; T_s – загальна трудомісткість типового складу робіт; Φ – річний фонд робочого часу одного працівника, годин; K – коефіцієнт, що враховує заплановані невиходи працівників (відпустки, хвороби тощо); $K_{к.п.з.}$ – коефіцієнт, що враховує питому вагу робіт із бухгалтерського обліку та звітності, яка виконується на ПЕОМ. Слід зазначити, що між питомою вагою робіт із бухгалтерського обліку та звітності, яка виконується на ПЕОМ, та поправочним коефіцієнтом ($K_{к.п.з.}$) існує певна відповідність:

Питома вага робіт із бухгалтерського обліку та звітності, що виконуються на ПЕОМ, %				
Менше 70	71 – 80	81 – 90	91 – 95	96 – 100
Поправочний коефіцієнт $K_{к.п.з.}$				
1,3	1,2	1,1	1,05	1,0

Свою чергою, загальна трудомісткість типового складу робіт за рік (T_s), що виконуються працівниками бухгалтерського обліку, залежить від трудомісткості за типовими видами робіт із бухгалтерського обліку (T) та кількості видів робіт, що виконуються (n):

$$T_s = \sum_1^n T. \quad (2)$$

Трудомісткість за типовими видами робіт із бухгалтерського обліку (T) знаходять як добуток витрат часу на виконання конкретного типового виду роботи (T_0) та обсягу конкретного типового виду роботи, виконуваної за рік (V_i):

$$T = \sum_1^n T_0 \times V_i. \quad (3)$$

Слід зазначити, що витрати часу (норма часу в годинах) (T_0) чітко визначені у Розділі 1 зазначених Міжгалузевих нормативів чисельності працівників бухгалтерського обліку, а саме у картах 1–11.

Ураховуючи вітчизняні реалії та вимоги нормативно-правового забезпечення до небанківських фінансово-кредитних установ, питома вага робіт із бухгалтерського обліку та звітності, що виконуються на ПЕОМ, знаходиться у межах 96–100 %, а відповідно, поправочний коефіцієнт ($K_{к.п.з.}$) дорівнює 1,0. Таким чином, нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку буде залежати лише від двох складників, а саме від співвідно-

шення загальної трудомісткості типового складу робіт до річного фонду робочого часу одного працівника та коефіцієнту, що враховує заплановані невиходи працівників через відпустки, хвороби тощо, який, як правило, становить 1,15:

$$H = \frac{T_z}{\Phi} \times 1,15. \quad (4)$$

Другий підхід до розрахунку нормативної чисельності працівників бухгалтерського обліку (H) враховує залежність від загальної чисельності працюючих на підприємстві та кількості самостійних структурних підрозділів, ураховуючи коефіцієнти регресії степеневого рівняння:

$$H = K \times \chi_{пр.}^x \times N_{с.п.}^y, \quad (5)$$

де H – нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку, осіб; $\chi_{пр.}$ – чисельність працюючих на підприємстві, осіб; $N_{с.п.}$ – кількість самостійних структурних підрозділів на підприємстві, од.; K – коефіцієнт регресії лінійного рівняння; x, y – коефіцієнти регресії степеневого рівняння.

Слід зазначити, що складність розрахунків даної функціональної залежності потребує певних умінь, спеціалізованого програмного забезпечення та часу, тому результати розрахунків нормативної чисельності працівників бухгалтерського обліку вже наведено в Розділі 2 зазначених Міжгалузевих нормативах чисельності працівників бухгалтерського обліку, а саме у нормативній карті 12.

Загальна нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку (H_3) залежить від нормативної чисельності працівників бухгалтерського обліку (H) та поправочного коефіцієнта, що враховує питому вагу робіт із бухгалтерського обліку та звітності, яка виконується на ПЕОМ ($K_{к.п.з.}$):

$$H_3 = H \times K_{к.п.з.} \quad (6)$$

Ураховуючи те, що для небанківських фінансово-кредитних установ поправочний коефіцієнт $K_{к.п.з.}$ дорівнює 1 (як зазначалося раніше), то загальна нормативна чисельність працівників бухгалтерського обліку буде дорівнювати нормативній чисельності працівників бухгалтерського обліку:

$$H_3 = H, \quad (7)$$

що означає відповідність даним карти 12 Міжгалузевих нормативів у разі розрахунку нормативної чисельності працівників бухгалтерського обліку залежно від загальної чисельності працюючих на підприємстві та кількості самостійних структурних підрозділів, що є актуальним саме для небанківських фінансово-кредитних установ.

Варто зазначити, що Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку носять рекомендаційний характер та, відповідно, не є обов'язковими до застосування суб'єктами господарювання в Україні. Більше того, проведення розрахунків на основі розрахунків трудомісткості виконуваних робіт небанківськими

фінансово-кредитними установами не завжди є економічно доцільним, оскільки вимагає залучення фахівців із бухгалтерського обліку, послуги яких мають бути оплачені. Необхідність залучення фахівців пояснюється неможливістю керівника небанківської фінансово-кредитної установи здійснити такий розрахунок, оскільки ці дії передбачають наявність спеціальної освіти з бухгалтерського обліку та необхідного рівня практичних навичок і вмінь. Ураховуючи зазначене, розрахунок чисельності облікового персоналу може бути проведено з використанням другого підходу (залежно від загальної чисельності працюючих та кількості структурних підрозділів). Проте такий розрахунок є приблизним та потребує періодичного коригування залежно від потреб конкретної небанківської фінансово-кредитної установи.

Наступним кроком на етапі організації роботи облікового персоналу є розроблення та затвердження внутрішніх організаційних регламентів, що визначають правила роботи бухгалтерської служби небанківської фінансово-кредитної установи та мають включати:

- положення про бухгалтерську службу;
- посадові інструкції облікових працівників;
- операційні інструкції виконання окремих облікових робіт;
- графіки виконання облікових робіт (загальний, структурного підрозділу (за наявності), індивідуальний) тощо.

Перелік внутрішніх організаційних регламентів діяльності бухгалтерської служби може бути розширено залежно від особливостей діяльності та розміру конкретної небанківської фінансово-кредитної установи.

Законодавством передбачено, що «питання організації бухгалтерського обліку належать до компетенції його власників або уповноваженого органу (посадової особи)» [7]. Проте до розроблення положення про бухгалтерську службу небанківської фінансово-кредитної установи обов'язково повинен долучатися головний бухгалтер як профільний спеціаліст, а функція керівника здебільшого полягає у затвердженні регламенту.

Структура положення про бухгалтерську службу не є уніфікованою, проте науковці вказують на необхідність виокремлення загальних положень, завдань, функцій, прав та службових зв'язків бухгалтерської служби [8, с. 289; 9, с. 331]. Визначаючи наукові надбання та враховуючи законодавчі вимоги, вважаємо за необхідне виокремлення в положенні про бухгалтерську службу окремого розділу, в якому будуть окреслені професійні вимоги до головних бухгалтерів небанківських фінансово-кредитних установ, а загальна структура може мати такий вигляд (табл. 1).

Необхідність виокремлення професійних вимог до головного бухгалтера небанківської фінансово-

Структура положення про бухгалтерську службу небанківської фінансово-кредитної установи

Назва розділу	Змістове наповнення розділу
1. Загальні положення	– перелік основних засад організації роботи облікового персоналу; – інформація про структуру та чисельність працівників бухгалтерської служби; – перелік законодавчих та нормативно-правових актів, якими керується у роботі бухгалтерська служба; – організаційні регламенти діяльності працівників бухгалтерської служби
2. Завдання, функціональні обов'язки та права працівників бухгалтерської служби	– перелік функціональних обов'язків працівників бухгалтерської служби відповідно до визначених завдань бухгалтерської служби – перелік прав та відповідальність працівників бухгалтерської служби згідно з чинним законодавством
3. Вимоги до професійно-кваліфікаційного рівня головного бухгалтера	– вимоги до освіти та підвищення кваліфікації, досвіду роботи на визначених посадах, а також певні обмежувальні вимоги
4. Завдання, функціональні обов'язки, права та відповідальність головного бухгалтера	– перелік функціональних обов'язків головного бухгалтера відповідно до визначених для нього завдань; – перелік прав та відповідальність головного бухгалтера згідно з чинним законодавством
5. Бізнес-комунікації	– окреслення взаємовідносин зі структурними підрозділами та іншими організаціями у межах своїх компетентностей

кредитної установи обґрунтовується необхідністю постійного їх дотримання за обмеженого терміну дії певних освітніх сертифікатів, що є однією з умов набуття й утримання статусу фінансової установи та відповідних дозвільних ліцензій на надання фінансових послуг. Так, головний бухгалтер небанківської фінансово-кредитної установи повинен відповідати таким професійним вимогам:

- мати перший (бакалаврський) або другий (магістерський) рівень освіти відповідної галузі знань (07 Управління та адміністрування) [10];

- пройти підвищення кваліфікації та скласти екзамен на відповідність знань професійним вимогам за типовою програмою підвищення кваліфікації головних бухгалтерів, складеною за напрямом діяльності фінансової установи та затвердженою Нацкомфінпослуг, тривалістю не менше 72 годин;

- мати стаж роботи на керівних посадах, пов'язаних із фінансовою або бухгалтерською діяльністю, або стаж роботи на ринках фінансових послуг на посадах, пов'язаних із фінансовою або бухгалтерською діяльністю, не менше трьох років;

- протягом останніх п'яти років не бути керівником, фінансовим директором або головним бухгалтером небанківської фінансово-кредитної установи, визнаної банкрутом, підданої процедурі примусової ліквідації або до якої було застосовано захід впливу відповідним органом, який здійснює регулювання ринків фінансових послуг, у вигляді відсторонення керівництва від управління фінансовою установою та призначення тимчасової адміністрації;

- не мати непогашеної судимості за умисні злочини, злочини у сфері господарської та службової діяльності, а також не бути позбавленим права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю [11].

На підставі вже затвердженого розпорядчого документу про бухгалтерську службу здійснюється розроблення посадових інструкцій облікового персоналу. Посадова інструкція є головним документом, що визначає організаційно-правове становище працівника в структурному підрозділі й забезпечує умови для його ефективної праці. Розроблення посадових інструкцій облікових працівників здійснюється головним бухгалтером як керівником структурного підрозділу (бухгалтерської служби), затверджується наказом керівника та доводиться до відома працівників під підпис.

Посадові інструкції складаються на посади, передбачені в штатному розписі, і мають розроблюватися на основі Класифікатора професій ДК 003: 2010 [12] та з урахуванням Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [13]. До професійних назв робіт бухгалтерського обліку, у тому числі й небанківських фінансово-кредитних установах, належать певні посади (табл. 2).

Посадова інструкція працівника облікового персоналу небанківської фінансово-кредитної установи з урахуванням специфіки діяльності може включати в себе такі розділи:

- загальні положення – наводяться дані про сутність, особливості і мету робіт, порядок укладення та припинення трудового договору, класифікаційні критерії, визначальні ознаки спеціальності й спеціалізації, будь-які відомості про посаду, для якої складена інструкція;

- завдання та обов'язки – містить зміст робіт, які має виконувати працівник. Також у цьому розділі може міститися інформація про характеристики робочого місця;

- права – зазначаються делеговані працівникові правові засоби, за допомогою яких забезпечу-

Професійні назви робіт (посад) бухгалтерського обліку

Код класифікатора професій ДК 003: 2010	Код загальносоюзного класифікатора професій, посад та тарифних розрядів	Професійна назва роботи (посад)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)		
1231	20656	Головний бухгалтер
1231	20656	Заступник головного бухгалтера
1229.7	24030	Начальник сектору
1231	20765	Головний касир
Професіонали		
2411.2	20281	Бухгалтер (із дипломом спеціаліста)
2411.2	20287	Бухгалтер-експерт
2411.2	20284	Бухгалтер-ревізор
2441.2	25355	Економіст із бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності
Фахівці		
3433	20281	Бухгалтер
3433	22935	Касир-експерт
3433	-	Асистент бухгалтера-експерта
Технічні службовці		
4111	22921	Касир (на підприємстві, в установі, організації)
4121	-	Канторський (офісний службовець (бухгалтерія))
4121	25154	Обліковець із реєстрації бухгалтерських даних
4121	24908	Рахівник

Джерело: сформовано на основі [12]

ється виконання покладених на нього завдань та обов'язків;

- відповідальність – даний розділ містить показники особистої відповідальності працівника за виконання робіт, а також виключний перелік результатів, яких необхідно досягти під час професійної діяльності;

- необхідні знання – зазначається перелік додаткових порівняно з кваліфікаційною характеристикою вимог до знань, умінь, майстерності працівника;

- кваліфікаційні вимоги – містить норми, які стосуються рівнів освіти, кваліфікації, досвіду, спеціалізації, достатніх для повного й якісного виконання робіт за посадою або на робочому місці;

- взаємовідносини (комунікації) за посадою – включає у себе низку взаємовідносин та зв'язків з іншими працівниками в підрозділі та за його межами, умови заміщення в разі відсутності тощо.

У небанківських фінансово-кредитних установах значна частина облікової роботи, зокрема фіксація фактів господарського життя у первинних документах, здійснюється працівниками відокремлених підрозділів (фронт-офісів): начальниками відділень, менеджерами з роботи з клієнтами, кредитними інспекторами, касирами тощо. Для цих працівників із метою організації та контролю виконання ними облікових робіт повинні розроблюватися такі регламенти:

- робоча (операційна) інструкція для виконання окремих облікових робіт, зокрема запо-

внення первинних документів, складання звітів тощо;

- графік виконання облікових робіт (загальний, структурного підрозділу (за наявності), індивідуальний) тощо.

Розроблення показників оцінки діяльності облікового персоналу як один зі складників етапу налагодження є досить непростим завданням, оскільки виконувати обов'язки досить складно виміряти у кількісному виразі, більше того, кількісна характеристика не завжди дає змогу оцінити якість роботи облікового персоналу.

Найбільш застосовуваним підходом до оцінки діяльності облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ є фіскальний метод, який передбачає такі оціночні критерії: частота застосування штрафів, суми штрафів, причини застосування штрафів, повторюваність помилок.

Такий підхід може мати місце, але лише як додаткова фіскальна оціночна компонента, а поточні оціночні критерії мають носити превентивний характер, тобто давати можливість оцінити роботу облікового персоналу до моменту або за відсутності застосування штрафних санкцій. Такі поточні оціночні критерії повинні стосуватися своєчасності та повноти виконання конкретних посадових завдань (наприклад, закриття періодів, підготовки управлінської та іншої звітності, проведення звірки взаєморозрахунків тощо) та розроблюватися з урахуванням принципів управління часом

(time management). Фіксація поточних і фіскальних критеріїв оцінки діяльності облікового персоналу має здійснюватися шляхом формування внутрішньофірмового стандарту (регламенту).

Завершальною компонентою етапу налагодження є безпосередній підбір облікового персоналу та/або укладення договорів на бухгалтерський аутсорсинг, бухгалтерський аутстафінг (залежно від вибраної форми організації бухгалтерського обліку).

У процесі підбору кандидатів на заміщення вакантних посад бухгалтерської служби небанківської фінансово-кредитної установи має брати участь головний бухгалтер, а остаточне рішення приймає керівник установи. Вибір аутсорсингових або аутстафінгових компаній здійснюється керівником установи, який і підписує договори на надання послуг. Під час укладання таких договорів небанківським фінансово-кредитним установам, окрім обов'язкових умов, що враховують мінімізацію недоліків та ризиків аутсорсингу та аутстафінгу, доречно додатково узгоджувати організаційно-технологічні регламенти надання облікових послуг, які конкретизують і деталізують договірні відносини. Наприклад, за бухгалтерського аутсорсингу це можуть бути Порядки документообігу, які визначають порядок оформлення та обміну бухгалтерськими документами за окремими ділянками обліку між учасниками договору.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження визначено та обґрунтовано доцільність застосування небанківськими фінансово-кредитними установами облікової та реєструючої інформаційних систем із використанням центральної бухгалтерії. Щодо організаційної структури бухгалтерської служби, то для небанківських фінансово-кредитних установ найбільш притаманними є лінійний, лінійно-штабний та дивізіонний типи організаційної структури бухгалтерської служби, вибір якого залежить від її функціональності та економічної доцільності.

Визначено, що розрахунок чисельності облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ доречно проводити з використанням підходу, що враховує чисельність працюючих та кількість структурних підрозділів. Застосування підходу на основі трудомісткості виконуваних робіт не завжди є економічно доцільним, оскільки вимагає залучення фахівців зі спеціальною освітою та необхідним рівнем практичних навичок і вмінь, послуги яких вимагають чималої оплати.

Ураховуючи необхідність установами правил роботи бухгалтерської служби небанківської фінансово-кредитної установи, визначено перелік внутрішніх організаційних регламентів, який включає положення про бухгалтерську службу, поса-

дові інструкції облікових працівників, операційні інструкції виконання окремих облікових робіт, графіки виконання облікових робіт (загальний, структурного підрозділу (за наявності), індивідуальний) тощо. Розроблено структуру Положення про бухгалтерську службу небанківської фінансово-кредитної установи та обґрунтовано необхідність виокремлення розділу щодо вимог до професійно-кваліфікаційного рівня головного бухгалтера.

Встановлено, що найбільш застосовуваним підходом до оцінки діяльності облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ є фіскальний метод. Проте такий підхід може мати місце лише як комплементарна фіскальна оціночна компонента, а поточні оціночні критерії мають носити превентивний характер. Визначено, що фіксація поточних і фіскальних критеріїв оцінки діяльності облікового персоналу має здійснюватися шляхом формування внутрішньофірмового стандарту (регламенту).

Зазначено, що безпосередній підбір облікового персоналу та укладення трудових договорів або договорів на бухгалтерський аутсорсинг чи бухгалтерський аутстафінг проводиться з урахуванням як обов'язкових, так і додаткових умов, які конкретизують і деталізують договірні відносини.

Ідентифікація завдань на етапі організації роботи облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ та розроблення поля їх вирішення дадуть змогу забезпечити раціональну організацію бухгалтерського обліку. Вирішення питань побудови регламентів контролю діяльності облікового персоналу небанківських фінансово-кредитних установ є перспективою подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко О.О. Форми організації бухгалтерського обліку в небанківських фінансово-кредитних установах: аналіз альтернатив. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2019. Т. 24. Вип. 1(74). URL: <http://www.visnyk-onu.od.ua/index.php/uk/arkhiv-vidannya> (дата звернення: 21.03.2019).
2. Жиглей І.В., Скакун Л.С. Ретроспективний аналіз форм організації бухгалтерського обліку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2009. Вип. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vzhdtu/econ/2009_2/7.pdf (дата звернення: 22.03.2019).
3. Положення про державний реєстр фінансових установ / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Розпорядження № 41 від 28.08.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13> (дата звернення: 22.03.2019).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Шигун М.М. Нові типи організаційних структур бухгалтерської служби та їх розвиток. Проблеми тео-

рії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз»*. 2011. № 1(19). С. 401–410. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/43382/40064> (дата звернення: 23.03.2019).

6. Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 269 від 26 вересня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0269203-03> (дата звернення: 24.03.2019).

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 25.03.2019).

8. Шпак В.А. Концепція організації бухгалтерського обліку: теоретичний та методологічний вимір : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Київ, 2011. 394 с.

9. Олійник Я.В. Організація бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Київ, 2016. 519 с.

10. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1875> (дата звернення: 25.03.2019).

11. Професійні вимоги до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Розпорядження № 1590 від 13.07.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0955-04> (дата звернення: 25.03.2019).

12. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003 : 2010 / Держспоживстандарт України. Наказ № 327 від 28.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (дата звернення: 26.03.2019).

13. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 336 від 29.12.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04> (дата звернення: 26.03.2019).

REFERENCES:

1. Honcharenko O. O. (2019) *Formy orhanizatsii bukhhalterskoho obliku v nebankivskykh finansovokredytnykh ustanovakh : analiz alternatyv* [Forms of accounting organization in non-bank financial institutions: analysis of alternatives]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika*. vol. 24, no. 1 (74) Available at: <http://www.visnyk-onu.od.ua/index.php/uk/arkhiv-vidannya> (accessed 21 March 2019).

2. Zhyhlei I. V., Skakun L. S. (2009) *Retrospektyvnyi analiz form orhanizatsii bukhhalterskoho obliku* [Retrospective analysis of forms of accounting organization]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. no. 2 Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vzhdtu/econ/2009_2/7.pdf (accessed 22 March 2019).

3. *Polozhennia pro derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov / Derzhavna komisiia z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy. Rozporiadzhennia № 41 28.08.2003* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13> (accessed 22 March 2019).

4. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 40-44. st. 356.*

5. Shyhun M. M. (2011) *Novi typy orhanizatsiinykh struktur bukhhalterskoi sluzhby ta yikh rozvytok. Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu* [New types of organizational structures of accounting service and their development. Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis] *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya : Bukhhalterskyi oblik, kontrol i analiz*. no. 1(19), pp. 401-410. Available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/43382/40064> (accessed 23 March 2019).

6. *Mizhhaluzevi normatyvy chyselnosti pratsivnykiv bukhhalterskoho obliku / Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy. Nakaz № 269 26.09.2003* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0269203-03> (accessed 24 March 2019).

7. *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV / Verkhovna Rada Ukrainy*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 25 March 2019).

8. Shpak V. A. (2011) *Kontseptsii orhanizatsiinykh bukhhalterskoho obliku : teoretychnyi ta metodolohichnyi vymir* [The concept of accounting organization: theoretical and methodological dimension] (PhD Thesis), Kyiv.

9. Oliinyk Ya. V. (2016) *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku v umovakh mizhnarodnoi intehtatsii* [Organization of accounting in the conditions of international integration] (PhD Thesis), Kyiv.

10. *Pro osvitu : Zakon Ukrainy 05.09 2017 № 2145-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1875> (accessed 25 March 2019).

11. *Profesiini vymohy do kerivnykiv ta holovnykh bukhhalteriv finansovykh ustanov / Derzhavna komisiia z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy. Rozporiadzhennia № 1590 13.07.2004*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0955-04> (accessed 25 March 2019).

12. *Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikator profesii DK 003 : 2010 / Derzhspozhyvstandart Ukrainy. Nakaz № 327 28.07.2010*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (accessed 26 March 2019).

13. *Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv / Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy. Nakaz № 336 29.12.2004* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04> (accessed 26 March 2019).

ПЕРВИННИЙ ОБЛІК НАЯВНОСТІ ТА РУХУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ У ПІДПРИЄМСТВАХ – КОМБІНАТАХ ХЛІБОПРОДУКТІВ

PRIMARY ACCOUNT OF THE AVAILABILITY AND MOVEMENT OF PRODUCTION STOCKS IN ENTERPRISES – BAKERY PRODUCTS COMBINATS

УДК 657.24

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-41>**Костишин Н.С.**

к.е.н., доцент кафедри
фундаментальних
та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного
економічного університету

Kostyshyn Nataliia

Chortkiv Educational and Scientific
Institute of Entrepreneurship
and Business Ternopil National
Economic University

У статті розглянуто документування обліку запасів як важливий складник процесу оперативного та якісного управління підприємствами, зокрема комбінатами хлібопродуктів, оскільки від ефективно організованого первинного обліку матеріальних ресурсів залежать правильність списання вартості запасів у виробництво, оцінка незавершеного виробництва, відображення у звітності. Звернено особливу увагу на аспект організації документообігу, а саме на формування та обробку первинних документів і реєстрів, у яких відображається інформація щодо руху матеріальних цінностей, зокрема зерна. Комбінатам хлібопродуктів надано рекомендації щодо розроблення відповідних форм документів із відображенням отримання й вибуття виробничих запасів, призначених для автоматизованої обробки, які будуть ураховувати вимоги та основні реквізити уніфікованих форм. Відповідна система первинного обліку запасів стане ефективним інструментом руху документа з оптимальною кількістю виконавців і підрозділів, а також забезпечить якомога менший термін часу перебування документа у користувача чи працівника з метою уникнення дублювання.

Ключові слова: первинний облік, надходження, зберігання, вибуття, запаси, первинний документ, реєстр, документообіг.

В статье рассмотрено документирование учета запасов как важная составляющая

процесса оперативного и качественного управления предприятиями, в частности комбинатами хлебопродуктов, поскольку от эффективно организованного первичного учета материальных ресурсов зависят правильность списания стоимости запасов в производство, оценка незавершенного производства, отражение в отчетности. Обращено особое внимание на аспект организации документооборота, а именно на формирование и обработку первичных документов и регистров, в которых отображается информация о движении материальных ценностей, в частности зерна. Комбинатам хлебопродуктов даны рекомендации по разработке соответствующих форм документов с отображением получения и употребления производственных запасов, предназначенных для автоматизированной обработки, которые будут учитывать требования и основные реквизиты унифицированных форм. Соответствующая система первичного учета запасов станет эффективным инструментом движения документа с оптимальным количеством исполнителей и подразделений, а также обеспечит меньший срок времени пребывания документа у пользователя или работника во избежание дублирования.

Ключевые слова: первичный учет, поступления, хранение, выбытие, запасы, первичный документ, реєстр, документооборот.

The article deals with documentation of accounting reserves as an important part of the process of operational and quality management of businesses, including bakery products combinats. Since the effective accounting of material resources depends on the correct writing off of the cost of inventories for production, the assessment of work in progress, and the reporting. Particular attention was paid to the aspect of organization of workflow, namely the formation and processing of primary documents and registers, which display information about the movement of tangible assets, in particular grain. For this purpose, grain storage plants with agricultural producers and other enterprises are pre-concluded with grain combines. The practical activity of the enterprises has shown that the quantity of grain received for storage in such contracts is not specified, but instead records are made in accordance with the warehouse receipts, which are subsequently recorded in the "Logbook of storage documents for grain accepted for storage". The study showed the need for daily preparation of invoice registers for accepted grain. According to the author, they should indicate the quality of the average daily sample of each owner of the grain and in the context of crops. As a basis, use the standard form No. ZHS-3. To enhance control, the logbook should be expanded by the "overdue inventories" column. The features of obtaining inventories directly from suppliers are shown. In this situation, the KXP should have the contractual delivery service monitor the implementation of the contract plan, inventory production, and timely receipt thereof. Obtained other inventories (except grain), which are obtained by enterprises, it is appropriate to take quantitative and qualitative meters. And in order to ensure timely display of business operations in the accounting registers at the bakeries, the schedule of movement of documents on accounting of material values and their movement to the accounting service, where they will be executed accordingly, should be used. Bakery products combinats are advised on the development of appropriate forms for documenting the receipt and disposal of inventories for automated processing, which will take into account the requirements and basic details of unified forms. An appropriate primary inventory system will be an effective document movement tool with the optimum number of contractors and units, and will minimize the length of time a document is held by a user or employee to avoid duplication.

Key words: primary accounting, receipts, storage, disposal, inventories, primary document, register, workflow.

Постановка проблеми. Виробничі запаси є основним елементом собівартості продукції у будь-якому підприємстві, у тому числі харчової промисловості. Для забезпечення режиму економії в процесі їх раціонального використання необхідно володіти широким масивом інформації, яка формується завдяки процедурам обліку. Повинна бути чітко налагоджена організація первинного обліку предметів праці, адже від неї залежать пра-

вильність списання вартості матеріальних ресурсів у переробку, оцінка незавершеного виробництва, відображення показників виробничих запасів у фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе місце поміж вирішення проблем виробничо-господарського характеру належить обліку виробничих запасів та аналізу ефективності їх використання. Широке коло праць відомих вітчиз-

няних та зарубіжних учених присвячено дослідженням чималої кількості питань, які пов'язані з методологічними та методичними підходами до організації обліку й аналізу раціонального використання виробничих запасів. Зокрема, Т.А. Демченко та Л.А. Четвертко дослідили значення бухгалтерського обліку виробничих запасів для підприємств, передумови й принципи його правильної організації; проаналізували існуючий порядок ведення обліку виробничих запасів на підприємстві; окреслили проблеми, що виникають при цьому [1]. М.Т. Шендригоренко розкриває особливості сучасного трактування поняття «виробничі запаси» та піднімає проблему вибору оптимального методу їх оцінки [2]. С.І. Василішин та В.В. Ярова обґрунтували теоретико-методичні аспекти обліку виробничих запасів аграрних підприємств у частині економічної сутності та класифікації запасів, охарактеризували нормативно-правове забезпечення їх обліку на глобальному, національному та локальному рівнях [3]. Однак до невирішених питань сьогодення з удосконалення обліку виробничих запасів належить аспект поліпшення організації документообігу, а саме формування та обробки первинних документів та реєстрів з урахуванням чинних уніфікованих норм, де відображається інформація щодо руху матеріальних цінностей, у тому числі зерна.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація теоретико-законодавчих норм та особливостей сучасної практики щодо відображення інформації про рух виробничих запасів в обліку підприємствами хлібопечення та зернопереробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запаси є предметами виробництва, які у взаємозв'язку з людською працею й засобами праці створюють готовий продукт. Предмети праці цілковито споживаються, при цьому повністю переносячи свою вартість на цю продукцію, та заміщаються після кожного циклу виробництва.

Сьогодні не існує законодавчого визначення терміна «виробничі запаси». На сторінках наукової літератури доводиться зустрічати терміни «товарно-виробничі запаси», «матеріальні ресурси», «виробничі ресурси», «матеріальні запаси», «товарно-матеріальні цінності», «предмети праці», «засоби праці». У бухгалтерському обліку більшість предметів праці вважається виробничими запасами. Але поняття матеріальних і виробничих запасів є дискусійним і трактується в літературних джерелах неоднозначно [4, с. 47; 5, с. 67; 6; 7, с. 235; 8; 9, с. 213]. У цьому дослідженні ми не будемо вдаватися до уточнення дефініції «виробничі запаси», а розглядатимемо їх із позиції практиків як основні компоненти продукції, що виготовляється, чи ресурси, які підприємство використовує для інших потреб фінансово-господарської діяльності.

Головні первинні документи, за допомогою котрих оформляють операції з руху виробничих запасів, наведено в табл. 1. Головний бухгалтер має змогу самостійно визначити, які документи варто використовувати на підприємстві, зважаючи на специфіку його діяльності. Окрім того, структуру документообігу слід побудувати так, щоб забезпечити своєчасне та повне надходження потрібної інформації як для обліку, контролю, так і для оперативного управління рухом виробничих запасів.

Наведені типові форми документів законодавець рекомендує використовувати для відображення руху запасів будь-яким підприємствам незалежно від їх форми власності. Однак є низка суб'єктів господарювання, яким за своїми галузевими особливостями цих документів недостатньо, оскільки вони не в повному обсязі відображають інформацію про отримані (збережені чи вибулі) виробничі запаси. До таких підприємств належать комбінати хлібопродуктів, які підпорядковуються Державному агентству резерву України. Технологічні особливості їхньої діяльності полягають у зберіганні зерна, здійсненні борошномельного виробництва та випічки хлібобулочних виробів, а також гуртової та роздрібною торгівлі як власних виробів, так і куплених у інших постачальників.

Отримання виробничих запасів комбінатами хлібопродуктів можливе за такими напрямками: придбання у постачальників; придбання за рахунок підзвітних осіб; виготовлення на самому підприємстві; безкоштовне отримання; вияв залишків під час проведення інвентаризації; внески до зареєстрованого (статутного) капіталу підприємства його учасниками; обмін на неподібні чи подібні матеріальні цінності.

Основною частиною діяльності комбінатів хлібопродуктів є забезпечення послуг зі зберігання зернових культур, тому попередньо такі підприємства із сільгоспвиробниками та іншими підприємствами укладають договори складського зберігання зерна. Зазвичай із практики підприємств кількість отриманого на зберігання зерна у таких договорах не вказується, а натомість робляться записи відповідно до складських квитанцій.

Коли виробничі запаси отримуються безпосереднім шляхом від постачальників, то службою постачання на договірних засадах здійснюється контроль над виконанням плану договорів, оприбуткуванням виробничих запасів, вчасним їх надходженням.

Складська квитанція – це складський документ на зберігання зерна, що засвідчує кількість та якість прийнятого складом зерна. Вона оформлюється на бланку суворої звітності, який має персональний номер (шість цифр) і серію (дві літери). У графі «Примітка» вказується вид надходження зерна. Відповідно до державних стандартів, комбінати хлібопродуктів зобов'язані виписувати окремо

Перелік типових форм первинних документів для обліку виробничих запасів

№ форми	Назва форми
М-1	Журнал обліку запасів, що надійшли
М-2	Довіреність
М-2а	Акт списання балансів довіреностей
М-3	Журнал реєстрації довіреностей
М-4	Прибутковий ордер
М-5	Товарно-транспортна накладна
М-7	Акт про приймання матеріалів
М-8	Лімітно-забірна картка (на одне найменування матеріалу на багаторазовий відпуск)
М-9	Лімітно-забірна картка (для багаторазового відпуску 2-5 найменувань матеріалів)
М-10	Акт-вимога на заміну (додатковий відпуск) матеріалів
М-11	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення матеріалів)
М-12	Картка складського обліку матеріалів
М-13	Реєстр приймання-здачі документів
М-14	Відомість обліку залишків матеріалів на складі
М-15а	Акт приймання-передачі устаткування до моменту
М-16	Матеріальний ярлик
М-17	Акт про виявлені дефекти устаткування
М-18	Сигнальна довідка про відхилення фактичного залишку матеріалів від установлених норм запасу
М-19	Матеріальний звіт
М-20	Накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей (бланк суворої звітності)
М-21	Інвентаризаційний опис
М-22	Акт про списання матеріалів відкритого зберігання

Джерело: сформовано автором на основі [7; 8]

складські документи на зерно для партій зерна, які припадають до різних товарних класів. Разом із тим складу забороняється одночасно видавати одному постачальнику дві складські квитанції на одну й ту саму частину зерна, прийнятого на зберігання.

Складські квитанції реєструють у «Журналі реєстрації складських документів на зерно, прийняте на зберігання». У цьому ж документі реєструють видані складські свідоцтва, які також є документами суворої звітності. Оформлення та особливості заповнення цих документів регламентується п. 2.16 Інструкції про ведення обліку й оформлення операцій із зерном і продуктами його переробки на хлібоприймальних та зернових підприємствах [10].

Комбінати хлібопродуктів щоденно під час отримання зерна повинні складати реєстри накладних на прийняте зерно, де слід указувати показники якості середньодобового зразка кожного власника зерна та в розрізі сільськогосподарських культур, типова форма № ЗХС-3 (табл. 2). У цьому реєстрі відобразатимуться такі показники: номери товарно-транспортних накладних (ТТН), державні номери транспортних засобів, вага прийнятого зерна (брутто, тара, нетто). До реєстру додаються ТТН, які на зворотному боці місять відповідні відмітки та штамп про прийняття. Далі слід провести лабораторний аналіз отриманого на зберігання зерна, а результати відобразити у картці аналізу зерна.

Отримані інші виробничі запаси (крім зерна), які надійшли у підприємства, приймаються за кількісним і якісним вимірниками. Якщо наявність поставлених матеріальних цінностей за фактом відповідає договірній угоді та супровідним документам (накладні ф. М-11, акти приймання ф. М-7, товарно-транспортні накладні ф. М-6), то їх оприбуткування проходить за документами постачальника чи за прибутковим ордером (ф. М-4). Прибуткові ордери випускаються на кожну партію поставки (рис. 1).

Якщо виявлено розбіжність фактичної поставки виробничих запасів до зазначеної в супровідних документах або в угоді, за наказом керівника створюється фахова комісія, куди в неодмінному порядку повинні входити представники постачальників, а у разі виникнення суперечних ситуацій для з'ясування непорозумінь слід залучати належних спеціалістів – експертів (юристів, аудиторів). Комісія складає акт про приймання матеріалів (ф. М-7). Такий документ використовують, коли є розбіжності щодо кількості або якості отриманого товару, що надійшов, без різниці, з чієї вини з'явилися розходження (постачальника чи транспортної організації), а також від виду транспортного перевезення вантажу.

В акті слід перелічувати тільки ті позиції виробничих запасів, за якими визначено розбіжності. Матеріальні ресурси, за якими розбіжності з кількості та якості не встановлені, в акті не перелічу-

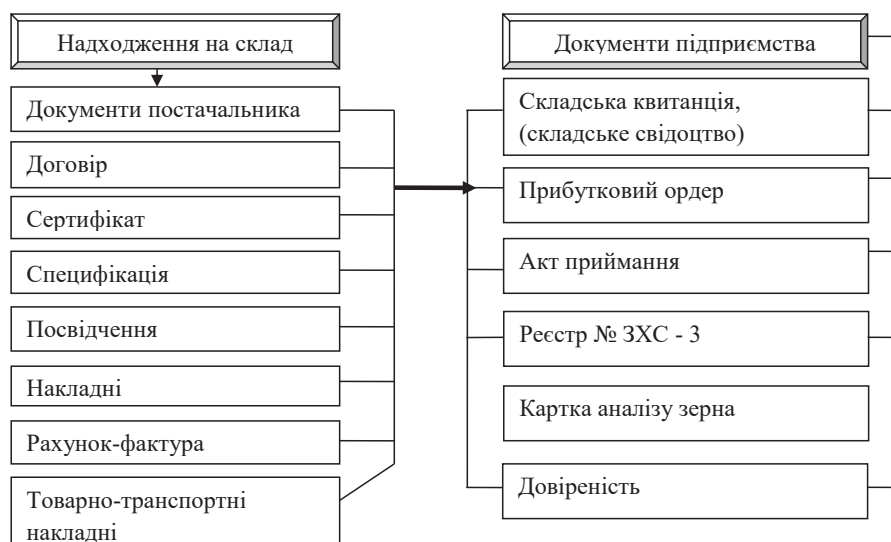

Рис. 1. Порядок документального оформлення запасів, що надходять на комбінати хлібопродуктів від постачальників

Джерело: розробка автора

Таблиця 2

Перелік форм первинних облікових документів із відображення інформації про отримання і зберігання запасів для підприємств галузі хлібопродуктів

Номер форми	Найменування форми	Формат	Вид виробу і роботи	Обсяг, аркушів
ЗХС-3	Реєстр товарно-транспортних накладних на прийняте зерно і насіння з визначенням якості за середньодобовим зразком	A4	Блокнот в обкантовці	100
ЗХС-4	Реєстр товарно-транспортних накладних на прийняте зерно і насіння з визначенням якості кожної окремої партії	A4	Те ж	100
7	Журнал реєстрації актів зачистки	A5	Зошит у цупкій обкладинці	24
14	Приймальний акт на багатовагонне (багатобаржове) надходження хлібопродуктів	A3	Те ж	100
5	Приймальний акт на одновагонне (однobarжове) надходження хлібопродуктів	A5	Те ж	100
16	Наказ на відпуск (відвантаження) хлібопродуктів	A5	Те ж	100
19	Накладна на переміщення хлібопродуктів у межах підприємства	A5	Те ж	100
20	Відомість залізничних (водних) накладних на відвантаження хлібопродуктів	A4	Те ж	100
22	Акт на оприбуткування зміток	A5	Те ж	100
23	Акт на знищення непридатних відходів	A5	Те ж	100
ЗХС-28	Журнал реєстрації зважування вантажів на автомобільних вагах	A4	Зошит у цупкій обкладинці	48
29	Журнал реєстрації зважування на вагонних вагах вантажів, що надходять або відпускаються	A4	Те ж	48
30	Акт зачистки (для зерна і продуктів його переробки)	A4	Бланк	
32	Розпорядження-акт на доробку борошна і круп, пакованих в мішки стандартною масою	A4	Те ж	
34	Розпорядження-акт на доробку зерна, насіння олійних культур і трав	A4	Те ж	
36	Книга кількісно-якісного обліку хлібопродуктів	A4	Книга, оправа № 5 з пробитими отворами для шнуровки	96
ЗХС-37	Звіт про рух хлібопродуктів і тари на елеваторах і складах	A5	Блокнот в обкантовці	100

Джерело: сформовано автором на основі [10]

ються, про це робиться відмітка (у кінці акта) «За іншими товарно-матеріальними цінностями розбіжностей немає». Складається акт у трьох примірниках: перший примірник разом із товарно-супровідними документами передається до бухгалтерії для відображення інформації в обліку з руху матеріальних ресурсів; другий одночасно з листом-претензією надсилається до постачальника чи транспортної організації, котра доставила вантаж; третій залишає собі матеріально відповідальна особа (комірник).

Коли запаси надійшли у комбінати хлібопродуктів (покупцю), а супровідні документи, котрі б підтверджували його кількість, ціну, загальну вартість та якість, відсутні, то таку поставку вважають невідфактурованою. У такому разі покупцю для вирішення цієї проблеми варто опиратися на умови договору-поставки або норми ч. 8 ст. 268 Господарського кодексу України [11]. Відповідно до цієї статті, покупець має право відмовитися від прийняття невідфактурованої поставки. Бувають випадки, коли покупець не відмовляється від поставки, тоді оформлюється акт про приймання матеріалів (за типовою формою № М-7) у двох примірниках: перший направляють постачальнику з вимогою врегулювати ситуацію, яка склалася; другий передають у бухгалтерію, він і буде підставою для зарахування матеріальних цінностей на баланс. Акт приймання підписує комісія у складі матеріально відповідальної особи, спеціаліста (товарознавця) та представника адміністрації підприємства або ж незацікавленої особи.

У разі пошкодження або псування товару в результаті перевезення автомобільним транспортом складають спеціальний акт, який додається до товарно-транспортної накладної чи шляхового листа. Цей документ підписують особа, яка одержує запаси (як правило, комірник), та водій. Кожна сторона за незгоди зі змістом акту, правомірно може додати свої зауваження у розділі «Особливі відмітки». Момент складання такого акту фіксується відповідною відміткою у розділі «Відмітки про складені акти» на зворотному боці товарно-транспортної накладної.

Одержання запасів підзвітними особами у комбінатах хлібопродуктів супроводжується довіреністю (ф. М-2). Бланки такого документа є бланками суворої звітності, а тому підприємства зазвичай їх купують. Разом із тим керівник підприємства видає наказ, у якому визначають перелік тих працівників, котрі мають право одержувати довіреності. Видача кожного бланку довіреності нотується в журналі реєстрації виданих довіреностей (ф. М-3). У момент видачі довіреностей у журналі відображається інформація про дату, місце та підставу їх видачі, а також строк дії довіреностей. Останній показник не повинен перевищувати 10 днів. У самому бланку довіреності вказують номенкла-

туру та кількість запасів, які будуть отримані його представниками, та засвідчується підписом.

У разі невикористання виписаної довіреності у визначений термін її повертають до бухгалтерії, анулюють і зберігають разом із журналом на протязі трьох років. Своєю чергою, у журналі роблять відмітку про невикористання довіреності.

Під час надходження запасів на підприємство за рахунок придбання підзвітними особами, то первинними документами, які підтверджують вартість, будуть товарний рахунок, акт (довідка), а оприбуткування буде здійснюватися складанням в одному примірнику прибуткового ордеру (ф. М-4).

Документи щодо оприбуткування отриманих запасів на комбінатах хлібопродуктів відображаються у реєстрі приймання-здачі документів (ф. М-13), котрий в одному примірнику передається комірником до бухгалтерії одночасно з первинними документами.

Виготовлені власними силами виробничі запаси оприбутковують на основі накладної вимоги (ф. М-11). Її складають матеріально відповідальні особи у двох примірниках. Перший примірник засвідчує списання запасів із матеріально відповідальної особи цеху (майстра, бригадира), другий – віддається на склад для оприбуткування предметів праці.

Отримання зерна з інших КХП, яке належить Державному агентству резерву України, здійснюється на підставі відповідних розпоряджень та нарядів. Переміщене зерно комбінатами хлібопродуктів оформлюється приймальними актами (зберігальними зобов'язаннями). Наприклад, сьогодні Державне підприємство «Чортківський комбінат хлібопродуктів» зберігає 14 194,086 т зерна Державного агентства резерву України, зокрема пшеницю різних класів та жито (табл. 3).

Таблиця 3

Зерно Державного агентства резерву України, яке знаходиться на зберіганні у ДП «Чортківський комбінат хлібопродуктів»

Вид зерна	Клас зерна	Період	Кількість (т)
Пшениця	4-й клас	урожай 2006 р.	99,400
		урожай 2007 р.	6477,850
	3-й клас	урожай 2007 р.	988,400
		урожай 2010 р.	49,900
		урожай 2011 р.	7047,750
		урожай 2013 р.	149,540
		урожай 2014 р.	149,930
	2-й клас	урожай 2009 р.	795,786
		урожай 2010 р.	49,910
урожай 2011 р.		1119,890	
	урожай 2013 р.	57,600	
Жито	2-й клас	урожай 2010 р.	119,460
		урожай 2011 р.	78,230
	3-й клас	урожай 2012 р.	10,440

Джерело: сформовано автором на основі [12]

По кожній ділянці в розрізі сільськогосподарських культур комбінати хлібопродуктів ведуть облік надходження та відпусчення зерна у книзі кількісно-якісного обліку форми № 36 (табл. 2). Застосовують такі книги для кожного об'єкта зберігання з особовими рахунками на різні зернові культури. Переміщення по ділянках підприємства зерна, яке належить Державному агентству резерву України, здійснюється на підставі відповідних листів цього агентства.

Для чіткої організації первинного обліку інших виробничих запасів у бухгалтерії комбінатів хлібопродуктів заповнюється картка складського обліку матеріалів (ф. М-12) на конкретне найменування, вид чи номенклатурний номер цих запасів. Її реєструють у реєстрі з призначенням реєстраційного номеру. У ній здійснюються записи за кожним фактом отримання та вибуття запасів. Основою для запису в картках складського обліку під час надходження є прибутковий ордер (ф. М-4), акт про приймання матеріалів (ф. М-7), товарно-транспортна накладна (ф. М-6), а після витрачання – «Лімітно-забірні картки» (ф. М-8, М-9, М28а), акт-вимога на заміну (додатковий відпуск матеріалів ф. М-10), накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення матеріалів ф. М-11). Для деяких запасів на комбінатах хлібопродуктів замість згаданих карток складають матеріальні ярлики ф. М-16, які містять найменування, номер і повну характеристику конкретного виду виробничого запасу.

Зі складу відпуск виробничих запасів відбувається за такими шляхами: відпуск у виробничий процес та для загальновиробничих потреб, відпуск для забезпечення потреб управління, відпуск із метою задоволення потреб відділу реалізації (збуту), списання з балансу у разі невідповідності критеріям визнання їх як актив, реалізація на сторону, безоплатна передача, обмін на неподібні та подібні активи.

Зі складу відпуск цінностей здійснюється лише тими працівниками, які мають на це право. Список цих осіб складають і затверджують головні бухгалтери та керівники комбінатів хлібопродуктів.

Для відображення інформації про відпуск матеріалів зі складу у виробництво, ділянки для одного-разового відпуску використовують такі документи: розпорядження на відпуск зерна в переробку (ф. 109), накладну-вимогу (ф. 119), накладну на відпуск зерна в переробку (ф. 110), а для систематичного відпуску предметів праці – лімітно-забірні картки (ф. 111). На комбінатах хлібопродуктів для кожного підрозділу на основі проведених розрахунків економічними відділами встановлюють свій ліміт, який затверджується керівником.

Для багатократного відпуску запасів упродовж усього місяця використовують лімітно-забірні картки (ф. М-8). Під час відпуску запасів зі складу на основі лімітно-забірних карток комірнику слід-

кує за встановленим лімітом. Перевищення ліміту можливе лише з дозволу керівника. За цих умов складається акт-вимога на заміну (додатковий відпуск матеріалів ф. М-10) у двох примірниках, один із них залишається у замовника, а другий передається комірнику.

Під час реалізації чи безкоштовної передачі запасів на сторону складається накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей (ф. М-20) або товарно-транспортна накладна (ф. М-6).

Накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей формується у трьох примірниках тим підприємством, яке здійснює їх відпуск. У ній зазначається така інформація: назва підприємства-постачальника, дата виписки, назва підприємства-покупця, характеристика і номенклатура запасів, що відпускаються, їх кількість, ціна та сума, особа через яку отримуються цінності, номер і дата довіреності підприємства-покупця. Згоду на відпуск матеріальних цінностей підписують уповноважені особи підприємств та головні бухгалтери. Перший примірник накладної віддають підприємству – отримувачу запасів і за цим документом здійснюють їх оприбуткування, другий – залишається на пропускних пунктах підприємств-постачальників для контролю над вивезенням запасів із цих підприємств.

Під час перевезення виробничих запасів вантажним автотранспортом використовується товарно-транспортна накладна. У ній відображується перелік усіх матеріальних ресурсів, що підлягають перевезенню автомобілем, та наводяться їхні характерні риси. Оскільки в товарно-транспортній накладній неможливо відобразити весь перелік номенклатури запасів, які перевозяться, то як додаток до неї використовують товарні накладні або накладні на відпуск матеріалів, або відповідні сертифікати. Відвантаження покупцям оборотних активів здійснюється на основі довіреності (ф. М-2).

У кінці звітної періоду завідувачі складу формують реєстр приймання-здачі документів (ф. М-13) і передають їх бухгалтерам матеріального відділу одночасно з документами, котрі підтверджують оприбуткування виробничих запасів на склад або їх вибуття зі складу під розписку. Також у бухгалтерію відразу після використання ліміту здають лімітно-забірні картки. У випадках, за яких у кінці звітної місяця за деякими картками ліміт залишається не вичерпаним, вони також передаються до бухгалтерії, де їх звіряють з іншими примірниками карток, які знаходяться у цехах.

Реєстр документів обліковці приймають безпосередньо на складах. При цьому вони здійснюють вибіркочку перевірку повноти і правильності випишування карток складського обліку, а також виведення підсумків. Слід ураховувати, що облік на складах ведеться в кількісному виразі, через

це станом на крайній день звітнього місяця матеріально відповідальними особами складаються відомості з обліку залишків матеріалів на складах у кількісному виразі (ф. М-14). У випадках, за яких розрахований залишок запасів є більшим за наявну їх кількість, комірки готують сигнальну довідку, яка засвідчує відхилення фактичного залишку матеріалів від установлених норм запасів (ф. М-18). Бухгалтери повинні проставити ціни, здійснити таксування та вивести обороти (надходження і вибуття запасів) й підсумки залишків на складах.

У бухгалтеріях перевіряються матеріальні звіти (ф. М-19) та долучені до них документи, далі їх опрацьовують, котирують (указують кореспонденцію рахунків за господарськими операціями). Після завершення обробки первинних документів інформація, яка в них міститься, записується в облікові реєстри.

Для забезпечення вчасного відображення господарських операцій в облікових реєстрах на комбінатах хлібопродуктів слід використовувати графік руху документів з обліку матеріальних цінностей та їх руху до бухгалтерської служби, де вони будуть відповідно оформлені.

Висновки з проведеного дослідження. На нашу думку, комбінатам хлібопродуктів доречно розробити форми документів із відображення отримання й вибуття виробничих запасів, призначених для автоматизованої обробки, які повинні врахувати вимоги та основні реквізити уніфікованих форм. Для посилення контролю потрібно журнал реєстрації розширити графою «прострочені запаси». Модифікована система документообігу повинна стати ефективним інструментом руху документа оптимальною кількістю виконавців й підрозділів, що забезпечить якомога менший термін часу перебування документа у користувача чи працівника з метою уникнення дублювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Демченко Т.А., Чвертко Л.А. Проблеми обліку виробничих запасів та напрями його вдосконалення на підприємстві. *Економічні горизонти*. 2017. № 1(2). С. 48–56.
2. Шендригоренко М.Т. Облік виробничих запасів: актуальні питання та напрями їх вирішення. *Вісник Криворізького економічного інституту КНУ*. 2013. № 2. С. 102–106.
3. Василішин С.І., Ярова В.В. Методичні аспекти бухгалтерського обліку виробничих запасів аграрних підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 650–656.
4. Дубініна М.В. Сутність виробничих запасів як складової частини процесу виробництва. *Тенденції та закономірності розвитку обліково-аналітичного забезпечення в Україні* : тези доповідей вузівської науково-практичної конференції. Миколаїв : НУК, 2007. С. 156.

5. Лопатіна В.В. Економічна сутність виробничих запасів. *Наукові праці. Економіка*. 2015. Вип. 177. С. 67–71.

6. Сук П.Л., Черниш Л.О. Облік виробничих запасів. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2005. № 1. С. 7–10.

7. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник. Київ : Алерта, 2011. 976 с.

8. Фінансовий облік : підручник / Я.Д. Крупка та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 451 с.

9. Харитонова А. Запаси: обліковуємо правильно. *Баланс*. 2007. № 45. С. 4–5.

10. Інструкції про ведення обліку й оформлення операцій із зерном і продуктами його переробки на хлібоприймальних та зернопереробних підприємствах. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-08> (дата звернення: 10.10.2019).

11. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 18.10.2019).

12. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності Державного підприємства «Чортківський комбінат хлібопродуктів» Державного агентства резерву України за період 01.09.2015–01.09.2017. URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=135254> (дата звернення: 15.10.2019).

REFERENCES:

1. Demchenko T. A., Chvertko L. A. (2017) Problems of inventory accounting and directions of its improvement at the enterprise]. *Ekonomichni horyzonty*, no. 1(2), pp.48-56.
2. Shendryhorenko M. T. (2013) Oblik vyrobnychykh zapasiv: aktualni pytannia ta napriamky yikh vyrishennia [Accounting inventory: current issues and directions for solving them]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNU*, no. 2, pp. 102-106.
3. Vasylyshyn S. I. Yarova V. V. (2018) Metodichni aspekty bukhhalterskoho obliku vyrobnychykh zapasiv ahrarnykh pidpriemstv [Methodical aspects of accounting of agricultural enterprises' inventories]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 21, pp. 650-656.
4. Dubinina M. V. (2007) Sutnist vyrobnychykh zapasiv yak skladovoi chastyny protsesu vyrobnytstva [The essence of inventories as part of the production process]. *Tendentsii ta zakonmirnosti rozvytku oblikovo-analitychnoho zabezpechennia v Ukraini* : Tezy dopovidei vuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Mykolaiv : NUK. (in Ukrainian)
5. Lopatina V. V. (2015) Ekonomichna sutnist vyrobnychykh zapasiv [Economic essence of inventories]. *Naukovi pratsi. Ekonomika*, vol. 177, pp. 67-71. (in Ukrainian)
6. Suk P. L., Chernysh L. O. (2005) Oblik vyrobnychykh zapasiv. [Accounting for production inventories]. *Bukhhalteriia v silskomu hospodarstvi*, no. 1, pp. 7-10. (in Ukrainian)
7. Tkachenko N. M. (2011) Bukhhalterskyi finansovyi oblik, opodatkuvannia i zvitnist [Accountant's financial accounting, taxation and reporting]. Kyiv : Alerta. (in Ukrainian)

8. Krupka Ya. D. (2017) Finansovyi oblik [Financial accounting]. Ternopil : TNEU. (in Ukrainian)

9. Kharytonova A. (2007) Zapasy: oblikovuiemo pravylno. [Stocks: We calculate correctly]. *Balans*, no. 45, pp. 4-5. (in Ukrainian)

10. Instruktsii pro vedennia obliku y oformlennia operatsii iz zernom i produktamy yoho pererobky na khlibopryimalnykh ta zernopererobnykh pidpriemstvakh. [Instructions on accounting and registration of operations with grain and products of its processing at baking and grain processing enterprises]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-08> (accessed 10 October 2019).

11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. [Economic Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed 18 October 2019).

12. Audytorskyi zvit za rezultatamy derzhavnoho finansovoho audytu diialnosti Derzhavnoho pidpriemstva "Chortkivskyi kombinat khliboproduktiv" Derzhavnoho ahentstva rezervu Ukrainy za period 01.09.2015-01.09.2017. [Audit report on the results of the state financial audit of the activity of the State Enterprise "Chortkiv Bakery Combine" of the State Agency of the Reserve of Ukraine for the period 01.09.2015-01.09.2017]. Available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=135254> (accessed 15 October 2019).

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ПІДТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У РОБОЧОМУ СТАНІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

IMPROVEMENT OF METHODS OF ACCOUNTING OF OPERATIONS OF MAIN EQUIPMENT IN THE WORKING STATE AT THE AGRICULTURAL MACHINERY

УДК [657.42+657.6]:621

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-42>

Лесняк В.О.

к.е.н., заступник директора
з навчальної роботи
Коледж інформаційних систем
і технологій

ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Lesnyak Vladimir

College of Information Systems
and Technologies
SHEI "Vadim Hetman Kyiv National
Economic University"

У статті визначено конкретні шляхи вдосконалення методики та організації обліку операцій із підтримання основних засобів у робочому стані, їх поліпшення і консервації на підприємствах сільськогосподарського машинобудування. Запропоновано у разі проведення ремонту внаслідок аварії переглядати строк корисного використання об'єкта основних засобів та встановлювати новий міжремонтний період, протягом якого й розподілятимуться ці витрати. Для деталізації обліку ремонтних робіт до рахунку другого порядку (235 «Ремонтне виробництво») пропонується відкрити рахунки третього порядку: 2351 «Ремонтно-механічне виробництво»; 2352 «Електроремонтне виробництво» та 2353 «Ремонтно-будівельне виробництво». Зроблено висновок про те, що методика відображення в бухгалтерському обліку операцій із підтримання основних засобів у робочому стані залежить від способу (господарського чи підрядного) і плановості (періодичності) їх здійснення, а також суттєвості витрат, пов'язаних із ними (значні, або суттєві, та несуттєві).

Ключові слова: підприємства сільськогосподарського машинобудування, ремонтні роботи, основні засоби, методика, облік витрат.

В статье определены конкретные пути совершенствования методики и органи-

зации учета операций по поддержанию основных средств в рабочем состоянии, их улучшения и консервации на предприятиях сельскохозяйственного машиностроения. Предложено в случае проведения ремонта вследствие аварии просматривать срок полезного использования объекта основных средств и устанавливать новый межремонтный период, в течение которого и будут распределяться эти расходы. Для детализации учета ремонтных работ в счет второго порядка (235 «Ремонтное производство») предлагается открыть счета третьего порядка: 2351 «Ремонтно-механическое производство»; 2352 «Электроремонтное производство» и 2353 «Ремонтно-строительное производство». Сделан вывод о том, что методика отражения в бухгалтерском учете операций по поддержанию основных средств в рабочем состоянии зависит от способа (хозяйственного или подрядного) и плановости (периодичности) их осуществления, а также существенности расходов, связанных с ними (значительные, или несущественные).

Ключевые слова: предприятия сельскохозяйственного машиностроения, ремонтные работы, основные средства, методика, учет затрат.

The article identifies specific ways of improving the methodology and organization of accounting for operations to maintain fixed assets in working order, their improvement and conservation at agricultural machinery enterprises. The thesis is substantiated that if the repair was carried out as a result of an accident or other unforeseen events, it would be unlawful to allocate the expenses incurred for the distribution of the incurred expenses. It is proposed that the provisions of paragraph 29 of Recommendation No. 561 regarding the consideration of materiality of repair costs should be applied before deciding on a one-off or gradual proportional write-off of expenses, but not on the nature and features of the work performed by the enterprise. In this case, it is suggested to review the useful life of the fixed asset and establish a new overhaul period during which these costs will be shared. It is proposed to open accounts of the third order (2351 "Repair and mechanical production") to account for the cost of repair and improvement of equipment (except for electrical equipment), production of spare parts, maintenance of preserved objects of fixed assets; 2352 "Electro-repair production" - to account for the cost of repair, improvement of electrical equipment, maintenance of its preserved objects; 2353 "Repair and Construction Production" - to account for the cost of construction, repair and improvement of buildings and communications. It is concluded that the method of accounting in accounting for the maintenance of fixed assets in working condition depends on the method (economic or contractual) and the timing (frequency) of their implementation, as well as the materiality of the costs associated with them (significant or significant and insignificant). Attention is drawn to the fact that along with the development of approaches to the accounting method for operations on the use and retention of fixed assets, it is important to improve it due to the qualitative automation of the relevant accounting procedures. It is proposed to introduce a new subaccount 156 "Improvement of fixed assets" and to amend the text of Instruction No. 291. another, it will simplify the work of external and internal auditors when they are audited.

Key words: agricultural machinery enterprises, repair work, fixed assets, methodology, cost accounting.

Постановка проблеми. Реформування економіки України та необхідність реалізації досягнень науково-технічного прогресу (НТП) потребують проведення планової технічної й технологічної модернізації наявних потужностей у провідних галузях національної економіки, насамперед у машинобудуванні. Машинобудування має унікальні резерви потужностей, завдяки чому є одним із головних джерел інноваційної продукції для інших галузей економіки України. Однак здатність цих потужностей забезпечувати інноваційну

технічну конкурентоспроможність нашої країни на належному рівні обмежена низкою проблем, з-поміж яких головними є моральний і фізичний знос основних засобів та низькі темпи реновації їхньої активної частини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики обліку операцій із підтримання основних засобів у робочому стані та витрат, пов'язаних з їх обслуговуванням, досліджуються такими вітчизняними ученими, як М. Бондар, В. Леонтєва, О. Пономаренко, Д. Свідерський та

ін. Однак, ураховуючи специфіку виконання цих операцій на підприємствах сільськогосподарського машинобудування (ПСМ) (застосування системи планово-попереджувального ремонту (ППР), можливість суттєвих витрат, пов'язаних із ППР, наявність власного ремонтного виробництва), є питання, які потребують вирішення. Серед них, зокрема, – необхідність установлення критеріїв стосовно одноразового чи пропорційного списання витрат, пов'язаних з операціями з підтримання основних засобів у робочому стані, на витрати звітного періоду; потреба вдосконалення методики обліку витрат із підтримання основних засобів у робочому стані за господарського способу виконання робіт.

Постановка завдання. Мета статті – визначити шляхи вдосконалення методики та організації обліку операцій із підтримання основних засобів у робочому стані, їх поліпшення і консервації на підприємствах сільськогосподарського машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з нормами П(С)БО 7 (п. 15) і Рекомендаціями № 561 (п. 32), витрати, понесені підприємством у зв'язку з підтриманням основних засобів у робочому стані, відносяться до витрат звітного періоду. Зазначені норми доцільно застосовувати по відношенню до виконання незапланованих робіт із підтримання основних засобів у робочому стані. Натомість у разі значних витрат, пов'язаних із ремонтами, списання усієї їх суми в момент здійснення відповідних операцій може спричинити завищення суми витрат звітного періоду. А це, своєю чергою, призведе до викривлення звітної інформації про фінансові результати діяльності через порушення принципу відповідності доходів і витрат (відповідності доходів, отриманих за допомогою відремонтованого засобу, і понесених для цього витрат).

Періодичність виконання ремонтів основних засобів на ПСМ зазвичай визначається планами виконання ППР, які дають змогу використовувати об'єкт основних засобів за призначенням протягом наступного міжремонтного періоду впродовж усього строку корисної експлуатації. Витрати, понесені при цьому у певному звітному періоді, призводять до отримання доходів від використання основного засобу протягом декількох наступних звітних періодів (місяців, кварталів), які охоплює міжремонтний інтервал, що не більше року. Відповідно, ці витрати можна розподіляти і відносити на фінансові результати звітних періодів упродовж терміну міжремонтного періоду пропорційно (рівномірно).

Якщо ж ремонт виконувався внаслідок аварії чи інших непередбачуваних подій, то для розподілу понесених витрат орієнтуватися на попередньо запланований міжремонтний період

неправомірно. У цьому разі, на нашу думку, слід переглядати строк корисного використання об'єкта основних засобів та встановлювати новий міжремонтний період, протягом якого й розподілятимуться ці витрати. Відповідно до цього, суттєву вартість заходів на підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані, які виконуються згідно із затвердженими планами ППР протягом визначених проміжків часу в межах одного року, слід розподіляти пропорційно.

На підставі викладеного пропонуємо положення пункту 29 Рекомендацій № 561 у частині врахування суттєвості витрат на ремонт застосувати до прийняття рішення про одноразове чи поступове пропорційне їх списання на витратні рахунки, а не про характер й ознаки здійснюваних підприємством робіт.

Установлено, що облік суттєвих витрат, пов'язаних із підтриманням об'єкта основних засобів у робочому стані, може здійснюватися за одним із варіантів:

1) спочатку вартість робіт за кожним окремим об'єктом (групою об'єктів) основних засобів відносити на витрати майбутніх періодів, а потім пропорційно списувати їх на поточні витрати протягом терміну міжремонтного періоду, встановленого для цього об'єкта (групи об'єктів);

2) формувати резерв витрат на ремонт, відраховуючи щомісяця певну суму за встановленими на підприємстві нормативами з одночасним збільшенням відповідних витрат звітного періоду [5].

На нашу думку, слід накопичувати інформацію про витрати на суттєві ремонти (у межах річного міжремонтного інтервалу) на синтетичному рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» із відкриттям до нього відповідних субрахунків: рахунків другого (391 «Витрати на суттєві ремонти основних засобів») та третього (3911 «Витрати на суттєві ремонти основних засобів виробничого призначення», 3912 «Витрати на суттєві ремонти основних засобів загальногосподарського призначення» тощо) порядків.

У додатку до Рекомендацій № 561 наведено кореспонденцію рахунків обліку витрат, понесених підприємством у зв'язку з ремонтом основних засобів, виконуваних господарським способом. Облік цих витрат ведеться за дебетом відповідних витратних рахунків (дебет рахунків 23, 91–94) та кредитом рахунків обліку виробничих запасів, розрахунків за єдиним соціальним внеском, за заробітною платою тощо (кредит рахунків 20, 65, 66, 68). Водночас у пункті 49 Рекомендацій № 561 визначено порядок обліку вартості поліпшення об'єктів основних засобів за підрядного і господарського способів їх виконання. А у зазначеному вище додатку до Рекомендацій № 561 наведено тільки кореспонденцію обліку поліпшення основних засобів, виконаних підрядним способом.

Підприємства сільськогосподарського машинобудування здебільшого мають власні ремонтні бази. Це потребує визначення оптимального способу ведення обліку витрат, пов'язаних зі здійсненням операцій із підтримання основних засобів у робочому стані господарським способом.

Ремонт основних засобів на досліджуваних підприємствах здійснюють за замовленням-нарядом згідно з кошторисом витрат на підставі попередньо складених дефектних актів чи відомостей, у яких обов'язково визначають характер, орієнтовний обсяг і строки робіт. Для капітального ремонту навіть окреслюють цілі й кінцевий результат. Отже, уже на стадії планування зрозуміло, що очікується від ремонту основного засобу (збільшення економічних вигід чи їх підтримання) та які рахунки слід використати для обліку понесених витрат (операційні чи інвестиційні). Інструкцією № 291 передбачено, що до рахунку 23 «Виробництво» відкривають субрахунки для обліку витрат допоміжних (підсобних) виробництв, які дають змогу формувати собівартість виготовлених у допоміжних (підсобних) виробництвах виробів, робіт, послуг, у тому числі ремонтних.

Щодо об'єктів дослідження, то такими пропозиціями можна скористатися, коли на ПСМ функціонує одна ремонтна бригада чи ремонтний підрозділ (ремонтна дільниця) і нею виконується тільки ремонт основних засобів та інших необоротних матеріальних активів. Якщо ж більше ніж одна та крім ремонту здійснюється ще й поліпшення основних засобів, то облік пов'язаних із ними витрат доцільніше вести на субрахунку, відкритому до синтетичного рахунку 23 «Виробництво».

Для деталізації обліку ремонтних робіт до рахунку другого порядку (235 «Ремонтне виробництво») пропонується відкрити рахунки третього порядку:

– 2351 «Ремонтно-механічне виробництво» – для обліку витрат на ремонт і поліпшення устаткування (крім електроустаткування), а також відновлення деталей, виготовлення запасних частин, обслуговування законсервованих об'єктів основних засобів;

– 2352 «Електроремонтне виробництво» – для обліку витрат на ремонт, поліпшення електроустаткування, обслуговування законсервованих його об'єктів;

– 2353 «Ремонтно-будівельне виробництво» – для обліку витрат на будівництво, ремонт і поліпшення будівель та комунікацій.

Подальша деталізація інформації на зазначених субрахунках залежить від цілей управління витратами на підтримання об'єктів основних засобів у робочому стані та витратами з їх поліпшення, оскільки дає змогу контролювати правильність витрачання коштів виробництва та отримувати інформацію не тільки про те, скільки

витрачається, а й про те, на що та на яких ділянках виробництва витрачаються кошти. Порядок обліку таких операцій проілюстровано з використанням рахунку третього порядку 2351 «Ремонтно-механічне виробництво».

Для забезпечення можливості правильного розмежування витрат на поліпшення об'єкта основних засобів та підтримання його у робочому стані на операційні та такі, що підлягають капіталізації, до рахунку третього порядку 2351 «Ремонтно-механічне виробництво» можуть бути відкриті аналітичні рахунки 23511 «Ремонт» і 23512 «Поліпшення». Водночас, оскільки операції з консервації основних засобів, за своєю суттю, відрізняються від операцій із ремонту та поліпшення, до рахунку третього порядку 2351 «Ремонтно-механічне виробництво» доцільно відкрити ще один аналітичний рахунок – 23513 «Консервація».

З метою раціональної організації обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості виготовленої продукції, ПСМ має визначити оптимальну деталізацію аналітичних рахунків 23511 «Ремонт», 23512 «Поліпшення» і 23513 «Консервація». Більш детальний облік витрат на рахунках 23512 «Поліпшення» і 23513 «Консервація» може здійснюватися пооб'єктно і постатейно. А за наявності на ПСМ орендованих основних засобів аналітичний облік на рахунку 23512 «Поліпшення» має забезпечити ще й розмежування відповідних витрат щодо власних і орендованих основних засобів.

Аналіз норм П(С)БО 7 «Основні засоби» і Рекомендацій № 561 показав, що, крім визначення методики обліку операцій із поліпшення основних засобів за господарського способу їх виконання, необхідно вирішити ще дві методологічні проблеми:

по-перше, вдосконалити вимоги нормативної бази бухгалтерського обліку вартості поліпшень основних засобів та її узгодження з МСБО/МСФЗ;

по-друге, визначити методику резервування майбутніх витрат, пов'язаних із поліпшеннями.

Для ПСМ вирішення зазначених проблем є принциповим питанням, оскільки:

– поліпшення є одним із важливих напрямів реновації активної частини основних засобів у сучасних умовах розвитку НТП. А з огляду на обмеженість їхніх фінансових ресурсів та наявність у них вагомої ремонтної бази, більшість поліпшень (у повному обсязі чи частково) доцільніше виконувати власними силами;

– у сучасних умовах розвитку ринкових відносин, і особливо вступу України до СОТ, вони максимально мають бути спрямовані на експорт машинобудівної продукції, а отже, міжнародне бізнес-партнерство, яке потребує надання зрозумілої, прозорої, якісної та релевантної інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства;

– інформування користувачів фінансової звітності про здійснені/наміри здійснення поліпшення основних засобів через відповідні показники і суттєві розкриття може посприяти залученню необхідних для цього кредитних/інвестиційних ресурсів.

Поліпшення основних засобів спрямоване на підвищення техніко-економічних можливостей – збільшення ресурсу об'єкта (групи об'єктів) основних засобів, а отже, і майбутніх економічних вигід від його використання. Заходи з реконструкції, технічного переозброєння, модернізації, модифікації тощо потребують здійснення капітальних інвестицій. Таким чином, у пункті 48 Рекомендацій № 561 зазначено, що витрати на поліпшення об'єктів основних засобів із початку і до введення об'єкта в експлуатацію визнаються незавершеними капітальними інвестиціями (незавершеним будівництвом). Відповідно, у додатку до Рекомендацій № 561 «Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку операцій з основними засобами» для відображення робіт із поліпшення основних засобів застосовано рахунок 15 «Капітальні інвестиції».

Разом із тим Інструкцією № 291 не передбачено, що на субрахунку 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів», який відкривається до рахунку 15 «Капітальні інвестиції», здійснюється облік витрат на поліпшення основних засобів, оскільки йдеться лише про придбання або виготовлення власними силами матеріальних активів, облік яких ведеться на рахунку № 10 «Основні засоби».

Зауважимо, що у розділі XIII «Використання амортизаційних відрахувань» форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» рядок 1312 призначено для відображення використаної суми амортизації на придбання (виготовлення) та поліпшення основних засобів. А в нормах Інструкції № 291 стосовно побудови аналітичного обліку на рахунку 09 «Амортизаційні відрахування» як окремий напрям використання амортизації виділено поліпшення (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо) основних засобів.

На нашу думку, варто вдосконалити Інструкцію № 291 згідно з двома альтернативними підходами, які базуються на чіткому визначенні субрахунку для обліку поліпшення основних засобів, а саме:

– або уточнення назви існуючого субрахунку 152 (наприклад, «Придбання (виготовлення) і поліпшення основних засобів») та у зв'язку із цим тексту Інструкції № 291. Відповідні зміни слід внести і до назви рядка 290 розділу III «Капітальні інвестиції» форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності»;

– або введення нового субрахунку 156 «Поліпшення основних засобів» і внесення відповідних змін до тексту Інструкції № 291. За цього варіанту інформація з субрахунку 156 відобразиться

у рядку 330 розділу III «Капітальні інвестиції» форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», назву якого слід змінити на «Поліпшення основних засобів».

Останній підхід із практичного погляду діяльності досліджуваних підприємств видається більш корисним, адже узагальнення на окремому субрахунку інформації виключно про незавершені операції з поліпшення основних засобів, з одного боку, сприятиме посиленню контрольної функції бухгалтерського обліку за відповідними витратами, а з іншого – спростуватиме роботу зовнішніх і внутрішніх аудиторів під час їх перевірки.

Варто звернути увагу на неприпустимі неузгодженості використаної у Додатку до Рекомендацій № 561 термінології щодо поліпшення основних засобів. Зокрема, це стосується господарських операцій № 13, № 15, № 25 і № 26, у яких йдеться про види поліпшення, причому різні. На нашу думку, для однозначного тлумачення положень Рекомендацій № 561 на практиці доцільно під час формулювання змісту перелічених операцій оперувати тільки терміном «поліпшення», а не зазначати його види. Так, зміст операції № 13 буде сформульовано як «Витрати на поліпшення основних засобів» і т. д.

Що стосується можливості резервування витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів, то ні в П(С)БО 7 «Основні засоби», ні в Рекомендаціях № 561 ці питання не розкриті. Натомість пунктом 18 МСБО 16 «Основні засоби» визначено, що до собівартості об'єкта основних засобів слід відносити попередньо оцінені витрати тією мірою, якою вони визнаються як забезпечення згідно з МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи».

П(С)БО 11 «Зобов'язання» регламентовано створення забезпечення для відшкодування витрат на реструктуризацію підприємства і визначено умови його створення – наявність затвердженого плану реструктуризації з конкретними заходами, строками їх виконання, сумою витрат та зазначенням дати початку реалізації цього плану (пп. 13 і 15 відповідно).

Реструктуризацію – програму, яку планують і контролюють керівники підприємства та яка суттєво змінює обсяг діяльності підприємства або спосіб її здійснення, – розглянуто у пунктах 70–83 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» як приклад конструктивного зобов'язання, що потребує створення забезпечення для його майбутнього погашення. Першою умовою визнання забезпечення витрат на реструктуризацію встановлено наявність докладного офіційного плану реструктуризації, а другою – виникнення обґрунтованого очікування тих сторін, на які вона впливає. При цьому друга умова означає не тільки початок

реалізації плану реструктуризації, а й офіційне інформування користувачів фінансової звітності про взяття такого зобов'язання підприємством.

У практичній діяльності ПСМ може бути принаймні ще два випадки, крім реструктуризації, коли подальші витрати, пов'язані з використанням основних засобів, доцільно резервувати – реконструкція і технічне переоснащення підприємства.

Окремим ПСМ, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави (у тому числі всі досліджувані), доцільно створювати забезпечення і для покриття витрат на консервацію основних засобів. Операції з консервації основних засобів здійснюються за рішенням керівництва підприємства, оформленим відповідним наказом. Її проведення теж відбувається згідно з проектом консервації, який складається з пояснювальної записки, технологічної документації, переліку робіт і необхідних ресурсів та кошторису витрат, пов'язаних із цим.

Витрати ж на реконструкцію/технічне переоснащення/консервацію доцільно резервувати у бухгалтерському обліку, якщо на дату балансу дотримуються обидві вищевказані умови. У цілях бухгалтерського обліку таких витрат нами пропонується використати вільний субрахунок (рахунок другого порядку) до рахунку 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» – 479 «Забезпечення майбутніх витрат на поліпшення та консервацію основних засобів» або відкрити рахунок третього порядку з аналогічною назвою до субрахунку (рахунку другого порядку) 474 «Забезпечення інших витрат і платежів» – 4741 «Забезпечення майбутніх витрат на поліпшення та консервацію основних засобів». Аналітику доцільно вести у розрізі робіт, пов'язаних із реконструкцією, технічним переоснащенням і консервацією та у розрізі окремих об'єктів (групи об'єктів) основних засобів.

Варто також для ПСМ, які, відповідно до законодавства, складають фінансову звітність за МСБО/МСФЗ (насамперед, публічні акціонерні товариства), або тих, які прийняли таке рішення самостійно і закріпили його в обліковій політиці, щодо цього класу забезпечень розкривати інформацію, визначену пунктами 84–85 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи», у примітках до фінансової звітності. Таке розкриття даних задовольнятиме потреби користувачів фінансової звітності, насамперед зарубіжних бізнес-партнерів, в отриманні інформації про потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі. Тобто забезпечуватиме дотримання такого принципу бухгалтерського обліку та фінансової звітності, як повне висвітлення, і сприятиме узгодженню вітчизняного обліку з МСБО/МСФЗ.

Для тих ПСМ, які складають фінансову звітність за НП(С)БО, рекомендується у вільному рядку

760 розділу VII «Забезпечення і резерви» звітної форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» відображати суми створених забезпечень майбутніх витрат на поліпшення та консервацію основних засобів і дати йому відповідну назву.

Нині достовірне формування інформації про витрати, пов'язані з операціями консервації основних засобів, ускладнюється тим, що порядок їх обліку не регламентовано у жодному чинному нормативному акті з бухгалтерського обліку (ні у П(С)БО 7 «Основні засоби» чи П(С)БО 16 «Витрати», ні у Рекомендаціях № 561, ні в Інструкції № 291). Зазначені витрати не пов'язані з виробництвом або реалізацією основної продукції, а отже, їх не можна віднести до операційних витрат. Але, з огляду на норми НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (п. 1), такі витрати належать до звичайної діяльності підприємства як такі, що виникають унаслідок операцій, що забезпечують його основну діяльність та виникають унаслідок її проведення.

Витрати, пов'язані з консервацією ТО під час консервації та розконсервацією основних засобів, є іншими витратами діяльності. Для їх обліку Планом рахунків № 291 та Інструкцією № 291 передбачено субрахунок (рахунок другого порядку) 977 «Інші витрати діяльності», до якого слід відкрити рахунок третього порядку, наприклад рахунок 9773 «Витрати на консервацію основних засобів».

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, методика відображення в бухгалтерському обліку операцій із підтримання основних засобів у робочому стані залежить від способу (господарського чи підрядного) і плановості (періодичності) їх здійснення, а також суттєвості витрат, пов'язаних із ними (значні, або суттєві, та несуттєві). Методика бухгалтерського обліку операцій із поліпшення і консервації основних засобів теж має характерні відмінності, пов'язані зі способом їх здійснення та необхідністю резервування майбутніх витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамс Р. Основы аудита / пер. с англ. ; под ред. Я.В. Соколова. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1995. 398 с.
2. Атамас П. Аналіз і оцінка пропозицій з удосконалення плану рахунків. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 5. С. 3–16.
3. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлизи и др. Москва : Аудит: ЮНИТИ, 1997. 542 с.
4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (2010) / пер. з англ. О.Л. Ольховікової та ін. Київ : Фенікс, 2010. Ч. I. 846 с.
5. Наумчук О.А. Методика оцінки й обліку витрат на відновлення основних засобів з урахуванням

принципу суттєвості. *Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки*. 2010. № 4(48). С. 363–371.

6. Риски в аудиторской деятельности / под ред. проф. С.М. Бычковой. Москва : Финансы и статистика, 2003. 416 с.

7. Семенген Л. Методика обліку витрат на поліпшення та утримання інших необоротних матеріальних активів. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 321–325.

8. Тарасова Н.В., Довбня В.М. Проблеми розвитку вітчизняного машинобудування. *Обладнання та техніка для села: ринок, пропозиція, практика використання*. 2007. № 6. С. 21–28.

REFERENCES:

1. Adams R. (1995) *Osnovy audyta* [Audit Basics] / pod red. YA. V. Sokolova. Moskva : Audyт, YUNYTY. (in Russian)

2. Atamas P. (2010) *Analiz i otsinka propozyziy z udoskonalennya planu rakhunkiv* [Analysis and evaluation of proposals for improving the account plan]. *Bukhgaltersky oblik i audyt*, no. 5, pp. 3-16. (in Ukrainian)

3. *Audyт Monthomery* [Montgomery Audit] (1997) / F. L. Deflyz y dr. Moskva : Audyт: YUNYTY. (in Russian)

4. Feniks (2010) *Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnykh posluh* [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services]. Kyiv : Vyd-vo "Feniks", vol. 1. (in Ukrainian)

5. Naumchuk O. A. (2010) *Metodyka otsinky y obliku vytrat na vidnovlennya osnovnykh zasobiv z urakhuvannya pryntsypu suttyevosti* [Methods of estimation and accounting of expenses for restoration of fixed assets taking into account the principle of materiality]. *Visnyk DonNUEТ. Ekonomichni nauky*, no. 4 (48), pp. 363-371.

6. Bychkova S. M. (ed.) (2003) *Rysky v audytorskoй deyatelnosti* [Risks in auditing]. Moskva : Fynansy y statystyka. (in Russian)

7. Semehen L. (2010) *Metodyka obliku vytrat na polipshennya ta utrymannya inshykh neoborotnykh materialnykh aktyviv* [Methods of accounting for the cost of improving and retaining other tangible fixed assets]. *Ekonomichnyy analiz*, vol. 6, pp. 321-325.

8. Tarasova N. V., Dovbnya V. M. (2007) *Problemy rozvytku vitchyznyanoho mashynobuduvannya* [Problems of development of domestic mechanical engineering]. *Obladnannya ta tekhnika dlya sela: ryнок, propozyziya, praktyka vykorystannya*, no. 6, pp. 21–28.

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІМОДЕЛЮВАННЯ ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ
MODELING DEVELOPMENT VECTOR OF CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE

УДК 338.27

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-43>**Яковенко В.С.**к.е.н., доцент кафедри статистики,
обліку та економічної інформатики
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара**Казеян Н.К.**магістрант
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара**Iakovenko Vladyslav**

Oles Honchar Dnipro National University

Kazeian Naira

Oles Honchar Dnipro National University

У статті розглянуто доволі новий фокус розвитку національної економіки, а саме креативної економіки. Визначено основні категорії, структурні елементи, функції та роль креативної економіки у житті суспільства, що базуються на фундаментальних дослідженнях міжнародних організацій UNCTAD, UNDP, UNESCO. Означено інституційні сателіти креативної економіки. Визначено ланцюг процесів зі створення креативного продукту, що дало змогу виокремити проблемні ділянки для економіки у цілому. Встановлено ключові показники функціонування креативної економіки та проведено аналіз їх динаміки за часи незалежності України для подальшого моделювання і прогнозування векторів розвитку. З використанням економіко-математичних моделей та графоаналітичного методу розраховано траєкторію розвитку креативної економіки в Україні. Її динаміка дає змогу розробити низку управлінських рішень для зміни вектору розвитку на позитивний.

Ключові слова: креативна економіка, інновації, суб'єкт креативної економіки, динаміка, траєкторія розвитку, стимулятор, дестимулятор, графоаналітичний підхід.

В статті розсмотрен доволі новий фокус розвитку національної економіки,

а именно креативної економіки. Определены основные категории, структурные элементы, функции и роль креативной экономики в жизни общества, основанные на фундаментальных исследованиях международных организаций UNCTAD, UNDP, UNESCO. Указаны институциональные сателлиты креативной экономики. Определена цепь процессов по созданию креативного продукта, что позволило выделить проблемные участки для экономики в целом. Установлены ключевые показатели функционирования креативной экономики и проведен анализ их динамики за время независимости Украины для дальнейшего моделирования и прогнозирования векторов развития. С использованием экономико-математических моделей и графоаналитического метода рассчитана траектория развития креативной экономики в Украине. Ее динамика позволяет разработать ряд управленческих решений для изменения вектора развития на позитивный.

Ключевые слова: креативная экономика, инновации, субъект креативной экономики, динамика, траектория развития, стимулятор, дестимуляторы, графоаналитический подход.

The modern world is not static, constant changes of reform, innovation greatly affect the society and their way of life. Interest in the classical spheres of human activity is gradually declining, while creative trends are becoming increasingly popular. Based on this, the article deals with a rather new focus of development of the national economy, which is named – the creative economy. The main categories, structural elements, functions and role of the creative economy in society are determined here. They are based on the main researches of such international organizations as UNCTAD, UNDP, UNESCO. Institutional satellites of the creative economy have been identified. The chain of processes for creating a creative product was expanded, which allowed to distinguish problem areas for the economy as a whole. The key indicators of the functioning of the creative economy have been established and an analysis of their dynamics since the independence of Ukraine has been provided, for the purpose of making further modeling and forecasting of the development vectors of creative economy. There are several levels for this purpose, where each of them has effective methods for achieving the goal. Thus, the graphoanalytical method has allowed to reflect the components of the integral index on the coordinate plane, which are key indicators of the development of creative economy. Economic and mathematical modeling has allowed developing the forecast of the integral index of development of creative economy of Ukraine for 2019-2020. The specificity of the values of the creative economy development index is the basis for the development of a number of management decisions for changing the development vector to a positive one. The versatility of the proposed algorithm is proven by the fact that it can take into account additional indicators that will be selected in subsequent studies. The process of globalization and technological progress over the last 10 years is shown to have significantly changed the world. It has created many benefits for economic development and made structural changes, since the era of services and innovation has come to the place of traditional production, marking the transition of civilization to a knowledge economy, where a special role is given creativity.

Key words: creative economy, innovations, subject of creative economy, dynamics, development trajectory, stimulator, destimulator, graphoanalytical approach.

Постановка проблеми. Аналізуючи розвиток країни, стан економіки відображає саме рівень її розвитку та є індикатором, який яскраво віддзеркалює будь-які зміни та реформи. З одного боку, вона враховує всі ключові чинники, однак, з іншого – не бере до уваги досить важливий на даному етапі елемент, що набув значущості протягом останніх 20 років, – креативну економіку. Виходячи із суспільних потреб, інтерес до класичних сфер діяльності людини поступово спадає, тоді як творчі напрями стають усе більш популярними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-філософські передумови формування поняття «креативна економіка» розпочалися ще у I пол. XX ст., однак лише на початку XXI ст. вони набули значної популярності. Уся історія вивчення невпинно перепліталася термінами «креативна індустрія», «інноваційна економіка», «креативне суспільство», «креативний кластер» тощо. Основними дослідниками цього напряму були Макс Хоркхаймер та Теодор Адорно, Фріц Махлуп, Ікуіро Нонака, Алан Буртон Джон, Стівен Брінт, Хіро-

етака Такеучі, Пітер Друкер, Річард Флорида та Джон Хокінс, Ч. Ленді, Дж. О'Конор, О. Мельвіль, Д. Тросбі, Д. Хезмондалша, Ю. Шахіда та ін. Науковці значно розширили понятійно-категоріальний апарат креативної економіки; крім того, були сформовані цілі інституції для вивчення сучасних вимог суспільства до виробництва креативного продукту. Однак, урахувавши потужний понятійний апарат, доцільно проводити ґрунтовний аналіз розвитку креативної економіки як складової частини національної економіки країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є побудова вектору розвитку креативної економіки в Україні. Для реалізації мети поставлено два ключових завдання: визначити основні категорії та елементи креативної економіки, проаналізувати динаміку ключових показників розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Креативна економіка тісно пов'язана з особливостями людини, її творчими здібностями. Поняття «креативна економіка» з'явилося на базі класичного визначення економіки та її ґрунтового дослідження – це є економіка, в якій люди, «заробляючи на ідеях», працюють у всіх секторах економіки. Відповідно до Звіту ООН 2010 р. Creative economy: A Feasible Development Option [1, с. 37], були надані такі визначення цього поняття:

- це цикл створення, виробництва та розподілу товарів та послуг, які використовують креативність та інтелектуальний капітал як первинні ресурси;
- це сукупність діяльностей, що базуються на розумовій її формі, потенційно генеруючи доходи від торгівлі та прав інтелектуальної власності;
- включає матеріальні продукти та нематеріальні інтелектуальні та художні послуги з креативним змістом, економічною цінністю та ринковими цілями;
- стає на перехресті ремесла, послуг та галузей промисловості.

Одна з головних установ, що займається розвитком креативної економіки, – всесвітньо відома організація ЮНКТАД, якою було розроблено класифікацію напрямів у креативній економіці. Виділяють 12 самостійних категорій, які представлено на рис. 1.

На основі цих категорій організацією було сформовано чотири узагальнених групи за складовими елементами:

- 1) культурна спадщина, до якої відносять традиційну культуру (ремесло, фестивалі тощо) та різноманітні культурні пам'ятки (музеї, бібліотеки, місце розташування історичних розкопок тощо);
- 2) мистецтво як таке, а саме образотворче мистецтво, що виражається у скульптурі, фотографії тощо, та виконавче мистецтво (хореографія, драматичне мистецтво, вокал);
- 3) медіапростір. Під цією категорією розуміють публікації та видавництво, різні аудіовізуальні

Рис. 1. Класифікація творчих індустрій відповідно до класифікації ЮНКТАД

Джерело: розроблено за даними ЮНКТАД [1, с. 37–38]

твори (радіо, телебачення, фільми тощо), а також нові медіа – відеоігри, цифровий контент;

4) так званий функціональний креатив: його поділяють на дизайн, що проявляється в архітектурі, виготовленні іграшок, ювелірних виробів тощо, та креативні послуги (наприклад, реклама, цифрові та культурні послуги).

За наведеними даними автором структуровано елементи креативної економіки, а саме суб'єкт, об'єкт та її внутрішні елементи (рис. 2).

Відповідно до рисунку, креативна економіка включає у себе об'єкти та суб'єкти. Перша структура складається як з індивідуальних, так і з колективних видів діяльності, а елементи кожного з них мають спільні характеристики. Суб'єкти представлені споживачами, генераторами ідей та регуляторами. Між усіма цими елементами існує різний зв'язок: регулятори креативної економіки мають прямий регулюючий вплив на об'єкти та через свої інституції ладні контролювати їх. Більше того, вони безпосередньо пов'язані зі споживачами ідей, оскільки перші відбирають низку категорій, що можуть бути доступні відповідно до законів, норм, стандартів тощо. Творці ідей генерують у суспільство щось «нове» і тим самим формують об'єкти креативної економіки.

Спираючись на результати дослідження, визначено, що основними завданнями, що постали перед усіма зацікавленими структурами креативної економіки, є такі: максимальне використання культурного капіталу у виробництві економічних благ; прискорення розвитку креативних якостей; стимулювання економічного зростання, пошук нових шляхів (катализаторів) інноваційного розвитку; модернізація виробничих технологій та реформування освіти; створення нових ринків та робочих місць.

Рис. 2. Складники креативної економіки

Джерело: авторська розробка за даними [1, с. 38]

Рис. 3. Інституційні структури, які підтримують розвиток креативних економік країн

Джерело: авторська розробка за даними [4; 5, с. 124–150]

Незважаючи на низку вищезазначених стратегічних завдань, існують також проблеми, серед яких варто відзначити: обмежену підтримку в реалізації довгострокових та ризикованих проєктів, нехтування креативними людьми, їхньою діяльністю та недостатньою увагою до її функціонування, а також руйнування меж між елітарною та масовою культурою, адже її відсутність може відо-

бразитися у релятивізації оцінки якості культурної продукції.

На рис. 3 відображено схему інститутів та організацій, одним із завдань яких є підтримка креативної економіки в країнах світу на двох рівнях – місцевому та міжнародному. Кожний із них представлений різними структурними елементами, має різне значення для її функціонування.

Останнім часом стає популярним краудсорсинг, разом з яким зростає значимість поняття «креативний соціум», чим можна назвати сучасний етап розвитку креативності. Об'єднати усі розглянуті етапи можливо за допомогою схеми (рис. 4). Вона відображає елементи креативного середовища та процеси зі створення креативного продукту, а найголовніше – їх взаємодію.

Так, стимулювання здійснюється під впливом однієї творчої людини та їх деякої групи однодумців. Прискорення генерування креативного середовища безпосередньо впливає на креативний колектив людей та процеси, які ними формуються. Як наслідок, створюється креативний продукт, який під тиском середовища включає у себе низку вимог, норм та інших форм контролю й оцінки результатів праці.

Із практичного погляду повсякденне життя змушує економістів, уряд та керівництво країни думати не тільки про те, як створювати ефективну систему функціонування креативного сектору економіки, а й шукати, формувати нові оптимальні моделі, за допомогою яких можливо ідентифікувати діяльність як креативну та ефективно працювати з нею. Для ефективного управління будь-якою системою, безсумнівно, використовують аналіз, моделювання та прогнозування. Цілісна та достовірна вихідна статистична база є ключовою вимогою для здійснення моделювання та прогнозування у короткостроковій перспективі, тому проведений аналіз показників креативної економіки дав змогу обґрунтовано стверджувати доречність таких ключових показників розвитку креативної економіки країни (табл. 1) [6, с. 66–70; 7, с. 104–126].

Статистична база аналізу за 2000–2018 рр. використана з урахуванням ключових показників функціонування креативної економіки. Показники згруповані у дві групи – стимулятори та дестимулятори. Роль стимулятора полягає у тому, що зі збільшенням його значення відображається позитивна динаміка розвитку, а дестимулятора, навпаки, – негативна динаміка розвитку.

Оскільки всі вхідні дані мають різну розмірність, то існує потреба в нормалізації даних, тобто приведення бази до уніфікованого вигляду. Нормування значень показників виконується за формулами:

$$1) \text{ для стимуляторів: } I_{i,j} = \frac{X_{i,j} - X_{\min,j}}{X_{\max,j} - X_{\min,j}}, \quad (1)$$

$$2) \text{ для дестимуляторів: } I_{i,j} = 1 - \frac{X_{i,j} - X_{\min,j}}{X_{\max,j} - X_{\min,j}}, \quad (2)$$

де $I_{i,j}$ – індекс поточного j -того показника, $X_{i,j}$ – поточне значення j -того показника; $X_{\max,j}$ – найбільше значення j -того показника у низці спостережень; $X_{\min,j}$ – найменше значення j -того показника у низці спостережень. У результаті всі розраховані індекси незалежно від розмірності й абсолютних вихідних значень показників стали безрозмірними і на разі змінюються в інтервалі від 0 до 1. Отримані дані – це площі геометричних фігур, утворених векторами (10 показниками) по роках.

Розглядаючи показники стану креативної економіки в об'ємному просторовому вимірі з'явилася можливість порівняти та проаналізувати рівень розвитку на кожному етапі з потенційно можливим. Для вирішення цього завдання зручно застосувати графоаналітичний метод. Суть методу полягає у

Рис. 4. Сучасний рівень розвитку організаційної креативності

Джерело: авторська розробка за даними [2, с. 28; 5, с. 43–51]

проекції багатовимірного простору на координатній площині у вигляді пелюсткової діаграми на сукупності нормованих координатних осей. Стан креативної економіки на певний рік відображається у вигляді багатокутника, форма і розміри якого є її своєрідним «портретом» – кількісною характеристикою. У цьому методі критерієм класифікації і системним показником для порівняльного аналізу є площа багатокутника на пелюстковій діаграмі, яка розраховується аналітично без графічних процедур. Довжина кожної бічної сторони (у даному разі – радіусу) в утвореній фігурі дорівнює нормованому значенню показника; кут, який утворений між радіусами кола, однаковий в усіх сформованих трикутниках і дорівнює $360^\circ/10=36^\circ$, а площею багатокутника отримано поточний рівень розвитку креативної економіки України на досліджуваній рік. Наприклад, первісні нормалізовані дані за 2018 р. на пелюстковій діаграмі мають такий вигляд (рис. 5). Як видно з рисунку, найбільших позитивних змін у 2018 р. зазнали науково-технічний напрям (обсяги виконаних робіт, фінансування), а також середньомісячна заробітна плата

у сфері креативної економіки. Варто також відзначити позитивний розвиток друкування, особливо періодичних видань. Інші ж показники коливаються у межах від 0 до 0,4 умовних одиниць.

Наступним кроком після нормування є розрахунок загальної площі по роках, яка формується за рахунок складання площ трикутників, які, своєю чергою, сформовані значеннями нормованих показників. Таким чином, утворені значення можуть коливатися у межах від 0 до 2 або навіть більше залежно від індивідуальних площ. На основі розрахованих річних площ побудовано графік динаміки розвитку креативної економіки України за 2000–2018 рр. (рис. 6).

Результати розрахунків показали, що з 2000 по 2008 р. зростала присутність об'єктів креативної економіки, причому на останній рік припадав пік її розвитку; протягом наступних п'яти років показники коливалися, що вплинуло й на результати подальших досліджень. Відповідно до тенденції, яка спостерігається у динаміці всіх показників, у 2015 р. відбувся значний спад, причому його рівень був нижче за перший розглянутий період (2000 р.).

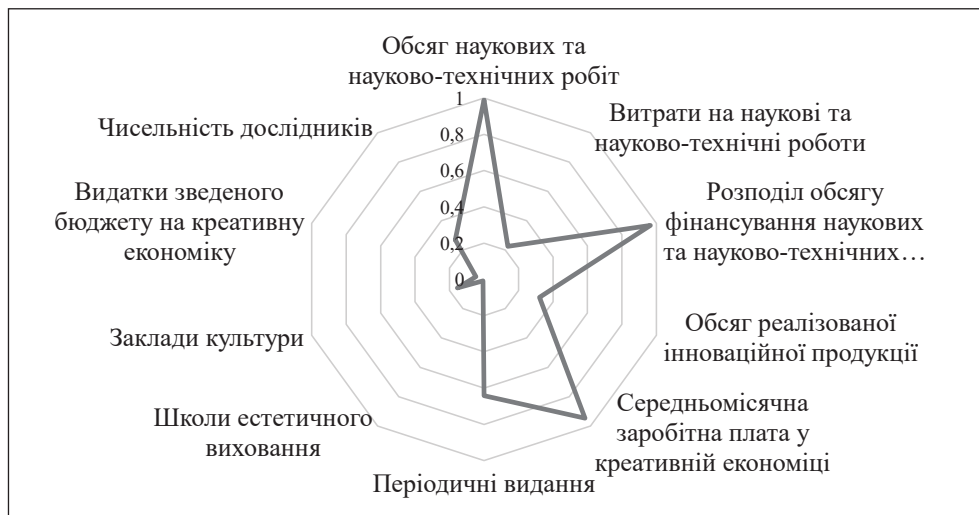

Рис. 5. Стан розвитку креативної економіки у 2018 р. за ключовими показниками

Джерело: авторська розробка за розрахованими даними

Таблиця 1

Ключові показники креативної економіки

Показник	Тип
1. Обсяг наукових та науково-технічних робіт	стимулятор
2. Витрати на наукові та науково-технічні роботи	дестимулятор
3. Розподіл обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт	стимулятор
4. Обсяг реалізованої інноваційної продукції	стимулятор
5. Середньомісячна заробітна плата	стимулятор
6. Періодичні видання	стимулятор
7. Школи естетичного виховання	стимулятор
8. Заклади культури	стимулятор
9. Видатки зведеного бюджету	дестимулятор
10. Чисельність дослідників	стимулятор

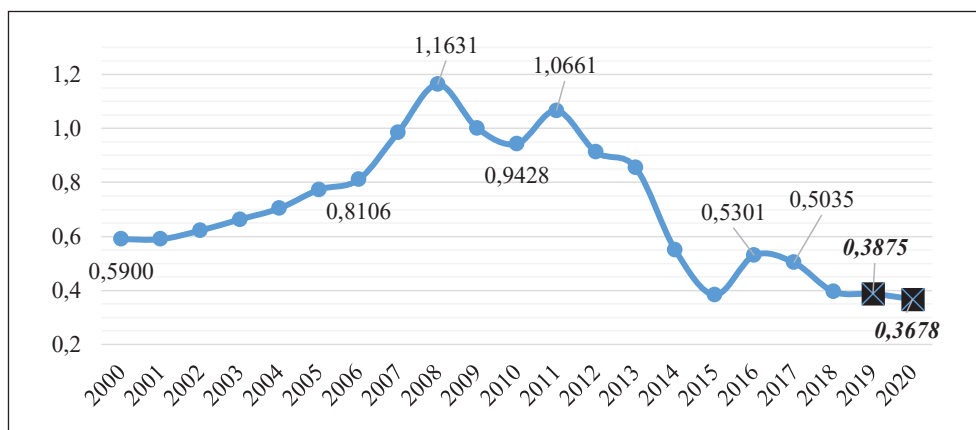

Рис. 6. Динаміка розвитку креативної економіки

Джерело: авторська розробка за розрахованими даними

На основі методу екстраполяції отримані прогнози значення на наступні два роки (на рис. 6 вони позначені червоним кольором). Ураховуючи динаміку за 19 років, площа у 2019 та 2020 рр. становитиме 0,388 та 0,367 умов. од., що свідчить про незначне зниження темпів розвитку креативної економіки відносно попередніх років, у яких цей розвиток можливо визначити як незадовільний.

Висновки з проведеного дослідження. Процес глобалізації та технологічний прогрес протягом останніх 10 років суттєво змінив оточуючий світ, створив безліч переваг для економічного розвитку. Нині провідні держави світу зазнають значних структурних модифікацій, оскільки на місце традиційним виробництвам прийшла епоха сфери послуг та інновацій, ознаменувавши перехід цивілізації до економіки знань, де особлива роль відводиться креативності. Результативність креативної політики та успішність існуючих в Україні проєктів та програм говорять про правильний крок та вагомий внесок країною у наступні покоління. Можна навіть почути фразу, що «усі сподівання покладаються на молодь», і, оскільки креативна економіка також ще дуже молода, то, безумовно, всі надії українців спрямовані на неї і сподівання на краще життя у майбутньому, дуже ймовірно, реалізуються саме цією індустрією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Report «Creative Economy: A Feasible Development Option»/UNCTAD, UK, 2010. URL: https://unctad.org/en/Docs/ditctab20103_en.pdf (дата звернення: 30.08.2019).
2. Power D. Priority Sector Report: Creative and Cultural Industries. Europe Innova paper. 2011. 52 p.
3. Potts J. Creative industries and innovation policy. *Innovation Management, Practice and Policy. Special issue on Creative Industries and Innovation Policy*. 2009. Vol. 11. № 2. 147 p.
4. European Parliament resolution of on promoting the European cultural and creative sectors

as sources of economic growth and job URL : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDo.c.do?type=TA&reference=P7-A2013-0368&language=EN&ring=A7-2013-0248> (дата звернення: 10.09.2019).

5. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент. Київ : Знання, 2006. 366 с.

6. Нємець К.А. Моделювання траєкторії розвитку регіональних соціогеосистем України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2009. Вип. 7(2). С. 66–80.

7. Немец Л.Н. Стейкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України) : монографія. Харків : Факт, 2003. 383 с.

REFERENCES:

1. Report «Creative Economy: A Feasible Development Option» / UNCTAD, UK, 2010. URL: https://unctad.org/en/Docs/ditctab20103_en.pdf (accessed 30 August 2019).
2. Power D. (2011) Priority Sector Report: Creative and Cultural Industries. Europe Innova paper. Vol. 16. 52 p.
3. Potts J. (2009): Creative industries and innovation policy. *Innovation Management, Practice and Policy*, Special issue on Creative Industries and Innovation Policy. 2009. Vol. 11. № 2. 147 p.
4. European Parliament resolution of on promoting the European cultural and creative sectors as sources of economic growth and job URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDo.c.do?type=TA&reference=P7-A2013-0368&language=EN&ring=A7-2013-0248> (accessed 10 September 2019).
5. Kindratskaya G.I. (2006) *Strategichnyj menedzhment* [Strategic Management]. Kyiv: Knowledge. 366 p. (in Ukrainian)
6. Nyemets K.A. (2009) Modeljuvannja trajektoriji rozvytku rehionalnykh sociogeosystem Ukrajinjy [Modeling the trajectory of development of regional sociogeosystems of Ukraine]. *Journal of Socio-Economic Geography: Interregion. Sat. Sciences. Wash*, Vol. 7, no. 2, pp. 66-80. (in Ukrainian)
7. Nyemets L.N. (2003) *Ustojchivoe razvitie: soczial'no-geograficheskie aspekty` (na primere Ukrainy`* [Sustainable development: socio-geographical aspects (in the case of Ukraine)]. Kharkiv: Fact. 383 p. (in Russian)

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 46
Частина 2

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,98. Ум. друк. арк. 14,68.

Підписано до друку 08.11.2019. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.